

Željko Antunović

**DIJANINI
KRUGOVI**

Roman

GLAVA PRVA

Vjerojatno nikada neću do kraja odgonetnuti šta je pokrenulo taj niz događaja koji se završio mojim povratkom u Bjelovar i roditeljski dom i koji je učinio da se sada osjećam sasvim drugom ženom. Ili sam se ja već na samom početku, nakon što sam pročitala Markovu pjesmu, temeljito i nepovratno izmijenila ili je, zapravo, Matiša bio taj koji je učinio prvi pogrešan potez?

Činjenica da se osjećam usamljenom ili, točnije rečeno, opustošeno praznom govori u prilog prvoj pretpostavci. Međutim, to što ipak ne očajavam najvjerojatnije ukazuje na mogućnost da je moja uloga u minulim zbivanjima bila sporedna i da je meni sudbina namijenila ne definitivan kraj nego samo novi početak.

Doista je nemoguće, ili bar ja ne mogu sâm sebe uvjeriti u to, da se nekoliko stihova, ma koliko istiniti bili i ma kolikom ljepotom zračili, uvuče u svijest nekog čovjeka i da tamo sve zatečene sadržaje pomjeri i postavi u sasvim drugačije odnose. Prema tome, logičnije je zaključiti da je Matiša srušio prvu domino-pločicu, nakon čega je i meni i njemu, a takođe i svima onima koji su imali neke veze sa nama, preostalo jedino da bespomoćno promatramo kako se i ostale pločice obrušavaju jedna za drugom.

"Moram priznati da si nezamjenjiva u nekim poslovima. Prije svega u administrativnim, ali takođe i u onim delikatnijim. Ljubavnim."

To mi je rekao Matiša, smijući se i ne skrivajući porugu u osmijehu.

"Ali to ipak nikako ne znači da se možeš miješati u moje poslove", dodao je, preoblikujući lice u masku ljutnje.

Nisu me uvrijedili ni neprikrivena ironija niti ogoljena aluzija na moje ljubavno umijeće. Ipak sam bila bijesna. To što je Matiša rekao podiglo je buru negodovanja u meni, usprkos činjenici da mi je bilo kristalno jasno da se na iste te njegove riječi ne bih ni osvrnula da ih je izgovorio prije nego što sam pročitala Markove stihove.

To saznanje me je spriječilo da odmah reagiram, sve više me uvjeravajući da sam za svoju nemoć sâma kriva, jer sam još jedanput pogrešno odabrala. Zbog toga sam se povukla bez riječi i vratila u svoj ured. Ali i prije nego što sam sjela za stol donijela sam odluku da pri sljedećem izboru neću načiniti istu grešku. A ako je nikako ne budem mogla izbjeći, odlučila sam, neću se povlačiti, kao sada, nego ću pokušati boriti se i protiv nje i protiv njezinih posljedica.

Sjela sam i ponovno sam, ni sâma ne znam po koji put, pročitala notni zapis i tekst ispod njega, koji je u Muzičku nakladu „Matiša” stigao nekoliko dana ranije. Poslao ga je Marko Bošnjak iz Zenice. To mi ime, sâmo za sebe, nije govorilo ništa, ali je svaki put kada bih ga povezala sa muzikom i stihovima koje nam je ponudio stvaralo u meni dojam da sadrži i nešto više od tih nekoliko slovnih znakova. Na neki način mi je govorilo da je sada na meni obaveza da ga otvorim i odgonetnem njegovu tajnu.

Bila je to prva i jedina pjesma koju je Marko Bošnjak ponudio Muzičkoj nakladi „Matiša” i već prva zaokružena spoznaja njezinog sadržaja uznemirila me je i podstakla na djelovanje. Naprosto me je primorala da odem u Matišin ured i da mu kažem da ta pjesma zaslužuje našu posebnu pozornost. Nešto slično nikada do tada nisam učinila.

"U pravu si", bez oklijevanja se Matiša složio sa mojom ocjenom. "Dobra je to pjesma, ali od njezinog dobra za nas nema nikakve koristi."

Ipak je obećao da će je ponuditi nekom od pjevača sa kojima smo surađivali.

"Učiniću to tebi za ljubav, ali ništa više od toga", rekao mi je. "Nikoga neću nagovarati da je snimi, a još manje ću takvo što zahtijevati."

"Nemoj to zaboraviti, Malena", dodao je, a onda je uslijedila njegova opaska o mojim sposobnostima i upozorenje da mu se ubuduće ne miješam u posao.

Bilo je to prvi put da me je Matiša nazvao nadimkom Malena, kojim me je oslovljavao jedino moj otac, dok sam bila djevojčica, i to samo u najužem obiteljskom krugu. Zbog toga što sam bila bijesna propustila sam priliku da odmah reagiram i da upitam Matišu na koji je način saznao za

njega. Moj muž Josip je, dakako, bio upoznat i sa tom nevažnom obiteljskom tajnom i prvo što sam pomislila bilo je da je samo on mogao biti Matišin izvor informacija o mojoj prošlosti.

To "Malena" me je sa nelagodom pratilo kroz cijelo moje djetinjstvo i nagonilo me je da se stalno preispitujem i da se uspoređujem sa svojim okruženjem. Na sreću, imala sam dovoljno oštro oko da u zrcalu uočim ženu u dječaćkom tijelu. Sitnu, uskih bokova i malih grudi, ali ipak ženu sa svim onim što joj pripada.

Kada sam se vratila u svoj ured, bila sam toliko obuzeta osjećanjima da nisam opazila kako me je Matiša slijedio gotovo u stopu i odmah iza mene ušao u sobu.

"Poznajesh li tog Marka Bošnjaka?", upitao me je.

Odmahnula sam glavom. Bila sam još isuviše bijesna da bih željela razgovarati.

"Po tome koliko se zauzimaš za njega moglo bi se zaključiti da ti je veoma blizak."

"Ne zauziram se za njega nego za njegovu pjesmu", odvratila sam preko volje.

"Čudno", rekao je Matiša i dvosmisleno se nasmiješio. "Ne činiš mi se tako tankočutnom."

"Vjeruješ li da me poznajesh dovoljno?", upitala sam ga.

"Ne vjerujem, ali se bar trudim da te upoznam. Zbog toga te pozivam da večeras odemo u motel."

Rekla sam mu da ovog puta ne mogu poći sa njim, jer sam se već dogovorila sa Josipom da posjetimo njegove roditelje.

Matiša ne bi bio ono što jeste kada ne bi svaki svoj potez detaljno isplanirao i sproveo do kraja.

"Sa Josipom je sve sređeno. Poslao sam ga na put."

Prije nego što je krenuo, Matiša je prstom pokazao na list notnog papira koji se nalazio na mom stolu.

"Pretpostavljam da je to ta pjesma", rekao je i, ne čekajući da i ja nešto kažem, nastavio. "Pročitaj je ponovno, ali pažljivo, i pokušaj odgovoriti na pitanje da li postoji žena koja bi bila sretna da dobije pismo takve sadržine."

Otišao je a da mi nije pružio priliku ni da se pobunim. Uspjela sam jedino da upitam samu sebe zbog čega mi govori o pismu. Poslije toga preostalo mi je da poslušam njegov savjet. Da još jedanput pročitam Markovu pjesmu i da zatim čekam Matišu da dođe i povede me u motel. Najprije u restoran, a potom u sobu.

Počela sam čitati stihove Markove pjesme sa osjećanjem da radim neki suvišan posao, jer sam vjerovala da ih tako dobro poznajem da u njima ne mogu naći ništa novo. Pjesma se zvala „Posljednja želja” i za sve četiri strofe imala je zajedničku melodiju.

Moj prvi susret sa njom izrodio se u nešto što nikako nisam mogla očekivati u poslu koji sam svakodnevno obavljala čitajući prispjelu poštu. U strah kojem nisam mogla utvrditi niti podrijetlo niti bilo kakav vidljivi razlog. Već prva riječ u njoj djelovala je na mene kao udarac šakom u oko.

"Smrt..."

Trebalo mi je nekoliko trenutaka da bih shvatila da u ruci ne držim prijeteću poruku nego pismo slično mnogima koje smo dobivali, a koja su sadržavala stihove i notne zapise

"Smrt mi se bliži kao zmija kroz travu,

U susret izlazu sve brže se njišem,

Još vremena ima da približiš glavu

Cijelom dušom da te pomirišem."

Iskustvo stečeno u "Matiši" naučilo me je da i najbanalniji stihovi mogu izgledati podnošljivo ako su praćeni muzikom. Zbog toga sam se vratila na početak i pokušala Markove stihove slijediti kroz melodiju. Premda straha nije nestalo, ovog puta dojam je bio značajno drugačiji. Učinilo mi se da koračam i da se istovremeno njišem. I što sam dalje odmicala, dojam njihanja bivao je sve izrazitiji,

a odjek koraka sve naglašeniji. A svo to kretanje pratilo je osjećanje da sam se uputila u točno određenom smjeru, u prostore namijenjene samo meni.

*"Duša mi kaže da sam idem dalje,
Vrijeme me napokon upravlja domu,
Želio bih tamo gdje Bog me šalje
Ponijeti odavde bar tvoju aromu."*

Bilo mi je jasno da dojam koračanja dolazi i otuda što je Markova melodija građena na dvo-komponentnom ritmu, sa jednim naglašenim i jednim pratećim elementom, uz koji sam bez mnogo truda mogla dočarati koračanje čovjeka sa jednom svojom i jednom drvenom nogom ili čak viziju nekog nepostojećeg bića čija se utroba u jednom trenutku širom rastvara a u drugom ponovno sklapa.

*"Približi glavu dok vremena ima,
Da te pomirišem dušom cijelom,
Osjećam da ona tvoj oblik poprima
Dok se bez tuge oprašta sa tijelom."*

Bez skokova i naglih zaokreta, na više mjesta skoro monotono ravna, sa niskim stupnjevitim prijelazima, melodija Markove pjesme bila je građena sa namjerom, tako se bar meni činilo u tom trenutku, da najprije oko sebe umanjim sve pokrete i da zatim onoga koji joj se prepusti povede tamo gdje nikada nije bio. Nisam se upitala gdje.

*"Nadam se čudu da će ti oduzeti
Uz šaku bola tek suzu koju,
A da će mene kroz zid smrti provesti
Sa cijelim skrovištem za sliku tvoju."*

Nisam zaboravila Matišin savjet da se, čitajući, upitam da li bih se osjećala sretnom da su ti stihovi bili upućeni meni. I odmah sam mogla dati odgovor: takvo me pismo ne bi usrećilo. Međutim, bilo mi je sasvim jasno da je Matiša htio postići nešto sasvim drugo. Htio je, u stvari, da se zapitam da li bih se odazvala pozivu da prignem glavu, kako bi me neka umiruća duša pomirisala, da li bih, dakle, prihvatila ponudu u kojoj nema ničeg konkretnog za mene sâm: nema novca, automobila, objeda u restoranu, sobe u motelu i svega drugog što mi on sâm nudi.

Pretpostavljala sam da Matiša nije tek tako izrekao tih nekoliko opaski o Markovoj pjesmi i da će razgovor o njoj iskoristiti da bi ostvario nešto što sa sâmom pjesmom nema nikakve izravne veze. Zbog toga sam, dok sam čekala da se spusti rana zimska noć, pokušala pripremiti odgovore na moguća njegova pitanja. A pored ostalog pitaće me, u to sam bila sigurna, da li mi se Markova pjesma sviđa zbog smrti, koja nije praćena ni žaljenjem, ili zbog ljubavi, koja se javlja tek onda kada nema nikakvih izgleda da se ostvari.

Vjerojatno zbog toga što sam je promatrala i Matišinim očima, Markova mi se pjesma nakon ponovnog čitanja učinila toliko drugačijom da sam se sa čuđenjem upitala zbog čega sam do tada vjerovala da je nešto posebno. I do tada sam sâma sebi priznavala da često postupam brzopleto, te da s vremena na vrijeme činim nešto i prije nego što dovoljno razmislim, odnosno da reagiram prije nego što se u meni osjećanja slegnu i sazriju. Zbog toga sam odustala od novog iščitavanja pjesme i od traženja odgovora na eventualna Matišina pitanja vezana za nju. Pomislila sam da bi bilo bolje taj napor ostaviti za kasnije, jer razgovor sa Matišom o toj temi ionako neću moći izbjeći.

Moje me slutnje nisu iznevjerile. Matiša je sačekao da se odvezemo u motel, da se smjestimo za jedan od stolova u restoranu i da naručimo večeru. Znao je da sam gladna i da sa nestrpljenjem očekujem da stigne jelo. Zato mu nije bilo teško izabrati najpogodnije vrijeme da postavi svoje prvo pitanje.

"Je li ti dobar odrezak?", upitao me je upravo u trenutku kada sam prvi zalogaj stavila u usta, a zatim je, ne čekajući moj odgovor, nastavio. "Moraš biti svjesna da mi prodajemo maglu, jer šta je muzika nego magla, a da ipak živimo od ovog mesa, od ovog graška i od ovog vina. Zato, ako ljudima nudimo tek samo maglu, moramo se potruditi da ona bude na neki način opipljiva, kako bi je naši kupci mogli osjetiti i kako bi mogli steći dojam da za svoj novac ipak dobivaju nešto stvarno."

Matiša je nastavio govoriti kao da me želi uvjeriti da se on i ja, zajedno sa svima onima koji se bave našim poslom, već nalazimo na samoj granici mogućeg i da svaki iskorak vodi u ambis. Nisam bila sigurna šta je točno htio reći: ili da se ja ne razumijem u prodaju glazbe ili da pjesma za koju se zalažem nema nikakvih realnih izgleda da ostavi nekog traga u ljudima. Ili da su obje te tvrdnje istinite.

Jelo mi je prijalo i nisam mogla, bar ne u tom trenutku, ne složiti se sa Matišom, ali sam ipak osjećala da nije sasvim u pravu. Moje se osjećanje nije promijenilo ni kada smo poslije večere otišli u sobu.

"Zadovoljili smo tijelo, a sada da zadovoljimo dušu", rekao je Matiša, svlačeći odjeću.

Dok sam ga promatrala, njegov lik i njegovo ponašanje su mi neumoljivo nametali dojam zaokruženosti. Pomislila sam: kada bih se upitala može li mu se nešto oduzeti, možda bih našla neki odgovor. Međutim, ako bi pitanje glasilo treba li mu što dodati, ne bih mogla odgovoriti potvrdno. Ali nikako zbog toga što sam vjerovala da je savršen nego zato što mi se činilo da bi svaki napor na njegovom usavršavanju bio suvišan.

"Šta ti čekaš?", upitao me je. "Zašto se ne svlačiš?"

Jednostavno, bio je potpuno dovršen. U svojoj četrdesetoj godini, a vjerojatno i mnogo ranije, zaklopio je krila, ako ih je ikada i imao, i pomirio se sa tim da ostatak života provede gmižući po zemlji.

"Dođi ovamo", pozvao me je iz kreveta. "Danas se s tobom nešto neobično događa."

Prišla sam, a on me je zagrlio i privukao u postelju. Ne mogu reći da nisam uživala u onom što je uslijedilo, jednako kao što sam prije toga uživala u ukusnoj večeri.

"Da te ne poznajem, mogao bih reći da i u tebi postoji neka pjesnička žica", rekao mi je Matiša, očigledno zadovoljan i sobom i onim što sam mu ja pružila.

"Znači li to da je u meni kamenje?", upitala sam ga.

Požurio je da odgovori.

"Da se razumijemo. Takve žice nema ni u meni i ne osjećam da mi nešto nedostaje. Svi smo mi ipak načinjeni od zemlje i nema razloga da bježimo od nje, jer ćemo se na kraju naći tamo odakle smo krenuli."

"Gdje?", upitala sam.

"U zemlji", odgovorio je.

Od Matiše nikako nisam mogla očekivati ovakvu vrstu razgovora pa nisam željela propustiti jedinstvenu priliku da pokušam saznati neke činjenice čije me je odsustvo žuljalo kao tijesna cipela.

"Meni se čini da smo nas dvoje zaslužili da se nađemo bar u čistilištu ako već ne i u samom paklu", rekla sam.

"Zbog čega?", upitao me je Matiša iskreno iznenađen.

"Zbog laži. Zbog prijevare. Zbog svega onoga što ti činiš svojoj ženi i što ja činim Josipu."

Matiša se uznemirio.

"Šta je tebi danas? Zašto govoriš sve te gluposti?"

Pogriješio je što je izgovorio posljednju riječ. Nisam o svojoj pameti imala visoko mišljenje, ali nisam mogla pristati na tvrdnju da sam glupa.

"Zar nije točno da iz dana u dan lažemo i obmanjujemo svoje supružnike?", upitala sam ga, a pri tome sam bila svjesna da je meni, u stvari, manje stalo do bračne vjernosti nego do prilike da saznam da li me je Josip svjesno i prešutno prepustio Matiši ili o mojoj vezi sa njim ne zna ništa.

"Svaki naš sastanak praćen je gomilom laži", nastavila sam u nadi da ću isprovocirati Matišu. "Eto i danas si Josipa uklonio šaljući ga na nikom potreban službeni put. Šta si slagao svojoj ženi?"

"Pa šta ako sam joj i slagao?", upitao me je on, očigledno uvjeren u suvišnost mog pitanja. "Ono što ne zna ne može joj naškoditi."

"Kao što tebi ne može naškoditi ono što ne znaš o njoj?", upitala sam, ali je on šutke prešao preko moje namjere da ga izazovem.

"Slušaj, Dijana", rekao je. "Do sada sam vjerovao da ti pružam isto toliko zadovoljstva koliko ga od tebe primam."

Prekinula sam ga, jer sam pretpostavila da namjerava razgovor usmjeriti što dalje od mjesta kamo sam se ja uputila.

"Ne poričem da uživam u tebi jednako kao što, pretpostavljam, i ti uživaš u meni", rekla sam mu. "Ali ne mogu pobjeći od osjećanja krivnje što to činim kriomice i pod zaklonom laži. Kao da sam lopov koji uzima nešto što mu ne pripada. Kada se Josip vrati i upita me gdje sam provela ovo vrijeme, šta ću mu reći? Da li ću mu reći istinu ili prvu laž koja mi padne na pamet?"

"Ako ti je Josip jedina briga, onda možeš sasvim mirno spavati."

"Ne razumijem te."

Matiša je oklijevao nekoliko trenutaka prije nego što mi je odgovorio.

"On zna za našu vezu. I nema ništa protiv nje."

Premda sam očekivala da će Matiša potvrditi moje sumnje o Josipovom sudjelovanju u mojoj bračnoj nevjeri, bila sam razočarana. Bila sam, u stvari, poražena, a postala sam i bijesna nakon što sam čula i Matišino objašnjenje.

"Jer Josip dobro zna da bi ostao bez posla ako bi se usprotivio."

"A šta bi se dogodilo kada bih se ja usprotivila?", upitala sam, priželjkujući da u Matišinom odgovoru pronađem iskru koja bi upalila eksploziv kojim sam bila nabijena.

"Na to pitanje sama nađi odgovor", odgovorio mi je Matiša, "ali pri tome imaj na umu da moje poduzeće postoji prvenstveno radi toga da bi štitilo moje interese, i po cijenu da svi drugi u njemu budu na gubitku."

Iako nije bio neposredan, bio je dovoljno jasan. Iz tih nekoliko njegovih riječi saznala sam šta mi se može dogoditi pa ipak sam ustala iz kreveta, odjenula se i ne govoreći ništa izišla iz sobe i iz motela i uputila se prema autobuskom stajalištu. Nisam osjećala potrebu da žurim, jer sam bila uvjerena da Josip nije u stanu, a i da jeste, bila sam spremna svoje kašnjenje objasniti istinom. Uz to sam osjećala sasvim jasno da se tog dana u mom životu nešto prelomilo i da je vrijeme obmana ostalo iza mene.

Dok sam koračala kroz hladnu noć, pokušavajući ne misliti na to šta mi može donijeti sutrašnji dan, sjetila sam se stihova Markove pjesme i upitala sam se da li su oni na neki način povezani sa događajima kroz koje sam prolazila. Već i sâma činjenica da su toliko jako utjecali na moje raspoloženje da su neka moja motrišta i osjećanja obrnuli naglavce jasno je ukazivala na to da postoji neka sudbinska upućenost njihova prema meni i da nije neophodno tražiti još i neke konkretne dokaze za to.

Takav zaključak nagnao me je da još jedanput prošetam duž Markovih stihova, koji su mi se sada pričiniili kao savršeno komponirana aleja, u kojoj je svako stablo bilo na svom mjestu, da bi svjedočilo o ljepoti i uz to kazivalo nešto. Šta? Da li samo o odlasku i smrti? Ili o ljubavi i životu? Ili o svemu tome zajedno?

To su bila pitanja na koja u tom trenutku nisam bila spremna odgovarati, a ta pitanja i odgovori na njih, osjećala sam, i nisu bili u prvom planu. Jer što sam bivala duže u doticaju sa Markovom

pjesmom, sve mi se više činilo da je ona, u stvari, poziv u pomoć, a ako ne poziv, onda sigurno pokušaj da se posljednji put provjeri ima li uopće neke svrhe uspostavljati vezu sa drugim ljudima. U stanu su me dočekali svjetla i Josipovo namršteno lice.

"Gdje si bila do sada?", upitao me je, ali me nije uplašio, jer sam bila odlučna braniti se istinom.

"U motelu", odgovorila sam.

"S kim si bila?"

"S onim kome si me prodao."

Nisam mogla naslutiti šta je Josip namjeravao, ali mi je bilo jasno da nije računao s tim da sam pripravna suočiti se sa svojim grijesima i odmjeriti vlastiti udio krivnje u njima.

"Šta time želiš reći?", upitao me je Josip.

"Želim reći da jesam kriva, ali i to da je tvoj udio u mojoj nevjeri toliki da bi najpoštenije bilo da se negdje sakriješ i da šutiš."

Vjerovala sam da je konačno došlo vrijeme da nas dvoje raščistimo svoje međusobne odnose. Nisam se plašila ni sukoba niti njegovog ishoda. Više od straha u meni je bilo želje da saznam kakav je zapravo taj čovjek sa kojim sam svjesno vezala sudbinu i sa kojim sam proživjela posljednje dvije godine.

Sada ću bar vidjeti da li mu je i koliko stalo do mene, pomislila sam očekujući Josipovu reakciju. Da me je udario, radovala bih se. Znala bih da je u njemu prisutna barem sujeta ako ne i ljubav. Učinio je ono najgore, ono što sam najmanje željela. Ostao je miran, vjerojatno se plašeći da će napadajući mene povrijediti Matišu. A to je, izgleda, bilo nešto što on sebi ni u najcrnjem snu nije mogao dozvoliti. Matiša ili, točnije, Muzička naklada „Matiša” bilo je središte njegovog života, odakle su mu dotjecali svi neophodni životni sokovi i za koje su bili vezani svi njegovi uzleti i strahovi.

Kada smo se upoznali, Josip je već radio za Matišu i već je tada bio do grla zakopan u njegovoj glazbenoj nakladi. I u tim prvim danima moralo mi je biti jasno da nemam nikakve šanse da ga pridobijem ukoliko se suprotstavim „Matiši” ili bilo kojoj od onih bezbrojnih beznačajnosti koje su ga sačinjavale. Vjerojatno sam i bila svjesna toga, jer sam Josipu dopustila da me najprije danima zasipa pojedinostima iz života poduzeća u kojem je radio i da me zatim uvede u njegove prostore i upozna sa svakim detaljem u njemu.

Činio je to kao da je želio da me testira, da vidi kako ću ja reagirati na „Matišu” i kako će „Matiša” reagirati na mene. Ne mogu reći kako bi se taj test završio da za vrijeme njegovog provođenja nisam naišla na Branka Matišu, ravnatelja i vlasnika poduzeća. Jer, premda sam bila oduševljeni ljubitelj glazbe, jedva da mi se sviđalo nešto od onog što sam vidjela u Muzičkoj nakladi „Matiša” i nisam se ustručavala o tome govoriti naglas i na taj način gasiti Josipovo zanimanje za mene.

Pretpostavljam da bi se ono veoma brzo i temeljito ugasilo da se nije pojavio Matiša sa svojom ponudom. Ponudio mi je da me zaposli kod sebe. Najprije, kako je rekao, na onim sporednim poslovima, kao što su, na primjer, poslovi pakiranja i otpreme robe, a kasnije, ako to zaslužim, i na onim lakšim i bolje plaćenim.

Odbila sam ga bez razmišljanja, jer mi se posao nije sviđao. Ali ne i bez žaljenja, jer me je sâm Matiša privlačio nekim svojim šarmom, za koji nisam mogla utvrditi od čega se sastoji. Čini se da mi je Matišina ponuda ili ono što je govorio o meni podiglo cijenu u Josipovim očima. Bar sudeći prema činjenici da nije dugo oklijevao ponuditi mi brak.

Začudo, nisam se dvoumila ni koliko je pristojno. Prihvatila sam Josipovu ponudu, premda o njemu nisam mnogo znala. Izuzev, naravno, činjenice da se naš odnos prema „Matiši” dijametralno razlikovao. Dok je Naklada za Josipa i poslije više godina rada u njoj predstavljala tvornicu snova, meni se ona već prvog dana predstavila kao razbijač snova, i to onaj banalni, koji sve oko sebe nastoji poravnati sa svojim vidokrugom.

Ova razlika je vjerojatno potjecala otuda što Josipa glazba nije mnogo zanimala, izuzev kao roba koja se, slično ostaloj robi namijenjenoj tržištu, proizvodi i prodaje prema odavno utvrđenim

pravilima. Meni je, naprotiv, glazba značila mnogo više od toga i nikako se nisam mogla navići da je promatram kao robu. Čak ni onda kada mi je bilo više nego očigledno da moja neposredna egzistencija izravno ovisi od toga koliko će se „Matišinih” glazbenih diskova prodati u određenom razdoblju.

GLAVA DRUGA

Nisam bila sasvim sigurna da je Josipu tako malo stalo do mene da se zbog toga nije osjećao povrijeđenim onim što sam mu rekla kada sam se vratila sa posljednjeg sastanka sa Matišom u motelu. Bilo mi je, naime, više nego jasno da se plaši ne samo da kaže nešto o tome nego i da bilo čime pokaže da osuđuje moju i Matišinu vezu.

Nije se usuđivao da mi prigovara, jer je vjerovao da ću se ja požaliti Matiši i da će tada doći kraj njegovoj sudbinskoj vezi sa Muzičkom nakladom „Matiša”. Pitala sam se da li Matiša zna za ovu Josipovu bojazan i da li se upravo zbog nje osjeća tako sigurnim. Međutim, odgovor na ovo pitanje za mene više i nije bio bitan, jer sam shvatila da je moja optužba upućena Josipu da me je prodao Matiši neopravdana. Istina je da se nije borio za mene i da me je šutke prepustio onom od čije je volje ovisio, ali sam ipak sve odluke važne za mene donijela sama.

Sama sam ih donosila, ali nisam bila sigurna da je moja volja sudjelovala u svim fazama odlučivanja. I kada sam odlučila da sa Matišom prekinem sve veze osim poslovnih, osjećala sam da to činim na neki podsticaj izvana, koji je, premda nejasnog podrijetla, bio toliko snažan da mi nije ostavljao mogućnost da se predomislim.

A jednako je tako bivalo i ranije, onda kada sam donosila odluke da se udam za Josipa i da prihvatim Matišinu ponudu da radim za njega i budem mu ljubavnica. Josip nije pripadao onoj vrsti muškaraca o kojima sam maštala, ali ni moja mašta nije bila neki pouzdan putokaz u mom životu pa nije bilo ni ozbiljnijih prepreka da se sretnemo i zblizimo. Nije bio lijep, ali je znao biti drag kada bi odlučio da se potruđi.

Matiša mi nije laskao, nije mi čak nikada rekao ni da sam lijepa i da mu se sviđam. Da stvari po mene budu gore, njegov odnos prema meni od prvog susreta bio je napola pokroviteljski, a napola podrugljiv, kao prema još nezrelom biću, koje ne treba uzimati sasvim ozbiljno, ali ga treba zaštititi.

Iako nije prosipao komplimente niti se ustručavao u svakom trenutku naglašavati svoju pokroviteljsku poziciju, Matiša me je pridobio lakše nego što su to učinili drugi prije njega. Put do mog pristanka prokrčio je najpouzdanijim sredstvom pridobijanja - darovima. Ubrzo nakon što smo se upoznali i nakon što sam odbila njegovu ponudu da me zaposli u svom poduzeću kao pomoćnu radnicu, pojavio se, po svojoj želji, u ulozi mog i Josipovog vjenčanog kuma. I to izdašnjog kuma, koji je organizirao, a većim dijelom i platio, našu svadbenu svečanost.

Time je sebi osigurao mogućnost ili pravo da dolazi u naš stan kada mu se prohtije i da bez traženja izgovora kontaktira sa mnom. Matišu Josip nije ni najmanje interesirao i to je pokazivao na taj način što se uopće nije trudio da se, bar reda radi, zblizi sa njim više nego što je to posao zahtijevao. I u našem stanu ga je promatrao samo kao dio namještaja, od kojeg ne treba tražiti dopuštenje za uporabu. Josip je za njega ostao ono što je i ranije bio. Jedini uposlenik u njegovom poduzeću kojeg je mogao upotrijebiti za sve poslove osim da pjeva i piše pjesme.

Matiša je išao ravno prema meni i svaki put je imao neki dar u rukama. Nikada prije toga nisam mogla ni pomisliti da množina darovanih predmeta, i kada su sasvim nezatne vrijednosti, može djelovati tako efikasno na obezglavlivanju ličnosti i umrtvljivanju njezine volje. Često sam te darove primala a da ih nisam čestito ni pogledala pa ipak su oni djelovali na mene kao da sam ih očekivala sa čežnjom. Činili su da moj otpor biva sve slabiji, a da moja zahvalnost i moje osjećanje duga sve više rastu.

Ipak, uspijevala sam odolijevati sve do onog glavnog zgoditka, do namještenja u Muzičkoj nakladi „Matiša”, i to ne na poslovnima pomoćne radnice nego na mjestu administratora. Matiša je predložio da budem njegova tajnica, ali ja to nisam prihvatila. Ako sam već bila blizu toga da mu se pokorim, htjela sam izboriti bar neki privid neovisnosti. Na mjestu tajnice bila bih u češćem dodiru sa

Matišom nego što sam to željela, ali takođe i sa njegovom ženom i sa njezinim sumnjama i eventualnom ljubomorom, dok su me obaveze administratora bar u radnom vremenu udaljavale od njega i umanjivale povode za sumnju kod njegove žene.

I sve je teklo normalno, ako se normalnim može nazvati život sa dva ili između dva muškarca, od kojih sam jednog donekle voljela i istovremeno ga prezirala, a sa drugim bila vezana samo onim materijalnim dobrima koja su tekla sa njegove strane, dok nije stiglo pismo iz Zenice, grada u središtu Bosne. Premda je bilo upućeno Muzičkoj nakladi „Matiša”, od prvog dodira sa njim prihvatila sam ga kao da je bilo namijenjeno osobno meni i kao da je od mene zahtijevalo nešto što nisam mogla a morala sam odgonetnuti.

U to vrijeme nisam mogla znati da će upravo to pismo prouzročiti niz događaja koji će biti izmijeniti i moj život i živote svih onih sa kojima sam bila u bliskom dodiru. Ipak sam naslutila da poslije njega ništa neće ostati na svom uobičajenom mjestu.

Vjerojatno se zbog toga i nisam plašila reakcija svojih muškaraca. Čim sam pokazala nakanu da se branim istinom, Josip je ustuknuo i nastavio živjeti kao da se ništa nije dogodilo. Matiša je, međutim, bio mnogo teži slučaj. Za njega istina nije mogla biti dovoljna ni da ga odbije od mene niti da ga privuče bliže, a pogotovo ne da opravda ili neutralizira moje prvo otvoreno suprotstavljanje njegovoj volji.

Dok sam budna čekala da svane novi dan, sasvim sam jasno predstavila sebi i njegov nastup i njegove riječi.

"Nismo se tako dogovorili", rekao mi je kada smo se ujutro susreli pred vratima mog ureda. "Ti sebi ne možeš dozvoliti da me napuštaš kada ti hoćeš. Već sam ti rekao: iznevjeriš li me jedanput, računaj da si me napustila zauvijek. Mene i, naravno, Muzičku nakladu."

Kazao je otprilike isto ono što sam i pretpostavljala da će reći. A to je bila njegova istina, od koje se nisam mogla braniti svojom istinom a da rezultat te akcije ne bude povratak na početno stanje.

"Dakako", rekla sam mu. "Spremna sam napustiti i tebe i Nakladu, ali ću prije toga porazgovarati sa tvojom ženom."

O Matišinoj ženi nisam znala ništa, izuzev da je bilo sasvim očigledno da on u mojoj nazočnosti o njoj nikada nije govorio. A to mi je već sâm po sebi kazivalo ili da mu nije ni najmanje stalo do nje ili da je se plaši. Po pogledu koji mi je uputio nakon moje neočekivane izjave zaključila sam da mogu igrati na kartu straha.

"Pravila sam evidenciju o našim sastancima. Zabilježila sam vrijeme i mjesto svakog od njih, a takođe i izgovor kojim si se poslužio da bi zavarao tragove. Darovaću te zabilješke tvojoj ženi sa nadom da će ih pametno iskoristiti."

Dok sam govorila, pažljivo sam motrila Matišu i opazila sam kako uobičajeni pokroviteljsko-ironični izražaj nestaje sa njegovog lica.

"Nemoj biti luda, Dijana", rekao je tiho pomirljivim tonom. "Uništićeš i mene i sebe, jer ako moja žena sazna za našu vezu, neće se smiriti dok ti se ne osveti. Jasno je da ću i ja platiti, ali ćeš za nju ti biti glavni krivac, jer si mlađa i ljepša i jer si je pokušala istisnuti iz našeg braka."

Prekinula sam ga pitanjem.

"Jesam li doista pokušala? I da li bi uopće vrijedilo pokušati?"

"Ostavi to sada po strani", nastavio je Matiša, međutim, ja sam željela raščistiti neke nejasnoće.

"Zašto da ostavim? Znači li to da ja nisam dostojna da zauzmem mjesto tvoje žene? Ili sam ja tek za to da ti poslužim za zabavu ili za ubijanje suvišnog vremena? Znači li to da bi me, ako se nastavimo družiti, uskoro mogao posuđivati svojim prijateljima?"

"Slušaj dobro šta ću ti reći", prekinuo me je Matiša. "Ako budeš odlučila ići do kraja, dogodiće se da ćete i ti i Josip ostati bez posla."

Oboje smo svoje prijetnje izrekli do kraja i preostalo nam je da pokušamo, kao trgovci koji su kazali svoje najviše cijene, pronaći srednje rješenje, ono koje će u sebi sadržavati obostrane ustupke.

"Ako budeš razuman, nitko neće ostati bez posla, a ni tvoja žena neće imati razloga da se uznemirava", rekla sam i, prema onom što sam vidjela u Matišinim očima, mogla sam se nadati da će se složiti sa mnom.

"Zar mogu biti i vukovi siti i ovce na broju?", upitao me je.

"Naravno da ne mogu", odgovorila sam mu. "Ovog puta ovdje prisutni vuk će se morati odreći ovdje prisutne ovce i zadovoljiti se svojom suprugom vučicom ili potražiti neku drugu žrtvu."

Matiša se nasmijao, ali ne baš od srca.

"Još se nikada nije dogodilo da ovca nadmudri vuka", rekao je odlazeći.

Premda se izjasnio da se neće pomiriti sa porazom, bila sam sigurna da će prihvatiti moj savjet i da će mene i Josipa ostaviti na miru.

Dok smo se ja i Matiša prepirali, nismo se sjetili da smo to mogli ugodnije obaviti sjedeći. Tek kada je Matiša izašao iz ureda, postala sam svjesna činjenice da smo nas dvoje od početka razgovora uspjeli tek da prekoračimo prag ureda i da zatvorimo vrata, kako netko nepozvan ne bi čuo našu prepirku, i da se zatim nismo ni za pedalj odmakli od ulaza.

Čim sam sjela za stol, osjetila sam neodoljivu potrebu da ustanem i da se uputim negdje izvan granica Muzičke naklade, izvan dosega Matiše i Josipa, što dalje od svog stana, pa i od same sebe. Znala sam da bi mi dobro činilo da otputujem negdje, ali sam znala i to da mi je na raspolaganju više nego skučen izbor odredišta.

Mogla sam otići roditeljima u Bjelovar, međutim, tu sam mogućnost odbacila i prije nego što sam je i počela razmatrati. Šta bih tamo radila krajem siječnja? Sjedila u kući i odgovarala na majčina pitanja ili posjećivala prijateljice i slušala njihove beskrajne priče o djeci, o muževima ili ljubavnicima, a prije svega o njima samima.

To je bilo posljednje što sam u tom trenutku mogla poželjeti. Trebalo mi je mira, ali živog mira, u kojem se nešto događa. Ne znam zašto me je misao o živom miru navela da se sjetim tete Paule, ali kada sam je se sjetila, bilo mi je jasno da je ona posljednja osoba kojoj bih mogla povjeriti rješavanje svojih nedoumica.

Ipak sam podigla slušalicu telefona, nazvala Matišu i rekla mu da mi je potrebno nekoliko dana odmora.

"U redu, idi", rekao mi je, kao da nismo prije samo nekoliko minuta jedno drugom prijetili katastrofom. "Odmori se. Ovih dana ionako nemaš nekih većih obaveza."

Da ne bih gubila vrijeme tražeći Josipa, zamolila sam Matišu da mu kaže da sam otputovala teti Pauli u Split. Čim sam prekinula vezu, uputila sam se u stan da pokupim stvari nužne za put i višednevno izbjivanje.

Kada sam se smjestila u podnevni autobus za Split, pomislila sam da u tetinom udobnom stanu i u njezinom nenametljivom društvu neću moći računati na promjene koje bi me osvježile, a još manje na uzbuđujuća iznenađenja, ali da ću se ipak moći opustiti i odmoriti.

Teta Paula, mlađa sestra moje majke, bila je tek desetak godina starija od mene pa sam je doživljavala više kao svoju nego kao maminu najbližu sročnicu. Tako smo se međusobno i odnosile, premda se ne može reći da smo bile bliske onoliko koliko sam željela, za što je bila kriva i oprečnost naših naravi.

Za razliku od moje majke i mene, teta Paula je bila suzdržana osoba, koja je na one koji je nisu poznavali ponekad djelovala i odbojno hladno. Ne mogu reći da i nije bila bar djelomično takva, jer mi nikako nije polazilo za rukom da se probijem dalje od njezine vanjštine, u kojoj nije bilo ni naglih pokreta niti glasnih riječi.

Kada bih se sjetila njezinog lika, gotovo redovito bih je vidjela odjevenu u svijetlo-zelenu svilenu trenerku, sa naočarima na nosu i sa knjigom u rukama. Ozbiljnog i tek malo namrštenog lica. Da sam muškarac, vjerujem da bi mi se sviđala i mislim da bih znala kako da iz nje izmamim i nešto više od onog što je sama bila voljna pokazati od svojih sadržaja, vjerujem brojnih i pomno skrivenih.

Nismo se često susretale, jer je ona rijetko posjećivala moje roditelje i ostale srodnike, a to je opet bio razlog da smo se i mi ustručavali češće odlaziti k njoj. Stekla sam dojam da su se moja mama i teta Paula bolje osjećale ako ih je dijelilo veće rastojanje. Ni jedna ni druga nikada mi nisu dale neki konkretan povod za takav zaključak, izuzev nekih uzgrednih opaski, koje često kazuju više od pomno pripremanih besjeda.

Tako je moja mama nekim nevažnim povodom za svoju mlađu sestru rekla da je prije stroj za računanje nego žena od krvi i mesa, a teta Paula je za mamu kazala da je tipičan primjer nedovršenog čovjeka, koji je svjestan svojih manjkavosti i koji je zbog toga primoran da skita i traži način kako da se dovrši.

Bilo je to prvi i jedini put da sam čula kako netko govori o nedovršenosti čovjeka. U početku mi se ta pretpostavka učinila prilično maglovitom, međutim, kada sam je projicirala na pojedine meni dobro poznate osobe, shvatila sam da bi ipak mogla biti dio nekog sustava. Pri tome sam najprije pomislila na moju majku, za koju bi se doista moglo reći da joj nedostaju neki dijelovi kruga i da je to razlog što se ponekad ponaša kao nezrela djevojčica. Ona toga, naravno, nije bila svjesna pa je svu krivnju za ono što je bila prisiljena činiti svaljivala na mog oca, tvrdeći da ona samo nadoknađuje ono što joj on ili ne može dati ili neće da dâ, a dužan je i po Božijim i po ljudskim zakonima.

Po dolasku u Split pozvala sam tetu Paulu telefonom i upitala je da li je mogu posjetiti.

"Zašto pitaš?", uzvratila mi je pitanjem.

"Ne bih željela smetati", rekla sam. "Možda imaš društvo."

Teta se nasmijala, a ja nisam mogla odgonetnuti zašto. Da li se smijala meni, ili sebi, ili nečem trećem?

"Biće mi drago da dođeš", rekla je i meni nije preostalo ništa drugo nego da povjerujem da je njezina dobrodošlica iskrena.

Dok sam se taksijem vozila prema tetkinom stanu, analizirala sam naš kratki razgovor. Rekla sam joj da zovem zbog toga da bih provjerila da li je sama. Na to se teta nasmijala, vjerojatno misleći da sam željela provjeriti da li je u društvu nekog muškarca. Pozivajući me da dođem, dala mi je do znanja da je sama, dok je njezin smijeh, spontan i neveseo, možda govorio o izvjesnom žaljenju zbog te činjenice.

Odlučila sam je upitati da li su moji zaključci točni, ali kada sam je ugledala u širokoj trenerci, koja je deformirala obrise njezinog tijela, znala sam da to neću učiniti. Osim toga bilo je više nego očigledno da te večeri nikakvog muškarca nije moglo biti u njezinoj blizini.

"Zar me nikada nećeš iznenaditi?", upitala sam je kada mi je otvorila vrata stana.

Teta Paula se samo osmijehnula, ne žureći sa odgovorom. Najprije me je pustila da uđem, da svučem zimsku odjeću i obuću i da se okrenem prema njoj.

"Ti dobro znaš da ja isuviše mnogo cijenim svoje male udobnosti da bih bila podobna za iznenađenja."

Nisam namjeravala reći to što sam rekla, ali se nisam pokajala što sam to ipak učinila.

"Bolje reci da se još nije našao netko tko bi uspio prodrijeti kroz sve te tvoje oklope i dospjeti do skrovišta blaga. Da sam ja muškarac, makar i sa ovoliko godina koliko ih imam, ne bih ti dozvolila da se skrivaš i progonila bih te u stopu dok ne bih ispila sve one čudesne sokove za koje pretpostavljam da se kriju u tebi."

Teta Paula se glasno nasmijala, a u njezinom smijehu bilo je i odobravanja, ali i nelagode.

"Čini mi se da si i ti, kao i tvoja majka, do vrha ispunjena strašću. Ali si ti, na sreću, naslijedila i očevu uravnoteženost pa se ta strast kod tebe ne pričinjava banalnom i žalosnom kao kod nje."

Kazala sam da se ne sramim priznati da je većina mojih misli upravljena ka muškarcima i potom dodala: "Mojim muškarcima. Kada sam bila mala, tata je bio moj muškarac, veliki i jedini. Kasnije, bilo je mnogo onih koji su zaokupljivali moje misli. Sada su dvojica i došla sam ovamo upravo zbog toga da se na neko vrijeme odmaknem od njih, kako bih kasnije mogla ponovno u miru živjeti sa njima."

Te večeri sam, i mimo plana, ispričala teti Pauli sve ono što mi se dogodilo u posljednje dvije godine. Nije me prekidala pitanjima, nije me bodrila niti mi je upućivala zamjerke. U stvari, nije uopće reagirala sve dok nisam spomenula pismo Marka Bošnjaka i izrecitala stihove njegove pjesme.

"Sjećaš li se melodije?", upitala me je.

Nisam je se sjećala u svim detaljima, jer su mene u prvom redu privlačili stihovi, u kojima sam nalazila nešto što mi je nalikovalo prikrivenom pozivu u pomoć. Rekla sam to teti Pauli, a na to mi ona nije ništa odvrtila. Međutim, bilo je jasno da ju je moja pretpostavka podstakla na razmišljanje. Pokušala sam joj u tome pomoći.

"Zapitaj se šta taj čovjek svojom pjesmom hoće da kaže i neminovno ćeš doći do zaključka da u prvi plan ističe činjenicu da se nalazi u nevolji koja ga vodi u smrt. U tijelu mu je ostalo još samo toliko snage da može udahnuti miris, a u duši mu još treperi samo želja za ljepotom i ljubavlju."

Činilo mi se da nisam uspjela uvjeriti tetu Paulu u održivost svoje, moram priznati, prilično neobične i podosta nategnute teorije. Nasmiješila mi se krajevima usana, ali nije ništa rekla. Sjela je za klavir i počela svirati. Time me je podsjetila da je nešto kasnije upitam zbog čega se nije opredijelila za glazbu kao profesiju.

"A zašto bih?", upitala je ona mene. "Zašto bih se izlagala opasnosti da mi glazba postane obaveza umjesto zadovoljstva?"

"Dobro. To razumijem", rekla sam joj. "Zadovoljstvo koje preraste u obavezu često se pretvara u svoju suprotnost. Međutim, ne razumijem zbog čega si odlučila baviti se trgovinom. Da li u njoj nalaziš nešto što te zadovoljava?"

"Svakako", odgovorila mi je. "S jedne strane, zadovoljava me način na koji se u trgovini stječe novac. Prilično lagodno, ponekad i skandalozno lako, što mi omogućava da ga trošim ne razmišljajući mnogo o njemu i ne osjećajući pri tome grižnju savjesti. Sa druge strane, svaki je posao prije svega rutina, u kojoj se osjećanje zadovoljstva, i ako je prisutno u početku, vremenom izgubi."

Uvijek sam zavidjela teti Pauli na njezinom načinu razmišljanja, ali ne i na njezinom načinu življenja. Razmišljala je polako i temeljito, držeći po strani emocije, a i živjela je slično polako, bez emocija, jednolično. Toliko jednolično da se meni činilo da je upravo na taj način obeshrabrivala sve zainteresirane muškarce, kojih je, po mom sudu, moralo biti s obzirom na njezino lijepo lice i skladne obrise tijela.

"Ja sam tebi ispričala sve što mi se dogodilo", rekla sam joj u nadi da ću je navesti da mi se povjeri. "Sada ti meni kaži šta ima novo kod tebe."

"Novo?", upitala je. "Pa ima dosta toga. Promijenila sam tapete u spavaćoj sobi, nabavila sam novi sag. Kupila sam mnoštvo novih knjiga pa ne mogu reći da mi je dosadno. A najvažnija novost je ta da sam u prodavaonici namjestila jednu povjerljivu djevojku, tako da sada nisam prinuđena svakog dana odlaziti tamo. Sada imam dovoljno slobodnog vremena za sva moja interesovanja."

Teta Paula je dobro znala šta sam htjela saznati pitanjem šta ima novo kod nje, a to što mi je govorila o onom što mene nije mnogo zanimalo moglo je značiti da se u njezinom životu nije dogodilo ništa značajno.

"Šta ćemo raditi sutra?", upitala sam.

"Najprije ćemo prespavati noć pa ćemo ujutro odlučiti o novom danu."

GLAVA TREĆA

Još nije bilo svanulo kada me je teta Paula probudila.

"Šta se događa?", upitala sam je.

"Odlučila sam poći u Bosnu kod tog tvog Bošnjaka. Ideš li sa mnom?"

Da se šalila, šala bi glupo odudarala od njezine ličnosti. Očigledno je govorila ono što je namjeravala, ali je i to, takođe, i te kako odudaralo od njezine prirode.

"Zašto?", upitala sam.

"Uvjerila si me", odgovorila je. "Zar si zaboravila da si govorila o pozivu u pomoć?"

"Nisam govorila o tome da imam namjeru pomagati."

"Nisi, ali je trebalo da govoriš ako želiš biti dosljedna. Ne smiješ riječi i osjećanja rasipati u vjetar."

"Šta predlažeš?", upitala sam tek samo zato da bih savladala zbunjenost.

"Predlažem da požuriš, ako želiš poći sa mnom. Autobus nas neće čekati."

"Zar ne bismo mogle poći automobilom?"

Bilo je to suviše pitanje, jer mi je moralo biti jasno da teta ne traži avanturu. Već i to što je odlučila poći autobusom u snijegom zavijane bosanske planine bila je žrtva koju od nje nisam mogla ni u snu očekivati.

Požurila sam uvući se u odjeću koju mi je teta Paula već pripremila.

"Kao da se spremamo na skijanje", primijetila sam dok sam navlačila debele zimske hlače i promatrala gomilu odjeće koja je čekala svoj red.

"Možda će nam se pružiti prigoda i za taj užitak", rekla je teta.

"Ne mogu vjerovati da se ovo stvarno događa", kazala sam kada je autobus izišao iz splitskog autobusnog kolodvora i uputio se prema sjeveru. "Uvjeri me da ne sanjam."

Teta Paula se nasmijala. Bila je dobro raspoložena.

"Zar ti zimsko putovanje u Bosnu nalikuje na san?", upitala je.

"Naravno da ne", odgovorila sam. "Ovo bi mi putovanje izgledalo realno da je inicijativa da se krene potekla od mene i da ja sama putujem tamo gdje me čeka tko zna što. Međutim, ovo je tvoja ideja, a i ti si osobno pored mene."

"Nemoj pretjerivati", rekla mi je teta Paula. "Ne idemo na Himalaje. Do Zenice nećemo potrošiti više od osam sati, što znači da ćemo se najkasnije do idućeg jutra ponovno naći u Splitu."

Nisam bila sigurna u to, jer nikada ranije nisam bila u Bosni, a ni u zemljopisu se nisam snalazila baš najbolje. Mogla sam se osloniti jedino na svoje slutnje, a one su mi govorile da je sudbina pripremila drugačiji scenarij našeg putovanja.

Problemi su se nagovijestili nedaleko od Sinja snažnim vjetrom, koji je šibao po prozorima autobusa. Što smo više napredovali prema sjeveru, bivalo je sve hladnije. U Livanjskom polju dočeka nas je snijeg. Bio je gust ali i mokar pa se nije zadržavao na kolovozu i nije predstavljao smetnju prometu.

"Ako ovdje ovako pada, na Kupresu će biti pakleno", šapnula mi je teta Paula.

"Kako znaš?", upitala sam, naslućujući strah u njezinom glasu.

"Kupres je planinska visoravan, koja se nalazi na znatno većoj nadmorskoj visini i koja je poznata po dugim zimama i po visokim snježnim nanosima."

Nagonski, da ne bih slijedila samo strahove tete Paule, osvrnula sam se oko sebe i pogledala lica ostalih putnika. Bila su pretežno ozbiljna, ali i spokojna. To me je umirilo. Ali samo dok se autobus nije domogao Kupreškog polja.

Odjedanput smo upali u snježnu mećavu, u kojoj su bili prisutni samo vjetar i vjetrom nošene snježne pahuljice. Ponovno sam se ogledala oko sebe, ali ni ovog puta nisam zapazila nikakvu uznemirenost na licima suputnika. Autobus je nastavio da se probija kroz kovitlac bjeline, u kojem nikako nisam uspijevala uočiti cestu.

"Da li smo pametno uradile", upitala sam se, "što smo poslušale jedva zamjetljiv signal, ako je to uopće i bio neki signal, i krenule u ovu stihiju? Da li je mećava koja nas je dočekala na vratima Bosne samo nagovještaj onoga što nas očekuje u toj zemlji?"

Da bih odagnala strah i izbjegla pitanja na koja nisam mogla naći odgovore, pokušala sam prebaciti misli na neke druge teme. Jedna od njih, za koju sam osjećala da će još dugo biti u prvom planu, odnosila se na moje odnose sa Josipom i Matišom. Nisam bila sigurna da sam se postavila tako da bih mogla očekivati da se bez oštećenja izvučem iz njih.

Prije nego što mi se to dogodilo nisam mogla ni pomisliti da ću dospjeti u situaciju da živim između dva muškarca, od kojih me jedan možda i voli, ali me svjesno dijeli sa drugim iz straha da ne izgubi mizerno materijalno blagostanje, a drugi me uzima vjerojatno samo zbog toga što i drugi ljudi iz njegovog životnog kruga smatraju prestižnim imati ljubavnicu. I to ljubavnicu iz vlastitog poduzeća, koja je uvijek pri ruci i ne košta gotovo ništa.

Dok se autobus sporo probijao kroz snježnu pustoš Kupreškog polja, po prvi put sam se upitala zašto sam pristala da budem uključena u taj Matišin krug, čiji me je sadržaj zadovoljavao tek jednim svojim, i to manjim, dijelom. Mora da sam, jedan za drugim, učinila više pogrešnih poteza. Ili to uopće i nisu bile neke moje svjesne odluke nego nevoljno pristajanje na planove drugih ljudi.

Nije bila nikakva novost za mene da se prepuštam životnoj matrici da me nosi gdje se njoj hoće. I to ne iz lijenosti i ne zato što nisam znala šta želim od života nego naprosto zbog toga što nisam nalazila načina da se sama nametnem drugima. U to sam se uvjerala veoma rano u krugu svoje tročlane obitelji. Ma koliko sam se upinjala da se ubacim u sferu očevih mnogobrojnih interesovanja, nisam uspijevala, jer on jednostavno i nije zamjećivao moje želje i moje napore. Po tome sam zaključivala da nemam nikakvih izgleda da prođem kroz njegovu odbranu da bih dospjela u središte njegovog osjećajnog života.

U periodima kada je oca obuzimala strast za ribolovom dosađivala sam mu sve dotle dok ne bi pristao povesti me sa sobom na rijeku. Ali to bi bilo sve što sam mogla postići, jer kada bismo se našli na rijeci, otac bi zaboravljao na mene i ponašao se kao da sam ostala kod kuće. Nije bio odbojan prema meni niti neljubazan. Znao me je i pomilovati, glasom i dlanom, ali ne i dušom. Njegova je duša za mene bila nedostupna.

Jednako kao i majčina. Ali za razliku od oca, koji nije pokazivao ni želju da mi se nametne, majka nije dozvoljavala niti da se posumnja u nadmoćnost njezine volje. Mnogo puta požalila sam što nemam brata ili sestru, ili više njih, vjerujući da bi njihovo prisustvo odvuklo bar jedan dio majčine nadmoćnosti i tako olakšalo moj položaj.

Na izlazu iz tunela na Kupreškim vratima dočekalo nas je sunce. Teta Paula se trgnula iz obamrlosti.

"Najgore smo, izgleda, prošli", rekla je. "A ni Zenica sada nije daleko."

Sat kasnije ušli smo u Travnik. Nebo se ponovno naoblačilo, a snijeg je, nedirnut vjetrom, padao ravno kao da ga netko sipa sa okolnih planinskih obronaka. Promatrajući grad, koji se nagurao u uskoj riječnoj dolini između strmih planinskih strana, pomislila sam kako mora da je teško živjeti u toj zemlji gdje ljudi dobrovoljno pristaju smjestiti svoja obitavališta u tako skućene vidike.

"Jesmo li blizu?", upitala sam tetu Paulu.

Objasnila mi je da naše odredište nije daleko, ali da put do njega obilazi planine pa ćemo se morati voziti još najmanje jedan sat. Tetino predviđanje bilo je ispravno. Sat kasnije, vozeći se pored rijeke Bosne, ušli smo u prostranu dolinu pokrivenu snijegom, koji je ponovno blistao na sunčevoj svjetlosti.

Na savjet vozača autobusa izišli smo na križanju cesta u Radakovu, čiji je jedan krak vodio prema Crkvicama, gdje je stanovao Marko Bošnjak.

"Nadam se da je taj tvoj Bošnjak negdje blizu", rekla mi je teta Paula, osvrćući se oko sebe da bi nekog od prolaznika upitala kako ćemo stići do našeg krajnjeg odredišta.

"Ne izgleda mi da smo na kraju svijeta", odvratila sam joj, nadajući se da je doista tako, jer sam osjećala da neću moći sačuvati prisebnost ako budemo duže ostali na tom mjestu. Bilo mi je hladno i bila sam gladna, a nisam mogla ni pretpostaviti šta nas očekuje u vremenu koje je bilo ispred nas.

Kao da je slijedio moje želje, odmah nakon toga pored nas se zaustavio automobil sa taksi oznakom. Ne pitajući ništa, vozač nam je otvorio vrata i mi smo se sa zahvalnošću smjestile u toplu unutrašnjost vozila.

O Zenici sam znala samo toliko da je grad srednje veličine i pretpostavljala sam da neće biti teško pronaći adresu Markovog stana. Moja pretpostavka je bila na mjestu, jer je na moje pitanje da li zna gdje Marko stanuje vozač taksija kimnuo glavom i odvezao nas tek dvije stotine metara dalje. Zaustavio se ispred dva istovjetna dvanaestokatna solitera, koji su se dodirivali jednim svojim uglom.

"U posljednje vrijeme nisam ga viđao", rekao nam je za Marka dok nam je pomagao da se iskrčamo iz vozila. "Ili je otputovao ili je bolestan. Da je otputovao, netko bi to već saznao."

Popele smo se na deseti kat pješice, jer lift nije radio, i zaustavile se pred vratima sa Markovim imenom. Pritisnula sam dugme električnog zvona, ali se ništa nije čulo. Zatim sam pokucala, ali takođe bez rezultata.

"Nadam se da nismo sav ovaj put prešle uzalud", rekla je teta Paula.

Ako je bolestan, pomislila sam, možda nas ne čuje ili, ako čuje, možda ne može ustati. Slijedeći ovu misao, pritisnula sam ručku na vratima i vrata su se otvorila. Da li će i nastavak biti u sličnom stilu, upitala sam se. Da li ćemo iza vrata pronaći leš?

Pogledala sam tetu Paulu. Ona je slegnula ramenima, gurnula vrata i bez oklijevanja zakoračila u Markov stan. Slijedila sam je, ne bez zebnje.

Sva vrata u stanu bila su otvorena. Teta Paula je izabrala ona najbliža i ušla u sobu. Ja sam je slijedila. Dočekala nas je samo ledena hladnoća. Na suprotnoj strani sobe, ispod prozora, nalazio se stol, na kojem je usamljen stajao list papira. Kao po dogovoru, premda se nismo ni pogledale, prišle smo stolu i nagnule se nad listom, da bismo pročitale ono što je na njemu bilo napisano.

Bio je to tekst koji je nalikovao na poruku upućenu nama dvjema. Ili nekoj od nas. Nalikovao je i na pjesmu. Točnije, na dio pjesme. Glasio je:

Silnom rukom kuca mećava na vrata

Silnim trkom bježi dan

Uzalud me mamiš očima od zlata

Uzalud mi pružаш dlan

Moja duša zebe

Traži vatru pakla

Da zaroni sve do dna

Zato trebam tebe

Da bi me pomakla

Jedan korak izvan sna

"Sudeći prema broju i rasporedu slogova, ovaj tekst bi mogao pratiti neku melodiju", rekla mi je teta Paula nakon što smo dovršile čitanje.

"A ja sam se nadala da bi mogla biti neka poruka", dodala sam, ne skrivajući razočaranje.

"Pa mogla bi biti i poruka", rekla je teta. "Pročitaj još jedanput posljednju rečenicu."

"Hoćeš reći da spava?", pokušala sam se našaliti. "I da nam poručuje da ga probudimo?"

Kao odgovor na moja pitanja začulo se jedva čujno kucanje, koje je dolazilo iza naših leđa i negdje iznad nas. Kada smo ušle u sobu, odmah smo se uputile prema stolu pa nismo imale prilike razgledati oko sebe. Učinile smo to nakon ponovljenog kucanja, za koje smo pretpostavile da dolazi iz gornjeg dijela nesvakidašnje drvene konstrukcije. Između jednog zida sobe i ormara nalazila se, na razini nešto većoj od prosječne čovječije visine, platforma od drveta, koja se naslanjala na četiri stuba. Prostor ispod platforme ispunjavala je tapecirana ugaona klupa, koja je sa tri strane okruživala niski stol. Nismo mogle vidjeti šta se nalazilo iznad platforme, jer je taj prostor sve do stropa bio zakriven zavjesom. Činilo nam se da je baš odatle dolazilo ono slabašno kucanje.

Teta Paula mi je uputila pogled sa pitanjem koja će od nas dvije provjeriti šta se skriva iza zavjese. Kao mlađa osjećala sam se dužnom preuzeti na sebe tu obavezu. Ne mogu reći da se nisam plašila, ali je znatiželja bila jača od straha. Ona mi je, uz misao da mrtav čovjek ne može kucati, pomogla da se popnem uz ljestve i da odgrnem jedan kraj zavjese.

Sa druge strane dočekala me je glava. Upravo glava, ne čovjek, jer u trenutku kada sam provirila iza zavjese nisam vidjela tijelo pa je glava svojim oblikom i izrazom djelovala na mene kao samostalan objekat. A na njoj, ne samostalna ali dominantna, isticala su se dva oka, dva ponora ispunjena vatrom i ledom, crvena unaokolo, plava u središtu.

Nisam bila sigurna da li me gledaju i da li me vide sve dok nisam začula glas, jedva čujan ali razgovijetan, koji mi je rekao: "Zamišljam te nagu, sa tijelom dječaka, u kome je žena usnula i spava."

Iznenadilo me je i uzбудilo to što je rekao, posebno spominjanje riječi "tijelo" i "dječak". Spustila sam se niz ljestve i ponovila teti Pauli ono što sam čula.

"Lutka", rekla mi je ona na to.

"Kakva lutka?", upitala sam.

"Tako se zove jedna pjesma Zvonimira Goloba. To što si citirala su njezina prva dva stiha."

"Je li i to neka poruka? Ili je neka šifra?"

"Moguće", odgovorila je teta Paula i popela se do platforme na kojoj je ležao naš domaćin. Provušla je glavu iza zavjese. Čula sam da nešto šapuće i pretpostavila sam da postavlja pitanja, ali nisam čula nikakve odgovore.

"Ne znam šta mu je", rekla je kada se spustila sa platforme. "Oči su mu grozničave, ali nema povišenu temperaturu. Čini mi se da me čuje i da razumije šta mu govorim, međutim, ili neće ili ne može da mi odgovori."

"Šta da radimo?", upitala sam.

"Trebalo bi da pozovemo liječnika."

Kada smo ulazile u stan, učinilo mi se da sam u hodniku vidjela telefon. Potražila sam ga i doista se nalazio tamo, ali je bio mrtav.

"Možemo li uraditi nešto drugo?", upitala sam više sebe nego tetu Paulu. "Možemo li bar zagrijati ovu sobu?"

U pustom stanu, bez namještaja, prostirki i zavjesa, lako je bilo uočiti radijatore centralnog grijanja, ali je isto tako lako bilo utvrditi da nisu bili povezani sa cijevima. U uglu sobe stajala je električna grijalica, ali je i ona bila mrtva i ostala je takva i nakon što sam uključila prekidač.

"Pokvarena?"

"Nema struje", rekla je teta. "Isključena je", dodala je nakon što je pregledala ormarić sa osiguračima.

Znači, ipak je to bio poziv u pomoć, pomislila sam, ali se nisam usudila svoju misao izreći naglas. Nije bilo ni potrebno da bilo što govorim, jer je teta Paula odlučila rješavanje problema uzeti u svoje ruke.

"Ti ćeš poći u poštu i elektro-distribuciju i vidjeti šta je sa telefonskim vezama i električnom strujom, a ja ću pokušati pronaći nekog liječnika. Same ne možemo utvrditi šta mu je. Poslije ćemo se pobrinuti za jelo i za ostalo."

Uz nekoliko obraćanja prolaznicima lako sam pronašla poštu i poduzeće zaduženo za distribuciju električne energije. Na oba mjesta dobila sam isti odgovor: veza je prekinuta zbog neplaćenih računa. To me je navelo da pomislim da je i grijanje isključeno vjerojatno iz istog razloga. U prvom trenutku planirala sam da se vratim i upitam tetu Paulu za savjet, ali sam ubrzo shvatila da bi i nakon toga problemi ostali neriješeni. Zato sam odlučila platiti Markove dugove.

I dok sam to činila u pošti, netko od prisutnih me je upitao: "Zar je bivši još živ?"

Zanimalo me je zašto o Marku govori kao o bivšem.

"Zato jer je bivši nogometaš, bivši muzičar i bivši profesor. Jednom riječju, bivši čovjek."

Kada sam se vratila u Markov stan, tamo se već nalazio liječnik, kojem nije bilo potrebno mnogo vremena da postavi dijagnozu.

"Iscrpljen je", rekao nam je. "Najvjerojatnije od gladi."

Uzeo je novac koji mu je ponudila teta Paula i otišao, napominjući da moramo biti veoma pažljive u doziranju hrane bolesniku.

To je bilo već previše za mene. Ne znam šta sam očekivala kada smo kretale na put, ali je sigurno da nisam računala s tim da ću morati njegovati čovjeka koji je umirao od gladi. Da pored mene nije bila teta Paula, sigurno je da bih se istog trenutka zaputila natrag u Split.

"Moramo nešto skuhati, i njemu i sebi", rekla je teta, a potom smo se dale u potragu za hranom, kojoj u Markovom stanu nije bilo ni traga. To smo mogle i očekivati imajući u vidu stanje u kojem smo zatekli njegovog stanara.

"Dakle, opet ćemo morati izići", rekla je teta Paula, ali nije bila ozlojeđena zbog toga. Naprotiv, bila je živahnija nego ikada ranije.

Obišle smo obližnje prodavaonice i nakupovale i mnogo toga što nismo namjeravale.

"Kupujemo kao da ćemo se u Zenici zadržati deset dana", rekla sam dok smo punile vrećice jednu za drugom. Reakcija tete Paule bila je doista neočekivana.

"Ostaćemo, ako bude trebalo, i duže", rekla je. "Da budem preciznija, ostaću ja ako se ti budeš morala vratiti ranije."

Nisam mogla sakriti iznenađenje i nevjericu.

"Ostaćeš u onom ledenom stanu bez struje i bez veze sa svijetom? Sa čovjekom kojeg ne poznaješ i koji svakog časa može umrijeti."

"Zamišljam te nagu, sa tijelom dječaka, u kome je žena usnula i spava", rekla je teta i nasmijala se kao da je sve oko nas bilo u najboljem mogućem redu.

"Misliš li da to što je Marko rekao ima neke veze sa mnom?", upitala sam.

"Otkuda bih to mogla znati", odgovorila je teta Paula.

"Mogao mi je vidjeti samo lice, ako je uopće nešto vidio. Kako je onda mogao praviti aluzije na moje tijelo? Kako je u njemu mogao nazrijeti tijelo dječaka?"

"U kome je žena usnula i spava", dodala je teta i upitala: "Osjećaš li ti nešto slično? Osjećaš li da si žena koja spava u tuđem tijelu? I to ne u muškom tijelu, kako bi možda mogla pomisliti, jer je tijelo dječaka u jednakoj mjeri i žensko tijelo. Ili je možda ispravnije reći da i muško tijelo u većoj mjeri pripada ženskom biću."

Nisam znala šta bih joj odgovorila pa nisam ništa ni rekla.

Nakon što smo se vratile u Markov stan, ustanovile smo da je struja ponovno priključena i da je telefon oživio. Uključila sam grijalicu, a zatim smo ja i teta popile po čašicu konjaka, da bismo

ubrzale zagrijavanje. Uskoro sam se osjećala mnogo bolje, toliko bolje da sam onog koji je bio povod posljednjim događajima potpuno zaboravila.

Počela sam teti Pauli pričati o Matiši, o onom njegovom smiješnom samopouzdanju, koje je potjecalo otuda što je neko vrijeme bio poznat u krugu ljubitelja popularne glazbe kao pjevač koji se mogao pohvaliti iznadprosječnom prodajom svojih diskova i kazeta. Premda, u stvari, o glazbi nije znao mnogo, stekao je i zadržao nadmoćan stav izuzetnog poznavatelja materije kojom se bavi. Tvrđio je da zna sve što mu je potrebno u toj oblasti i, na moje veliko čuđenje, sasvim je uspješno, bar sa financijske strane, vodio svoje nakladno poduzeće.

Jasno, to čime je rukovodio bile su sasvim proste operacije, jednako proste kao i melodije i stihovi koje je snimao i prodavao. Međutim, kada je on o njima pričao, a imala sam mnogo prilika da slušam njegove priče o tome kako pronalazi talente i odabire uspješne pjevače, skladatelje i tekstopisce, moglo bi se zaključiti da obavlja najteži i najsloženiji od svih poslova poznatih na ovoj našoj planeti.

"Šta te je nagnalo da se vežeš za takvog čovjeka?", upitala me je teta Paula.

Nisam znala šta bih joj odgovorila, jer ni meni sâmoj nije bilo do kraja jasno da li sam svjesno pristala na to da postanem Matišina ljubavnica ili se to dogodilo i mimo moje volje. Mogla sam reći da me uopće i nije pitao za pristanak i da se ponašao kao da je odluka o tome donesena još davno.

Dok smo pripravljalje večeru, popile smo još po jednu čašicu konjaka i moje se raspoloženje, usprkos hladnoći i deprimirajućoj pustoši praznih soba, podiglo do visine sa koje sam mogla sagledati stvari i sa njihove bolje strane.

"Moramo nahraniti Bošnjaka", rekla je teta Paula, "ali se plašim da mu jelo ne pogorša stanje."

Ipak smo se složile da mu nekoliko žlica juhe neće naškoditi. Teta Paula je preuzela obavezu da ga hrani i odmah se dala na posao. Začudila me je njezina spremnost da se odrekne svih udobnosti, na koje je bila naviknuta i prema kojima je na određen način usmjerila cijeli svoj život, te da se žrtvuje za čovjeka o kojem nije znala ništa.

Ja sam još bila daleko od toga da joj stanem uz bok. Moja me je priroda obično držala po strani od svih problema i ja sam tamo ostajala sve dok me netko ili nešto ne bi poguralo prema središtu zbivanja. U ovom slučaju mogla sam biti mirna, jer teta Paula nije pokazivala namjeru da djeluje protiv moje naravi. Možda i zato što pred nama nije stajalo mnogo obaveza pa je ona sama većinu njih mogla realizirati i bez moje pomoći.

Cijelog tog popodneva pitala sam se gdje ćemo spavati, jer u Markovom stanu nije bilo ni kreveta niti bilo kakvog drugog komada namještaja koji je ličio na ležaj. Kada je konačno došlo vrijeme da se nešto poduzme, jer su mi se oči same sklapale, upitala sam tetu Paulu šta da radimo.

"Ti lezi na klupu ispod platforme, a ja ću se popeti gore", rekla mi je.

"Gore!? Kod njega?", upitala sam.

"Što smeta?", odgovorila je kao da je cijeli svoj život provela na sličnim mjestima.

Pronašla je neke pokrivače i pomogla mi je da se smjestim na prilično udobnoj ali i nedovoljno širokoj klupi, a zatim se popela uz ljestve i navukla zavjesu.

GLAVA ČETVRTA

Sljedećeg jutra pokazalo se da je liječnik bio u pravu. Marko Bošnjak nije bio bolestan, ali jeste bio veoma blizu smrti. Ono malo tople juhe koju je teta Paula usula u njega vjerojatno je u posljednji čas učvrstilo njegove veze sa životom.

Ja nisam prisustvovala tom događaju. Izišla sam da prošetam smrznutim ali ne i pustim ulicama Crkvice. Kada sam se vratila, teta Paula mi je saopćila novost.

"Došao je k sebi", rekla je. "Nadam se da je prebrodio krizu."

I ja sam se nadala da će naš domaćin krenuti nabolje, ali nisam mogla vjerovati da hoće. Moja sumnja u Markove bolje dane začela se onog trenutka kada sam čula onog čovjeka u pošti kako o njemu govori kao o bivšem, a rodila se i počela rasti dok sam gledala liječnika kako bez uzbuđenja napušta stan a da prije toga nije ni pokušao samrtnika smjestiti negdje gdje bi mu se mogla pružiti pomoć. Ta dva događaja su mi naprosto servirala zaključak da je Markova okolina već digla ruke od njega. Zašto, pitala sam se. Da li zato što je prethodno i on sâm učinio to isto?

Teta Paula se tog dana mnogo puta penjala na platformu koja je Marku služila kao ležaj. Hranila ga je, čistila i pokušavala razgovarati sa njim. Ja nisam imala hrabrosti da ga ponovno vidim. Činilo mi se da ću opet ugledati osamljenu i osamostaljenu glavu, glavu bez tijela, sa očima u kojima su se miješali vatra i led.

"Da li nešto kaže?", pitala sam tetu.

Odmahnula je glavom.

"Vjerojatno čuje ono što mu govorim, ali ne odgovara", objasnila mi je. "I stalno gleda pored mene. Kao da očekuje nekog drugog."

"Koga?", upitala sam, ne razmišljajući.

"To ne možemo znati, izuzev ako su oni stihovi doista poruka i ako su upućeni tebi."

Nije mi bilo sasvim jasno šta je teta Paula htjela reći. Ali sam vidjela da je zbog nečeg nezadovoljna. Njezino raspoloženje je iz dana u dan vidno splašnjavalo, ali ne i entuzijazam sa kojim je njezivala Marka. To me je uvijek iznova iznenađivalo, a ipak sam se svaki put pitala do kada će njezin polet potrajati.

Petog dana rekla sam teti da odlazim. Nisam htjela slušati njezine razloge zbog kojih je trebalo da ostanem, jer ja nisam niti u snu pomišljala da ću poći u Zenicu i tamo provesti pet dana u hladnom stanu, čekajući ni sama ne znam što. Rekla sam joj da sam to učinila samo zbog toga da bih njoj pravila društvo i da više ne nalazim opravdanje da obje i dalje gubimo vrijeme.

"Dobro, idi", rekla je teta nakon što smo izmijenjale nekoliko neljubaznih riječi. "Možda je i bolje da odeš. Ja ću ostati dok ne budem sigurna da će mu biti dobro."

U tom trenutku ugledala sam Marka Bošnjaka kako sjedi na platformi i bilo mi je jasno da sam požurila da odem samo zbog toga što sam se plašila prvog cjelovitog susreta sa njim. Istovremeno sam postala svjesna da, u stvari, nema razloga da bježim od tog čovjeka nasmrt umornog od života, kojeg održava tek neka slabašna nit sadržana u činjenici da se čuda događaju i na ovom svijetu.

Godine mu nisam mogla odrediti, ali je bilo očigledno da je većinu ostavio iza sebe. Sjedio je bez želje da se pokrene i promatrao me pogledom u kojem je bilo još mnogo toga što nisam razumijevala.

"Zbogom, Dijana", rekao je. "Drago mi je da se ipak nismo sasvim mimoišli."

Bilo je očito da je slušao razgovor između mene i tete Paule.

Rekla sam "zbogom", uzela svoju torbu i napustila stan, ali sam se uskoro ponovno našla u njemu, jer sam na autobuskom kolodvoru saznala da je jutarnji autobus za Split već otišao. Kada sam ušla, zatekla sam tetu i Marka kako sjede na klupi ispod platforme i razgovaraju.

Teta je od svog sugovornika zahtijevala da joj objasni zbog čega je napravio taj neobični komad namještaja u kojem se i spava, i jede, a vjerojatno i radi.

"Zar to nije jasno?", upitao je Marko.

Bilo je jasno, naravno, i mene je čudilo zašto teta traži objašnjenje. Ja sam na to pomislila već prve noći koju sam prespavala na klupi ispod platforme. Ne mogu reći da mi je bilo neudobno, ali ipak nisam mogla mimoići zaključak da je ta klupa pravljen za djecu.

"Ovo je, zapravo, kćerkin kutak", objasnio je Marko. "Nisam joj mogao dati posebnu sobu pa sam joj napravio ovo da se ima gdje osamiti."

Pogledala sam tetu Paulu i ona mi je uzvratila pogled. Prešutno smo se sporazumjele da ne pitamo Marka gdje mu se kćerka sada nalazi.

Teta Paula se nakon toga ponovno okrenula prema Marku i nastavila ga ispitivati, izbjegavajući pri tome pitanja koja bi na bilo koji način mogla biti povezana sa vremenom koje je neposredno prethodilo našem dolasku u Zenicu. Ja sam šutjela, promatrala njih dvoje i samo napola slušala njihov razgovor. Po glavi mi se motala misao koja je bila sasvim blizu zaključku da nešto nije u redu.

Tetu Paulu nikada nisam vidjela takvu. Uzbuđenu, čak radosno uzbuđenu. Upitala sam se zbog čega sam propustila da zapazim sve promjene koje su joj se dogodile u proteklih nekoliko dana i koje su je učinile sasvim drugom ženom. Kada sam se vratila sa autobusnog kolodvora, imala sam dojam da je u međuvremenu proteklo mnogo više vremena i da sam zbog toga primorana sve oko sebe gledati drugim očima.

U tom novom viđenju teta Paula mi je izgledala kao žena koja je dragovoljno pristala da promijeni vjeru, naciju i rasu, a takođe i sva svoja druga uvjerenja, a da pri tome samo ona zna zbog čega je to učinila.

Nikada je ranije nisam vidjela da priča a da pri tome ne pravi stanke da bi promislila o onom što će reći. Bila je vidljivo uzbuđena, što joj se takođe nije često događalo. Povezala sam te dvije pojave i došla do zaključka da se u mojoj teti otvorila neka provalija, koju sada pokušava zatrpati riječima, ali joj, znala sam, same riječi uskoro neće biti dovoljne.

Njoj se nešto dogodilo. "A meni?", upitala sam se i odgovorila negativno. Zar sam očekivala promjenu? Zašto me taj čovjek neprekidno promatra? I to na način koji ne mogu odgonetnuti.

"Zašto se ljutiš?", upitala me je teta Paula. "Nećeš nigdje zakasnuti ako ostaneš još jedan dan."

Nisam se ljutila, a bila sam i svjesna da nemam zbog čega ni kamo žuriti. Ipak, nisam vidjela niti razloga za ostajanje. Šta bih radila sa raspričanom tetom Paulom i bivšim čovjekom Markom Bošnjakom? Samo je pitanje vremena kada će teta povratiti ravnotežu i ponovno postati ona stara osoba. Šta će se onda desiti sa ovim čovjekom koji me promatra kao što se promatraju vlastite misli, koje se vežu jedna na drugu i izazivaju svaka svoju sliku i svoj sklop dojmova i izdvojenih osjećanja? Vratit će se u svoj neobični krevet i sa onog mjesta gdje smo ga nas dvije prekinule nastaviti ubrzano putovanje prema smrti.

"Šta ti je, Dijana?", prodrmla me je teta Paula. "Tebi je, izgleda, potrebno nešto da te razveseli."

Ustala je i donijela čaše i bocu sa pićem, koju smo nas dvije bile već do polovine ispraznile. Kada sam popila prvu čašu, osjetila sam da mi je baš to bilo potrebno. To ili nešto drugo što me je moglo opustiti. I teta Paula je ispila svoju čašu. Marko Bošnjak svoju nije ni pogledao.

"Ti ne piješ?", upitala ga je teta.

Jedva primijetno odmahnuo je glavom.

"Ja sam svoju mjeru već ispio", rekao je nešto kasnije.

"Kako možeš znati kolika je tvoja mjera?", nastavila je teta sa svojim pitanjima.

"Tako što osjećam da sam ispunjen do kraja", odgovorio je Marko. "Sipao sam unutra dok sadržaj nije počeo da se prelijeva."

Teta Paula je požurila sa novim pitanjem.

"I ne može stati više ni jedna jedina čaša?"

"I u puno bure se može još sipati, ali ono od toga neće biti nimalo punije", odgovorio joj je Marko.

Promatrala sam ga, iscrpljenog i još uvijek prisnijeg sa smrću nego sa životom, i pitala sam se da li je bilo ikakve svrhe buditi ga. Za što bi se još mogao iskoristiti? U njemu nema budućnosti osim one koju mu nas dvije darujemo odvajajući od svojih života. Njegov jedini sadržaj je prošlost, a šta se može učiniti sa prošlošću?

"Zbog čega si svoju pjesmu poslao Muzičkoj nakladi „Matiša“?", upitala sam ga. "Da se objavi ili zbog nečeg drugog?"

Marko ničim nije pokazao da ga je moje pitanje uznemirilo.

"Želio sam provjeriti da li si doista onakva kakvom sam te zamišljao."

Kako da me provjeri, upitala sam se, ako smo jedno drugom još donedavno bili potpuni stranci? A možda i nismo? Ako me je zamišljao, morao je krenuti od nečeg stvarnog.

Osjećala sam da još nije došao pravi trenutak da postavim ta i druga za njih vezana pitanja. Ipak, nisam mogla a da ne nastavim razgovor.

"Da me provjeriš razumom ili da me pomirišeš?"

"Da te pomirišem", odgovorio je bez oklijevanja.

"Kao cvijet?"

Potvrdio je.

"Zašto?"

"Zato što se trag mirisa najduže i najvjernije zadržava u sjećanju. Zato što se miris od svih osjeta najviše približava duši. Ljepota cvijeta je u njegovom izgledu, a njegova je suština u njegovom mirisu."

"Šta bi radije ponio kada kreneš odavde: miris ili sliku?"

"Ništa se odavde ne može ponijeti. Jer, kada kreneš sa ovoga svijeta, iza sebe moraš ostaviti sve ono što si zatekla na njemu."

"Na primjer: cvijeće i sunce?"

Kimnuo je glavom.

"Snove i uspomene?"

Ponovno je potvrdio glavom.

"Ali snove i uspomene nismo zatekli ovdje kada smo se rodili", rekla sam.

"Već su bili tu negdje", rekao je Marko bez namjere da me uvjerava. "Mi smo ih samo pokupili i poslužili se njima. I zato ne mogu sa nama dalje."

"Ako ih ne možeš ponijeti sa sobom, vjerojatno ih možeš ostaviti nekom od onih koji ostaju?"

"Tako je."

"Vjeruješ li da bi tvoje uspomene i tvoji snovi mogli pronaći mene?"

"Već su te pronašli."

Nakon ove njegove tvrdnje moja su pitanja presušila. Znala sam da moram, prije nego što ponovno poteku, raščistiti zagonetke koje su Markovi odgovori unijeli u mene. Morala sam prije svega saznati da li su me doista pronašli njegovi snovi i njegove uspomene.

Nisam ih nalazila u sebi, ali ako nisu oni, šta me je onda dovelo ovamo? Znači li to da moram saznati sve ono što se dogodilo sa njim i u njemu da bi se stekli uvjeti za postavljanje novog pitanja? Na drugi način iskazano, ovo isto pitanje bi glasilo: ako želim saznati da li je točna Markova tvrdnja da su me njegove uspomene i njegovi snovi već našli, moram li ga sačuvati da bih provjerila ono jedino što je sadržavao - prošlost?

Sljedeća mi se dilema nametnula sama. Ako već moram ući u njega, zar ne bi bilo pametno pokušati ugnijezditi se unutra pa, krećući se po njegovoj prošlosti, konce njegove sadašnjosti uzeti u svoje ruke, da bih u bližoj ili daljoj budućnosti bila u prilici imati svog nedovršenog čovjeka. U tom slučaju morala bih učiniti nešto da ga oživim u mjeri većoj od ovog pukog vegetiranja. Međutim, bilo mi je jasno da će takvo što biti teško ostvariti u datim okolnostima. Za temeljite promjene bila je nužna nova sredina.

"Sutra odlazimo", odlučila sam naprečac. "I ti ideš sa nama", rekla sam Marku.

Ničim nije pokazao ni da se raduje niti da ima nešto protiv.

"Kamo idemo?", upitala je teta Paula.

"Kod tebe", odgovorila sam joj. "Gdje bismo inače?"

"U redu, idemo", složila se ona. "Ipak moram reći da mi je žao što odlazimo. Počelo je da mi se sviđa ovdje."

Vjerovala sam da je teta Paula osoba čije postupke nije teško predvidjeti. Ovih pet dana provedenih sa njom u Bosni uvjerali su me da o njoj, u stvari, ne znam ništa, a njezine izjave poput ove da joj se počinje sviđati boravak u praznom i gotovo zaleđenom stanu upućivale su me na zaključak da od nje mogu očekivati i druga iznenađenja.

"Ako ćemo sutra putovati, moraćemo ranije poći na spavanje", rekla je.

Marko ničim nije reagirao pa smo ga ostavile na klupi, a nas smo se dvije popele na platformu.

"Šta namjeravaš sa njim?", šapatom me je upitala teta Paula nakon što je navukla zavjesu.

"Samo to da ga, zajedno sa nama, izvučem iz ove hladnoće", odgovorila sam joj. "Ovdje se ne bi otkravio do proljeća, a mi ne možemo gubiti vrijeme čekajući na to. U Splitu će mu biti bolje, a i nama takođe."

"Imaš pravo", brzo se složila teta.

Dugo nisam mogla zaspiti, a kada sam napokon zaspala, sanjala sam neobično slikovit san. Sanjala sam snježnu mećavu, koja snažno i postojano nasrće na neka meni nepoznata zatvorena vrata. Iako je snijeg bijel, atmosfera je više siva. Osim toga, nisam osjećala nikakvu hladnoću. Samo strah da vrata neće izdržati, da će se otvoriti pred naletima vjetra i da će tama iz prostora koji se nalazi iza vrata nahrupiti prema vani i da će crnina progutati i snijeg, i mećavu, i ono malo svjetla u njima.

I dok sam pratila svoj strah, u snježnoj vijavici sam nazirala neki ljudski lik. Sitan, nalik dječaćkom. Znala sam da je to moj lik, ali da to nisam ja. Bila sam svjesna da sam ja ona koja promatra i koja donosi zaključke, a da se moj lik kreće i živi neovisno od mene i moje volje. Neka veza je ipak postojala, jer sam osjećala da je moj lik na pragu katastrofe. Bilo mu je hladno, toliko hladno da je bio spreman skočiti. Nisam mogla odgonetnuti gdje, ali se sjećam da sam se i u snu pitala šta predstavljaju dva kruga, zlatno-žuto obojena, koja su se pojavila na vratima u trenutku kada sam ih ponovno pogledala.

Posljednje čega se sjećam bile su riječi koje sam sama sebi uputila: "Uzalud ti zlato, ne možeš ga ponijeti."

Ujutro me je probudila teta Paula.

"Moramo potražiti nešto u što ćemo ga odjenuti", šapnula mi je.

Željela sam joj reći neka me pusti na miru, ali sam bila svjesna da ćemo propustiti autobus ako odmah ne ustanem. Skotrljala sam se niz ljestve i otišla pravo u gotovo zamrznutu kupaonicu. U sjećanju su mi još bile sve pojedinosti sna. Sjetila sam se da sam negdje pročitala da snovi ne pripadaju nama, da su glasnici iz drugih svjetova, ali da su, na našu sreću, glasnici praznih ruku.

U međuvremenu je teta Paula pretražila orman i pronašla nekoliko komada Markove odjeće koje je ocijenila prikladnim i pozvala me da joj pomognem odjenuti ga. Kada sam ušla u sobu, zatekla sam Marka kako sjedi na klupi i tetu Paulu pored njega sa hlačama u ruci. Marko me je pogledao, a meni se na trenutak učinilo da su njegove oči ona dva zlatna kruga iz mog sna.

"Ako ti nisam doista potreban, nemoj me buditi", rekao mi je. "Ostavi me. Ili mi obećaj, ako me povedeš, da ćeš mi, kada osjetiš da je potreba prestala, pomoći da se najkraćim putem vratim tamo gdje si me našla."

"Dobro", rekla sam, još uvijek razmišljajući o svom nedavnom snu. "Obećavam, vratiću te. A sada, ako možeš, odjeni se sâm."

Uzeo je odjeću iz ruku tete Paule i sâm se odjenuo, a onda je mirno sačekao da nas dvije završimo svoje pripreme za izlazak.

"Ima li nešto što ti ne dozvoljava da kreneš sa nama?", upitala sam ga.

"Nema ničeg što bi me priječilo da učinim bilo što", odgovorio mi je.

Provjerila sam da li je električna grijalica isključena i da li su sve slavine zavrnutе, a zatim smo odjenuli posljednje komade odjeće i izišli iz stana. Napolju nas je dočekaо ledeni vjetar, ali, na našu sreću, autobuski kolodvor nije bio daleko, a tamo nas je već čekao zagrijani autobus.

Dok smo išli ulicama, poneki prolaznici su nas znatiželjno promatrali. Možda nas dvije nismo izgledale dovoljno prikladne za Markovo društvo zbog naše sjajne odjeće i njegovog prastarog zimskog kaputa. Nitko nam se nije javio i nitko nas nije pozdravio, a i Marko se ponašao kao da nikoga ne poznaje.

U autobusu smo se smjestili tako da je Marko sjeo do prozora, teta Paula do njega, a ja na sjedište u istom redu sa druge strane prolaza. Bio je to očigledan manevar tete Paule, koja je vjerojatno željela da za vrijeme vožnje Marka ima samo za sebe ili da ga naprosto odvoji od mene. Nije mi bilo žao zbog toga. Naprotiv, tako mi se pružala prilika da na miru razmislim o situaciji u kojoj sam se nenadano našla.

U jedno sam bila sigurna. Učinila sam mnoge gluposti u svom životu, ali to što sam učinila u posljednjih nekoliko dana i što sam namjeravala činiti i dalje nije bila samo najveća glupost već i čista ludost. Već i činjenica da sam se odazvala na taj nesvakidašnji i samo meni i mojoj ludoj tetki razumljivi poziv u pomoć sama za sebe govorila je da je u meni poremećena moć kritičkog rasuđivanja i da mi nedostaje zdravog razuma. Nije me opravdavalo ni to što se pokazalo da je poziv bio stvaran i opravdan i da je naše odazivanje na njega spasilo jedan život. Nije opravdavalo naprosto zbog toga što je bio samo jedan u bezbrojnom koru poziva koji vapi za pomoć, a koje slušamo neprekidno i na koje se i ne osvrćemo, jer znamo da je među njima i naš vlastiti vapaj, na koji se neće osvrnuti nitko.

Prema tome, zaključila sam, ovo bi putovanje imalo nekog smisla tek ako bi iz njega proizišla i neka konkretna korist za mene. Kakva korist? Takva koja bi izmijenila moj položaj u svijetu. Kako da izvučem ne samo takvu nego bilo kakvu korist iz ovog oronulog čovjeka, koji, očigledno je, zna mnogo više od mene i koji osjeća ono što ja možda nikada neću, ali koji teško da može dati nešto opipljivo i upotrebljivo.

Tetu Paulu nisu mučile iste brige. Ona je nešto govorila i pokušavala u razgovor uvući i Marka. On se u početku opirao, na njezina pitanja odgovarao je kratko, a zatim ponovno odvrćao glavu od nje i nastavljao gledati kroz prozor. Teta se, međutim, nije obeshrabrivala i nije odustajala od svojih pokušaja pa se, kao i obično, dogodilo da nadvlada upornost. I prije nego što se autobus počeo uspinjati padinama Komara, Marko je živo sudjelovao u razgovoru i gotovo da je vodio glavnu riječ. Nisam mogla jasno čuti o čemu je govorio, ali sudeći prema pažnji sa kojom ga je teta Paula slušala, zaključila sam da je riječ o zanimljivoj priči. Možda bi sve njegove priče njoj bile jednako zanimljive.

Za razliku od našeg prethodnog putovanja preko Kupreške visoravni, ovog puta bilo je mnogo manje problema. Istina, bilo je hladno, ali je sijalo sunce, a cesta je bila očišćena od snijega. Nije bilo razloga za strah pa ipak nisam uspijevala opustiti se.

U Splitu nas je dočekalo ugodno toplo vrijeme pa smo odlučili prošetati do tetinog stana. Tek su nas začuđeni i podrugljivi pogledi prolaznika upozorili da smo ja i teta zaboravile da nismo same. Točnije bi bilo reći da smo se već bile naviknule na Markov zapušteni izgled pa nismo nalazile ništa neobično u njemu. On sâm ničim nije pokazivao da ga se reakcije drugih ljudi uopće dotiču. Možda ih nije ni opazao. Kretao se kroz masu, vodeći o njoj tek toliko računa da izbjegne tjelesne dodire.

Videći da se teta Paula koleba da li da i dalje ide naporedo sa njim ili da zaostane, krenula sam brže i preuzela njezinu poziciju, uhvativši pri tome Marka pod ruku. Htjela sam raščistiti barem jednu nejasnoću.

"Šta si htio reći onom pjesmom koju smo našle na stolu u tvojoj sobi?", upitala sam ga.

"Kojom pjesmom?"

"Silnom rukom kuca mećava na vrata, silnim trkom bježi dan", navela sam prva dva stiha.

"Uzalud me mamiš očima od zlata, uzalud mi pružaš dlan", dodao je on sljedeća dva.

"Da li neke od tih riječi imaju i neku drugu ulogu osim one koju već označavaju?", upitala sam.

"Ove stihove možemo predstaviti nizom sastavljenim od četiri slike, od kojih prva prikazuje snježne pahuljice koje nošene vjetrom udaraju u vrata. Druga brzo smjenjivanje dana i noći, u kojem svjetlost bježi ispred tame. Treća predstavlja krupne oči zlatne boje, a četvrta ispruženu ruku sa gore okrenutim, otvorenim i praznim dlanom."

"A možeš takođe i eksperimentirati", nastavio je. "Ne mijenjajući jedne riječi drugima nego im pridajući drugi smisao. Prepostavi, na primjer, da riječ "mećava" sadrži u sebi i značenje vremena, a zatim zamisli da "dan" znači isto što i svijest. Oči od zlata nisu daleko od zlatne duše, jer duša se kroz oči ogleda, a ispružen dlan sasvim lako može da ukaže na srce na dlanu. Ako to učiniš, u pozadini one četiri slike pojaviće se ne novi stihovi nego novo biće, koje je svjesno da vrijeme nezaustavljivo teče i da nepovratno odnosi onaj dio nas koji je potčinjen vladavini naših osjetila i da je zato uzaludno ili suviše nuditi zemlji, ili ženi, zlatnu dušu i srce na dlanu."

Neko smo vrijeme koračali šuteći i za to vrijeme sam pokušavala srediti u sebi dojmove koje je izazvalo Markovo tumačenje, a takođe i moj nedavni san. Kada sam u tome donekle uspjela, zamolila sam Marka da mi u istom smislu protumači i druga četiri stiha.

"Moja duša zebe, traži vatru pakla, da zaroni sve do dna, zato tražim tebe, da bi me pomakla jedan korak izvan sna", citirala sam ih da bih podstakla Marka da govori.

Okrenuo je glavu prema meni, pogledao me očima u kojima je, zaklela bih se, bilo i nešto zlatnog sjaja, i mirno rekao: "U ovom slučaju nemam što ni dodati niti što oduzeti."

Htjela sam ga zamoliti da mi objasni bar to na što se odnosi onaj "jedan korak izvan sna", ali ipak nisam rekla ništa. Pomislila sam da mi zapravo i nije potrebno nikakvo tumačenje. Već sam ga jedanput pomakla za jedan korak. Nisam znala tačno gdje. Izvan smrti ili izvan sna?

Potom je slijedilo novo pitanje. "Znači li to da i moja duša jednako zebe i da priželjkuje makar i paklenu vatru da bi osjetila toplinu?"

Bilo je to drugi put da smo Marko i ja razgovarali o njegovim stihovima i oba je puta teta Paula izbjegla da se umiješa u naš razgovor. To me je začudilo i pitala sam se da li je to učinila zbog toga što je poštovala našu intimu ili zato što je željela pokazati da ona za nju ne postoji.

"Kada već razgovaramo o stihovima", rekla sam Marku, "objasni mi šta si želio saopćiti navodeći Golobove stihove o ženi zaspaloj u tijelu dječaka".

"Ne sjećam se toga. Kada sam ih govorio?"

"U trenutku našeg prvog susreta. Tek što smo ušle u tvoj stan i nakon što smo pročitale pjesmu o kojoj smo maločas razgovarali, ja sam se uspela uz ljestve do tvog ležaja i odgrnula zavjesu. Oči su ti bile otvorene. Gledao si me. Onda si izgovorio te stihove, za koje mi je teta Paula rekla da pripadaju pjesmi „Lutka” Zvonimira Goloba."

"Kako glase ti stihovi?", upitao je.

Citirala sam ih.

"Nikada ih ranije nisam čuo. Niti pročitao, naravno", rekao je Marko, a ja nisam imala razloga da mu ne vjerujem.

GLAVA PETA

Sljedećeg jutra napustila sam Split i otputovala kući. Morala sam to učiniti kako bih izbjegla gomilanje dojmova koje nisam uspijevala raščlaniti do kraja i sve njihove dijelove postaviti na odgovarajuća mjesta.

Marka sam prepustila teti Pauli, a da pri tome nisam ni pokušala razmisliti šta bi mu se moglo dogoditi. Bila sam uvjerena da će se teta valjano starati o njemu, ali sam sumnjala u to da će ga učiniti zadovoljnim. On je tražio nešto što teta Paula nije posjedovala i što nije mogla nabaviti, a ja

naprosto nisam željela ostati samo radi toga da bih saznala o čemu se radi. U Marku i njegovim problemima nisam vidjela ništa čime bih se mogla poslužiti da bih razriješila vlastite dvojbe.

"Zbogom, Dijana", rekao mi je kada sam pošla.

"Zašto zbogom?", upitala sam ga. "Ne vjeruješ ili ne želiš vjerovati da ćemo se uskoro ponovno vidjeti?"

"Ne želim se nadati", odgovorio je.

Ako se ne želi nadati, šta onda želi, pitala sam se. Ako odbacimo nadu, šta nam preostaje?

Kada sam stigla kući, imala sam o čemu razmišljati. Prije svega o tome što učiniti sada kada sam napokon dobila svog čovjeka, nezavršenog i nesavršenog, u čijem sam se obzorju našla ne znajući ni sama kako. Ponovno se sve dogodilo mimo moje volje i bez mog sudjelovanja. Nije mi ostavljena nikakva mogućnost izbora.

Otišla sam iz Splita vjerojatno nesvjesno pokušavajući pobjeći od problemâ koji su se najavljivali, ali nikako nisam bila sigurna da ne činim uzaludan napor.

"Gdje ste bile?", dočeka me je Josip sa pitanjem. "Bezbroj puta sam nazivao tetin broj telefona i nitko se nije javio."

"Bile smo u Bosni", rekla sam mu namjeravajući izbjeći laži koliko je to bilo moguće.

"Šta ste tamo radile?"

"Šta se zimi može raditi u Bosni? Skijale smo."

Začudio se, jer je znao da ja nikada ranije nisam ni stala na skije, ali nije inzistirao na detaljima. Žurio je da mi saopći novost za koju je vjerovao da će me obradovati.

"Matiša je odlučio da te unaprijedi", rekao mi je, a zatim je sačekao dovoljno dugo da me učini nestrpljivom.

"Za što ću mu sada služiti?", upitala sam.

"Ti si sada čovjek broj dva u Muzičkoj nakladi „Matiša”, prva poslije Matiše."

Uspio me je iznenaditi, ali ne i obradovati.

"Šta to konkretno znači?", upitala sam Josipa, a znala sam da to unapređenje, u stvari, ne znači ništa. U Matišinom poduzeću postojao je samo jedan čovjek sa brojem, jedan jedini koji se pitao i koji je mogao donijeti neku odluku. Svi ostali uposlenici mogli su se podvesti pod jednu ili čak pod dvije ništice.

"Matiša je rekao da će ti prepustiti dio svojih nadležnosti oko izbora skladbi za snimanje, te oko angažiranja autora i izvođača", obavijestio me je Josip.

"I šta još?"

"Šta hoćeš više? Još nedavno si bila zadovoljna time što radiš u administraciji."

Nisam mu odgovorila. Nisam željela razgovarati o Matiši, bar ne u tom trenutku. Željela sam saznati šta rade Marko i teta Paula. Kada sam kretala iz Splita, vjerovala sam da neću tako brzo poželjeti njihovo društvo. Sada mi je nedostajao čak i onaj pusti i smrznuti Markov stan u Crkvicama.

"Moja duša zebe, traži vatru pakla..." Sjetila se stihova koje Marko nije želio objašnjavati i upitala sam se da li sam doista spremna spustiti se i na samo dno pakla da bih osjetila istinsku punoću i toplinu života. Jesu li Josip i Matiša prva dva stepenika koja vode u tom smjeru? Je li Marko treći? Ili je on čovjek koji je već prošao kroz pakao i koji stoga dobro zna da ni paklena vatra ne može ogrijati ozeblu čovječiju dušu?

I upravo kada sam se spremala pozvati tetu Paulu, zazvonio je moj telefon. Zvala je moja mama.

"Čula sam da si bila u Splitu", rekla mi je.

"Bila sam."

"Lakše ti je voziti se šest sati da bi posjetila tetku nego žrtvovati jedan jedini sat da bi vidjela majku."

Na ovo joj nisam imala što reći, jer je bila u pravu.

"Znam da ne žališ mene", dodala je, "ali ne shvatam kako si mogla zaboraviti oca."

Pominjanje oca nije moglo proći bez moje reakcije.

"Samo ti se čini, mama", rekla sam joj. "I da hoću, ne mogu ga zaboraviti."

Znala sam da mamina riječ mora biti posljednja.

"Da tako misliš", rekla je, a u njezinom glasu su se naslućivale suze, "ne bi propustila već toliko vremena da ga obiđeš i vidiš kako mu je."

Sa tatom sam razgovarala nekoliko dana prije nego što sam krenula u Split i iz onog što mi je rekao zaključila sam da nema tjelesnih tegoba i da njegovo duševno raspoloženje ne izlazi iz okvira odavno uhodane svakodnevnice. Ipak sam ga pitala kako je, šta radi i treba li mu nešto. Odgovorio mi je da je dobro i da mu ništa nije potrebno. A na moje pitanje kako je mama odgovorio mi je da to pitam nju. Naravno, nije mi bilo ni na kraj pameti da prekidam razgovor sa njim da bih pitala mamu kako je. Pretpostavljala sam da će ona učiniti sve da bi se osjećala dobro, a kada se ne bude osjećala dobro, da će se potruditi da i ja saznam za to.

"Ne zanima te šta je tvoj otac učinio?", upitala je mama.

"Dobro znaš da me zanima", odgovorila sam joj i već sam bila odlučila spustiti slušalicu ako i dalje nastavi odlagati da mi saopći svoju namjeru.

Međutim, mama je izabrala drugo rješenje. Zaplakala je, a zaplakala je tako da me je prestravila, i to ne zato što sam pomislila da se dogodila neka nesreća nego zbog toga što je taj gest toliko odudarao od mamine prirode.

"Šta se, zaboga, dogodilo?", upitala sam, a molila sam Boga da ne kaže da je tata doživio neku nesreću, jer ne bih mogla podnijeti da ona plače zbog toga.

"Tvoj me je otac ostavio", odgovorila mi je.

"Gdje je otišao?", upitala sam, a raspoloženje mi se i protiv moje volje popravilo.

"Nije otišao nigdje. U svojoj je sobi", rekla je mama. "Ali me je napustio. Razveo se od mene."

"Budi jasnija, mama!", viknula sam.

"Danas je sud, na zahtjev tvog oca, razvrgnuo naš brak!", viknula je i mama.

"Tata je tražio razvod!?"

"Jeste. Poslije dvadeset i sedam godina braka."

"Zašto, mama?", upitala sam, a nije bilo potrebno da pitam, jer mi je sve odavno bilo jasno.

"Netko mu je napričao laži o meni. A ti znaš da on vjeruje u sve ono što govore protiv mene."

"Šta si ti na sudu rekla u svoju obranu?"

"Nisam bila tamo", odgovorila je mama. "Poslala sam zastupnika."

Pokušala sam zamisliti šta se tog dana događalo u Osnovnom sudu u Bjelovaru. Mogla sam vidjeti oca, očajnog, pritjeranog uz zid, koji traži da se razvede njegov dvadeset i sedmogodišnji brak, a na klupi pored njega ne sjedi njegova žena, da bi mu rekla želi li ili ne želi nastaviti živjeti sa njim, nego je tu odvjetnik, koji ima ovlaštenje prihvatiti razvod ako tužitelj bude inzistirao na njemu.

"Zašto nisi bila tamo?", upitala sam, a mama je po jačini i boji moga glasa morala zaključiti da sam bijesna.

"Nemaš pravo optuživati me", rekla je umjesto odgovora.

"Znam da nemam", prekinula sam njezinu obranu. "I ne optužujem te, ali te moram upitati zar nisi mogla sama otići na sud pa se tamo opravdati."

"Zašto da se ja pravdam?"

Umjesto odgovora mama je postavila pitanje, a to je najlakši način da se razgovor skrene u slijepu ulicu. Zbog toga sam prekinula vezu, riješena da već sutra otputujem u Bjelovar.

Prije toga morala sam se pojaviti u Muzičkoj nakladi „Matiša” i preživjeti priču o unapređenju. Početak ove za mene nevjerovatne priče ispričao mi je Josip odmah nakon mog povratka iz Splita, a nastavio ju je sâm Matiša narednog dana. Sačekao me je pred vratima ureda. Već izdaleka je bio uočljiv osmijeh na njegovom licu.

"Nadam se da si se odmorila i da si bolje raspoložena nego što si bila kada si krenula", rekao mi je i pružio mi ruku, a onda je za mnom ušao u moj ured. Bez riječi mi je pružio pismenu odluku o mom postavljenju na mjesto producenta. To mjesto ranije i nije postojalo, jer je Matiša sâm obavljao sve one poslove koji su u sebi sadržavali potrebu donošenja odluka.

"Podijelio sam se na dva dijela da bih jedan od njih dao tebi", rekao je kada sam pročitala odluku. "Sada si prva do mene."

Pažljivo sam ga promatrala, ali nisam mogla odgonetnuti u čemu je stvar. Zbog čega je toliko velikodušan? Da li ga je uplašila moja prijetnja da ću njegovoj ženi reći za našu vezu?

"Šta će na ovo reći tvoja žena?", upitala sam ga.

"I to je pitanje na putu da bude trajno riješeno", odgovorio je i nije izgledao nimalo uplašen. "O tome ćemo razgovarati večeras."

"Večeras nećemo moći", napomenula sam, "jer popodne putujem u Bjelovar."

"Nisi mi ni zahvalila, a već najavljuješ novi odlazak."

"Nisam ti zahvalila, jer još nisam sigurna da ću prihvatiti tvoju velikodušnu ponudu", rekla sam mu. Matišino dobro raspoloženje u trenutku je splasnulo.

"Nemoj mi to raditi, Dijana", zamolio je, moglo bi se reći, skrušeno. "Prošao sam kroz pakao da bih tebi priredio radost, a ti to tako olako odbacuješ."

To što je spomenuo pakao navelo me je da pomislim na njegovu ženu.

"Dobro", rekla sam mu. "O tome ćemo razgovarati kada se vratim, a do tada, molim te, razmisli o svemu. Ja nisam vrijedna toga da zbog mene razoriš svoju obitelj."

Kasnije sam sa pitala zbog čega sam se ponašala tako kao da sam ga htjela obeshrabriti i udaljiti od sebe. Da li sam to učinila zato što mi je jedan razvod, onaj mojih roditelja, bio više nego dovoljan? Ili je nešto drugo bilo u pitanju? Bila sam sigurna da prije putovanja u Bosnu ne bih tako postupila.

Matiša je napustio moj ured potkresanih krila, a ni ja nisam mogla izbjeći strmoglavi pad raspoloženja. Pomislila sam kakvo bi to olakšanje bilo napustiti Nakladu i otići negdje. Ali ne kući u Bjelovar. Otići naprijed, a ne vraćati se u prošlost, u sve one vrtoglave probleme, sa kojima je moguće suočiti se jedino na leđima mržnje ili neke druge strasti. Osjećala sam da mi je potreban mir, a ne novo radno mjesto i prastari problemi koji nastaju zbog ljudske potrebe da ulaze jedni u druge i da se umnožavaju.

Riječ "mir" podsjetila me je na nešto što mi je rekao Marko u svom stanu u Zenici.

"Nemoj me buditi ako ti doista nisam potreban."

Doista, zašto sam ga probudila? Da se ja i teta Paula nismo pojavile u njegovom stanu, on bi, besumnje, za nekoliko dana umro. Umro bi tiho, bez bolova, i možda bi sada već bio u nekom sretnijem svijetu, u kojem dodir dva bića ne izaziva oluje.

Nešto kasnije posjetio me je Josip.

"Matiša mi je rekao da ideš u Bjelovar. Šta se dogodilo?"

Izgledao je zabrinut. Podsjetio me je na onog nekadašnjeg Josipa, koji mi je bio drag, jer je uvijek suosjećao sa mojim raspoloženjima.

"Dobro bi bilo da i ti pođeš sa mnom. Mogao bi nešto naučiti."

"Kaži mi šta se dogodilo."

"Ništa što se ne događa svakodnevno. Moji su se roditelji razveli."

Od Josipa i nisam očekivala nikakav komentar, jer je u problem čiji sam finale naznačila prethodnom konstatacijom bio upućen gotovo jednako kao i ja.

"Tko je pokrenuo stvar?", upitao je.

Rekla sam mu da je tata podnio zahtjev za razvod.

Opazila sam bljesak iznenađenja u njegovim očima. To je bila sva njegova reakcija. U meni se pojavila želja da ga upitam šta on čeka, zašto ne poduzima nešto dok još nije kasno. Ili, možda, ima namjeru da to, kao i moj otac, učini tek onda kada dođe u godine koje ne ostavljaju nikakvu mogućnost za bezbolne lomove? Ako uopće može biti lomova koji ne bole. Ipak, nisam rekla ništa, jer još nisam bila sigurna da li Josip zaslužuje da mu se odanošću uzvratiti za odanost ili prezirom za koristoljublje.

U Bjelovar sam ipak otputovala sama.

"U tom problemu ja ti ne mogu ništa pomoći", rekao mi je Josip. "Ako pođem sa tobom, samo ću izgubiti vrijeme, a nemam ga previše."

Putovala sam autobusom i za vrijeme cijelog putovanja imala sam dojam da se krećem prema Bosni. Oči me, naravno, nisu varale niti je moja moć rasuđivanja bila bitno umanjena pa ipak su me osjećanja uvjeravala da će me i ovo putovanje odvesti na jugo-istok i da će Bjelovar i roditeljski dom biti samo usputne postaje.

Postaja koja je imala biti samo usputna pretvorila se u začarani krug iz kojeg nema i ne može biti izlaza. Mama je u beskraj ponavljala svoju staru priču u kojoj je tata svemu bio kriv, jer je od prvog dana zanemarivao njezine potrebe pa je ona bila primorana njihovo zadovoljenje potražiti izvan doma. Dobro mi je bilo poznato kako je izgledala njezina potraga za zadovoljstvima. I ne samo meni.

Mamina me priča i nije interesirala. Zbog nje ne bih ni krenula na put. Cilj mog putovanja bio je da utješim oca i da od njega konačno doznam šta je bilo to što ga je, usprkos svemu, sve te godine vezivalo za mamu. O razlozima koji su ga nagnali da zatraži razvod braka već sam znala sve.

Tatu sam pronašla u hladnoj i polupraznoj sobi na katu. Sjedio je potpuno odjeven, kao da se tog trenutka spremio izići na ulicu. Pred njim na stolu stajale su čaša i poluprazna boca. Obradovao se kada me je ugledao, ali nije ustao sa stolice. Izgledao mi je umorniji nego obično, ali ne i naročito nesretan.

Uzela sam praznu čašu iz vitrine i sjela za stol nasuprot ocu.

"Naspi nam", rekla sam. "Odavno nismo pili zajedno."

Slabo se nasmiješio i napunio nam čaše.

"Biće ti hladno ovdje", rekao je.

"Neće, već sam naviknula na hladan stan", odvratila sam prije nego sam razmislila kako bi otac mogao protumačiti ovu moju tvrdnju.

"Zar u stanu nemate grijanje?", upitao je, a ja sam požurila svoju grešku prekriti pitanjem.

"Šta se, u stvari, dogodilo?", upitala sam.

Kao da se pripremio za ovo pitanje, tata je otvorio ladicu stola, odatle izvadio list papira i predao mi ga. Bila je to kopija zahtjeva za razvod.

"Nećeš tu naći ništa što ti već nije poznato", rekao mi je.

Doista nisam pronašla ništa novo. Čak sam uočila da je tata pokušao izbjeći konkretne optužbe ili ih bar ublažiti, pravdajući svoj zahtjev prije svega razmimoilaženjem naravi.

"Slušaj, tata", rekla sam, odlučna da otklonim sve nedoumice. "Ti znaš da je mama oduvijek skitala. Zašto to nisi učinio ranije? Zašto si čekao?"

"Ne mogu ti odgovoriti na to pitanje", odvratio mi je tata. "Mogu ti objasniti samo to što me je navelo da napišem ovaj zahtjev i da na sudu kažem da ne osuđujem ženu sa kojom sam živio dvadeset i sedam godina, ali i da ne želim nastaviti živjeti sa njom."

"Ne razumijem te, tata."

"Problem nije u tvojoj majci. U meni je. Želim da živim sâm. Oduvijek sam to želio, ali sam tu želju gušio vjerujući da je ona čudovište koje me iskušava i kojem ne smijem dozvoliti da nadvlada sve one dobre sadržaje u meni."

"Zar misliš da je to za mene bila neka tajna?", upitala sam. "I zar si to mogao sakriti?"

"Nije bitno kako je to izgledalo vama. Važno je ono što sam ja tada osjećao i što osjećam sada. Osjećao sam se dužnim da, usprkos svojoj naravi, ostanem uz obitelj do mog ili do njezinog kraja. Međutim, dogodilo se nešto, još ne znam što, zbog čega sam promijenio uvjerenje. U jednom trenutku shvatio sam da se krećem i da sam se oduvijek kretao svojim vlastitim putem. Poslije toga više se nije postavljalo nikakvo pitanje u smislu ostati ili ne."

"Znači li to da se nisi razveo zbog toga što se mama sastajala sa drugim muškarcima?", upitala sam ga.

"To je njezina stvar."

"Moram priznati da me iznenađuješ. Još malo pa ćeš reći da si ti kriv za sve."

"Neću govoriti ni o kakvoj krivici nego o nužnosti da čovjek živi u skladu sa svojom prirodom, bar onoliko koliko mu to okolnosti dopuštaju."

"Ja sam uvijek imala dojam da ti živiš u nekom svom zasebnom svijetu, odakle nas promatraš, smješkaš se i tek se ponekad udobrovoljiš da kontaktiraš sa nama. Zar nisi mogao tako nastaviti?"

Moje je pitanje ostalo visiti u zraku pa sam pomislila da tata ne zna odgovor na njega.

"Nisam mogao nastaviti tako", rekao je ipak. "Ne mogu ići svojim putem i istovremeno biti vezan za tvoju majku i za njezinu opsjednutost užicima. Moja mi vjera govori da na ovom svijetu ima privlačnih pojava, ali da ni jedna od njih ne zaslužuje da se za nju trajno vežemo."

"Ne znam što da ti kažem, tata. Čini mi se da si o svemu dobro razmislio i nadam se da se nećeš pokajati."

Tata se nasmiješio kao netko tko je svjestan svojih nedostataka, ali i odlučan da ih više ne prikriva.

"Kajaću se ma što uradio", rekao je. "Ipak, moram učiniti nešto da bih se pripremio za neminovnosti koje dolaze."

"Na kakve neminovnosti misliš, tata?"

"Na starost i na smrt."

Tatin odgovor me je iznenadio.

"Pa ti nemaš još ni pedeset godina. Sasvim dobro izgledaš."

A onda mi je na um pala zastrašujuća misao.

"Da nisi bolestan?", upitala sam, plašeći se njegovog odgovora.

"Ne znam. Možda i jesam, ali se ne osjećam loše", odgovorio mi je. "Međutim, svjestan sam da ću veoma skoro imati tih pedeset godina. A godine, u stvari, i nisu u svemu tome presudne, jer bolest i smrt mogu napasti svakog trenutka. Želim se pripremiti za te napade. Želim ih dočekati ojačan i bez straha, ako je to moguće."

To mi se činilo razumnim ukoliko, naravno, pripreme za susret sa bolestima i sa smrću ne prekriju sve ono ostalo što još život može pružiti. Rekla sam to tati i, šaleći se, dodala da se pripremati mogao i u braku.

"Da je bilo moguće, učinio bih to", rekao je. "Ali nije, bar ne uz tvoju majku, čiji horizont čine obrisi njezinog vlastitog tijela. Njezino je tijelo za nju jedina stvarnost i ja ne znam da li se njezina svijest može protegnuti i na nešto što nije neposredno vezano sa njezinim tijelom."

"Zar nisam i ja takva?", upitala sam. "I zar nisu sve žene takve? I ne samo žene?"

"Ne vjerujem. U stvari, poznajem mnoge ljude koji o sebi razmišljaju kao o jednom od mnoštva dijelova stvarnosti. A poznajem i one koji vjeruju da je njihova svijest utkana u jednu mnogo veću i složeniju životnu šaru."

"Jesi li nekada pokušavao utjecati na mamu kako bi se promijenila?", upitala sam ga, na što se tata nasmijao.

"Pokušavao sam, naravno, kao što svi mi neprekidno pokušavamo sve oko sebe izmijeniti i prilagoditi sebi. Na osnovu iskustva koje sam stekao u tim pokušajima, mogu ti reći da se čovjek zaljubljen u svoje tijelo ne može promijeniti. Ili, točnije rečeno, može se mijenjati samo u skladu sa promjenama svog tijela, što znači da se može kretati samo silaznom putanjom."

Vjerovala sam da dobro poznajem svog oca. Smatrala sam da je pomalo nastran, ali tek toliko da se može reći da nije kao ostali ljudi, a tu razliku više je iskazivao onim što nije nego onim što jeste činio. Bio je povučen čovjek, ali bez kompleksa koji bi ga udaljavali od ljudi, i ničim se nije posebno isticao. U svojoj okolini bio je poznat više po mami, odnosno po tome što je bio njezin muž, nego po nekim svojim osobinama ili djelima.

"Došla sam ovamo sa nakanom da te utješim", rekla sam mu, "a vidim da tebi utjeha nije potrebna."

"U pravu si, Dijana. Ništa mi nije potrebno. Ali mislim da će tvojoj majci trebati i utjehe i podrške, jer se njezin svijet već počeo rušiti. Sada, kada ostaje sama, možda će praviti kojekakve gluposti pa vas dvije, ti i Paula, morate imati više strpljenja i razumijevanja nego što ste ih pokazivale do sada."

"Zar ti nećeš pomoći?", upitala sam.

"Ja odlazim. Već sam bio spreman kada si došla i ostao sam da bismo razgovarali. Eto i to smo obavili i vjerujem da smo se razumjeli."

"Kamo ćeš?"

"Iznajmio sam stan. Javiću ti se kada se smjestim."

Nije bilo svrhe da ga zaustavljam i da pokušavam promijeniti njegove planove. Ispratila sam ga do ulaznih vrata i ostala gledati kako se udaljava od kuće u kojoj je proživio najveći dio svog života. Nije se osvrnuo, ali me to nije uvjerilo da odlazi laka srca i čistih računa i da je njegova vjera toliko jaka da neće osjetiti potrebu da se osvrće na ono što je ostavio iza sebe.

Stojeći kod poluotvorenih vrata, zebila sam uz nejasno osjećanje da tata odlazi tamo odakle se jedan dio njega ne može vratiti.

"Možda i tvoja duša zebe", pomislila sam.

Već i sama pomisao na dušu koja zebe natjerala me je da zatvorim ulazna vrata i da se zapitam šta se to, u stvari, događa.

"Ili je, možda, mamina duša ta koja zebe i koja je u svakom trenutku spremna zaroniti do dna paklene vatre da bi se ogrijala ili pronašla onaj dio sebe koji joj nedostaje. A možda je, zapravo, bezbroj takvih duša, lišenih topline i zbog toga prisiljenih tražiti podršku u svemu što im se učini da sadrži bar zrno energije?"

Odgovori na sva pomenuta pitanja bili su potvrdni i, premda su mi sugerirali da budem popustljiva i prema mami i prema sebi, odlučila sam se što prije vratiti u Zagreb.

"Zar ne možeš ostati bar do sutra?", upitala me je mama. "Sada ću ostati potpuno sama."

Nisam mogla a da ne budem bar malo zlobna.

"Zašto ovu situaciju ne pogledaš sa one povoljnije strane?", upitala sam mamu. "Sada si slobodna i možeš pozvati u kuću koga hoćeš bez bojazni da će ti netko zbog toga zamjeriti."

Na to mi je mama uputila pogled u kojem je bilo i prijekora i prezira, ali i priznanja da ne vrijedi suprotstavljati se sudbini.

GLAVA ŠESTA

Još iste večeri vratila sam se u Zagreb. Čim sam se našla u svom stanu, pozvala sam telefonom tetu Paulu. Otkako sam se vratila iz Splita nešto me je mučilo. Morala sam saznati šta.

"Šta radite?", upitala sam i odmah mi je bilo jasno da me je mučilo upravo to što nisam znala šta rade teta Paula i Marko.

"Zabavljamo se", odgovorila mi je teta smijući se. "Šteta što nisi ostala."

Pitala sam je čime se zabavljaju, a ona mi je, i dalje se smijući, odgovorila neka to ostane njihova tajna. Nije bilo smisla da inzistiram na odgovoru pa sam promijenila temu razgovora. Naravno, nisam mogla a da ne spomenem razvod braka mojih roditelja.

"Priželjkivala sam, ali nisam vjerovala da je moguće da se to i dogodi", rekla mi je teta Paula. "Tvoj je otac zaslužio bolju ženu od moje sestre."

"Nisam nikad čula da se žalio na nju", rekla sam.

"Moram priznati da nikada nisam uspjela saznati kakav je on u stvari", rekla je teta, "a sada ga razumijem još manje."

Htjela sam reći kako mi se čini da vidim neke sličnosti između tate i Marka, ali kako nisam znala odakle mi taj dojam dolazi, ostavila sam ga za sebe.

Izmijenjale smo još nekoliko polupraznih rečenica i završile razgovor. Spustila sam slušalicu i prošetala kroz stan, pitajući se šta da radim. Bilo je još rano za spavanje, ali i kasno da se negdje ode. Pomalo me je čudila činjenica da Josipa nisam zatekla u stanu, ali poznajući njegove navike, očekivala sam da se svakog trenutka vrati.

Kako se Josip nije vraćao, otišla sam u kuhinju i pripremila si večeru, a zatim sam objedovala i popila čašu vina. Potom sam neko vrijeme promatrala televizijski program, ali sam pri tome cijelo vrijeme gledala tatina leđa i njegovu malo povijenu priliku kako se udaljavaju od kuće. Prateći ovaj prizor, stalno sam imala na umu ono što mi je tata rekao o razlozima koji su ga naveli da zatraži razvod od mame, međutim, što je vrijeme više odmicalo, bila sam sve sklonija vjerovati da iza svega toga ipak stoji neka druga žena.

"Iza svega na Zemlji stoji neka žena." Ne znam da li sam to negdje pročitala ili je taj zaključak bio plod mog vlastitog mudrovanja, ali sam u njegovu istinitost duboko vjerovala. Žena jeste uzrok svim zbivanjima na ovoj planeti, a da li je ona i povod i svrha njihova, o tome ne bih mogla ništa reći.

Josip se nije pojavio ni u jedanaest sati pa sam odlučila poći na spavanje. Pogasila sam svjetla i otišla u spavaću sobu. I upravo kada sam se počela svlačiti, začula sam šumove koji su pratili otvaranje ulaznih vrata. Vjerovala sam da je Josip na vratima i htjela sam mu poći u susret, a onda sam začula glasove. Josipov i Matišine tajnice Monike, za koju sam, po mnogobrojnim znakovima koji su dolazili sa njezine strane, pretpostavljala da je prije mene bila Matišina ljubavnica.

Nisam imala namjeru da se pritajim, tek me je želja da saznam kako su se njih dvoje našli zajedno nagnala da ostanem u tami i da čekam rasplet događaja. Nikada, ni u snu, ne bih mogla pomisliti da bi se to dvoje ljudi, različitih po svemu, moglo naći zajedno na jednom ovakvom usamljenom mjestu. Josip, krajnje nesamostalan i do servilnosti uslužan, i Monika, usko ograničena svim svojim, pa i tjelesnim osobinama, imali su samo jedno zajedničko - želju da iz svoje neposredne okolice izvuku maksimum blagostanja, i po cijenu da žrtvuju dio sebe. I baš zbog toga vjerovala sam da njih dvoje mogu pronaći neki zajednički interes, ali ne i interes jedno za drugo.

"Šta ćeš ti piti?", čula sam Josipa.

Nije pitao da li će nego šta će piti. Po tome sam zaključila da nisu prvi put u ovakvoj situaciji.

"Donesi ono što imaš", odgovorila mu je Monika, a onda se zbog nečeg nasmijala i smijala se dugo sa grčevitim prekidima. Zanimalo me je čemu se tako i toliko smije, ali sam po Josipovom prigušenom govoru mogla zaključiti jedino to da je on taj koji je zasmijava. I to je bila novost za mene - da je sposoban izazvati pravi napad smijeha.

Nekoliko trenutaka bilo je tiho. Vjerojatno su punili čaše i ispijali piće. A onda su počeli razgovijetno i smireno razgovarati.

"Imaš razloga da častiš", rekla je Monika.

"Naravno da imam", potvrdio je Josip.

"Kaži mi jesi li ponosan na svoju ženu?", upitala je ona. "Sada je producent, a kako se gazda ponaša, mogla bi uskoro postati i njegov ortak."

"Kako to misliš?", upitao je Josip.

"Mislim da bi se lako moglo dogoditi da se ti preračunaš. Ili, da budem jasnija, da ostaneš bez žene. Ne znam zašto, ali vidim da je Matiša načisto poludio. Posvađao se sa ženom, a mene je poslije toga zadužio da mu potražim dobrog odvjetnika. Nije rekao zbog čega mu je potreban pa ipak bih se mogla kladiti da planira razvod sa svojom suprugom, da bi se nakon toga oženio tvojom Dijanom."

Zanimalo me je šta će moj muž na to odgovoriti. On je neko vrijeme šutio. Možda se osjećao pogođenim Monikinim predviđanjima.

"Izmišljaš", rekao je napokon. "Ljubomorna si. Krivo ti je što je Matiša unaprijedio nju a ne tebe."

"Dabome da mi je krivo. Niti je ljepša niti je pametnija od mene i ne vidim po čemu je zaslužila Matišinu pažnju."

Još su dugo razgovarali o meni, o Matiši i o sebi, i to na način koji je mene beskrajno iznenađivao. Monika ni u jednom trenutku nije krila da me prezire zbog toga što je mojim dolaskom u Muzičku nakladu „Matiša” ona bila potisnuta u drugi plan, kao ni želju da povrati svoje ranije pozicije. Josip ne samo da joj nije povlađivao nego je otvoreno stao na moju stranu i srčano branio moje pravo da zadržim to što sam osvojila u poduzeću.

"Rekla sam ti da nisi dobro proračunao", na kraju te, moglo bi se reći prijateljske, prepirke kazala je Monika Josipu. "Matiša će se razvesti od svoje žene i oženice Dijanu, a onda će njih dvoje tebe, a vjerojatno i mene, izbaciti iz poduzeća."

Nisam čula da li je Josip na to nešto odgovorio, a nije me to previše ni zanimalo, jer sam imala silnu želju da vidim izraz njegovog lica. Vjerovala sam da je skamenjeno. Potom je uslijedilo novo iznenađenje.

"Nismo došli ovdje da bismo razmišljali šta će oni učiniti nego da bismo mi nešto radili", rekao je Josip, a Monika se ponovno grčevito nasmijala.

A kako se smijeh počeo približavati, instinktivno sam se sklonila u ormar i smjestila među kapute. Začudo, nisam bila ni najmanje ozlojeđena premda sam pretpostavljala šta će se dogoditi. Nisam to postala ni onda dok sam kroz ključaonicu promatrala Josipa i Moniku kako se polagano, rekla bih rutinski, svlače i pri tome uživaju u prizoru koji su jedno drugom nudili.

Bilo je sasvim očigledno da nisu prvi put u situaciji da međusobno vode ljubav. Monika se prestala glasno smijati, ali je njezino lice zadržalo izraz radosti koja naočigled raste i koja se mora pretočiti u nešto ili eksplodirati. Moja se pozornost ipak više bila usmjerila prema Josipu, jer me je interesiralo da li će se ponašati kao i kada je sa mnom.

Prvo što me je iznenadilo bile su opaske kojima je praćao svaku svoju gestu, a u kojima je bilo finog lepršavog humora, nježnosti i laskanja. Uz mene je bio sasvim drugačiji - isuviše ozbiljan i kao zaliven. U Monikinom društvu ponašao se krajnje slobodno, kao jednak sa jednakim, a u mom je bio redovito zakočen, kao da se plašio pokazati čega sve ima u sebi.

Dok sam ih promatrala kako vode ljubav, bilo mi je jasno da u tome silno uživaju i da njihov užitak ništa ne ometa niti opterećuje, ali mi je bilo jasno i to da ih taj užitak ipak ne čini zajednicom.

I nakon stišavanja strasti nastavili su da se nježno zadirkuju i više su nalikovali na dva nestašna mlada prijatelja koji uživaju jedan u drugom, ali koji će se uskoro bez žaljenja rastati i uputiti odvojenim stazama u susret vlastitoj sudbini.

"Zar nećeš ostati?", upitao je Josip kada je Monika ustala iz postelje i počela se odijevati.

"Neću", odgovorila je Monika. "Sutra je slobodan dan i želim se naspavati, a sa tobom to ne bi bilo moguće."

"Plašiš li se sama otići u svoj stan?"

"Naravno. Moraćeš me otpratiti."

Odahnula sam. Već sam pomislila kako ću morati cijelu noć provesti u ormaru.

Nakon što su Josip i Monika napustili stan, izišla sam iz ormara, zavukla se u postelju, koja je još bila topla od tijela ljubavnika, i neočekivano brzo zaspala.

Kada sam se ujutro probudila, dočeka me je Josipov upitni pogled.

"Zašto si se tako brzo vratila?", upitao je.

Ispričala sam mu ukratko šta se dogodilo: da je tata napustio kuću i da ja nisam osjećala ni najmanju želju tješiti mamu, jer sam uvjerena da će se ona sama veoma brzo utješiti, premda utjehu i nije zaslužila.

"Opasno je takvim ženama davati podršku", rekao je Josip. "U prvom redu zbog njih samih."

"Kakvim ženama?", upitala sam ga.

"Ženama koje ne raspoznaju trajne vrijednosti i umjesto njih pred očima imaju samo svoju želju za užicima."

"Zar imaš nešto protiv užitaka?", upitala sam, a Josip me je pogledao kao da se pita krije li moje pitanje neku zamku koju on ne može vidjeti.

Odgovorio je nakon izvjesnog oklijevanja.

"Naravno da nemam, ali samo ukoliko užici nisu u središtu svega i ako im se ne pridaje važnost koju ne zaslužuju."

"Znači li to da oni nisu ono najvažnije u životu?"

"To ne znam. Ja sam, u stvari, želio reći samo to da nikakva isključivost ne može biti ono pravo pa to ne može biti ni zadovoljstvo. I sreća prestaje ako je ima previše."

To je bilo još jedno u nizu iznenađenja koja mi je priredio Josip.

Upitala sam ga koliko je sati a da pri tome nisam bila svjesna nikakve svoje namjere. Odgovorio mi je da će uskoro biti devet sati. Tada sam pomislila da autobus za Split kreće u deset i da bih mogla poći sa njim ako požurim.

"Šta ćemo raditi danas?", upitao je Josip.

"Ne znam šta ćeš ti", rekla sam mu, "ali ja putujem u Split."

"Pa tek si se vratila iz Splita", primijetio je Josip, ali me nije dalje ispitivao, kao da se plašio da bi mogao saznati i nešto što mu neće odgovarati.

Dok sam se žurno pripravljala za put, zazvonio je telefon. Po nepisanom i neizrečenom pravilu, kada smo bili zajedno u stanu, Josip je uvijek prepuštao meni da odgovaram na telefonske pozive.

Nekoliko puta odlučivala sam da ću analizirati zbog čega se to događalo, međutim, ništa nisam poduzimala, vjerojatno zbog toga što nisam imala ništa protiv da tako i ostane.

Mogla sam očekivati svaki drugi osim Markovog glasa.

"Odlazim", rekao mi je.

"Kuda?", upitala sam.

"Vraćam se kući."

"Zašto?"

"Rekao sam ti da me ne budiš ako ti nisam potreban."

Osjetila sam silnu želju da se opravdam, međutim, nisam nalazila ni jedne jedine riječi kojom bih uobličila svoja osjećanja. Spustila sam slušalicu i zaplakala, ogorčena na sudbinu i bez nade da ću

ikada moći ispraviti svoju grešku. Josip me je promatrao ne shvatajući šta se sa mnom zbiva i ne znajući šta da poduzme.

"Uzalud me mamiš očima od zlata."

Izgovarala sam taj stih, a vjerovala sam da ga pratim u mislima. Ponavljala sam ga sve glasnije. Vrištala sam ga. I samo po užasu na Josipovom licu mogla sam naslutiti kroz kakve sam promjene prolazila. I samo zahvaljujući Josipu ostala sam u okrilju razuma.

Nakon prvih trenutaka neshvatanja i kolebanja Josip mi je priskočio, obuhvatio me u naručje i tako grčevito stisnuo da sam i kroz svoje očajanje morala vidjeti da njegova osjećanja obuhvataju i mene kao da smo jedno biće.

"Šta se dogodilo?", upitao me je kasnije, kada je prvi nalet očajanja prošao i kada sam postala svjesna svog nepriličnog ponašanja. Ništa mu nisam odgovorila. Šta sam mu mogla reći kada je moja reakcija i za mene samu predstavljala iznenađenje i tajnu?

Dugo nakon toga pokušavala sam dokučiti šta me je to natjeralo da plačem i da vrištim, da se ponašam kao da sam bila satjerana u slijepu ulicu, u kojoj su me dočekali beznađe i očaj. Međutim, nisam uspjela niti nazrijeti gdje se začeo kratki spoj koji je doveo do poremećaja duž cijelog lanca moje svijesti. Jasno mi je bilo tek to da su Marko i njegov stih bili samo posrednici a ne i uzročnici događaja pa sam ih, kada sam o svemu temeljito promislila, mogla zanemariti. Ali ne i zaboraviti.

"Ne moraš mi reći ništa ako to ne želiš", kazao mi je Josip nakon što je uzaludno čekao da mu objasnim svoj plač i ostalo što je išlo uz njega.

"Možda bi bilo dobro da se konačno objasnimo", rekla sam mu. "Ili, točnije, da se prestanemo obmanjivati i ponašati se kao da pojma nemamo šta se oko nas zbiva."

Bila sam isuviše iscrpljena da bih nastavila zahtijevati razjašnjenje, a Josip je imao dovoljno svojih razloga da izbjegava razgovor na tu temu. Odveo me je do kreveta, dao mi da popijem neko sredstvo za umirenje i ostao pored mene dok nisam zaspala.

I, čini mi se, spavala sam ne samo cijelu tu subotu i cijeli naredni dan nego i svo vrijeme koje je bilo preostalo do proljeća. Sjećam se, kao kroz maglu, da sam se iste večeri probudila i da sam potom večerala, gledala televizijski program i o nečemu razgovarala sa Josipom. Zatim sam opet spavala, jela, razgovarala, odlazila u Muzičku nakladu "Matiša" i na neka druga mjesta i ponovno se vraćala u svoj stan.

Sjećam se kiša, koje su danima neprekidno padale, ali me nije bilo briga za to, sjećam se i snijega, koji je na nekoliko sati smijenio kišu, ali me ni on nije zabrinjavao. Nisam osjećala hladnoću, nisu mi smetale mokre noge niti se bilo što probijalo do onog dijela mene gdje su mi u to vrijeme bila pohranjena osjećanja.

Sjećam se da je Josip, ma šta ja radila, uvijek bio negdje u blizini i sjećam se njegovog zabrinutog lica, koje se često pretapalo sa Matišinim takođe zabrinutim licem. U sjećanju mi je ostalo i Monikino lice sa izrazom zagrcnutog smijeha. U sjećanju su takođe prisutni mamin i tatin lik i mnogi drugi manje važni. Najkraće rečeno, moje sjećanje iz tog perioda sadržavalo je samo likove i njihove pokrete u prostoru. Vrijeme je bilo odsutno, a takođe i riječi i sve ono što je imalo neke veze sa čulom sluha. Kada sam kasnije pokušala rekonstruirati to vrijeme, nisam se mogla sjetiti niti jedne izgovorene riječi, nikakve melodije, nikakvog šuma pa čak niti bilo kakve misli koja nije bila predstavljena slikom.

GLAVA SEDMA

Izlazak iz košmara započeo je telefonskim pozivom. Zvala je teta Paula.

"Šta se to sa tobom događa?", upitala je.

"Ne znam na što misliš", odgovorila sam.

"Dogovorili smo se da ćeš doći pa nisi došla. Dogovorili smo se da ćeš bar nazvati ako ne želiš putovati pa ni to nisi bila u stanju učiniti."

Odnekud sam bila svjesna svoje vlastite odluke da budem potpuno otvorena za sva pitanja, i po cijenu da neka od njih sadrže i materiju koja bi na određeni poticaj mogla eksplodirati.

"Ne sjećam se", rekla sam teti Pauli. "Računaj kao da sam se tek probudila iz zimskog sna pa mi ponovi šta smo se to nas dvije dogovorile."

"Obećala si da ćeš doći do mene čim se vrijeme proljepša, da bismo zajedno otputovale u Bosnu."

Sjetila sam se da smo nas dvije nešto dogovarale, ali ne i sadržaja našeg dogovora.

"Zašto bismo putovale u Bosnu?", upitala sam.

"Da vidimo kako izgleda proljeće u Bosni", odgovorila mi je, a ja sam znala da je ona proljeće spomenula tek šale radi. Bila je dobro raspoložena pa je čak jedan dio svog raspoloženja uspjela prebaciti u sivilo moje svijesti.

"Dakle, očekujem te danas popodne", rekla mi je teta Paula na kraju razgovora.

Nisam joj ništa obećala, ali kada sam pogledala kroz prozor, bila sam sigurna da ću poći na put. Vani je sve blistalo od sunčeve svjetlosti i imala sam dojam da sam se tek probudila i da je još rano jutro. Bilo je, međutim, vrijeme da krenem ako sam željela stići na autobus za Split.

"Možda će ti putovanje dobro činiti", rekao mi je Josip, prateći me u stan da se spremim. "Ako želiš, poći ću sa tobom."

Odbila sam njegovu ponudu. Nije mi bio potreban još jedan svjedok. Možda je i teta Paula bila suviše.

Planirala sam poći autobusom, a onda, kada sam već izišla iz stana, odlučila sam putovati automobilom.

"Mislim da to nije dobra ideja", rekao mi je Josip kada sam zatražila da mi preda ključeve.

"Dozvoli da te ja odvezem", ponudio je, ali ja nisam željela razgovarati o svojoj odluci.

Uzela sam ključeve i uskoro sam bila na ulici, oduševljena prometnom gužvom, koja je sva moja čula prisiljavala da budu maksimalno napeta.

Moje se dobro raspoloženje zadržalo i kada sam izišla iz grada i kada sam ustanovila da sam se, ni sama ne znajući kako, uputila cestom koja je vodila prema istoku. Kako sam bila prilično slab vozač, rijetko sam se služila automobilom pa su mi putevi kojima sam imala proći bili gotovo nepoznati. Zbog toga sam pustila da automobil vodi mene umjesto da bude obrnuto, a zatim sam neko vrijeme uživala vozeći se jednoličnim tempom.

Iznenadila sam se kada sam ugledala tablu koja je govorila da se nalazim u blizini Slavenskog Broda. Stala sam da bih pogledala kartu. Dok sam to činila, upitala sam se zbog čega bih se sada morala vraćati ili tražiti neki drugi put za Split kada mi je Bosna nadomak ruke. Drugim riječima, upitala sam se da li mi je za ono što imam obaviti u Zenici neophodna teta Paula ili je ona zapravo samo jedna od zapreka na putu, koji je već i sâm po sebi isuviše zakrčen.

I prije nego što sam odgovorila na ovo pitanje, pokrenula sam automobil i nastavila se voziti u pravcu Bosne. Bila sam svjesna da će to teta Paula protumačiti kao izdaju. I da će biti u pravu. Svjesna sam bila i činjenice da se ne mogu oduprijeti nagonu koji me je tjera da se krećem najkraćim putem i da pri tome izbjegavam društvo bilo koje žene.

Dok sam se vozila krajolikom koji nisam poznavala, nisam, ipak, mogla izbjeći da se upitam šta me je to najedanput obuzelo. Protekla su gotovo tri mjeseca od mog prvog i jedinog boravka u Bosni i za to vrijeme tek u nekoliko navrata sjetila sam se Marka Bošnjaka, i to kao neke maglovite uspomene, koja nema nikakve neposredne veze sa mojim tadašnjim životom.

"Kakvog onda smisla ima ovo putovanje", pitala sam se. "I zašto ga činim nepotrebno dramatičnim izbjegavajući tetu Paulu, u čijem bih se društvu, besumnje, osjećala prijatnije i sigurnije?"

Na žalost, ili možda na sreću, odgovori na ova pitanja nisu se pojavili ni onda kada sam već bila duboko u Bosni. Možda su izostali i zbog toga što sam se više zanimala promatranjem okoline i

pronalaženjem tragova bosanskog proljeća nego razmišljanjem o tako kompliciranim stvarima kao što su one koje me tjeraju da činim i nešto što se ne slaže sa mojim poimanjem svijeta.

"Da je teta Paula sa mnom", pomislila sam u jednom trenutku, "mogla bih se u većoj mjeri posvetiti krajolik i potpunije uživati u ljepoti oblika kroz koje sam prolazila".

Dva sata kasnije ponovno sam se zaustavila da bih pogledala kartu i isplanirala daljnje kretanje. Utvrdila sam da sam nadomak Zenice i to me je saznanje uzbudilo i uznemirilo.

"Zašto?", upitala sam se. "Šta mi, u stvari, znače Zenica i Marko Bošnjak u njoj?"

Opet sam bez odgovora nastavila voziti i doskora sam se našla pred dvojnim soliterom u Crkvicama. Prohladna travanjaska noć se već bila spustila.

"Čudno", pomislila sam sjedeći u automobilu. "Prešla sam toliki put a da mi ni u jednom trenutku nije palo na pamet da bi se moglo dogoditi da Marka ne nađem ni u njegovom stanu, ni u gradu, ni na ovom svijetu."

Zbog toga sam ostala sjediti u automobilu, ne znajući što da radim. Vjerojatno sam čekala da me nagon, a ne razum, uputi u nekom smjeru.

Promatrajući oko sebe, zapazila sam da se preko puta nalazi restoran i to me je podsjetilo da ništa nisam pojela otkako sam krenula iz Zagreba. Odmah sam osjetila glad, a ona me je pokrenula dalje. Odvezla sam se pred jedini hotel u Crkvicama. Odlučila sam se tu smjestiti, kako bih istražila okolinu prije nego što se ponovno suočim sa Markom.

Ušla sam, rezervirala sobu i usput telefonom obavijestila Josipa da sam stigla. Nisam mu rekla gdje sam stigla. O tome ćemo, odlučila sam, razgovarati kada se vratim. Tek potom otišla sam u restoran.

Poslije večere osjećala sam se raspoloženom za šetnju. Crkvice su pružale malo mogućnosti da se vidi nešto novo ili nesvakidašnje pa ni moja šetnja nije mogla potrajati duže nego što sam pretpostavljala. Zbog toga sam drugi krug započela odlukom da zavirim u poneki od brojnih kafea i restorana. Činilo mi se da bih izbjegla svako objašnjenje ako bih Marka srela u nekom od njih.

Mogla sam, međutim, odmah pretpostaviti da će to biti uzaludan posao, jer mi se još nikada nije dogodilo da mi se želja ostvari upravo onako kako sam zamišljala njezinu realizaciju. Objašnjavajući mi to, netko je rekao da nije moguće da se nešto ponovi baš u svim detaljima, bez obzira da li se radi o događanjima u snu ili na javi. Ne postoje dva identična dešavanja. Razlika mora postojati bar u nekim pojedinostima. Svaki novi pokret se razlikuje od onog koji mu je prethodio.

Zbog toga je, rekli su mi, uzaludno pokušavati predstaviti način na koji će nam se nešto dogoditi, izuzev ako želimo da nam se ne dogodi upravo ono što smo zamislili, jer će očekivani događaj obavezno izgledati drugačije. Zbog toga se čini opravdanom tvrdnja da će nam se prije desiti ono što manje želimo i čime se manje zanimamo u svojoj mašti.

Obišla sam gotovo sve restorane i kafee u Crkvicama, a Marka sam srela na ulici dok sam se vraćala prema hotelu.

"Zamišljam te nagu u tijelu dječaka", rekao je netko iza mojih leđa.

Odmah sam prepoznala Markov glas. Zastala sam i sačekala da mi priđe. Okrenula sam se i suočila sa jedva prepoznatljivim likom. Bez onog grozničavog sjaja u očima, potkresane kose i izbrijanog lica, nije me podsjećao na Marka Bošnjaka kakvog sam početkom veljače ostavila u Splitu.

"Ili si me zaboravila ili tražiš nekog drugog", rekao je i pružio mi priliku da se ponovno uvjerim da je glas njegov.

"Izmijenio si se", rekla sam i sjetila se kakav je izgledao zimus. Obrastao kosom i bradom, omotan mnoštvom odjeće, činio mi se ogromnim i grubim, kao traper iz filmova o američkom divljem zapadu.

"Ovo što vidiš je Paulino djelo", rekao je i ispričao mi kako ga je teta natjerala da se obrije, a ona mu je sama skratila kosu. A kada je krenuo, primorala ga je da dâ obećanje da će se redovito brijati i šišati.

"Ne bih se iznenadila ni kada bih saznala da te je svojim rukama okupala", rekla sam i pri tome nisam mogla do kraja sakriti ogorčenje i ozlojeđenost.

Marko se nasmijao. Izgledao mi je neusporedivo mlađi nego zimus, sitniji i nježniji. Djelovao je gotovo dječjački.

"I da jeste, ne bi na meni vidjela ništa što već nije vidjela prije toga", rekao mi je. "Zaboravila si da me je ona njegovala, a to je podrazumijevalo i sve one neprijatne, da ne kažem gadne, poslove, koje nije moguće obaviti a da se pri tome ne upozna tijelo i sa one njegove ružnije strane."

Tek nakon ove Markove primjedbe, koja je na mene djelovala i kao prijekor, sjetila sam se da sam se zimus u jednom trenutku upitala kako je moguće da on na svom ležaju provodi dan za danom bez onih stalnih ljudskih potreba, kao da ima tijelo sveca, koje ništa niti prima niti otpušta.

Dakle, teta Paula je bila ta koja je Markovo tijelo činila svetačkim. Ona ga je svlačila i čistila, njegovala ga je kao što se njeguje dojenče. A o tome meni nije rekla ni jednu jedinu riječ, dok sam se ja ponašala ne samo kao da ništa ne opažam nego kao da se ništa i ne događa. Ja sam se dosađivala, a teta Paula je obavljala mučan posao njegovateljice na smrt bolesnog čovjeka. Svojim sam očima gledala kako se bezbroj puta penje uz ljestve na platformu i iščezava iza zavjese. I sve noći je provela gore.

"Kamo si se uputila?", upitao me je Marko.

Slegnula sam ramenima, razmišljajući šta da mu odgovorim. Zbog nečeg nisam mu mogla reći istinu.

"Ako ne žuriš, mogli bismo negdje sjesti", rekao je.

Bio je dobro raspoložen.

Odgovorila sam mu da ne žurim.

"Sada sam tu, kamo bih žurila?"

Uzeo me je pod ruku i poveo. Nismo dugo hodali. Ušli smo u jedan od restorana i sjeli za stol u uglu. Neki od prisutnih upadljivo su nas promatrali.

"Drago mi je što si došla", rekao je Marko.

"I meni je drago", rekla sam.

"Nadam se da si ovog puta sama."

"Zašto? Imaš li nešto protiv tete Paule? Ili ti je žao što ona nije došla?"

"Nemoj me pogrešno shvatiti. Siguran sam da bi Paula bila savršena žena za mene, ali pod uvjetom da sam i ja sâm savršen. Na žalost, daleko sam od toga."

"Zbog toga si pobjegao iz Splita?", upitala sam ga. "Zbog tetinog savršenstva?"

Nasmijao se i naručio nam piće.

"Ja ozbiljno mislim to što sam rekao. Paula je suvo zlato, ali se, na žalost, obično događa da one prave vrijednosti dospijevaju u pogrešne ruke."

"Zašto potcjenjuješ sebe?", upitala sam ga, odjedanput oslobođena svih briga i dobro raspoložena.

"Ne potcjenjujem. Ja znam šta sam i gdje mi je mjesto. Ja sam kao crveni dijamant. Zbog toga što je izuzetno rijedak ili iz nekog drugog razloga na tržištu ga uopće ne uzimaju ozbiljno. Ne tretira se kao roba i interesantan je samo rijetkim kolekcionarima."

"A teta Paula nije kolekcionar?"

"Nije. Ona želi samo jedan solidan dragi kamen, da joj svijetli i da joj život čini ljepšim."

Ja sam o tome imala drugo mišljenje, jer da je htjela solidan dragi kamen, teta Paula ga ne bi tražila tamo gdje je našla Marka. Međutim, osjećala sam da bi bilo glupo kvariti raspoloženje razmatranjem takvih detalja. Tetu Paulu sam ostavila u Splitu i prizivati je značilo bi stavljati je između sebe i Marka.

Marko je brzo ispio svoje piće i dao znak konobaru da mu donese drugo.

"U puno se bure može dosipati, ali zar će ono od toga biti punije?", upitala sam ga.

"Jasno da neće", odgovorio je i uzeo me za ruku. "Neće biti punije, ali će se osjećati ugodnije."

Zamislila sam bure iz kojeg se tekućina prelijeva, a onda sam pokušala zamisliti sebe na njegovom mjestu kako uživam u svojoj prepunjenosti. Rezultat tog pokušaja bio je smijeh, koji je nazaustavljivo pokuljao iz mene i prosuo se po cijeloj prostoriji.

"Očito se dobro zabavljate", rekao nam je čovjek koji je donio novo piće na naš stol, a zatim mi je pružio ruku i predstavio se.

"Mora da ste donijeli dobre vijesti za Marka", rekao mi je nakon što sam se ja predstavila njemu.

"O onom najboljem još nismo stigli razgovarati", rekla sam i nastavila govoriti ono što uopće nisam namjeravala reći. A rekla sam da sam producent Muzičke naklade „Matiša” i da sam došla da se sa Markom dogovorim o snimanju nekih njegovih skladbi.

Dok sam to govorila, naizmjenično sam promatrala lica oba muškarca. Lice čovjeka koji nam je donio piće zateglo se do pucanja i izrazito probljedilo, a Markovo je lice poprimilo izraz negodovanja.

"Baš mi je drago", jedva je izustio prvi i odmah se udaljio, dok je drugi neko vrijeme šutio, jasno pokazujući neslaganje sa mojom intervencijom.

"Zašto si mu to rekla?", najzad me je upitao.

"Zato jer sam vidjela da te ne voli", odgovorila sam.

"To nije razlog da lažeš."

Po prvi put sam bila zahvalna Matiši za nešto što je učinio za mene. Izvadila sam iz tašne odluku o postavljenju na mjesto producenta i pokazala je Marku.

"Nema razloga da lažem."

"Dobro, ne lažeš", rekao je Marko kada je pročitao odluku. "Ali, svejedno, ja ti nemam šta ponuditi."

Nije bio raspoložen kao nekoliko minuta ranije.

"Imaš, ali nećemo sada razgovarati o tome", rekla sam mu, želeći povratiti maloprijašnju atmosferu. Međutim, Marko nije mogao tek tako preskočiti provaliju koja se nenadano pojavila među nama.

"Sve vrijedno što sam stvorio su te dvije pjesme-poruke, koje sam uputio tebi. I odmah da ti kažem: raspolaži sa njima kako želiš. One pripadaju tebi, kao što ti pripadaju i pisma koja su upućena na tvoju adresu. One spadaju u tvoju intimu i samo od tebe zavisi da li ćeš ih objaviti."

Shvatila sam šta je htio reći i znala sam da je njegovo raspoloženje splasnulo zbog toga što je pomislio da sam došla zbog njegovih pjesama a ne zbog njega sâmog. Očigledno, nije osjećao da su on i njegove pjesme isto.

"Slijedeći tvoje pjesme-poruke, došla sam do tebe", rekla sam mu, "i ja ih ne mogu tretirati drugačije nego kao jedan, i to važniji, dio tebe."

Čovjek koji nam je donio piće, a koji se predstavio kao Neven Tomić, opet je prišao našem stolu. Sudeći prema izrazu njegovog lica, činilo se da je uspio prevladati grč neprijatnog iznenađenja.

"Ovdje smo svi Markovi prijatelji", rekao mi je, "i drago nam je da mu se konačno pružila prilika. Pa ako je tako, zašto ne bismo večeras čuli nešto od onog što namjeravate snimiti?"

"Ostavi nas na miru i pošalji nam piće", odvratio mu je Marko.

Neven Tomić se povukao bez riječi, a nedugo zatim, opet šutke, donio nam je naručeno piće.

"U čemu je problem?", upitala sam Marka kada se Neven Tomić udaljio.

"Nema problema", odgovorio mi je. "Nema ih više."

Osjećala sam da se njih dvojica veoma dobro poznaju i da su nekada bili veoma bliski. Upitala sam Marka griješim li.

"Bili smo prijatelji", odgovorio je. "Ali kako je jedini način da zadržiš prijatelje taj da ih nikada ne iskušavaš, jasno je da meni nije preostao ni jedan. Izuzimajući, možda, tebe i Paulu."

U međuvremenu je Neven Tomić započeo svirati. Najprije je svirao sam, a uskoro su mu se pridružila dva mladića. Svirali su iznenađujuće dobro i svirali su neke stvari koje ja nisam poznavala.

"Sviđaju mi se", rekla sam Marku.

"Pokušavaju iskoristiti priliku da ti se dopadnu."

"Bilo bi mi drago da je i ti iskoristiš."

"Kako?"

"Tako da mi svoje poruke otpjevaš."

Marko me je neko vrijeme zamišljeno promatrao, dok su njegove ruke, možda i nesvjesno, stezale moje.

"Samo poruke?", upitao je. "Ništa više?"

Potvrdila sam.

"Dobro, obećavam ti. Ali nekom drugom prilikom."

Ostali smo još neko vrijeme u restoranu, dovoljno dugo da Markovo raspoloženje ponovno poraste. Kada smo izišli na ulicu, nije se uopće postavilo pitanje kuda ćemo poći. Pošli smo, kao da smo se još davno o tome dogovorili, prema Markovom stanu.

"Nemoj uključivati svjetlo", zamolila sam ga dok je otključavao ulazna vrata. Plašila sam se prizora koji bi mi se mogao ukazati u praznom i zapuštenom stanu. Marko me je poslušao i kroz tamu me proveo do one iste sobe u kojoj smo boravili zimus.

Svukla sam se, a dijelove svoje odjeće bacila sam u pravcu mjesta gdje se, pretpostavljala sam, nalazio stol.

"Hoćemo li se popeti gore?", upitala sam.

"Ja sam već gore", odgovorio mi je Marko sa platforme.

Dok sam se uspinjala na platformu, pitala sam se da li je i teta Paula odlazila gore sa istom željom, koja njoj u tim trenucima nije mogla biti ispunjena.

Uvukla sam se pod pokrivač pored Marka i iznenadila se kada sam osjetila da je odjeven. I on se jednako iznenadio shvativši da sam ja naga. Njegovo iznenađenje ipak nije bilo toliko neočekivano da bi zbog njega morao skinuti ruku sa moga tijela. Ostavio ju je tamo gdje se zatekla, a nedugo potom krenuo je da njome istraži predjele koje još nije poznao.

"Nalazim te u tijelu dječaka", šapnuo mi je u samo uho nakon što je dlanom prešao preko mojih malenih grudi i krenuo krivinama struka i bokova. Ne znam zašto, sjetila sam se Josipa i Monike i njihove ljubavne igre u mom bračnom krevetu, koja je bila prepuna nježnosti i u kojoj se strast nije pokazivala u svojoj najprostijoj odjeći načinjenoj od pukog ponavljanja pokreta.

"Preostalo mi je da obavim još ovo putovanje, a onda ću se možda useliti u jedno ovakvo tijelo i biće mi za sve dovoljna i sâma njegova nježnost", rekao mi je Marko.

Njegova je ruka nastavila putovati obrisima moga tijela, a njegove su riječi nastavile plesti mrežu kojom se moja svijest omotavala kao na smrt umoran čovjek snom. I dok su dodiri njegovog dlana palili bezbrojna svjetla svuda oko mene, osjećala sam da tonem, ali da tonem u sredinu za koju sam bila sigurna da mi je naklonjena.

GLAVA OSMA

Kada sam se probudila, pronašla sam još mnogo upaljenih svjetiljki na površini mog nagog tijela i jednu Markovu zaspalu ruku na njemu.

Promatrajući Markovo lice, koje je san prošarao bezbrojnim jedva zamjetljivim pokretima, pitala sam se zar je moguće da smo oboje zaspali na samom početku ljubavne igre, koja je obećavala veličanstvenu svečanost vatrometa. A zaspali smo tako naglo da se sna i ne bismo sjećali da smo se oboje probudili u istom trenutku.

Marko je spavao odjeven, u košulji i hlačama. Polako, da ga ne probudim, otkopčala sam mu nekoliko dugmadi i zavukla ruku ispod košulje. Tijelo mu je bilo glatko i dok sam ga milovala, osjećala sam kako strast, koja je sinoć izostala, odnekud navire i počinje me plaviti.

Marko je otvorio oči, osmijehnuo se i privukao me bliže sebi.

"Ako ti mogu za nešto poslužiti, stojim ti na raspolaganju", rekao mi je. "Slobodno se posluži."

Nisam čekala da mi se ponudi drugi put. Pridigla sam se i bacila na njega. Požurila sam da ga ugrabim kao da mi je sama smrt suparnica i sprema se da mi ga otme. Nisam imala vremena otkopčavati preostalu dugmad na košulji. Potrgala sam ih jednim pokretom, da bih svoje grudi zarila u Markove i pokušala ih što je moguće dublje utisnuti. Onda sam mu rukama obuhvatila glavu, čvrsto je stisnula i svoje usne i jezik unijela u njegova usta, nastojeći tamo istražiti sve moguće zakutke i pomiješati se sa svim sokovima koje sam uspjela izazvati.

Marko mi je najprije uputio pogled u kojem je bilo i čuđenja, ali još više nevjerice, a zatim je sklopio oči i pokorio se mojim napadima tako što je uzvrćao na njih u onoj mjeri koliko sam to ja dozvoljavala.

Kada su kroz mene krenuli talasi topline, zbacila sam pokrivač sa sebe i strgnula preostalu odjeću sa Marka. Učinila sam to tako da ga je moralo zaboljeti, ali ja nisam imala vremena misliti niti na bolove koje sam zadavala sebi. Žurila sam da što prije stignem do cilja, prema kojem me je upravljalo sve učestalije talasanje topline.

Popela sam se na Marka i učinilo mi se da je on ta lađa sa kojom se njišem na moru strasti. Dizala sam se i padala, sve brže i sve bješnje, a valovi su jurili kroz mene, ulazeći u donji dio utrobe, zatim se razlijevajući po želucu i plućima, da bi kroz stegnuto grlo šiknuli u glavu i tamo se rasprsnuli u rojeve varnica.

I tek kada mi je cijelo tijelo bilo ispunjeno toplinom, a svijest mi se gotovo izgubila u svjetlosnim bljeskovima, osjetila sam da moja pomama jenjava. Još sam se neko vrijeme dizala i spuštala, ali sve sporije i sve kraće, a onda sam se srušila na Marka, koji me je jednom rukom prigrlio, a drugom je dohvatio pokrivač i prebacio ga preko naših oznojenih tijela.

Dok sam tako ležala, nisam mislila ni na što određeno. Ali jesam osjećala. U meni je u isto vrijeme bilo prisutno više različitih osjećanja. Među njima najizrazitije je bilo osjećanje ponosa zbog čovjeka koji se nalazio pored mene. Nisam se pitala zbog čega se ponosim njime. Nije mi to bilo važno. Jednostavno, ponosila sam se njime kao da sam ga sama stvorila.

Bila sam do vrha ispunjena zadovoljstvom, a u tom zadovoljstvu, zajedno sa ponosom, plivalo je i nešto nalik zloradosti upravljenoj ka teti Pauli. Premda i sama neodređeno, to osjećanje kao da je govorilo da se moja teta uzalud trudila oko nečeg za što je morala znati da joj ne pripada.

Iako sporo, zanos se ipak hladio, a zajedno sa njim hladilo se i moje tijelo. Postalo je neugodno ležati, jer se ohlađeni znoj lijepio za sve čega bi se tijelo dotaklo.

"Moram se istuširati", rekla sam Marku, a zatim sam se, ne čekajući šta će mi reći, izvukla ispod pokrivača, spustila niz ljestve i otišla u kupaonicu. Dok sam se promatrala u ogledalu, upitala sam da li ima tople vode.

"Nema ni tople niti hladne", odgovorio mi je Marko stojeći u okviru vrata kupaonice i promatrajući me očima u kojima sam zamijetila nekoliko zlatno-žutih iskrica.

"Kako nema?", upitala sam mehanički.

"Jednostavno", odgovorio je mirno, kao netko tko je već odavno navikao na sve nedaće. "Tople nema zato jer nema struje, a hladne nema jer se pokvarila slavina pa sam zatvorio ventil."

"Pa šta da radim?", pitala sam, zatečena situacijom u kojoj se nikada do tada nisam našla.

Marko je uzeo ručnik, prišao mi i počeo mi trljati tijelo. Činio je to dovoljno obazrivo, ali i temeljito pa sam ponovno u sebi počela nazirati želju. Usput me je poljubio u vrat i pomirisao mi grudi.

"Nemoj", rekla sam mu. "Ne bih imala snage još jedanput prijeći cijeli put."

Tada se Marko počeo smijati. Smijao se tiho, ali cijelim svojim tijelom. Mogla sam se zakleti da je i njegova duša sudjelovala u tom smijehu. Začudo sam ga promatrala, čekajući da prestane, i pitala se odakle izvire i povodom čega je sva ta čista radost.

"Jasno da ne bi mogla ponoviti to što si već uradila", rekao mi je Marko kada je došao do daha, "jer je to bilo divovsko djelo za jedno tako malo i nježno biće. Napadala si kao da si ti krvoločna zvijer i kao da sam ja tvoj plijen. Mogu ti reći da sam se u pojedinim trenucima plašio i za sebe i za tebe. Nisam bio siguran da li ćeš izdržati tempo koji si sebi nametnula, a za sebe nisam znao koliko dugo mogu izdržati a da ne eksplodiram."

"Jesi li izdržao?", upitala sam.

"Jesam."

"Nisi eksplodirao?", pitala sam dalje, a da još nisam imala jasnu predstavu o tome šta je Marko podrazumijevao pod eksplozijom.

"Na žalost, nisam", odgovorio je bez žaljenja. "U vrijeme dok sam još mogao, suzdržavao sam se da bi ti nakupila dovoljno slasti, a kada se to dogodilo, za mene je već bilo kasno."

"Zašto kasno?"

"Pa ja sam čovjek u godinama i moja su zadovoljstva na izmaku."

Nisam postavila novo pitanje i Marko je nastavio da me trlja ručnikom. Potom sam ja istrljala njega pa smo se odjenuli i spremili za izlazak.

Napolju nas je dočekalo sunčano jutro.

"Hoćemo li otići negdje na doručak?", upitala sam.

"Možda bi bilo bolje da kupimo nešto hrane i da odšetamo izvan grada", predložio je Marko.

To mi se učinilo zgodnom idejom. Ušli smo u prvo posluživanje i ja sam, ne razmišljajući o okolnostima u kojima se nalazim, napunila korpu.

"Biće nam potreban auto da sve to ponese", primijetio je Marko.

"Ako treba, imamo i auto", rekla sam i povelala ga do hotelskog parkirališta, gdje sam prethodne večeri ostavila svoj automobil.

Prije nego što smo krenuli upitala sam Marka ne bi li bilo pametno najprije uplatiti njegov dug za električnu struju.

"Zašto? Zar me nisi sinoć molila da ne uključujem svjetlo?", upitao je Marko.

Interesiralo me je zbog čega račun za struju nije platio na vrijeme.

"Zato što mi novac koji mi je dala Paula nije bio dovoljan za sve", odgovorio je.

Pitala sam ga šta je sa njegovim novcem.

"Nešto takvo kao što je moj novac ne postoji", rekao mi je. "I ne postoji ništa moje osim onih ostataka pokućstva i odjeće koje si vidjela u stanu, koji takođe ne pripada meni, i ovih tjelesnih ostataka, kojih sada ne bi bilo ovdje da se ti i Paula niste pojavile i prekinule moje putovanje u svijet gdje posjedovanje uopće nije nužno."

Moje posljednje pitanje i Markov odgovor na njega opipljivo su izmijenili atmosferu kojom smo se kretali. Trebalo je da znam da će spominjanje novca neminovno pokrenuti cijeli lanac problema bilo o kojem čovjeku da je riječ. Osjećala sam se krivom zbog toga i pokušala sam se opravdati.

"Učinila sam samo ono na što sam bila prisiljena. Samo ono što si sam zahtijevao", rekla sam mu. "Zar nisi priznao da su pjesme bile poruke i pozivi?"

Marko mi nije odgovorio. Stajao je pored automobila i čekao da ja uđem i otvorim mu vrata. Učinila sam to, a onda smo neko vrijeme sjedili u automobilu i, ne govoreći ništa, gledali kroz vjetrobransko staklo.

"Šta čekaš?", upitao me je neočekivano, pogledavši me kao da se tek probudio.

"Čekam tebe", odgovorila sam. "Moraš mi reći kamo ćemo."

Pokazao mi je put kojim ćemo se kretati, a zatim mi je prstima dodirnuo obraz.

"U planinu se ne ide automobilom", rekao je. "Kada se krene gore, sve one stvari koje bi mogle postati teret ostavljaju se kod kuće. Među suvišnim stvarima automobil je na prvom mjestu, jer se mora izbjeći da početak uspona bude odviše lagan i brz. Planina se osvaja i upoznaje polako, korak po korak."

Umjesto laganim koracima, mi smo se uz planinu počeli uspinjati brzo i udobno, u raspoloženju koje je raslo srazmjerno savladanoj visini.

"Čini se da voliš planine?", primijetila sam.

"Samo ti se čini. Nema razloga da ih volim", rekao je Marko. "Naprotiv, osjećam neki otpor prema njima sličan strahu."

Za manje od pola sata popeli smo se do visoravni sa velikim travnatim prostranstvom, odakle se pružao lijep pogled na grad i na njegovu okolinu. Skrenuli smo sa ceste i jedva vidljivom stazom prevezli se još nekoliko stotina metara do mjesta koje smo ocijenili pogodnim za naš cilj.

"Hoćemo li najprije jesti pa onda šetati ili ćemo učiniti obrnuto?", upitao me je Marko nakon što smo izašli iz automobila.

Ja sam bila za prvo rješenje.

"Jesi li kupila nešto od pića?", upitao je dok sam iz vrećica vadila hranu i stavljala je na travu pored automobila.

Za vrijeme kupovine piće mi nije ni palo na pamet.

"Je li ti neophodno?", upitala sam.

"Nadam se da nije", odgovorio je.

Bila sam gladna i jela sam dugo i mnogo više nego što sam to obično činila. Sve što bih stavila u usta pretvaralo se u čisti užitak. Marko je, naprotiv, jeo bez volje. Bila sam sigurna da prethodne večeri, u vrijeme koje smo proveli zajedno, nije pojeo ništa.

"Jesi li dobro?", upitala sam ga.

"Jesam. Zašto pitaš?"

"Nisi pojeo gotovo ništa."

"Pojeo sam onoliko koliko mi je bilo potrebno."

Kada sam utolila glad, koja mi se učinila čudovišnom, krenuli smo u šetnju. Ja sam željela poći u šumu, a Marko me je poveo duž ivice šume.

"One najbolje stvari češće se nalaze na crtama gdje se dodiruju ili razdvajaju različite sredine", obrazložio je svoju odluku.

Nešto kasnije pokazao mi je jedan nizak grm čiji su me sitni ljubičasti cvjetovi sa četiri latice podsjećali na cvjetove jorgovana.

"Ova je biljka dobar primjer za moju tvrdnju", rekao je. "Drugi dio njezinog latinskog naziva potječe od arapske riječi za grob, po čemu se može zaključiti da je smrtno otrovna."

"Govorio si o najboljim stvarima. Zar je i otrovna biljka jedna od njih?", upitala sam.

"U svakom slučaju vrijedi više od onih bezbrojnih neutralnih, koje ne mogu pokrenuti ništa", odgovorio je. "Najbolje su one stvari koje pružaju neko rješenje."

Pitala sam ga da li to znači da je bolje bilo kakvo nego nikakvo rješenje, podrazumijevajući pod bilo kakvim rješenjem i, recimo, ubojstvo i samoubojstvo pomoću otrova.

"Ako se mogu staviti na vagu nešto i ništa, onda sam ja za ovo prvo."

Morala sam saznati nešto što me je mučilo još od trenutka kada sam prvi put ušla u Markov stan i snažno osjetila da tu ne boravi život, da se on, u stvari, odatle gotovo u cijelosti povukao i bio već spreman svoje mjesto ustupiti smrti. Vjerojatno je to osjećanje, ali možda i strah koji je potom uslijedio, bilo razlog što sam se izgubila i što sam prepustila teti Pauli da spašava što se spasiti moglo. Ona je, uostalom, i bila pogodnija za to, jer nije shvatala koliko nam je smrt bila blizu.

"Ako za tebe ne postoji dilema nešto ili ništa, ne bi trebalo postojati ni ona život ili smrt. Opredivaš li se za nešto, onda si se opredijelio i za život."

"Tako je", rekao je Marko na moj pokušaj da ga isprovociram zaobilaznim putem.

Napravili smo još nekoliko koraka prije nego što me je pozvao da sjednem. Sjeli smo na samu ivicu obronka, odakle smo imali pogled na jednu usku duboku dolinu i na padine okolnih planina.

"Znači li to da nikada ne bi namjerno učinio nešto protiv svog života?", pokušala sam svoju namjeru ostvariti izravnim putem.

Prije nego što je odgovorio na moje pitanje, Marko je pružio ruku i pomaknuo ustranu pramen kose koji je zaklanjao moje desno oko.

"Znam šta želiš saznati: da li bih bio u stanju ubiti se."

Požurila sam da ga ispravim.

"To nije bilo moje pitanje."

Rekla sam da želim saznati njegovo mišljenje o tome da li je samoubojstvo svrsishodno. Ako teško patimo, da li ćemo samoubojstvom skratiti svoje muke ili ćemo, zapravo, načiniti nepopravljivu štetu?

"Skratiti muke ili načiniti nepopravljivu štetu? Pitanje si postavila tako da mi doista nije teško opredijeliti se. Patnja se ne može skratiti, može se samo odgoditi. Ali ja ne znam šta će se sa njom desiti ako je odgodimo za kasnije - da li će ostati jednako velika ili će se umnožiti. Siguran sam samo u to da neće nestati."

Okrenuo je glavu prema meni i zagledao mi se u oči.

"Samo sam ti pokazao jednu biljku, koja je slučajno otrovna. Jesu li otuda potekla sva ova pitanja o životu i o smrti?"

Odmahnula sam glavom i kosa mi se pri tome vratila u prijašnji položaj. Marko je ponovno ispružio ruku i sklonio pramen ispred mog oka.

"Ti dobro znaš odakle ta pitanja dolaze", rekla sam, a pramen se opet vratio na ranije mjesto.

"Moram priznati da o njima razmišljam otkako znam za sebe. I ne samo da razmišljam. Učinio sam i neke konkretne poteze. Što se tiče već spomenute biljke, godinama sam svake jeseni iznova pravio tinkturu od njezinih listova i plodova sa ciljem da obezbijedim efikasno sredstvo koje će mi pomoći da skratim muke kada dođu i ako postanu neizdržljive. Međutim, što se tiče skraćivanja muka, vjerujem da postoji bar jedan način koji bih izabrao prije otrova."

Interesiralo me je koji je to način.

"Pogledaj tamo", rekao mi je Marko i rukom pokazao jednu kamenitu platformu koja se nadnosila nad duboki ponor, po čijem dnu je tekla rijeka. "Kada bih bio siguran da neću morati ponavljati sve one već proživljene činjenice svoga života i da ću moći krenuti dalje i nakon toga, otišao bih tamo i skočio. Užasno se plašim visine, ali slutim da je strah u meni prisutan samo zbog toga što sam u dodiru sa zemljom i vjerujem da bi ga nestalo onog trenutka kada bih se odvojio od litice."

Napokon sam morala odlučiti da li ću postaviti ono pitanje za koje sam vjerovala da me može odvesti u samo središte Markove duše.

"Zašto nisi učinio to umjesto što si se ubijao gladovanjem?"

Ponovno je pružio ruku i uklonio pramen moje kose.

"Ovaj pramen te čini kao da se skrivaš i proviruješ iza njega."

Na to nisam rekla ništa. Čekala sam da vidim da li će Marko nastaviti izbjegavati da odgovori na moje pitanje. Ipak to nije učinio.

"Mogao sam i pretpostaviti da će to tebi upravo tako izgledati", rekao mi je. "Ali moraš mi vjerovati da u svemu tome nije bilo nikakve namjere. Jednostavno, dogodilo se. Ono što si ti vidjela kada si zimus došla kod mene bila je samo logična posljedica mog načina življenja. Točnije, mog načina preživljavanja, jer sam se posljednjih nekoliko godina izdržavao nekim sitnijim poslovima i prodavanjem stvari koje sam posjedovao. Sredinom siječnja nije bilo više ničega za prodaju i nije mi preostalo ništa drugo nego da se zavučem u krevet i da čekam, bez namjere da učinim nešto određeno."

"Zar nemaš rođaka ili prijatelja kojima si mogao da se obratiš za pomoć?", upitala sam.

"Imam, ali oni nemaju ništa sa tim. Sâm sam izabrao svoj način življenja i pri tome sam bio potpuno svjestan šta mi se može dogoditi."

"A oni se sâmi nisu sjetili da bi mogli pomoći. Ili si im se toliko zamjerio da nisu htjeli?"

"To je davno riješeno, a ja se ne bih želio vraćati u prošlost", rekao mi je Marko, a onda se zagledao u padine planina sa druge strane kanjona Babine rijeke, koje su blještale od svjetlosti i mladog zelenila.

Znala sam da bih ga morala ostaviti na miru, ali se nisam mogla suzdržati a da mu ne postavim bar još jedno pitanje.

"Ipak si nešto poduzeo. Poslao si pjesmu „Matiši”. Zašto?"

"Mislio sam da smo to objasnili."

"Znači, nisi je poslao „Matiši” nego..."

"Tebi", prekinuo me je.

"Dobro. Poslao si pjesmu meni. U pjesmi je bila poruka, a u poruci je bio skriveni poziv u pomoć. Zbog čega ti je on bio potreban?"

"Zbog čežnje za ljepotom", odgovorio je Marko. "Zbog toga što nisam mogao umrijeti prije nego što se do kraja suočim sa ljepotom, i to ne sa bilo kojom nego sa istinskom ljepotom žene. Nisam mogao otići prije nego što saznam koliko je ona bliska predstavi o ljepoti koju od rođenja nosim u sebi i koju cijelog svog života usavršavam."

"Priznajem da sam te danas do kraja ugnjavila", rekla sam mu, presrećna zbog riječi koje je čas prije izrekao. "Željela bih još samo to da mi opišeš kako izgleda ta tvoja predstava o ljepoti."

Marko se podigao i pružio mi ruku.

"Hoćeš da ti odam svoju najveću tajnu?", upitao je. "Možda će ti ljepše zvučati ako je čuješ dok budemo šetali."

Krenuli smo natrag prema automobilu.

"Govoriću samo o licu, jer ja drugu ljepotu nisam sposoban opisati. Dakle, ono savršeno, idealno lice izgledalo bi ovako. Ako bi se po visini podijelilo na tri jednaka dijela, onda bi se gornja dva mogla omeđiti četverougrom jednakih stranica, a donja trećina lukom elipse. U gornjoj trećini smještena su dva krupna i nešto izdužena oka, tamnosmeđa, više razmaknuta nego obično. U srednjem su polju jagodice, malo ispupčene i bliže jedna drugoj nego oči, a u donjem polju su smještena usta sa usnicama koje podrhtavaju i pokreću se češće nego što je to slučaj kod drugih. Ispod njih je brada razdijeljena manjim udubljenjem. Nos je, naravno, na svom mjestu, ali ga ne

moгу opisati, jer ima ravan hrbat i po svim drugim svojim oblicima naprosto se uklapa u svoju okolinu."

"Time bih, uglavnom, završio opis lica, ali bi ono bilo ne samo nepotpuno nego i daleko od idealne ljepote ako bih izostavio opis kose koja to lice okružuje. A ta kosa je kao pokretni oreol, koji ima zadaću oživljavati lice mijenjajući svakog trenutka njegov izražaj. Smeđe je boje, od one smeđe nijanse koja čini da osjećam nostalgiju u kojoj nisu prisutne nikakve slike, nikakvi mirisi i nikakva druga sjećanja. Kovrčava je, ali sastavljena i od dugih i od kratkih povijenih vitica naizmjenice poredanih. Zato što je neprekidno u pokretu, ta kosa me posebno privlači. Ima je svuda oko lica, ali nikada nije simetrično i ravnomjerno raspoređena. Upravo sada dok je opisujem na lijevoj strani je ima manje pa mi se čini da je lijeva polovina čela veća od desne. I lijevo je uho otkriveno, a jedan se dugi uvojak omotava oko njega. Na desnoj strani vidim takođe jedan uvojak koji se pruža ukoso preko čela i u visini oka okreće udesno, i to tek toliko da se čini kako mu se prikrada. Imam dojam da je taj pramen kose tu da bi se osoba koja se nalazi u tom licu imala iza čega skrivati i otuda provirivati kada poželi saznati šta se oko nje zbiva. I na kraju da kažem i to da je kosa duga toliko da je ima i po ramenima, ali i po grudima kada se splete u mekanu pletenicu i prebaci naprijed."

Samo u prvih nekoliko rečenica Markovog opisa vidjela sam ozbiljnu namjeru da učini ono što je obećao. Međutim, čim je spomenuo usnice koje podrhtavaju, postalo mi je jasno da jedino želi našaliti se sa mnom, ali na način koji bi godio mojoj sujeti. Na kraju sam se morala nasmijati. Uspio je oraspoložiti me, ali je učinio i više od toga. Uklonio je maglu ispred mojih očiju, a takođe i iz moje svijesti. U trenutku mi je sve postalo jasno.

"Dakle, šta dalje?", upitao je Marko kada smo došli do automobila. "Hoćemo li nastaviti šetati ili ćemo otići na neko drugo mjesto?"

Bilo mi je dosta i planine i razgovora o visokim temama pa sam predložila da se spustimo u dolinu i da ostatak dana provedemo pored rijeke.

Dok smo se zavojitom cestom spuštali prema Crkvicama, osjećala sam da sam se riješila jednog ogromnog tereta i da ponovno mogu normalno disati i normalno se kretati. Bila sam zbog toga tako dobro raspoložena da nisam osjećala potrebu za razgovorom. Željela sam da zapjevam, ali sam ipak samo uključila radio i potražila postaju sa glazbom.

U Crkvicama sam zaustavila automobil pred prvom prodavaonicom i upitala Marka koje piće želi da kupim.

"Ostavimo piće za večeras", rekao je.

Produžili smo i kada smo se spustili do Babine rijeke, Marko mi je rekao da krenem uz njezin tok. Nakon što smo prošli kroz nekoliko stotina metara dug tjesnac, zaustavili smo se na čistini pored vrbovog šumarka, gdje smo se, skriveni od tuđih pogleda, mogli opustiti do kraja.

GLAVA DEVETA

Na obali Babine rijeke ostali smo do sumraka, kada smo sjeli u automobil i uputili se u pravcu grada.

"Da smo bili aktivniji, mogla si danas obići cijeli grad i svu njegovu okolinu i upoznati sve njihove znamenitosti i zanimljivosti", rekao mi je Marko.

Rekla sam mu da nisam došla u Zenicu da bih se upoznavala sa gradom i njegovom okolinom.

"Hoćemo li u tvoj stan ili ćemo na neko drugo mjesto?", upitala sam kada smo ušli u prvu osvijetljenu ulicu.

"Sve što smo danas imali obaviti u stanu već smo obavili", odgovorio je Marko.

Odvezla sam automobil pred restoran u kojem smo bili prethodne večeri. Izgledalo mi je da Marko nema ništa protiv toga. Ušli smo, sjeli za isti stol i isti čovjek prišao nam je da primi porudžbinu.

"Raduje me da ste ponovno došli", rekao je nakon pozdrava, bacajući nekoliko brzih pogleda u Markovom pravcu.

Marko se ponašao kao da ga ne vidi. Isto je uradio i nešto kasnije, kada je Neven Tomić donio piće.

"Zašto dolazimo ovamo ako ti se ljudi ovdje ne sviđaju?", upitala sam Marka.

"Jednako bi bilo i na svakom drugom mjestu", odgovorio mi je.

Kada sam razmislila o tome što mi je rekao, zaključila sam da to i nije nikakav odgovor nego prije način da se odgovor izbjegne. A svako izbjegavanje opravdano pobuđuje sumnje. Zamolila sam ga da mi kaže nešto o Nevenu Tomiću.

"On je brat moje bivše žene Lucije."

"Znači, on ti je šurjak", rekla sam, a zapravo nisam bila mnogo iznenađena.

"Bivši šurjak", ispravio me je Marko.

Moja se znatiželja tek tada raspalila, međutim, suzdržala sam se od postavljanja novih pitanja. Bila sam svjesna da sam već iscrpila Markovu zalihu strpljenja za taj dan, a osim toga slutila sam da ću uskoro, i bez inzistiranja sa moje strane, saznati sve što me je u tom trenutku interesiralo.

Međutim, bez mojih pitanja naš razgovor je imao malo izgleda da oživi. Ipak ga nisam podsticala, jer sam tako mogla pažljivije pratiti zbivanja oko sebe, a takođe i uživati u veoma dobroj glazbi, koju je izvodila trojka od prošle večeri uz pomoć dviju djevojaka ili mladih žena.

Najprije sam obratila pozornost na Markovo ponašanje, u kojem sam zamijetila nešto čega tu ranije nije bilo. Naručili smo piće i kada je ono stiglo, Marko je svoje, kao i prethodne večeri, brzo ispio. Ovog puta, međutim, nije žurio da naruči novo, premda je bilo očito da ga želi. Nemirnim prstima stalno je praznu čašu pomjerao po stolu, ali nije govorio ništa. Samo sam po pogledima kojima je mjerio visinu preostalog pića u mojoj čaši mogla zaključiti da je nestrpljiv, ali da ne želi naručiti piće samo za sebe. Željela sam provjeriti svoju pretpostavku pa sam preostalu tečnost iz svoje čaše presula u njegovu.

"Moraćeš mi pomoći", rekla sam mu. "Večeras mi se baš i ne pije."

Prihvatio je to bez komentara, mirno je ispio ono što sam mu ponudila i dao znak konobaru da nam donese novo piće. Tako smo, bez i jedne riječi, sklopili sporazum kojim je bila zadovoljena i neka Markova namjera i moja želja da to večer provedem uživajući u glazbi i u sjećanju na pojedina zbivanja iz tog i prethodnog dana.

Bila sam još toliko ispunjena svim onim prijatnim uzbuđenjima, koja su me pratila od trenutka buđenja, da mi je alkohol bio sasvim suvišan. Bilo mi je, dakle, lako da ga se odreknem i da ga prespem u Markovu čašu. Na taj se način moje dobro raspoloženje veoma brzo pretočilo u Marka, koji od toga ipak nije postao razgovorljiviji, ali jeste smireniji i manje kritičan.

Kada je sljedeći put njegov šurjak Neven Tomić prišao našem stolu, Marko se nije ponašao kao da ga ne opaža.

"Mogu li na trenutak sjesti sa vama?", upitao je Tomić, obraćajući se pri tome više meni nego svom bivšem zetu.

Zanimalo me je šta bi mogao reći pa sam mu ponudila da nam se pridruži. Sjeo je, a bilo je vidljivo da je neodlučan da li da kaže ono što je namjeravao.

"Ne bih želio da vam smetam", rekao je gledajući u mene, "premda ne mogu reći da mi nije stalo da čujem vaše mišljenje o našem muziciranju. Ali nisam došao zbog toga nego zato da pozovem Marka da odsviramo nešto zajedno."

"Pretpostavljam da ste to nekada često radili", rekla sam i odmah sam shvatila da se ponašam glupo, kao da Marko nije tu pored mene ili kao da ne može čuti da se o njemu govori. Takvom ponašanju kumovao je, dakako, i on sâm, jer se postavio upravo tako kao da ja i njegov bivši šurjak razgovaramo o nekom sasvim desetom čovjeku.

"Mi smo dugo svirali zajedno", rekao je Neven Tomić. "Marko je, u stvari, začetnik našeg sastava i mi još i sada sviramo veliki broj njegovih skladbi."

"Želiš li svirati?", upitala sam Marka.

Odmahnuo je glavom, ali sam po izrazu njegovog lica i po zlatno-žutim iskricama u njegovim očima zaključila da ne bi trebalo nagovarati ga dugo da prijede na drugu stranu restorana i da stane ispred mikrofona.

"Dozvoli bar da zbog Dijane odsviramo neke tvoje pjesme", obratio se Neven Tomić prvi put izravno Marku.

"Ako Dijana želi, sviraj što hoćeš", rekao mu je Marko.

U meni je još bilo živo sjećanje na njegov opis idealne ženske ljepote, u kojem sam iz riječi u riječ pratila opis svoga lica i svoje kose. Još uvijek me nisu bili napustili zadovoljstvo zbog toga i zahvalnost Marku zbog njegovih nastojanja da me učini sretnom na svoj osoben način, koji se sastojao od riječi, pogleda i ponekog ovlašnog dodira.

Novi krug glazbe započeo je iznenađenjem. Započeo je "Posljednjom željom". Čim sam prepoznala uvodne taktove melodije, pogledala sam u Marka. Nije ni trepnuo. Promatrao je svoje ruke na stolu i praznu čašu između njih. Nije se pokrenuo ni onda kada je Neven Tomić počeo pjevati stihove koji su mene toliko uznemiravali i proganjali da sam morala doći u središte Bosne, kako bih saznala šta se iza njih krije.

Marko je šutio, a i ja sam zaključila da bi bilo najbolje pustiti ga da ostane nasamo sa svojim mislima. Osim toga i nismo imali priliku razgovarati, jer nam je uskoro prišla sredovječna žena, koju sam vidjela u društvu Nevena Tomića i nekih drugih meni nepoznatih osoba i koja me je nekim crtama lica podsjetila na mene samu. Ili možda na Markov opis savršene ženske ljepote.

"Bilo bi nam drago ako biste prešli za naš stol", obratila nam se i, začudo, glas joj je takođe nalikovao mom glasu.

Upitno sam pogledala Marka, a on je samo slegnuo ramenima.

"Biće mi drago", rekla sam, namjerno izbjegavajući govoriti u množini, jer sam shvatila da Marku moram vratiti potpunu slobodu.

Podigla sam se, a Marko me je slijedio, ne bih rekla protiv svoje volje već prije bez volje, ravnodušan za sve, kao da je utonuo negdje u sebe i tamo zaspao. Da li je on ona naga žena iz Golobove pjesme koja je zaspala u tijelu dječaka, upitala sam se dok smo prelazili preko dvorane da bismo se pridružili društvu Nevena Tomića.

Kada smo prišli njihovom stolu, sva pažnja prisutnih usmjerila se prema meni. Nitko nije gledao Marka, koji je jednostavno sjeo na jednu od slobodnih stolica i sâm se poslužio pićem, ne govoreći ništa. Ovdje su ga, očigledno, dobro poznavali, a pretpostavljala sam da nitko iz tog društva nije bio nepoznanica za njega.

Neven Tomić me je upitao kako mi sviđjela Markova skladba koju su maločas svirali. Odgovorila sam mu da je upravo ona jedan od razloga koji su me doveli u Zenicu, ali se nisam upuštala u objašnjenja.

"Želite je snimiti?", upitao je netko od prisutnih.

"Razgovarala sam sa Matišom o tome i on mi je dao odriježene ruke u vezi sa Markovim pjesmama. Sada je odluka u Markovim rukama."

Bila sam svjesna toga da sam dala obavještenje u kojem je istinita samo tvrdnja da sam razgovarala sa Matišom, ali mi nije bilo jasno zašto sam dodala ostalo. Marku takva pomoć nije bila potrebna. Ničim nije reagirao na poglede koje su mu uputili prisutni za stolom, a u kojima je bilo toliko pomiješanih osjećanja da nisam mogla ocijeniti ni toliko da li su mu naklonjeni ili ne.

Nešto kasnije Neven Tomić me je zamolio za ples. Odmah sam pomislila da želi nasamo razgovarati sa mnom.

"Ne izgleda mi da se Marko raduje vašoj ponudi", rekao mi je.

"I meni se tako čini", rekla sam, a onda sam, neočekivano i za sebe samu, dodala: "Ali znam da se raduje meni".

"Bio bi lud kada vam se ne bi radovao", brzo je izgovorio Neven Tomić i zbog te brzine vjerovala sam da je iskren.

"Znači li to da ipak nije lud?", upitala sam.

"Nikada to nitko od nas nije ni rekao", odgovorio mi je. "Ali jesmo rekli da je neodgovoran i da radi najprije protiv svojih interesa, a zatim i protiv interesa svojih bližnjih."

"Kojih bližnjih?", upitala sam.

"On ima braću i sestre. A ima i ženu i djecu. Možda ne znate da njegova žena sjedi za našim stolom."

"Bivša žena."

"Ne. Zašto bivša?"

Nisam mu odgovorila. Osjećala sam da bi me ovaj razgovor mogao oneraspoložiti ako bih ga nastavila u istom smjeru. Naime, osjećala sam i želju da svog sugovornika upitam gdje su on i Markovi bližnji bili kada je Marko zimus umirao od gladi, možda i od usamljenosti, i zašto su se pojavili sada, kada sam ja tu da ga podržim i pomognem mu.

Ipak sam se suzdržala, jer sam slutila da Marku ne bih mogla pomoći ako bih se spustila na razinu njegovih nekadašnjih problema. Pomoć sam mu mogla pružiti jedino ako se održim tu gdje jesam, odnosno tu gdje Markova okolina vjeruje da se nalazim. A da bih se tu održala, nisam smjela rasipati izjave, ni one o svojim stvarnim osjećanjima, a još manje one koje bi imale za cilj nekoga uvjeriti u nešto. Dovoljno je bilo da ostanem iza onih već izrečenih.

"Znam iz iskustva da se izuzetni ljudi ne ponašaju onako kako to većina očekuje", rekla sam Nevenu Tomiću, a onda sam naglo promijenila temu i upitala ga da li postoji melodija na stihove o mećavi, koje smo ja i teta Paula našle na stolu u Markovom stanu.

"Pa naravno. To je „Sudbina”, Markova pjesma koja se meni najviše sviđa."

Pitala sam ga da li bih je mogla čuti.

"Zašto da ne?"

Odlučila sam ostati još samo toliko da saslušam glazbenu varijantu „Sudbine”. Ako bih duže ostala, postojala je realna opasnost da se umiješam u Markovu prošlost, a onda bih, osjećala sam, i sama bila izgubljena.

Kada sam se vratila za stol, pogledala sam Marka i učinilo mi se da je blijed. Uzvratio mi je pogledom u kojem je bilo zahvalnosti i patnje, ili mi se samo učinilo da su baš ti sadržaji bili prisutni u njemu.

"Jesi li dobro?", upitala sam ga.

"Ako si ti dobro, i ja sam", odgovorio je i pružio ruku da ukloni pramen kose ispred mog oka.

Začudo, nije mi bilo neugodno što su nas svi prisutni pažljivo promatrali i što je među njima bila i Markova žena. Nisu bili sposobni ili voljni zadržati ga pa i ne zaslužuju da im se vrati, pomislila sam. I odmah sam poželjela da uzmem Marka za ruku i da ga odvedem odatle. Ipak sam sačekala da čujem „Sudbinu”.

Dok sam „Posljednju želju” poznavala u detalje i prije nego što sam čula njezino izvođenje, jer sam imala uvid i u tekst pjesme i u njezin notni zapis, od „Sudbine” sam poznavala samo prvih osam stihova. Vjerojatno je i to bio razlog što je ova druga pjesma, kada sam je napokon čula, djelovala na mene snažnije, gotovo potresno.

Već i sam početak teksta ("*Silnom rukom kuca mećava na vrata, silnim trkom bježi dan*") usmjerio me je u pravcu upečatljivih dojmova, koji su realizirani u sljedećih šest stihova. Za razliku od tih prvih osam stihova, koje sam bezbroj puta ponovila i koji su mi se svaki put činili nabijeni energijom i zbog toga nategnuti do eksplozije, do tada nepoznati refren djelovao je na mene iznenađujuće svojim pomirljivim tekstom i stišanom melodijom. Kao da sam promatrala rijeku koja se probija sve strmijim i sve užim usjekom i zbog toga poprima sve veću snagu, koje će se kad-tad

morati osloboditi. I onda, kada sam očekivala da ću na izlazu iz tjesnaca ugledati barem bučni i zapjenjeni vodopad, tamo me je dočekalo mirno i bistro jezero.

Požurila sam da se oprostim od društva za stolom i da napustim restoran, jer mi se činilo da tom danu ne bih smjela dodati ništa nakon pjesme koju sam upravo čula. Prije toga sam na komadiću papira napisala broj svog telefona u Muzičkoj nakladi sa porukom da mi se uskoro javi i u prolazu ga stavila u ruku Nevenu Tomiću.

Marko me je slijedio. Primijetila sam da je na stolu ostavio punu čašu, a onda sam se sjetila da je ta čaša već neko vrijeme stajala puna i nedirnuta ispred njega.

"Kamo ćemo sada?", upitala sam kada smo ušli u automobil.

"Negdje gdje ćemo biti sami", odgovorio je Marko.

"I gdje ima svjetla i vode", dodala sam, sjetivši se da sam prethodne večeri rezervirala sobu u hotelu i da je nisam otkazala.

Prije nego što smo pošli tamo, upitala sam Marka da li da kupim nešto za piće.

"Zbog mene ne moraš", odgovorio je.

"Nisi dobro?"

Odmahnuo je glavom.

"Lezi", rekla sam mu kada smo ušli u hotelsku sobu. "Želiš li nešto?"

"Samo to da legneš pored mene."

Uključila sam televizor, stišala ton i legla pored Marka.

"Jesam li pogriješila što sam pristala da prijedemo za njihov stol?", upitala sam.

"Svi su oni samo prošlost", odgovorio mi je Marko i zavukao ruku u moju kosu. "Ne mogu mi više naškoditi. Sada više ne."

"Ne želiš pričati o njima?"

"Bila bi to suvišna priča sada kada si ti pored mene."

Doista suvišna, pomislila sam, osjetivši kako Markova ruka klizi duž mog obraza. Zaspala sam prateći njezino napredovanje.

Probudio me je zvuk nalik na žestoki kašalj. Otvorila sam oči, ali se odmah nisam mogla snaći. Zvuk je dolazio iz kupaonice, a Marko nije bio pored mene. Pošla sam da vidim šta se događa. U kupaonici sam našla Marka presavijenog i blijedog, čela orošenog hladnim znojem. Povraćao je teško i mučno, kao da sam sebi čupa utrobu i izbacuje je vani.

"Kako da ti pomognem?", upitala sam već obuzeta panikom.

"Spavaj", odgovorio mi je između dva grčevita napona.

"Da pozovem liječnika?"

Odmahnuo je glavom.

Vratila sam se u sobu, nadajući se da je u pitanju samo prolazni poremećaj. Nisam, ipak, mogla zaspati. Progonila me je slika iz kupaonice, na kojoj mi se Marko činio toliko usamljenim da sam se plašila da ga nikada više neću moći dosegnuti.

Možda još cijeli sat slušala sam iste zvuke iz kupaonice i zamišljala kako Marko pokušava iz sebe izbaciti neko strano tijelo, nametnika koji se unutra zakačio i želi se tamo zauvijek ugnijezditi.

"Možda si suviše popio", rekla sam mu kada se najzad pojavio u sobi.

"To mi se događa uvijek kada se isuviše opustim i zaboravim gdje mi je mjesto", rekao je sjedajući pored mene na ležaj.

"Dakle, to nije za tebe nešto novo. Čime se liječiš?"

"Zaboravom."

"Kako?"

"Tako što zaboravim da postoji jelo, da postoji piće i da postoje ljudi koje bih mogao poželjeti. Tako što zaboravim sve oko sebe, a sjetim se da sam zarobljen u ovom tijelu i da mu se zbog toga ne moram podređivati, a još manje da sam obavezan ugađati mu."

Govorio je teško i sa prekidima. Bilo je očigledno da ga bolovi nisu sasvim napustili.

"Pokušaj zaspati", rekla sam mu. "Možda će ti od toga biti bolje."

"Želim da razgovaramo. Ovo nam je posljednja prilika."

Upitala sam ga zašto posljednja.

"Zato jer ti ujutro odlaziš", odgovorio je.

Malo je reći da sam bila iznenađena. Bila sam zaprepaštena.

"Ne želiš me više!?", upitala sam ga, unoseći mu se u lice.

Polako je odmahnuo glavom, što sam protumačila kao prijekor.

"Znam da me razumiješ i da nije potrebno bilo što da ti objašnjavam. Ispunila si mi jedinu želju koja mi je bila preostala. Pružila si mi užitak o kakvom sam sanjao. I dosta. Vрати se tamo odakle si došla i nastavi tamo gdje si stala."

"A ti?", upitala sam.

"I ja ću nastaviti sa onog mjesta na kojem si me našla."

"Kuda?"

Slegnuo je ramenima.

Marko je bio u pravu. Nije bilo potrebno da mi bilo što objašnjava. Ako nisam sve razumijevala, bar sam naslućivala sile koje su nas gurale jedno prema drugom i razloge zbog kojih ćemo se samo mimoići i dalje ponovno nastaviti sami.

"Ali kako da te ostavim ovakvog?", upitala sam i bila sam doista zabrinuta, jer sam na njegovom licu vidjela istinsku patnju.

Predložila sam mu da pođe sa mnom do Splita i da ostane kod tete Paule dok ne ozdravi.

"To možda i nije loš prijedlog. Uz Paulu ne osjećam grižnju savjesti."

"Ali možda osjećaš nešto drugo", rekla sam, na što se on slabo nasmiješio i naslonio glavu na moje grudi.

"Spavaj", šapnuo je. "Ne smiješ umorna krenuti na put."

GLAVA DESETA

Kada sam se ujutro probudila, bilo je već blizu jedanaest sati. Nije bilo razloga da žurim. Očekivalo me je samo nekoliko sati vožnje putevima koji me nisu odviše zamarali. Osim toga, bilo je proljeće i sunčeva svjetlost se obilato probijala kroz zavjese na prozoru.

Marko je spavao. Na licu su mu još bili uočljivi tragovi patnje. Bilo je bljeđe i mršavije, sa dvodnevnom bradom. Dok sam ga promatrala, sjetila sam se da sam već jedanput došla do zaključka da mu moram vratiti potpunu slobodu. Nisam znala objasniti zbog čega, ali sam slutila da ću ga se teško odreći.

Spremila sam se i otišla u hotelski restoran, da bih prije polaska nešto pojela. Marku sam ostavila poruku da dođe tamo ako se probudi prije nego što se vratim. Dok sam objedovala, ugledala sam ga kako mi prilazi, još uvijek pod utjecajem sna, zgužvane odjeće i razbarušene kose.

Kada je sjeo pored mene, upitala sam ga šta će pojesti.

"Ništa", odgovorio mi je. "Ništa dok ne ozdravim."

"Kako ćeš ozdraviti ako ne jedeš?"

"Već sam ti rekao: tako što ću zaboraviti da postoji hrana."

"I da postoji piće, i da postoje ljudi koje možeš poželjeti", dodala sam.

"Tako je. Dobro si zapamtila."

Jesam, pomislila sam, dobro sam zapamtila i sada ćemo vidjeti da li je teta Paula jedan od onih ljudi koje možeš poželjeti.

"I onda?", upitala sam ga. "Ideš li sa mnom u Split?"

Neko je vrijeme razmišljao prije nego što mi je odgovorio. Vjerojatno nije bio sasvim siguran da se ne treba plašiti tete Paule.

"Moram priznati da me privlači pomisao da se pomaknem odavde, premda ja nisam nikakav ljubitelj putovanja. Za mene je i put oko svijeta samo grebanje površine, a boravak na bilo kojoj točki Zemlje isto što i boravak u Zenici."

"Znači, ideš."

"Idem. Bilo bi mi teško ostati ovdje nakon što ti odeš."

Laknulo mi je kada sam čula da je odlučio poći sa mnom. I meni bi bilo teško da odem i da ga ostavim samog.

"Hoćeš li ti voziti?", upitala sam Marka kada smo izišli iz hotela.

"Ne. Zašto pitaš?"

"Ne znam. Možda bi se osjećao sigurnijim kada bi sam upravljao automobilom."

Uputio mi je pogled u kojem je bilo čisto nerazumijevanje.

"Ja nisam uz tebe zbog toga da bih se osjećao sigurnijim", rekao je, "nego zato da bih uživao u ljepoti. A lijepim mi se čini sve što ti radiš. Sviđa mi se kako govoriš, kako se smiješ, kako se krećeš. Uživam da te promatram i dok voziš automobil. Sviđa mi se način kojim lijevom nogom pritisneš kvačilo, zatim kako desnom rukom pomjeriš ručicu mjenjača, a onda glavu okreneš najprije lijevo, da osmotriš situaciju na cesti, i lijevom rukom okrećeš upravljač ulijevo."

Ovakav Markov način obraćanja, koji bi se mogao nazvati ispovijednim, a u kojem sam ja vidjela i više od istine, izluđivao me je. Izluđivao me je prije svega zbog toga što je u njemu bilo toliko nevinosti da se ne bi mogla podnijeti u dužem periodu. Na sreću, njegovi iskazi nevinosti brzo su se smjenjivali sa iskazima zabrinutosti za sudbinu njegove duše pa je ravnoteža ostajala neporemećena.

Moje i Markovo putovanje prema Splitu bilo je izuzetno ugodno, ispunjeno svjetlošću i zelenilom. Veći dio vremena Marko je drijemao, ali je bio i dovoljno često budan da bi mi pružio neka obavještenja o predjelima kroz koje smo prolazili. Često sam automobil zaustavljala pored puta da bih nesmetano uživala u prizorima koje su mi pružale bosanske planine. Bilo je to sasvim različito iskustvo u odnosu na ono što sam ga stekla putujući kroz iste krajeve protekle zime.

"Zemlja se može upoznati samo na jedan način: hodajući po njoj vlastitim nogama", rekao mi je Marko dok smo kroz vjetrobran automobila promatrali gustu šumu Koprivnice ispod Kupreških vrata. "Stopu po stopu, korak po korak, sa torbom punom strpljenja i bez ikakvih planova da se nešto vidi, sazna i doživi."

"Imaš li nekog iskustva u tome?", upitala sam ga.

"Imam, ali ne toliko da bih mogao reći da sam stručnjak", odgovorio mi je. "Međutim, moje pješaćenje je prije neka psihička prisila ili, možda, sredstvo za opuštanje. Ako sam nervozan ili ako ne znam kako da razriješim neki problem, ili ako tek želim utući suvišno vrijeme, ja jednostavno iziđem na ulicu i uputim se bilo kuda. Ali ne i bilo kako, jer moram uhvatiti određeni ritam koraćanja, koji nakon izvjesnog vremena čini da se osjećam bolje i da lakše razmišljam."

"Zar mi nisi rekao, kada smo bili na izletu u brdima iznad Zenice, da te priroda plaši?"

"Točno je, priroda me plaši svojim tamnim ritmovima, kojih je bezbroj i koji se tako prepliću da ih ona osjetljiva bića ne mogu slijediti bez loših posljedica. Zbog toga se ja u svojim pješaćenjima

nikada ne upućujem u prirodu. Ostajem u okvirima onoga što je stvorila čovječija ruka i uglavnom se držim asfaltiranih puteva i naseljenih predjela."

"Čudno", primijetila sam. "Priroda te plaši, ali je ipak, čini mi se, dobro poznaješ."

"Ponešto sam morao naučiti, jer sam studirao prirodne znanosti i neko sam ih vrijeme predavao u školi."

Sjetila sam se šta sam zimus čula za njega. "Bivši profesor, bivši nogometaš i bivši muzičar".

Nastavili smo dalje i Marko je ponovno zaspao.

"Dakle, vraćam se", pomislila sam. "Vraćam se tamo gdje ću ponovno biti u drugom planu, zbog toga što ne znam šta hoću ili što ne znam šta mogu."

Kada sam odlučila sama krenuti u Bosnu, vjerovala sam, a toga nisam bila u cijelosti svjesna, da ću tamo razriješiti neki od onih čvrsto spletenih čvorova koji su mi svezali život. Sada se vraćam i glavna mi je briga kako da se opravdam ako je Josip doznao da sam u Split putovala zaobilaznim putem. Već i sâmom željom za pravdanjem dokazujem samoj sebi da ja, u stvari, i ne želim da se u mom životu nešto promijeni. Ili da sam uvjerenjena da se u njemu ništa ne može izmijeniti.

"Mi smo se uputili u Split a da se nismo potrudili provjeriti da li se Paula tamo nalazi", rekao je Marko kada se probudio.

I to je bio dokaz da sam bila uvjerenjena u neizmjenjivost poznatog mi svijeta.

"Ako ne nađemo tetu, ići ćeš sa mnom u Zagreb", rekla sam, osjećajući da sam konačno uputila samoj sebi onaj pravi izazov i da sam spremna prihvatiti ga.

"A šta ću raditi tamo? Pješaćiti ulicama?"

"Možeš i to. Neprekinuti niz ulica je toliko dug da možeš hodati danima a da ne dotakneš prirodu."

Tetu Paulu smo zatekli u njezinom stanu. Nije se iznenadila kada je mene i Marka ugledala zajedno.

"Sve me više podsjećaš na svoju majku", rekla mi je umjesto pozdrava. "Ideš ravno na cilj i ne osvrćeš se ni na koga."

A onda se obratila Marku.

"Tebe danima uzalud nazivam. Ili ti je telefon u kvaru, ili nisi platio račun, ili nikada nisi u stanu?"

"Vjerojatno je u pitanju ovo treće", odgovorio joj je Marko.

"Planirala sam poći u Bosnu da vidim kako tamo izgleda proljeće, ali ste me vas dvoje preduhitrili", nastavila je teta Paula, uvodeći nas u dnevnu sobu.

"Zar nešto nedostaje splitskom proljeću?", upitao ju je Marko.

"Sada više ne", odgovorila je teta i pritom pogledala u mene.

"Htjela sam, u stvari, još nešto", dodala je, a zatim se okrenula prema Marku.

"Htjela sam ti ponuditi posao."

"Meni?", iznenadio se Marko. "Šta bih ja kod tebe mogao raditi?"

"Otprilike ono isto što i ja radim ili nešto slično", odgovorila mu je teta.

"Da trgujem?"

"Sigurna sam da to još nisi radio. Možda će ti biti interesantno, bar neko vrijeme."

"Dijana mi nudi nešto zanimljivije", rekao je Marko, smješkajući se.

"Zbilja? A šta to?", upitala je teta.

"Da šetam zagrebačkim ulicama i da razmišljam."

"I moja je ponuda slična. Da šetaš splitskim ulicama i da mi s vremena na vrijeme pomogneš."

"Mora da se šališ."

"Ne šalim se."

"Ja sam stvoren da gubim, a ne da zarađujem."

Teta Paula se nije dala obeshrabriti."

"Možda gubiš kada si sam. Uz mene ne možeš izgubiti. Dovoljno si pametan, a i više nego što je ovom poslu potrebno obrazovan. Po struci si prirodnjak. Račun ti nije nepoznat."

"Možda bi mogla promijeniti zanimanje", rekla sam teti sa namjerom da razgovor uputim drugim pravcem. "Dovoljno si uvjerljiva da budeš i uspješan političar."

"Upravo o tome i govorim", rekla je teta. "Svaki prosječno nadaren i osrednje obrazovan čovjek u stanju je obaviti mnogo više različitih poslova nego što to obično pretpostavljamo, ukoliko odbaci predrasude i ukoliko izbjegne da se emocionalno veže za samo neke poslove."

"Za tebe, dakle, ne vrijedi poslovice da se sa ljubavlju sve bolje radi", rekao joj je Marko.

"Jasno da ne vrijedi", odgovorila je teta bez oklijevanja. "Sa ljubavlju se možda lakše radi, ali ona nije nikakva garancija da će posao biti uspješno obavljen. Da je ta poslovice istinita, amateri bi bili uspješniji od profesionalaca, a upravo je obrnuto."

Marko se nasmijao.

"Tu jesi u pravu, ali zato u vezi mene totalno griješiš. Ja sam u svemu samo amater. Nikako mi ne uspijeva da budem racionalan pa i ako stvorim neki plan, rijetko sam u stanju realizirati ga do kraja."

"Zbog čega?", upitala sam ga.

"Zbog toga što sam prisiljen slijediti plan koji je stvoren izvan mene."

"Kako znaš da moraš upravo to činiti?", upitala sam ponovno.

"Ne mogu reći da znam. Osjećam."

Za večerom smo razgovarali o drugim temama. Marko je i ovog puta jeo malo, a odbio je svako piće. Ja i teta Paula smo, naprotiv, bile raspoložene i za jelo i za vino. Na kraju objeda zapalile smo cigarete i to me je podsjetilo da upitam Marka zbog čega on ne puši.

"Da se ne bih morao ponovno odvikavati", odgovorio je.

"Čini se da se pokušavaš odviknuti i od jela i od pića", našalila sam se.

Poslije večere nazvala sam svoj stan u Zagrebu. Javio se Josip. Bio je veseo i zadihan.

"Šta radiš?", upitala sam, a u mislima sam ga vidjela kako se u krevetu miluje sa Monikom.

"Upravo sam ušao u stan i još nisam došao do daha", odgovorio je.

Nisam imala pravo ne vjerovati mu.

"Kada dolaziš?", upitao me je.

"Sutra."

"Opet bježiš", rekla mi je teta Paula kada smo se nešto kasnije pripravljalje za spavanje.

"Moram", rekla sam pokušavajući se našaliti. "Moji me muškarci nestrpljivo očekuju."

Nije mi trebalo mnogo vremena da bih shvatila da je u mojoj izjavi šale bilo najmanje. Teta Paula je to odmah zapazila.

"Ti se, Dijana, igraš ne sa vatrom nego sa dinamitom", rekla mi je. "Vjerojatno i nisi svjesna da se nalaziš u središtu trougla i da te iz svakog od tri njegova ugla vreba smrtna opasnost. Zavarava te to što tvoji muškarci izgledaju mirni, što ti ništa ne predbacuju i ne govore o tome šta u dubini sebe osjećaju i šta namjeravaju."

"To što si zamijesila sa Markom najmanje je opasno", nastavila je, "ali je najmanje opasno za njega. On je sanjar i ti si za njega samo povod da gradi i slijedi neke svoje vizije. Zbog toga ti njemu nećeš mnogo nedostajati, ali bi se moglo dogoditi da se ti osjetiš smrtno pogođenom kada shvatiš da je njegova ljubav najjača i najčistija onda kada je udaljenost između vaših tijela najveća."

"Ipak, prava opasnost za tebe leži na dijagonali koja preko tebe i Marka veže Josipa i Matišu. Za razliku od Marka, njih dvojica su čvrsto urasli u zemlju i u ono što ih okružuje i neće se bez teške borbe odreći one koristi koju im donosiš."

Ono što mi je teta Paula rekla o Marku primila sam ozbiljno, jer su se njezine tvrdnje unekoliko poklapale sa nekim mojim slutnjama. Međutim, kada je spomenula Josipa i Matišu i navodnu opasnost koja mi od njih prijete, došlo mi je da se nasmijem.

"Ne znam šta pokušavaš, ali nemaš pravo da me tretiraš kao da nisam svjesna baš ničega", rekla sam, ali se teta Paula nije dala zbuniti.

"Pokušavam te opomenuti", nastavila je, "jer to što radiš daleko je od razuma. Da si večeras nazvala Josipa i rekla mu da si se zaljubila u drugog muškarca i da si odlučila živjeti sa njim, to bi imalo nekog smisla i ja bih rekla da je to tvoje ljudsko pravo slobodnog izbora i podržala bih te u svemu. Ali ti ćeš se vratiti i pokušati nastaviti po starom."

Teta Paula je ugasila svjetlo i legla u svoj krevet. Nisam mogla izdržati a da joj ne uputim jedno pitanje, premda sam bila svjesna da je do kraja neumjesno.

"A da ti, teta, nisi ljubomorna? Ili mi zavidiš na tome što čak tri muškarca žele u isto vrijeme živjeti sa mnom?"

Teta Paula je uzdahnula.

"Ovaj razgovor ne bih ni započela da ne osjećam da smo nas dvije još uvijek prijateljice, ne samo rođake. I baš zbog toga ću biti do kraja iskrena. Jasno je da ti zavidim. Koja to žena ne bi željela biti u središtu pažnje? Ali to nikako ne znači da bih se ja, da sam na tvom mjestu, ponašala jednako kao i ti. Ponašala bih se racionalnije. Odabrala bih jednog od trojice, a ako se ne bih mogla odlučiti za jednog, odrekla bih se svih."

"Šta mi predlažeš?", upitala sam. "Koga da izaberem?"

"To moraš sama odlučiti."

"Šta ako izaberem Marka?"

"I to je bolje od sadašnje situacije."

"Neće ti biti žao?"

"Ne razgovaramo o meni. O tebi je riječ."

GLAVA JEDANAESTA

Matiša nije bio zadovoljan. Ni učinkom koji sam ostvarivala u Muzičkoj nakladi niti mojim odnosom prema njemu. Morala sam priznati da ima dovoljno razloga za ljutnju. Proteklo je više od tri mjeseca otkako mi je povjerio mjesto producenta, a ja mu nisam mogla ponuditi nikakav projekat za snimanje. I za svo to vrijeme, što je njemu vjerojatno teže padalo od mog nerada, uporno sam izbjegavala da se sa njim sastanem nasamo.

"Šta je sa tobom, Dijana?" pitao me je više ogorčeno nego ljutito. "Kad god ti predložim sastanak, pronađeš neki izgovor. I to baš sada kada je žena pristala na razvod i kada se više ne moramo skrivati."

Podsjetila sam ga da nije samo on u pitanju i da sam ja i dalje u braku, na što je on samo odmahnuo rukom.

"Osjećam da ti se nešto dogodilo, nešto o čemu ne smiješ govoriti", rekao je. "Nešto kriješ, ali ne možeš sakriti da više nisi ona ista osoba, da si se promijenila."

Pokušala sam se izvaditi na depresiju, u koju sam pala nakon neočekivanog razvoda mojih roditelja, ali je Matiša i taj moj izgovor jednostavno otklonio pokretom ruke.

"Kakva depresija?!", rekao je ogorčeno. "Šta bi ti se tek dogodilo da je netko od njih dvoje umro? Potresa te jedan razvod, kao da ih nemaš svuda oko sebe, kao da živiš u nebeskoj zajednici mira i sreće."

Matišu nisam mogla obmanuti. Bili smo odviše slični jedno drugom. Njemu se nije moglo dogoditi da me vidi drugačijom nego što jesam, kako se to događalo Josipu, niti da me zamijeni sa jednom Dijanom zasnovanom na pretpostavkama i željama, što je činio Marko.

"Isuviše mnogo sam uložio u tebe da bih ti dozvolio da odustaneš ili da se vratiš natrag", rekao mi je prijeteći i pogledom i cijelim svojim držanjem.

Što se tiče ulaganja, bio je u pravu, ali su promašene investicije ipak morale biti samo njegov problem. Nakon što sam mu zaprijetila da ću njegovoj ženi otkriti našu vezu ukoliko mene i Josipa otpusti sa posla, Matiša je učinio nešto što nikada od njega nisam mogla očekivati. Ispričao je ženi sve o nama i zatražio razvod braka. Svjesno je pristao da prođe kroz sve one traume koje prate bračne lomove i pomirio se sa činjenicom da će izgubiti veliki dio svoje imovine. Zbog toga nije bio spreman prihvatiti niti nagovještaj protivljenja sa moje strane, a o nekim mojim potezima koji bi izlazili ispod kišobrana njegove žrtve nije, naravno, moglo biti ni govora.

"Moraš se trgnuti", rekao mi je. "Moraš i ti podnijeti zahtjev za razvod da bismo se nas dvoje mogli uskoro vjenčati."

Rekla sam mu da nemam hrabrosti govoriti Josipu o tome.

"On to nije zaslužio", dodala sam.

"A je li zaslužio da ga dvije godine varaš? Ako se varanjem može nazvati veza za koju su znali i on sam i svi ostali u poduzeću. Uostalom, ja ću mu reći. Ako sam mogao reći svojoj ženi, zašto ne bih mogao reći i njemu?"

Htjela sam ga zamoliti da me isključi iz onih svojih kombinacija koje je stvorio a da se sa mnom nije ni konzultirao. Međutim, bilo mi je jasno da bih time samo povećala njegovo neraspoloženje. Njegova bi se sumnja još više raširila i on bi učinio sve da sazna šta se ispod nje krije. A kada bi saznao za Marka, komplikacije bi bile neizbježne.

Morala sam dobiti na vremenu. Morala sam, prije svega, temeljito razmisliti o svemu šta mi se događa. U trenutku kada sam pročitala Markovu „Posljednju želju” moj život kao da se prelomio. Ni do tada nisam bila sasvim načisto gdje se nalazim i kuda želim poći, a nakon toga kao da sam uletjela u maglu, po kojoj sam se kretala samo zahvaljujući uputama drugih ljudi. Zbog toga, osjećala sam, ne mogu se još odreći niti jednog od trojice svojih muškaraca. Moram najprije rastjerati maglu ili izići iz nje, da bih bolje sagledala svoj položaj.

"Moraćeš, ipak, biti strpljiviji sa mnom", rekla sam Matiši. "Ne osjećam se dobro u posljednje vrijeme i nisam u stanju donositi nikakve odluke."

Matiša me je dugo gledao ne govoreći ništa. To nije nalikovalo na njega. Ali jeste ono što je uslijedilo. Naglo je izišao iz mog ureda i zalupio vratima. Time mi je stavio na znanje da će još neko vrijeme biti strpljiv, ali ne predugo.

Istog trenutka započela sam tražiti izlaz iz magle, međutim, nisam znala ni odakle da krenem. Od uzaludnih pokušaja spasio me je telefonski poziv. Zvao je Neven Tomić. Rekao mi je da se nalazi u blizini i da bi želio razgovarati sa mnom.

Taj mi je razgovor odgovarao. Pružao mi je mogućnost da još nešto saznam o Marku.

"Vjerojatno nije pristojno što sam tako brzo došao, ali nisam mogao izdržati", rekao mi je Neven Tomić kada se našao u mom uredu. "Suviše sam dugo sanjao jednu ovakvu priliku da bih mogao duže čekati."

Nadala sam se da je sa sobom donio dovoljno materijala da bih mogla napraviti svoj prvi prijedlog za snimanje. Na moju radost, donio je upotrebljive snimke, koje nije trebalo objašnjavati i koji su u sebi već sadržavali sve bitne naznake konačnog izgleda većine pjesama.

"To je i više nego što sam očekivala", rekla sam Nevenu Tomiću nakon što sam saslušala snimke.

Potom sam ga odvela u restoran na ručak i na razgovor. Umjesto uvoda rekla sam mu da se nadam, da sam čak uvjerena, da će se snimke svidjeti i Matiši i da će disk biti na tržištu već početkom jeseni.

"A šta ćemo sa Markom?", upitao je Neven Tomić.

"Šta je sa njim?"

"Neće dozvoliti snimanje svojih pjesama, a bez njih sve pada u vodu."

"Zašto misliš da neće dozvoliti?"

"Zato što nam je odavno zabranio da izvodimo njegove skladbe."

"Svirali ste ih kada sam bila u Zenici."

"Tada je napravio iznimku zbog tebe."

"Ako bude bilo potrebno, zbog mene će iznimku napraviti još jedanput", rekla sam i osjetila zadovoljstvo zbog pouzdanja da će Marko meni dozvoliti ono što nikome drugom neće.

Magla se pojavila sa Markom. Od Marka je trebalo početi tražiti izlaz iz nje. Vjerovala sam da mi i Neven Tomić može u tome pomoći pa sam ga zasula nizom pitanja, na koja je on bez ustezanja odgovarao. Po tome sam zaključila da između njega i Marka nema nategnutih veza niti toliko zapletenih odnosa koji bi mogli biti neprelazna prepreka.

"Moram, na žalost, priznati da nas dvojica u posljednje vrijeme uopće ne kontaktiramo", rekao je Neven Tomić, odgovarajući na moje prvo pitanje u vezi sa Markom. "Ali ne zato što ja neću da održavam vezu nego zbog toga što je Marko odlučio da, naprosto, ignorira svoju okolinu. Prema starim prijateljima ponaša se tako kao da uopće i ne postoje. Prolazi pored nas bez pozdrava i bez jedne riječi koja bi mogla objasniti da li se ljuti ili je nešto drugo u pitanju. Pokušavao sam razgovarati sa njim. Želio sam saznati šta mu se to dogodilo. Međutim, sve je bilo uzalud pa sam na kraju zaključio da i mene smatra krivcem što ga je žena, moja sestra Lucija, napustila."

"Šta je bilo ranije?", upitala sam Nevena Tomića.

"Zenica nije veliko mjesto i mogu reći da poznajem većinu svojih vršnjaka rođenih u njoj. I Marka poznajem dosta dugo, a počeli smo se družiti u višim razredima osnovne škole."

Pravo prijateljstvo između Marka i Nevena Tomića razvilo se u vrijeme kada su se počeli zajedno baviti glazbom. Glazba je bila njihova mladenačka strast, koja im je pomogla da lakše i sa manje štete prebrode sve one mnogobrojne potrebe koji prate odrastanje i sazrijevanje.

Međutim, za razliku od Nevena Tomića, koji se sav posvetio glazbi, Marko je imao i drugih strasti, kojima je posvećivao jednaku pažnju. Jedna od njih bio je nogomet, koji je za Marka predstavljao i nešto više od igre. Ne samo da mu je pružao užitak nego ga je u isto vrijeme činio potpunijim i usklađenijim sa njegovim okruženjem.

Neven Tomić mi je rekao da je Marko svojom tjelesnom građom i psihičkim osobinama bio kao stvoren za napadača, i to od one vrste koja nagonski osjeća kako će se odvijati događaji na terenu i zbog toga se uvijek nađe na mjestu odakle će najlakše ugroziti protivničku mrežu. Još prije svoje osamnaeste godine prošao je sve selekcije lokalnog prvoligaškog kluba i bio je jedan od najpopularnijih ljudi u gradu.

"Svi smo očekivali da će napraviti izuzetnu sportsku karijeru. Salijetali su ga predstavnici i mnogih drugih prvoligaških klubova, a on je na sve ponude odgovarao da će odluku donijeti kada završi srednju školu. A kada je čas odluke došao, iznenadio je sve nas odrekavši se nogometa u korist svoje treće strasti - botanike. Odlučio je studirati prirodno-matematički fakultet u Sarajevu i, premda je imao ponude od oba tamošnja prvoligaša, pristupio je jednom od mnogobrojnih sarajevskih niže-razrednih klubova. Meni je to objasnio na taj način što mi je rekao da želi ozbiljno studirati, a obaveze u nekom većem klubu mu to ne bi dozvoljavale. Četiri godine smo u Sarajevu stanovali u istoj sobi i mogu reći da je doista ozbiljno učio i da je izuzetno mnogo naučio."

Napuštanje nogometa bio je prvi Markov potez kojim se zamjerio sugrađanima. Bio je izuzetan talenat, bio je čovjek u kojeg su vjerovali i kojim su se ponosili. Logično je da mu nisu mogli oprostiti što je sve to zanemario i zabacio, i to na način koji vrijeđa - bez ikakvog shvatljivog razloga.

Kada je završio studij, počeo je raditi u srednjoj školi, a za nogomet niti je pokazivao nekog interesa niti su ga ljudi iz mjesnih klubova pozivali da im se pridruži. Time je on priznavao da se definitivno odrekao nogometa, dok su ovi drugi jasno stavljali do znanja da se osjećaju povrijeđenim.

"Tek tada sam prvi put ozbiljno razmislio o Markovom odbijanju da se opredijeli za karijeru profesionalnog nogometaša", rekao mi je Neven Tomić. "I počeo sam sumnjati u valjanost njegovog obrazloženja da bi mu nogomet mogao onemogućiti da sa željenim uspjehom okonča svoj studij. Činilo mi se da je bliže istini i bliže njegovoj prirodi zaključak da nije želio ući u profesionalni nogomet zbog toga što bi se tamo osjećao isuviše sputan. U malim klubovima imao je dovoljno slobode da istovremeno uživa u igri i da odustane od nje u trenutku kada mu ona postane teret. U profesionalnoj sredini mogućnosti za tako širok izbor nije bilo. Tu bi, umjesto slobode, imao cijeli niz ljudi iznad sebe, koji bi ga usmjeravali i ograničavali. Zbog toga je, kada je bio prisiljen donijeti konačnu odluku, radije žrtvovao jednu strast nego jedinu slobodu."

Rekla sam da mi to liči upravo na Marka.

"Vrijeme koje je potom uslijedilo bilo je, ipak, dovoljno lijepo i bogato i bez nogometa. Marko se neočekivano zbližio sa mojom sestrom Lucijom, vjerojatno zbog toga što se u to vrijeme i ona oduševljavala prirodom. Radila je u istoj školi i odlazila je na izlete koje je organizirao Marko da bi svoje učenike upoznao sa samoniklim biljkama koje rastu u našim krajevima."

"Nakon nekoliko godina su se vjenčali, a onda su i mene na neki način primorali da se oženim, kako bismo imali jedno zaokruženo društvo. U narednih desetak godina nas četvero smo bili gotovo jedno tijelo, a njegova je duša neosporno bio Marko. Većina ideja potjecala je od njega. On je predložio da otvorimo restoran u Crkvicama, kako bismo imali i dodatni izvor prihoda, ali i mjesto gdje bismo mogli svirati po svojoj volji."

"Udružili smo novac i rad i bez velikih naprezanja i nepotrebnih odricanja sagradili smo objekat, u kojem smo uredili stan za moju obitelj i prostor za zajednički restoran. Sve smo to uradili uživajući u dogovaranju, u planiranju i, konačno, u realizaciji svake pojedine etape."

"U tih deset godina rodila su nam se djeca, po dvoje u obje obitelji, pa smo ih zajedno odgajali i bdjeli nad njima. Bilo je to plodno vrijeme u svemu, a posebno kada se radilo o muzici. Nije prošao ni jedan dan a da nismo zasvirali ili bar samo zapjevali. Za to se uvijek nalazila dobra prilika, i kada smo gradili naš restoran, i kada smo nešto slavili, i kada smo se odmarali."

"Međutim, period ozbiljnijeg rada u ovoj oblasti započeo je nakon što smo otvorili restoran. U početku smo pozivali neke svoje prijatelje i svirali samo za svoje zadovoljstvo ili onda kada bi to od nas zahtijevali naši gosti. S vremenom je, međutim, bilo sve više onih koji su u naš restoran dolazili zbog naše muzike pa je ona postepeno prelazila u prvi plan. Postala je obavezna, najprije dva dana u tjednu, a zatim tri pa i četiri."

"Marko nije bio protiv obavezne svirke u restoranu, ali je bio protiv toga da ona bude njegova obaveza. Iz tog protivljenja krenule su naše nesuglasice i podjele. Na jednoj strani smo bili Lucija, moja žena i ja i bili smo odlučni zagovornici svega što je moglo privući goste i donijeti zaradu. Na drugoj strani bio je sam Marko, koji je jednako uporno tvrdio da prečesto sviranje ubija želju za muzikom, a potom ubija i sâmu muziku."

"Osim toga, govorio je da ne može u isto vrijeme raditi dva posla - u školi i u restoranu. Kako nam je restoran donosio veće prihode, predložili smo mu da napusti posao u školi i da se posveti samo restoranu. Pristao je i neko vrijeme činilo se da će sve biti u najboljem redu."

"Stvorili smo veoma dobar sastav, sa kojim smo mogli postići uspješnu karijeru i izvan našeg restorana. Kada je svjež i raspoložen, Marko je u stanju stvarati čuda, ali se, na žalost, brzo zasiti svega i zbog toga često traži promjene. A mi tada još nismo bili u situaciji koja bi nam dozvoljavala da odustajemo od već utvrđenog načina rada i življenja. Samo nas je svakodnevno, često ubitačno jednolično, ponavljanje moglo održati na razini koju smo bili dostigli i omogućiti nam sitne pomake naprijed."

"Marko to nije mogao izdržati. Postao je pretjerano razdražljiv i, da bi se smirio, počeo je piti, što ranije nije činio. Do otvaranja restorana pridržavao se discipline sportaša - bez cigareta i tek sa

ponekim pivom u izuzetnim prigodama. Restoran je u tom pogledu na njega utjecao pogubno i često sam sebi predbacivao što sam mu pomogao da se između škole i restorana opredijeli za ovo drugo."

"Dugo sam vjerovao da bi se stvari drugačije odvijale da je ostao raditi u školi. Vjerovao sam u to sve dok od njegovih kolega profesora nisam saznao da je Markov angažman u nastavi iz godine u godinu osjetno opadao i da je njima izgledalo sasvim logično što ga je zamijenio radom u restoranu. Dogodilo se, dakle, nešto slično kao i u slučaju sa nogometom. Markova ljubav prema prirodi počela je gubiti od svojih draži u trenutku kada se našla okružena obavezama."

"Tada još nisam mogao shvatiti šta se sa Markom, zapravo, dešava. Nije mi bilo jasno zbog čega njegove izuzetne mogućnosti tako brzo postaju nemoćne pred običnom svakodnevnicom i ponovno bljesnu tek s vremena na vrijeme, u nekim izuzetnim okolnostima. A ako to nisam mogao shvatiti ja, koji sam sa Markom proveo većinu vremena još od dana našeg djetinjstva, kako je to mogla shvatiti Lucija, koja ga je upoznala u vrijeme kada je njegova volja za životom još bila u usponu i kada je bio duhovni vođa našeg društva?"

"Moja sestra se pobunila, jer se nije htjela pomiriti ni sa kakvim promjenama koje su odstupale od njezinog i našeg plana i svaku od tih promjena osjećala je kao osobnog neprijatelja. Bila je izričita u zahtjevu da sve ostane kao što je bilo ranije. Pri tome nije zapažala ni neke očite nelogičnosti, kao što je ona da je od Marka zahtijevala da potpuno prestane uzimati alkoholna pića u vrijeme kada ih je ona sama uzimala jednako koliko i on, ako ne i više. Pri tome je imala na umu da se samo Marko promijenio a ne i ona, jer se on ranije uzdržavao od uzimanja alkohola a ona nije."

"Teško mi je bilo da se umiješam, jer se nisam mogao opredijeliti ni za jednu stranu. Prepustio sam događajima da se odvijaju bez mene i posvetio sam se poslovima koje sam volio i koji mi sa protokom vremena nisu postajali dosadni. Radio sam sve što je bilo potrebno u restoranu. Pored ostalog i svirao."

"Marko i Lucija su se razišli pred mojim očima, ali bez mog sudjelovanja. Gledao sam ih kako se, kao dva potpuna stranca, mimoilaze i ne nalaze jedno u drugom čak niti sjećanje na one sretne dane, kojih je nesumnjivo moralo biti. Pri tome nikako nisam mogao izbjeći dojam da oboje, udaljujući se, idu u susret svojoj propasti."

"Zašto prema propasti?", prekinula sam Tomićevo pričanje pitanjem.

"Vjerojatno zbog toga što je njihov razlaz rušio i moju sigurnost i činio prizemnijim i moje raspoloženje i raspoloženje moje žene, naše djece i Markove i Lucijine djece. Sada, kada o tome govorim, jasno mi je da ne bi došlo do takvih lomova, da moja sestra nije inzistirala da njezina istina bude istinitija. A kako je ona govorila, a Marko šutio, jasno je da je izgledalo da je ona u pravu."

Pitala sam Nevena Tomića šta se dalje dogodilo.

"Ne znam kako, ali znam da su se njih dvoje nagodili da njoj i djeci pripadne suvlasnički udio u restoranu, a njemu stan. Tako se dogodilo da se ona sa djecom doselila kod mene, a Marko je ostao u stanu."

Interesiralo me je zbog čega se Marko i Lucija nisu i zakonski razveli.

"Ne znam", odgovorio mi je Neven Tomić. "Možda zbog istog onog razloga koji mene prisiljava da vjerujem da ćemo ponovno biti zajedno i da ćemo osjećati istu onu prisnost kao nekada."

Nisam mogla izdržati a da ga ne upitam zna li gdje se Marko trenutno nalazi.

"Čuo sam da je zajedno sa tobom napustio Zenicu", odgovorio mi je.

Rekla sam mu da je Marko bolestan i da se nalazi u Splitu, gdje će ostati dok se ne oporavi. A onda me je, dok sam promatrala Tomićevo lice, koje mi je ulijevalo povjerenje, nešto ponukalo da mu ispričam o mom i tetinom boravku u Zenici krajem siječnja. Kazala sam mu i to da bi Marko zacijelo umro narednog ili jednog od narednih dana da se ja i teta nismo pojavile, zagrijale stan i nahranile ga.

Neven Tomić je, postišen, oborio glavu.

"To će svakako pasti na našu dušu", rekao je. "Prije svega na moju. Nisam smio dozvoliti da se toliko zapusti da nema šta jesti i čime se zagrijati."

Promatrala sam ga i mogla sam reći da mi se taj čovjek sviđa. Čvrst, pouzdan, ali i otvoren i povjerljiv. Može biti dobar prijatelj, ali također i muž na kojeg se žena i cijela obitelj u svakoj situaciji mogu osloniti. Sviđao mi se, ali me nije privlačio na onaj način na koji su me privlačili Josip i Matiša, a pogotovo ne kao Marko.

Nevena Tomića sam vidjela kao zaokruženu cjelinu, kao čovjeka dovršenog u svemu, koji nije prisiljen tragati za svojim nedostajućim dijelovima i kojem preostaje samo da svoju cjelovitost neprekidno obnavlja. Znači li to, pitala sam se, da Josip, Matiša i Marko nisu takvi? Da im nedostaje nešto od cjeline? Da su nedovršeni ljudi? Znači li to, na kraju, da sam i sâma nedovršena i da su me baš zbog toga njih trojica privukla k sebi, i to onom snagom koja je srazmjerna stupnju njihove nedovršenosti?

Dovršeni su ljudi, razmišljala sam dalje, kao zatvorena kružnica. Ne mogu se mijenjati. Mogu se samo ponavljati. Nedovršeni ljudi, pak, još imaju nekih izgleda da od sebe načine neki drugi lik. Ili im se samo tako čini, a osuđeni su, kao i svi ostali, na kružnicu. Kada sam već došla do toga da ljude zamišljam kao otvorene i zatvorene kružnice, neodoljivo mi se nametnuo dojam da su odnosi između zatvorenih, odnosno dovršenih, čistiji i jasniji, ali i hladniji, jer oni nemaju mogućnosti da se dodiruju u više nego jednoj jedinoj točki. Nedovršene kružnice, naprotiv, imaju mogućnosti da čak zalaze jedna u drugu upravo onim svojim otvorenim, dakle i njima samim nepoznatim, dijelovima pa su i odnosi među njima mnogo raznovrsniji, dinamičniji, ali i nepredvidljiviji.

"O čemu si se ti zamislila?", upitao me je Neven Tomić.

Nisam mu rekla istinu, jer bi nakon nje možda mogao pomisliti da Marka Bošnjaka ne tražim zbog njegovih pjesama nego zbog njega samog.

Vrijeme ručku bilo je davno prošlo, a mi smo još sjedili u restoranu. Nakon što smo objedovali, u nekoliko navrata naručivala sam piće, da bih Nevenu Tomiću pružila priliku da mi ispriča cijelu priču o Marku i da odgovori na neka moja pitanja.

Sastali smo se kao ovlašni znanci, a rastali kao prijatelji. Iako nismo rekli ništa o sebi. Ili možda baš zbog toga.

GLAVA DVANAESTA

Željela sam se odmah baciti na posao i odabrati pjesme za Markov i Nevenov disk, ali sam već bila planirala da se to popodne odvezem do Karlovca. Morala sam saznati šta se događa sa tatom. Sa njim se nisam čula još od onog dana kada je napustio kuću. Obećao mi je da će mi se javiti čim se smjesti u novom stanu. U telefonskim razgovorima sa mamom saznala sam samo to da je živ i da i dalje radi svoj raniji posao u veterinarskoj ambulanti.

Mama se osjećala toliko povrijeđenom, ili se takvom predstavljala, da o tati nije htjela ni razgovarati. Vjerujem, međutim, da je pomno pratila sve što se sa njim zbivalo. Mogla sam nazvati veterinarsku ambulantu, ali to nisam učinila, jer mi je bilo jasno da bi tati bilo neprijatno o svojim problemima govoriti pred svjedocima.

U Bjelovar sam stigla sredinom popodneva. Znala sam, ako najprije želim razgovarati sa ocem, da ću samo gubiti vrijeme svraćajući u roditeljsku kuću. Zbog toga sam se uputila u veterinarsku ambulantu. Računala sam da ću tamo, ako tata ne bude radio u popodnevnoj smjeni, od njegovih radnih drugova saznati gdje stanuje.

U ambulanti sam zatekla samo vratara, koji me nije poznao pa zbog toga nije imao nikakvog razloga od mene skrivati istinu.

"On ne radi", rekao mi je kada sam upitala za tatu. "U bolnici je."

Na moje pitanje da li zna zbog čega je u bolnici odgovorio mi je da ne zna ništa pouzdano, osim onog što se priča. A priča se da uopće nije dobro.

Odmah sam se sjetila pitanja koje sam uputila tati kada mi je rekao da odlazi od kuće. Pitala sam ga da li je bolestan. Uvjeravao me je da ne odlazi zbog bolesti nego zbog želje da bude sâm, jer mu samo samoća može omogućiti da se pripremi za neminovnosti koje dolaze. Za starost i za smrt.

Požurila sam u bolnicu. Očekivala sam da ću tatu zateći u krevetu i u teškom stanju. Zatekla sam ga u bolničkom parku. Sjedio je sam na klupi i pušio, gledajući u svoju ruku i u cigaretu koja je u ruci dogorijevala.

Sjedila sam u automobilu i promatrala ga. Pitala sam se o čemu razmišlja. Da li možda svoj život uspoređuje sa gorućom cigaretom, koja je svakog trenutka sve kraća, a svoju ruku sa sudbinom, koja nas u jednom trenutku zaštitnički drži, da bi nas već u sljedećem bez žaljenja odbacila?

Izišla sam iz automobila, prišla klupi i sjela pored tate a da on sve to nije opazio. Bili su to dovoljno uočljivi znaci da je ili do kraja zabrinut za sebe ili, naprotiv, da je potpuno ravnodušan i za svoju sudbinu i za sudbinu cijelog svijeta.

"Zašto mi nisi rekao istinu, tata?", upitala sam ga.

Pogledao me je, a u njegovom pogledu nisam opazila ni da se iznenadio niti da se obradovao što me vidi.

"Zato što od moje istine ne možeš dobiti ništa vrijedno", odgovorio mi je i tek tada sam vidjela da odsustvo dobrodošlice nije proisteklo iz odsustva želje da me vidi nego iz svjesne namjere da me zaštiti. Zar je moguće, pomislila sam, da se razveo od mame i otišao od kuće samo zato da bi nju poštedito svih onih patnji koje prate bolest i smrt, a koje neminovno pogađaju i sve one iz bolesnikove neposredne okoline?

"Možeš li ti imati neke koristi od te tvoje istine?", upitala sam ga.

"Vjerujem da mogu", odgovorio mi je. "Mogu dobiti dovoljno vremena da se priprelim za ono što dolazi."

"Šta dolazi, tata?"

"Dolazi smrt", odgovorio je, ne naglašavajući ni jednu od te dvije riječi. "Svi smo u svakom trenutku svjesni činjenice da nam se ona neprekidno približava pa ipak se iznenadimo svaki put kada je ugledamo."

"Zar je tako ozbiljno?"

"Ozbiljno je."

"Da li te boli?"

"Počelo je."

"Može li se što učiniti?"

Tata je lagano zavrteo glavom.

"Može se samo čekati", rekao je.

"Zar su ti liječnici tako rekli?"

"Nisu. Rekli su mi da nema razloga da ostajem u bolnici. Oni mi, dakle, ne mogu pomoći i preostaje mi jedino čekanje."

"Možeš li odmah krenuti?", upitala sam ga, riješena da ga povedem sa sobom u Zagreb.

"Moram sačekati do sutra", odgovorio je i podigao se sa klupe. "Ako i sutra budeš tu, volio bih da se vidimo."

Obećala sam da ću narednog dana doći po njega i zatim sam ga otpratila do bolničkog ulaza.

"Nemoj ovo primiti previše tragično", rekao mi je umjesto pozdrava. "I umiranje je dio života."

Odvezla sam se u Zagrebačku ulicu i zaustavila automobil ispred kuće broj 5. Nisam imala volje izići i prijeći tih nekoliko koraka do ulaznih vrata roditeljskog doma, koji mi se odjedanput učinio drugačijim. Manjim i beznačajnijim. Njegovo pročelje, sa ulaznim vratima i sa dva prozora u

prizemlju i sa tri prozora na katu, ovog puta nije u meni budilo nikakve uspomene. Kao da nisam najveći dio svog života proživjela iza njega.

Spustila se i večer, a ja sam i dalje sjedila u automobilu, bez ijedne cijele misli u glavi. Nisam bila u stanju usredotočiti se ni na činjenicu da je tata teško bolestan niti na nešto od onog što mi je on sâm govorio. Imala sam dojam da su mi svi otvori u mozgu zatvoreni pa niti što može ući unutra niti što izići vani.

Po tamnim prozorima zaključila sam da mama nije u kući. To saznanje me je najzad pokrenulo, a na njega se nadovezala misao da bi bilo dobro da telefoniram Josipu i da mu kažem da ću dovesti tatu. Nisam mogla pretpostaviti kako će on primiti moju odluku, jer ćemo jedinu spavaću sobu u našem stanu morati odvojiti za bolesnika.

Ključ od kuće još uvijek sam imala kod sebe pa sam ušla i uključila sva svjetla u prizemlju da se mama ne bi iznenadila kada se vrati.

Josip je već po mom glasu naslutio da ću mu saopćiti lošu vijest.

"Šta se dogodilo?", upitao je.

Rekla sam mu za tatinu bolest i upitala ga da li se slaže da ga dovedem k nama.

"Naravno", odgovorio je odmah. "On ima samo tebe, a u takvim prilikama ne smije ostati sam."

Laknulo mi je. Bar sam jednu brigu skinula sa vrata. Bila sam spremna dovesti tatu u stan čak i nakon izrazitog Josipovog protivljenja. Zbog toga mi je njegov brzi pristanak značio mnogo više od obične podrške.

Zanimalo me je šta će mama reći. Da bih to saznala, morala sam čekati skoro do pola noći.

"Ti, očigledno, ne gubiš vrijeme sjedeći u kući", rekla sam mami kada se napokon pojavila.

"Ne vidim ni jedan razlog zbog kojeg bi to činila", odvrtila mi je, a na licu sam joj vidjela da je zbog nečeg zadovoljna.

"Bar zbog toga da pokušaš dokazati tati da nije bio u pravu."

"Imam samo jedan život i najgluplje što bih mogla učiniti bilo bi da dokazujem da netko nije u pravu. Ne živi se od pravde nego od mnogih drugih opipljivih stvari. Bar ti bi to morala znati."

"Zašto bih to ja morala znati?", upitala sam je.

"Zato jer si ti u praksi otišla mnogo dalje od mene", odgovorila je mama, a po njezinom držanju mogla sam zaključiti da ima neke adute u rukama i da je za mene bolje da odustanem od namjeravanih poteza. Međutim, nisam mogla ostati mirna, morala sam vidjeti šta je to što mama zna o meni.

"Započela si pa i završi", rekla sam joj.

"Hoću. Zašto da ne?", spremno je prihvatila mama. "Nedavno sam te tražila telefonom. Nije te bilo u stanu. Josip mi je rekao da si otišla u Split. Nazvala sam Paulu. Ona mi nije mogla kazati gdje si, osim da nisi kod nje."

"Možeš li mi reći šta govore te činjenice koje si navela?", upitala sam uvjereni da je to bilo sve što je mama znala.

"To što sam navela govori da se skitaš i da obmanjuješ muža, a najvjerojatnije je da obmanjuješ i ljubavnika. Dobro znaš da se takve laži ne govore bez jakih razloga, što potvrđuje i činjenica da si se dva dana kasnije pojavila pred vratima Paulinog stana u društvu sa nepoznatim muškarcem. Sa trećim muškarcem. Izgleda mi da tebi dva nisu dovoljna."

Dok sam slušala mamine riječi, činilo mi se da sebe promatram njezinim očima. I da vidim isto što i ona, te da donosim isti ili sličan zaključak - da nemam nikakvo pravo osuđivati nju sve dok i sama činim iste ili teže grijehove.

Okrenula sam se bez riječi i otišla u nekadašnju svoju sobu na katu. Osjećala sam se kao da se neki užasno težak teret srušio na mene. Bilo je to očajanje u kojem nisam nazirala ni mrve opravdanja za

sebe. Znala sam: da sam se pogledala bilo kojim drugim očima osim maminih, teret na meni bio bi mnogo lakši.

Na sreću, nisam dugo ostala budna i san je učinio ono što sâma nisam mogla. Narednog dana probudila sam se sa osjećanjem da nisam učinila ništa čega bih se morala stidjeti ili bar ništa što ne bih mogla popraviti.

"Znaš li da tata ima rak?", upitala sam mamu dok smo doručkovale.

Iz pogleda koji mi je uputila saznala sam da je neprijatno iznenađena.

"Koliko je daleko odmakao?", upitala je.

Rekla sam joj da su počeli bolovi.

Mama je šutjela i gledala u svoju šoljicu. Čekala sam da saznam šta će odlučiti. Da li će bar jedanput odstupiti od svog puta ka zadovoljstvima i reći neka se tata vrati kući? Ili će šutnjom priznati da ni u kritičnim trenucima nije u stanju približiti mu se ni za korak?

Nije učinila ni jedno ni drugo. Upitala je gdje se tata sada nalazi i kada sam joj rekla da je u bolnici, ali da tamo ne može ostati, počela je govoriti o društvu koje nema duše i koje svoje članove podržava i priznaje samo dok mu mogu biti od koristi, a odbacuje ih u trenutku kada im je pomoć najpotrebnija.

"Društvo smo, mama, i nas dvije. I mi možemo nešto učiniti", rekla sam joj.

"Pa jasno je da možeš, draga. I zašto ne bi učinila nešto za svog oca?", rekla je mama.

Izgledala je, zbog napregnutog lica, kao životinja spremna na skok, ali ne da bi napala nego da bi branila sebe. Taj mamin stav spremnosti na odbranu do zadnjeg daha odavno mi je bio poznat, ali nikada nisam mogla odgonetnuti kakve se to dragocjenosti nalaze iza nje.

Promatrala sam mamu kako se zatvara u sebe, kao da podiže vidljivu ogradu između nas dvije i sa čuđenjem i očajanjem pitala sam se zbog čega u svakom njezinom pokretu i obliku nalazim sebe, a da pri tome u sebi ne nalazim nikakvo osjećanje bliskosti sa njom.

Nisam joj rekla da ću tatu povesti sa sobom. Nisam joj rekla više ništa. Izišla sam iz kuće, sjela u automobil i odvezla se u bolnicu. Tata me je čekao sjedeći na krevetu. Pitala sam ga kuda bi želio da pođemo.

"Želio bih sada, dok još imam snage, uraditi ono što mi se čini najtežim."

"Šta ti je najteže?"

"Oprostiti se od mojih staraca. Ali tako da oni ne naslute da me vide posljednji put."

Tatine riječi su u meni izazvale sliku djeda i bake kako sjede na klupi ispred svoje kuće. Starost ih je učinila sličnim kao da su blizanci - oboje pogrbljeni, sijedi, izborani i utišani. Takvi su mi izgledali izvana. Nisam mogla pretpostaviti kako izgleda njihova unutrašnjost i upitala sam se da li se tamo nešto događa i kakva će izgledati staračka tuga kada djed i baka saznaju da im je sin otišao tamo gdje se oni već godinama nadaju da će otići.

Vidjela sam suze kako se spuštaju niz nabore njihovih lica, kao niz stepenice, i odraz nemoći, prema kojoj mi je svaki dječiji plač izgledao kao erupcija životnosti i nadanja. Zaplakala sam. Ne zbog tate nego zbog buduće žalosti njegovih roditelja.

"Nemoj plakati", rekao mi je tata i poveo me iz sobe i iz bolnice. "Obećaj mi da ćeš biti razumna i da ćeš stalno imati na umu da ovo što se meni događa nikako nije nešto novo."

Rekla sam mu da plačem zbog toga što ne mogu podnijeti misao o samoći u kojoj će se naći djed i baka kada saznaju da se redosljed odlazaka poremetio.

Možda zato što sam plakala za vrijeme vožnje, u bakinoj i djedovoj kući bila sam mirna, ali u tolikoj mjeri mirna da je to i njima upalo u oči.

"Šta je sa tobom, Dijana?", upitao me je djed. "Ne liči na tebe da stalno šutiš."

"Imaš li nekih problema?", upitala je baka.

Izvukla sam se sa nekim uobičajenim ispričama.

"Rijetko nam dolaziš", rekla je baka potom. "I umrijećemo, a ostaćemo te željni."

"I ja sam je željan", rekao je tata. "Ali ne možemo zahtijevati više nego što dobivamo, jer su svakom najvažnije njegove brige."

"Tako je", umiješao se djed. "Svi smo mi osuđeni da na kraju ostanemo sami. Na onaj se svijet ne putuje u društvu."

Prošetali smo u četvoro. Naprijed su išli tata i baka, iza njih djed i ja. Tata i baka su imali više tema i više želje za razgovorom. Ja sam se radije opredijelila za šutnju nego da silom izvlačim riječi iz sebe. Djed je, na moju sreću, već bio u onoj dobi u kojoj, osim riječi, često izostaju i misli, prepuštajući svoje mjesto pročišćenim raspoloženjima.

Zadržali smo se i na ručku. Nakon što su djed i baka otišli u sobu da se odmore, ja i tata smo sjeli na njihovu klupu ispred kuće.

"Mnogi govore da se duševna patnja najteže podnosi", rekao je tata, a zatim nastavio. "Moje mi iskustvo, međutim, kazuje nešto sasvim suprotno. Neusporedivo je teža tjelesna patnja. Jer kada mi duša pati, ne osjećam da je sve izgubljeno, dok tjelesna patnja čini da odmah potonem u beznade."

"Za bol duše pobrine se sâma duša. Čak i onda kada padnem u najdublje očajanje, nekoliko stihova neke pjesme, nekoliko taktova neke melodije ili, naprosto, pogled na neko lijepo lice ili na suncem obasjani krajolik dovoljni su da me održe u vezi sa vječnosti. Bol u tijelu, naprotiv, ne ostavlja nikakvu pukotinu kroz koju bi se mogao nazrijeti izlaz iz ukletog kruga patnje. I što je najgore, tjelesna bol mi oduzima vjeru pa ako dovoljno dugo potraje, čini da počinjem sumnjati i u postojanje duše."

Za mene je bila novost da tata razmišlja o takvim temama. Nisam, međutim, mogla prosuditi koliko su njegova promišljanja bliska istini, jer meni nikada nije palo na pamet da razmišljam o razlikama između duševne i tjelesne boli. Vjerojatno zbog toga što do tog trenutka nisam bila ozbiljnije bolesna niti sam se češće suočavala sa duševnim patnjama.

"I kako vrijeme prolazi, sve sam bliže uvjerenju da mi je sudbina namijenila da na kraju svog života prođem kroz jedno teško iskušenje, da prođem kroz tjelesnu patnju, kako bi me izmjerila i usmjerila putem koji odgovara snazi moje vjere", dodao je tata.

Tek predvečer oprostili smo se od bake i djeda.

"Hvala ti za strpljenje", rekao mi je tata kada smo krenuli. "Starci će ovaj dan dugo pamtiti."

"Ja ću ga pamtiti cijelog života", dodala sam i bila sam uvjerenjena da će tako biti.

Šutjeli smo dok nismo stigli pred tatin stan.

"Ući ću s tobom", rekla sam tati. "Uzećeš stvari za koje misliš da će ti biti potrebne i poći ćeš sa mnom."

Tata je pružio ruku, pomilovao me po obrazu i sklonio pramen kose ispred mog desnog oka. Učinio je to tako da sam za trenutak na njegovom mjestu ugledala Marka.

"Ne moraš, Dijana", rekao je. "Nisi dužna žrtvovati se."

"Ali ja to hoću. I ne mislim da je žrtva to što ću biti uz tebe kada ti bude teško."

"Radije bih ostao sam nego rizikovao da me, makar i za samo jedan jedini trenutak, zamrziš zbog toga što nećeš biti u mogućnosti da meni pomogneš, a sebi da pružiš bar jednu noć mirnog sna."

Rekla sam mu da će i kod mene moći biti dovoljno sam, ali da će ponekad imati i nekog da mu pravi društvo i da mu pomogne, ako to bude potrebno i moguće.

Otišli smo u njegov stan, pokupili ono malo stvari što ih je tu imao i ubrzo se vratili u automobil.

"Hoćemo li otići do kuće?", upitala sam i pri tome sam bila sigurna da mama nije u kući. Tata me je pogledao, a u njegovom pogledu ugledala sam čežnju. Odmahnuo je glavom. Vjerojatno je i on došao do istog zaključka - da bismo zatekli praznu kuću. Ili je mislio da nema smisla opraštati se sa ženom koja se od prvog dana počela udaljavati i nikada, ni za trenutak, nije to prestala činiti.

Polu sata vozili smo se u tišini, zabavljeni svatko svojom brigom. A onda sam, posve nenadano, osjetila potrebu da hitno dobijem odgovor na pitanje koje sam odavno željela postaviti, ali se nisam usuđivala, plašeći se da ću umjesto istine dobiti tek praznu dosjetku.

"Tata!"

"Molim, kćeri."

"Rekao si „kćeri”. Sjećaš li se da si me nekada nazivao "Malena"?"

"Sjećam se, naravno. Zašto pitaš?"

"Pitam te zbog toga što bih željela znati šta te je tjeralo da me tako nazivaš."

"Ne znam. Nikada nisam o tome razmišljao."

Bila sam razočarana. Ni on nije znao.

"Kaži mi u čemu je problem", rekao je tata.

"Problem je u tome što ne znaš odgovor", rekla sam mu, a zatim sam mu ukratko ispričala kako mi je čovjek, do tada nepoznat, pri prvom našem susretu, u kojem je jedva svjesno sudjelovao, došapnuo stihove u kojem se spominje žena usnula u tijelu dječaka, za koje je kasnije tvrdio da su mu bili nepoznati.

Šutjeli smo još pola sata, a onda je tata, kada smo se već vozili zagrebačkim ulicama, progovorio.

"Htjela si reći da nisi poznavala čovjeka koji ti je saopćio stihove, da on nije poznao tebe i da vas dvoje niste poznavali pomenute stihove?"

"Upravo tako", povrdila sam.

"To bi se moglo protumačiti i na taj način da je taj čovjek medij, koji je imao zadaću da tebi prenese neku poruku."

"Misliš? Kakvu poruku?"

Tata je oklijevao sa odgovorom. Ja i teta Paula vjerovala smo da su Markove pjesme predstavljale poruke, a na Golobove stihove nismo obraćale mnogo pažnje.

"Ne znam", odgovorio je tata. "Nisam siguran da poezija može sadržavati toliko snage i prodornosti da prijeđe jedan tako dug put kroz nesvjesno."

Poželjela sam mu kazati za Markove pjesme i ispričati mu što sam učinila tumačeći njihov sadržaj kao poruke upućene meni, ali sam zaključila da će za to i kasnije biti dovoljno i vremena i prilika, a možda će tada učinak moje priče biti veći i dragocjeniji.

GLAVA TRINAESTA

"Obećao sam ti da ću jednu Bošnjakovu pjesmu nekako negdje smjestiti, a ti se sada pojavljuješ sa deset njezinih sestara", rekao mi je Matiša kada sam mu odnijela svoj prvi prijedlog za snimanje.

Pročitao je tekstove i notne zapise i činilo se da se temeljito pripremio da sve moje razloge sasiječe u korijenu.

"Nemoj reći ništa prije nego što ove pjesme čuješ", zamolila sam ga.

"Nemoj mi još reći da sam nepismen. Znam sasvim dobro čitati, a kada nešto pročitam, mogu sasvim jasno zamisliti kako će to izgledati u stvarnosti. Za ove tekstove ti neću reći ništa novo, jer i dalje važi ono što sam već rekao. Možda su dobri kao poezija, ali za naše namjene ne vrijede mnogo. Za pjesme koje se pjevaju dovoljna su tri ili četiri stiha ako su, naravno, dobro raspoređena i ako dovoljno jasno i glasno pogađaju uši. U ovim Bošnjakovim tekstovima stihova ima previše i suviše su složeni, a osim toga nemaju u sebi dovoljno energije. Pobuđuju na razmišljanje prije nego na akciju."

"A muzika?", nastavio je Matiša analizu Markovih pjesama. "Pa ova muzika više nalikuje na šetnju."

"Gledaj!", pozvao me je da priđem bliže. "Vidiš da je sve to komponirano u dvo-četvrtinskom taktu. Kao da je melodije stvarao dok je šetao. Lijepo se osjeća ritam koraka - lijeva noga, desna noga, lijeva, desna. I sve je to, u stvari, jedna jedina pjesma u deset varijanti. Pogledaj harmonije. U svim pjesmama su iste i sa gotovo potpuno istim redoslijedom."

"Ali ja sam te pjesme provjerila u praksi", prekinula sam ga. "Uvjerila sam se da ih ljudi lijepo primaju."

Matiša je odmahnuo rukom, što je bio njegov znak da su razlozi za razgovor potrošeni. Nisam mogla dozvoliti da tako lako odbaci ono iza čega sam ja stajala cijelim svojim bićem.

"Ako ne saslušaj snimke, smatraću da ti, u stvari, i ne želiš surađivati sa mnom", rekla sam Matiši.

Pristao je brže i lakše nego što sam mogla očekivati.

"Pa dobro, uradimo i to."

Ponovno je sjeo, a ja sam uključila kazetofon. Moram reći da je pažljivo slušao.

"Što se tiče ovih pjesama, slušanje nije promijenilo moje mišljenje", rekao je kada je emitiranje bilo završeno. "One bi mogle proći kod određenog tipa ljudi, ali je takvih isuviše malo da bi se moglo računati na prihod kojim bi se pokrili troškovi produkcije. Moja ponuda i dalje važi. Izaberi jednu od tih pjesama i ja ću je, zbog tebe, ubaciti na neki disk."

Nisam imala snage, a ni argumenata, da mu se dalje suprotstavljam. Matiša je sasvim dobro znao kakva glazba može donijeti zaradu.

"Ipak te mogu pohvaliti", dodao je. "Donijela si nam nešto što bi se moglo iskoristiti. Sviđaju mi se muzičari sa tog snimka. Odakle su?"

"Iz Bosne. Iz Zenice."

"Doista? Kaži im da im nudim da rade za nas. Sa drugim pjesmama, naravno."

Ipak me je utješio, pomislila sam dok sam izlazila iz Matišinog ureda. Imam bar nešto. Obradovaću Nevena Tomića i njegove prijatelje iz „Skale”. Marku i tako nije mnogo stalo da mu se pjesme umnožavaju. Ili možda jeste? Možda upravo o tome sanja? Možda nam je upravo zbog toga poslao „Posljednju želju”?

Nazvala sam stan tete Paule u Splitu, da bih dobila odgovore na svoja pitanja. Kao da je čekao pored telefona, Marko se odmah javio.

"Znao sam da ćeš upravo ti nazvati", rekao je.

"Kako si mogao znati?", upitala sam.

"Ne postoji nitko drugi koji bi to želio."

Rekla sam mu kako mi se čini da je dobro raspoložen.

"Čime te hrani teta Paula?", upitala sam, na što se Marko nasmijao.

"Ne hrani ona mene. Ja hranim nju."

Mogla sam i pretpostaviti da tetin plan neće uspjeti. Od Marka nije bilo moguće načiniti trgovca niti nešto slično.

"Šta radiš?", upitala sam ga.

"Kuham ručak. Spremam stan. Čitam Pauline knjige. I pijem Paulino piće."

"Jesi li dobro?"

"Nikad nisam bio bolje. Čini mi se da sam konačno pronašao svoje pravo zanimanje."

"Uživaš u kućanskim poslovima?"

"Ako i ne uživam u njima, oni su ipak najbliži mom temperamentu. "

"Šališ se. Zar nisi umjetnik?"

"Nisam. Ja samo tražim ona vrata kroz koja se izlazi odavde."

"Vrata koja se nalaze jedan korak izvan sna?"

"Upravo ta."

"Mogu li ti pomoći da ih nađeš?"

"Već si mi pomogla."

Rekla sam Marku da ga zovem i zato jer je Matiša odbio moj prijedlog da snimi njegove pjesme. Izuzev jedne.

"Koje?", upitao je Marko.

"Ostavio je nama da odlučimo."

"Onda prepuštam tebi da izabereš."

"Matiša je ponudio Nevenu Tomiću da nešto snimi za njega."

"To je dobra vijest."

Upitala sam ga da li se slaže da među snimke koje bude radio njegov šurjak uvrstim i tu jednu njegovu pjesmu.

"Učini onako kako ti nađeš da je prikladno", odgovorio je. "Sve to se mene više ne tiče. Ja sam našao novo životno opredjeljenje."

"Da budeš kućanica?"

"Tako je. Smeta li ti to?"

"Jasno da mi smeta", rekla sam i dodala da on ipak nije stvoren za to da bi na takvim poslovima gubio vrijeme.

"Znači, takva si ti", rekao je Marko. "Gledaš u mene, a vidiš nekog sasvim drugog čovjeka. Vidiš, u stvari, neki svoj san. Uvjerena si da razgovaraš sa Markom Bošnjakom, a u stvarnosti kontaktiraš sa njegovim dvojnikom kojeg si sama stvorila. Ako i ti tražiš onaj izlaz za kojim i sam tragam, zapamti da se on ne nalazi u snu nego jedan korak izvan njega."

Nisam, na žalost, mogla na takav način razmišljati o snu, jer sam ga tih dana u stvarnosti imala veoma malo. Otkako se tata nastanio sa mnom i sa Josipom, moja potreba za snom tajanstveno je nestala. Ne zbog toga što se tatina bolest manifestirala tako da mi je smetala da zaspem ili me budila iz sna. Naprotiv, tata se gotovo nije ni primjećivao. Sredstva protiv bolova još su uspješno djelovala pa je bio u mogućnosti ponašati se kao i ranije. To znači da je dobro jeo, normalno spavao, šetao i čitao.

Zbog toga mi je bilo neshvatljivo zašto sam izgubila san. Iz noći u noć ponavljali su se događaji koji su uslijedili nakon mog i tatinog dolaska iz Bjelovara. Još nije bilo kasno kada smo ušli u stan pa smo imali vremena bez žurbe večerati, pogledati nešto od televizijskog programa i usput porazgovarati prije nego što smo otišli na spavanje.

Ja i Josip smo se složili da tati ustupimo našu spavaću sobu, jer je bila udobnija i mirnija i jer se nalazila u blizini kupaonice. Nas dvoje smjestili smo se u dnevnoj sobi na odvojene ležajeve. Nakon što je tata otišao u svoju sobu, još smo malo popričali, a onda smo ugasili svjetlo.

Josip je ubrzo zaspao, a ja sam nastavila razmišljati. U stvari, samo sam pokušala razmišljati, jer kada sam zatvorila oči, umjesto misli kroz moju je svijest krenula povorka slika. Najprije je prošla ona slika djeda i bake koju sam izazvala u mašti pokušavajući zamisliti kakva će izgledati njihova žalost kada saznaju za tatinu smrt, zatim slika tate kako duboko zamišljen sjedi na klupi u bolničkom parku i netremice gleda zapaljenu cigaretu u svojoj desnoj ruci pa slika Marka na brijegu iznad Crkvice u trenutku kada mi je govorio o tome da bi se prestao plašiti visine kada bi se odvojio od zemlje, skočivši sa litice, koja se nedaleko od nas nadnosila nad duboki ponor.

Dalje su se redale bezbrojne slike iz stvarnosti i iz mašte pohranjene u mom pamćenju. Nije bilo nikakvog sistema u njihovom pojavljivanju, izuzev, možda, namjere da mi se onemoguću da zaspem. Kada bih otvorila oči i počela se nečim baviti, na primjer čitati, karavan slika je nestajao iz

moje svijesti, a samo što bih zatvorila oči, ponovno se pojavljivao i nastavljao svoj put, za kojeg nisam mogla ni naslutiti čemu služi i kakvom cilju vodi.

Sve je to nalikovalo na san, jer kao i u snu nisam mogla ničim utjecati ni na oblik događaja niti na redoslijed njihovog pojavljivanja. Postojala je, ipak, i neka razlika, a nalazila se u činjenici da su mi sve te slike bile veoma dobro poznate i da sam mogla reći gdje su, kada i kojim povodom usnimljene u moju memoriju.

Njihovo pojavljivanje i izmjenjivanje prve je noći bilo podnošljivo. Međutim, s vremenom je postajalo sve veći teret, s obzirom da je iskustvo svakog čovjeka ograničeno i da su granice pamćenja još uže od iskustvenih. Drugim riječima, poslije izvjesnog vremena niz slika je kretao iz početka i to ponavljanje je na mene imalo isti učinak kao i bol, koja se pojačava sa svakim otkučajem životnog ritma.

Na kraju sam bila prisiljena uzimati sredstva za umirenje da bih bar malo odspavala, jer nisam mogla cijele noći držati otvorene oči. Znala sam da je u pitanju neki poremećaj i da, ako ga želim otkloniti, moram potražiti pomoć od kompetentnih stručnjaka. Ipak sam oklijevala poći liječniku. Plašila sam se da će zahtijevati da mu govorim o sebi.

Dogodilo se da me je Josip, probudivši se jedne noći, zatekao kako zurim u strop.

"Brineš se za tatu?", upitao je.

Nisam mu mogla reći šta me muči, jer bi i najmanje povjeravanje moralo sadržavati cjelokupnu ispovijest.

"Čuvaj snagu, jer će ti biti potrebna kasnije", dodao je i ponovno zaspao.

Možda je to što mi se događalo bila posljedica straha od onoga što me je očekivalo. Znala sam da će tatini bolovi uskoro biti takvi da ih neće moći prekriti nikakvim sredstvima za umirenje. Tada će započeti ona neprekidna patnja, koja priziva samo jednu želju - da što prije dođe smrt.

Plašila sam se i Matiše. Njegovo strpljenje se nalazilo na samom kraju i bilo je očigledno da će eksplodirati ukoliko u najskorije vrijeme ne udovoljim njegovim zahtjevima.

"Učinio sam za tebe više nego što si mogla i sanjati", rekao mi je nakon što me je pozvao da se odvezemo u motel, što sam ja odbila pravdajući se brigom za oca.

"Rugaš mi se, praviš me budalom tvrdeći da ne možeš odvojiti za mene ni sat vremena, i to nakon što sam pristao da se rastavim od svoje obitelji da bih se oženio tobom."

Pokušala sam mu reći da nikada nisam ni pomišljala zahtijevati od njega da učini to što je učinio i da ni u jednom trenutku nisam osjetila želju da zamijenim njegovu ženu. Međutim, nisam nalazila odgovarajuće riječi kojima bih bar samoj sebi objasnila šta sam, u stvari, tražila u tom čovjeku, koji je beskrajno uvjeren da sam dužna slijediti ga u svim njegovim namjerama.

Matiša je ušao u moj ured u trenutku kada me je Marko opominjao da izbjegavam potpuno uranjanje u snove, ali i da se ne udaljavam od njih više od jednog koraka. Htjela sam ga upitati da li je to što mi govori saznao u dodirima sa tetom Paulom, ali je pogled na Matišino namrgođeno lice bio dovoljan da odlučim prekinuti razgovor.

"Moraćeš se ovog časa odlučiti", nastavio me je uvjeravati Matiša. "Ili ćeš odmah poći sa mnom ili ćemo se zauvijek rastati."

Pretpostavljala sam da bi to "zauvijek" moglo značiti moj i Josipov odlazak iz Muzičke naklade „Matiša”. Zbog tatine bolesti takvo što nisam si mogla dozvoliti.

"Zar ti seks toliko nedostaje?", upitala sam ga sa gotovom odlukom da mu ovog puta iziđem u susret.

"Ti dobro znaš da u pitanju nije samo seks", odgovorio mi je, a taj odgovor me je iznenadio, i to dvojaka, i prijatno i neprijatno. Lagala bih ako bih kazala da mi nije godilo njegovo priznanje da prema meni osjeća i nešto više od želje za mojim tijelom. U isto vrijeme to me je priznanje plašilo, jer sam u njemu vidjela gotovo neprikrivenu prijetnju da bih mogla izgubiti i ono malo slobode sa kojom sam raspolagala.

Da bih prikrija zbuđenost, pozvala sam ga da odmah krenemo. Odvezli smo se u motel i odmah otišli u sobu. Matiša se, suprotno svojim navikama, odmah počeo svlačiti i dok je to činio, stalno je pogledavao u mom pravcu. Imala sam osjećaj da se plaši da bih se ja mogla u trenutku izgubiti i da bi on mogao ostati u nečemu uskraćen. Ranije se svlačio polako, često sa cigaretom u ustima, i obično sam ja prije njega ulazila u postelju.

"Požurio si kao da ćeš nešto izgubiti", pokušala sam šalom razbiti nategnuto raspoloženje.

Matiša je samo nešto promumljao i nastavio se svlačiti istim tempom. I u postelji se ponašao jednako. Brzo i namrgođeno. Kao da je bio kivan na mene. Pretpostavljala sam da se tako ponaša zbog toga što dugo nije bio sa ženom u krevetu, ali nisam mogla a da se ne prisjetim načina na koji su Josip i Monika vodili ljubav.

Matiša je navaljivao kao da ispod sebe ima neprijatelja koji ga napada i kojeg treba što prije savladati. Josip je to činio na takav način da Monika nije mogla zadržati svu slast u sebi i onaj suvišak ispuštala je vani u vidu grgutavog smijeha.

Dok sam u sjećanju obnavljala ljubavni doživljaj između mog muža i Matišine bivše ljubavnice, prvi put sam se zapitala da li je moguće da dvoje ljudi samim svojim tijelima izazovu jedno u drugom toliko mnogo užitka, a da pritom ničim drugim ne budu povezani.

Teško mi je bilo potvrdno odgovoriti na to pitanje i zbog toga što je iz dodira mog i Josipovog tijela rijetko kada zaiskrila radost. I prema meni je bio jednako pažljiv i nježan kao i prema Moniki, ali je nešto bilo bitno drugačije. U dodiru sa mnom Josip se kočio, a sa Monikom je, to sam odmah uočila, bio do kraja opušten, bolje rečeno, oslobođen tereta koji ga je sputavao kada se približavao meni.

Podsjećanje na događaj koji sam pratila vireći iz ormara pomoglo mi je da se bar u mislima odmaknem od Matiša i da se odbranim od njegove zlovolje.

"Jesi li zadovoljan?", upitala sam ga kada se umoran i oznojen svalio na krevet.

Nije mi odgovorio. Zapalio je cigaretu i neko je vrijeme pušio gledajući u strop. Kada je progovorio, zaključila sam da je napetost u njemu splasnula. Ipak, nije želio govoriti o nama. Upitao je da li sam kontaktirala sa Nevenom Tomićem.

"Nisam mogla pretpostaviti da ti se žuri", odgovorila sam.

"Ne žuri mi se, ali u poslovima ne treba oklijevati."

Odlučila sam poslušati Matišin savjet. Kada sam se vratila u ured, nazvala sam broj telefona restorana „Skala” u Zenici. Neven Tomić nije skrivao da je iznenađen što sam se tako brzo javila. Bilo je prošlo tek nekoliko dana od njegove posjete.

"Kakve su vijesti?", upitao je.

"Za tebe dobre", odgovorila sam i saopćila mu Matišinu odluku u vezi sa Markovim pjesmama i njegovu ponudu za snimanje.

"Bojim se da od suradnje sa Matišom neće biti ništa ako ne budem mogao sam birati pjesme", rekao mi je Neven Tomić.

"Zar si toliko vezan za Markove pjesme da bi propustio iskoristiti jednu ovakvu priliku?"

"Teško mi je i zamisliti da ih se moram odreći."

"Zašto bi tebi bilo teško ako je Marku svejedno da li će se one snimati ili ne?", upitala sam.

"Od Marka me ništa ne iznenađuje. Takav je. Ne može ostati vjeran ni onom najboljem što je stvorio. Na kraju će se odreći i samoga sebe."

"Ako to već nije učinio", dodala sam i zamolila Nevena Tomića da prihvati Matišinu ponudu i da pokuša načiniti novi prijedlog za snimanje, sa izborom pjesama koje bi bile manje složene i više po Matišinom ukusu.

Spustila sam slušalicu, a u ušima su mi još zvučale riječi Nevena Tomića da će se Marko na kraju odreći sebe, a uz njih je u mojoj svijesti stajalo i pitanje zbog čega sam mu se ja odmah pridružila

sumnjom da je to već učinio. Zar nisam u nedavnom razgovoru se Markom stekla dojam da se oporavio i da je dobro raspoložen?

Nije to, naravno, bilo prvi put da nisam razumijevala samu sebe. Kako sam onda mogla znati šta se zbiva u dušama drugih ljudi?

"Opet ti", rekao je Marko kada sam ga po drugi put u istom danu nazvala telefonom. "Mora da ti je dosadno."

Nije mi bilo dosadno. Nazvala sam ga da bih rastjerala sumnju koja se uvukla u mene na kraju razgovora sa Nevenom Tomićem.

"Morala sam te nazvati", rekla sam, "da bih se uvjerala da si doista zadovoljan."

"Jesam", odgovorio je, smijući se, "ali ne mogu garantirati da ću to dugo biti".

"Je li i moja teta zadovoljna?", upitala sam, premda nisam imala nikakvu predstavu o tome šta sam tim pitanjem željela postići.

"Ne znam šta tvoja teta osjeća, ali znam da je ona čudo od racionalnosti."

"A šta sam ja?", upitala sam, takođe nenadano.

"Dakle, tako. Želiš saznati šta mislim o tebi. Nije ti dovoljno to što osjećaš."

Marko je bio u pravu. Nisu mi bila dovoljna osjećanja. Ona su me održavala na površini svijesti, ali mi nisu omogućavala da krenem dalje.

"Ti tražiš izlaz", pokušala sam to objasniti i njemu i sebi. "Odričeš se svega na ovom svijetu da bi ga našao i, kada ga nađeš, odreći ćeš se i sebe samog. I svi oni koje poznajem na neki način čine isto. Samo se ja vrtim u jednom krugu i u mogućnosti sam izići iz njega samo kada me netko povede."

"Šta ti se dogodilo, Dijana?"

"Zašto misliš da mi se nešto dogodilo?"

"Zato što si počela postavljati pitanja koja govore da više nisi zadovoljna sobom."

"Kako bih mogla biti zadovoljna sobom kada i do tako očiglednih istina mogu doći samo posredstvom drugih ljudi?"

"Dobro je što si nezadovoljna", rekao mi je Marko smijući se. "A ja sam, na žalost, zadovoljan. To mi neće donijeti dobra."

"Tebi je lako i da se šališ i da mudruješ, jer ma šta uradio, ti znaš da pred sobom imaš neki cilj, znaš bar približno gdje se on nalazi i od čega se sastoji."

"Nemoj da te to muči. Najvjerojatnije ni ja ne znam ništa više od tebe, premda sam sve uložio na jednu kartu. Uostalom, mnogi pametni ljudi tvrde da nije važan cilj nego put do njega."

Rekla sam mu da me nije utješio.

"Žao mi je, Dijana", odgovorio mi je na to. "Upravo si krenula putem za koji si vjerovala da je za tebe zatvoren. I više te nitko neće moći utješiti dok se ne pomiriš sama sa sobom."

Rekla sam mu da bih se bolje osjećala da je on u mojoj blizini.

"I ja bih želio biti pored tebe pa makar se i ne osjećao bolje", rekao mi je Marko. Zar sam mogla tražiti bolju utjehu?

"Hoćeš li da dođem?", upitao je.

Prije nego što sam mu odgovorila postala sam svjesna da sam doista krenula onim putem na koji sam do prije nekoliko trenutaka gledala kao na isključivu sudbinu nekih drugih ljudi.

Rekla sam mu da ne dolazi.

Krajem svibnja tatina je bolest počela ubrzano napredovati. Rak mu je gotovo naočigled proždirao utrobu. Rastao je, nadimajući stomak, a iscrpljujući i čineći manjim sve ostale dijelove tijela. Postalo je besmisleno hraniti i braniti to tijelo, koje je napadalo samo sebe.

Bol je sada bila trajna i porasla je do one jačine koja je i najjaču volju činila nedovoljnom. Tata nije bio od onih ljudi koji su u patnjama očvrtnuli i koji su spremni da nove nevolje dočekuju bez suvišnog straha. Svoj dotadašnji život proveo je uglavnom u miru, izbjegavši bolesti i druge veće tjelesne tegobe. I već prvo veće suočavanje sa njima bilo je ono u kojem su se sve šanse nalazile na protivnoj strani.

Uvidjevši da nije oboružan za trpljenje, tata me je, snebivajući se, zamolio da mu pomognem.

"Kako da ti pomognem?", upitala sam ga, svjesna da ne postoji sredstvo koje bi mu otklonilo bolove duže od nekoliko minuta ili, u najboljem slučaju, nekoliko sati.

"Odvezi me do rijeke ili do nekog ponora, da skočim i da prekinem ovu patnju. Ili mi nabavi neki otrov, da mirno umrem u krevetu."

Njegova me je molba prenerazila u tolikoj mjeri da u prvom trenutku nisam mogla ničim reagirati na nju. Tek kada sam se sjetila sa kakvim je mirom Marko govorio o smrti, počela sam se i sama miriti sa mogućnošću da i o tome razmišljam i govorim. A to me je, opet, navelo na zaključak da pomoć mogu potražiti samo od Marka. Pomoć i za mene i za tatu.

Nazvala sam stan tete Paule. Nitko mi se nije javio. Telefon je bezuspješno zvonio i u Markovom stanu u Zenici. Nazvala sam restoran „Skala” u Crkvicama. Ovog puta imala sam sreće. Neven Tomić je bio na svom mjestu pored šanka. Upitala sam ga najprije da li je razmislio o Matišinoj ponudi za snimanje.

"Razmislio sam", odgovorio mi je. "I to tako temeljito da nije ostalo ni traga nekoj dvojbi."

"Šta si odlučio?"

"Zahvali Matiši na ponudi i reci mu da nisam zainteresiran za snimanje."

Nisam mogla prikriti razočaranje.

"Zašto?", upitala sam ga.

"Zato što je kasno da u ovim godinama započinem novi posao", odgovorio je.

"Zar je glazba za tebe nešto novo?"

"Bila bi ako bih se upustio u posao koji mi predlažete ti i Matiša. Muzika mi je sada zadovoljstvo, a možda to više ne bi bila ako bih se njome bavio profesionalno. Možda je Marko u pravu. Možda je bolje odreći se strasti do koje nam je mnogo stalo nego joj prići sa pogrešne strane i nepovratno je izgubiti."

"Znači li to da odobravaš Markov način života?", upitala sam.

"Dakako da ne znači. Rekao sam da je on možda u pravu, a ne i da jeste."

Upitala sam ga da li se Marko nalazi u Zenici. Potvrdio je pa sam ga zamolila da ga potraži i da mi kaže neka me hitno nazove.

Dok sam čekala Markov poziv, razmišljala sam o tome kako ću Matiši obrazložiti Tomićevo odbijanje. Da li će on uopće biti u stanju shvatiti šta je Neven Tomić htio reći, pitala sam se. Nisam ni najmanje bila sigurna u to pa sam pomislila da bi možda bilo najbolje umjesto istine reći bilo što drugo. Možda to da Neven Tomić ne želi snimati zbog toga što Matiša ne prihvata Markove pjesme.

"Šta ti se dogodilo?", upitao me je Marko kada je nešto kasnije nazvao.

Rekla sam mu da mi je potrebna njegova pomoć i objasnila šta tata traži od mene.

"Sjećaš li se da si mi pokazao jednu biljku čiji latinski naziv sadrži i arapsku riječ za grob?", upitala sam ga, želeći ga podsjetiti da mi je tom prilikom rekao da je godinama pravio tinkturu od dijelova te biljke, da bi imao pri ruci sredstvo kojim bi mogao prekratiti patnju ako bi postala nepodnošljiva.

"Sjećam se i znam šta želiš", odgovorio je.

Upitala sam ga šta će učiniti.

"Doći ću do tebe pa ćemo vidjeti šta je naše da činimo."

Došao je i prije nego sam mu se nadala. Kada sam narednog jutra krenula u ured, zatekla sam ga kako me čeka pred ulazom u zgradu u kojoj sam stanovala. Bilo je dovoljno da me samo pogleda pa da osjetim da je nestao teret koji me je do tada pritiskivao.

"Drago mi je što te vidim", rekla sam mu. "I hvala ti što si požurio."

"Da si ranije pozvala, ranije bih došao", rekao je gledajući me svojim uobičajenim pogledom, u kojem nikada nisam nalazila ni trunke povoda za sumnju.

"Da li bi učinio i nešto drugo za mene?", upitala sam želeći provjeriti da li je moje zapažanje točno.

"Poslovica kaže da nije dobro iskušavati prijatelje ako želimo sačuvati njihovo prijateljstvo. To, naravno, ne važi za nas. Mi smo nešto više od prijatelja."

Željela sam nastaviti razgovor, ali ne tu, na ulici, pa sam pozvala Marka da pođe sa mnom u Muzičku nakladu „Matiša“.

"Ako ću te ometati u poslu, pođi sama", rekao mi je Marko. "Naći ćemo se popodne."

Skoro da sam se nasmijala na pomisao da zbog zauzetosti na poslu ne bih mogla uraditi nešto za sebe. I odmah potom postala sam svjesna da Matišino poduzeće ne bi ništa izgubilo kada ja ne bih bila u njemu. Možda bi čak nešto i dobilo, jer otkako me je Matiša postavio na novo mjesto nisam uradila baš ništa što bi se moglo uračunati u njegov prihod.

Na ulazu u prostorije poduzeća sreli smo Matišu. Predstavila sam mu Marka i uzgred napomenula da je on tu u privatnoj posjeti.

"Nećemo, dakle, razgovarati o poslu?", upitao je Matiša.

"Nećemo", odgovorila sam, "jer Neven Tomić ne želi snimati druge pjesme."

Na Matišinom licu vidjela sam tragove iznenađenja, ali i napora da se suzdrži i da ne otkrije nešto od onog što je u tom trenutku osjećao. Vjerujem da je zbog toga odlučio promijeniti temu razgovora i obratiti se Marku.

"Da li se nas dvojica odnekud poznajemo?", upitao ga je, pažljivo mu razgledajući lice na onaj svoj prostačko-naivni način, u kojem jedva da je bila prikrivena želja da se promatrani osjeti poniženim.

"Možda", odgovorio mu je Marko, uzvraćajući pogledom u kojem je bilo samo mnogo mira.

"Mogao bih se kladiti da smo negdje bili zajedno", rekao je Matiša. "Sjetiću se ja", dodao je odlazeći.

Povela sam Marka u svoj ured.

"Sjetiće se on i ako nikada niste bili zajedno", rekla sam.

"Ne bi me iznenadilo ako se sjeti", rekao je Marko nakon što je zatvorio vrata ureda. "Prošlog Božića bili smo zajedno u Zenici."

Sada je na meni bio red da se iznenadim.

"Nisam ti o tome pričao, jer sam čekao pogodan trenutak", dodao je.

"Znači, poznaješ Matišu."

"Ne mogu reći da ga poznajem. Bili smo zajedno tek nekoliko sati. U to vrijeme ja sam bio u pripitom stanju, a tvoj je gazda bio u podmaklom stadiju pijanstva."

Umjesto da razgovaramo o tati i o tome kako da mu pomognemo, natjerala sam Marka da mi ispriča cijelu priču o prošlogodišnjem susretu sa Matišom u Zenici. Zanimalo me je, između ostalog, i to kako se Matiša u to vrijeme našao u Bosni kada je meni rekao da će božićne blagdane provesti kod svojih roditelja u Vinkovcima.

"Ja sam stekao dojam da je on iz Zenice ili iz njezine okoline", rekao mi je Marko. "Jer, premda je bio pijan, sasvim se dobro snalazio u nazivima i rasporedu pojedinih dijelova grada i okolnih naselja. Kada sam ga na kraju smjestio u taksi, rekao je vozaču da ga odveze u Podbriježje."

Interesiralo me je pod kakvim su se okolnostima upoznali.

"Upoznali smo se u „Skali”, i to tako što je on prišao stolu za kojim sam ja sjedio i zamolio da mi se pridruži. Dozvolio sam mu da sjedne, na što mi je zahvalio tako što je naručio piće za obojicu. Onda je počela priča, a pričao je samo on. Tako sam saznao da je on taj čuveni Matiša, nekadašnji pjevač, a sada uspješni muzički nakladnik iz Zagreba. Slušao sam ga tek reda radi i zbog pića koje je plaćao. Dok nije spomenuo tvoje ime."

"Pričao je o meni?!", gotovo sam uzvikuvala i bila sam spremna istog časa skočiti i potražiti Matišu da bih ga upitala sa kakvim je pravom pričao o meni nepoznatom pripitom čovjeku.

"Osim toga pokazao mi je i tvoju fotografiju", dodao je Marko i iz unutarnjeg džepa jakne izvadio moju sliku, i to upravo onu za koju nisam mogla utvrditi na koji je način nestala iz mog albuma.

Pitala sam ga kako je došao u posjed te slike. Da li ju je dobio od Matiše?

"Naravno da nisam", odgovorio je. "Matiša se hvalio da ima lijepu ženu, ali i da ima još ljepšu ljubavnicu, koju ne bi zamijenio ni za što na svijetu. Pita sam ga šta će učiniti onom tko mu je jednog dana ukrade. Odgovorio mi je da će ga ubiti. Tada sam odlučio da ću mu najprije ukrasti ovu sliku."

"Zbog čega?", upitala sam. "Zbog toga da bi mu se narugao?"

"Zbog tebe", odgovorio je Marko. "Poželio sam te imati."

Gledala sam ga kao opčinjena. Nisam osjećala potrebu ni da se pokrenem niti da nešto kažem. Sve je već bilo učinjeno i rečeno. Poruke su postojale i bile su upućene meni. A ja sam se na njih odazvala.

Upitala sam ga zašto je „Posljednju želju” poslao Matiši.

"Ne Matiši nego tebi", odgovorio je. "Matiša mi je rekao šta radiš i znao sam da će pjesma najprije doći u tvoje ruke."

Pitala sam ga šta je očekivao da ću uraditi.

"Ako si onakva kakvom sam te zamišljao, pretpostavio sam da ćeš reagirati upravo onako kako si reagirala. Prije nego što sam izgubio svijest, ostavio sam ti i drugu poruku na stolu u svojoj sobi, za slučaj da dođeš na vrijeme."

Pružila sam ruku i vrhovima prstiju uklonila nepostojeći pramen kose ispred Markovog desnog oka, dok su mi suze tekle sustižući jedna drugu na obrazima. Plakala sam ne znajući zašto i ne osjećajući nikakvu promjenu zbog toga. Kao da su to bile tuđe suze, koje su tek kroz moje oči našle put ka slobodi.

"Sve dolazi na svoje mjesto", rekao je Marko i pružio mi moju fotografiju koju je ukrao od Matiše.

"Ne želiš je zadržati?", upitala sam.

"Ne. Fotografija mi nije dovoljna. Hoću da imam tebe."

"Imaš me."

"Moja je želja, na žalost, sebična. Želim te imati samo za sebe."

Osjetila sam kako crvenim sjetivši se da sam u posljednje vrijeme gotovo svakodnevno odlazila sa Matišom u motel.

"Imaćeš me", rekla sam i pri tome sam znala da ću biti u stanju održati obećanje.

Znala sam i to da moram odmah započeti sa promjenama, a prije svega vidjeti šta se može učiniti za tatu i pobrinuti se za Markov smještaj.

"Jesi li donio nešto?", upitala sam Marka.

Kimnuo je glavom, a zatim je iz džepa izvadio bočicu sa zelenom tekućinom i stavio je ispred mene na stol.

Upitala sam ga kako tekućina djeluje.

"U malim količinama može djelovati umirujuće, ali ne mora, a u većim je vjerojatno smrtonosna", rekao je.

"Zašto vjerojatno? Nisi siguran?"

"Nekoliko puta spremao sam se isprobati, ali sam zbog nečeg odustajao."

Pitala sam ga šta da radim.

"Prepusti ocu neka odluči. Može početi sa malim dozama pa, ako ne pomognu, uvijek će imati vremena za ono krajnje rješenje."

Uzela sam bočicu i krenuli smo u moj stan. Ponijela me je neka luda nada da bi tekućina koju mi je Marko dao mogla pomoći tati ne da umre bez patnje nego da preživi.

"Moram ti napomenuti da to što namjeravamo uraditi zakon ne odobrava", rekao mi je Marko pred ulazom u stan. "Bilo bi dobro da o tome nitko ništa ne sazna."

Suglasila sam se, ali sam se tek tada uplašila.

U stanu nas je dočekalo zabrinuto Josipovo lice. Upitala sam ga da li je tati bar malo lakše. Samo je odmahnuo glavom i izišao iz stana. Njemu je tatina patnja teže padala, jer nije ni pomišljao da joj se može na neki način doskočiti.

Povela sam Marka u spavaću sobu. Tatino izmučeno lice razvuklo se u jedva zamjetljiv smiješak kada me je ugledao. Dala sam mu bočicu i ponovila ono što mi je Marko rekao - da tekućina u njoj može pomoći ako se uzima u malim dozama, a da je u većim izuzetno opasna. Nisam mogla reći da je smrtonosna.

"Ti sam odluči", rekla sam tati.

"Šta znači mala doza?", upitao je.

Pogledala sam Marka.

"Jedna kavena žličica", rekao je.

Drhtavim rukama tata je odmjerio malu žlicu tekućine i usuo je u čašu vode, a zatim je sve žurno ispio. Stajala sam pored Marka i čekala da vidim šta će se dogoditi.

"Povraćaće", šapnuo mi je Marko.

Požurila sam donijeti neku posudu.

Marko je bio u pravu. Tata je brzo reagirao na popijenu tekućinu, i to tako žestoko da sam bila veoma blizu da optužim Marka za obmanu. Obuzeli su ga takvi grčevi da su prethodni bolovi izgledali kao blago upozorenje. Povratio je zelenu tekućinu i još mnogo drugog sadržaja.

Na sreću, napad nije trajao duže od mog povjerenja u Marka. Kada je prestao povraćati, tata se vidljivo opustio. Odahnuo je, obrisao znoj sa lica, okrenuo se na drugu stranu i, na moje veliko čuđenje, zaspao.

Uzela sam Marka za ruku i povela ga u drugu sobu.

"Čini se da djeluje", rekla sam ohrabrena.

"Djeluje kao i svaki snažan otrov", rekao je Marko. "Zato se od njega nemoj nadati nekom dobru. Sada će morati smanjiti dozu. Tako će smanjiti žestinu reakcije, ali takođe i učinak."

Marko je djelovao uvjerljivo i, premda ništa nije obećavao, uspio me je umiriti. Osjećala sam da mu nešto dugujem i da odmah moram početi vraćati dug. Pitala sam ga da li nešto želi.

"Želim, ali ne ovdje i ne sada", odgovorio mi je. "Nadam se da će nam se još koji put pružiti prilika da budemo sami i slobodni od briga."

To što mi je rekao nalikovalo mi je na oprostaj. Zato sam se, kada je ustao sa stolice, bacila na njega i primorala ga da ponovno sjedne.

"Ostaćeš ovdje sa mnom dok budem bila potrebna tati, a nakon toga ići ćemo tamo gdje ti odrediš", rekla sam mu, riješena da ga zadržim svim sredstvima.

Uklonio mi je pramen kose ispred oka i nije povukao ruku nego je njom obuhvatio moju sljepoočnicu.

"Nemoj činiti nešto samo zbog toga što si očajna", rekao je.

Uvijek je znao šta osjećam. Bila sam očajna i pored tanke nade koju mi je ulijevao san, koji je tatu još uvijek odvajao od patnje i sve bliskije smrti. Ali sam bila sigurna da očaj nije razlog što Marka želim zadržati pored sebe. Sasvim pouzdano sam naslućivala da me je upravo on okrenuo ka izlazu iz ukletog kruga moje nemoći, u kojem sam ja bila onaj koji je osuđen da samo slijedi tuđe tragove. Marko mi je nudio i sebe i slobodu, da idem sa njim i da se krećem svojim sopstvenim putem.

"Očajna jesam, ali ti znaš da to nije ni u kakvoj vezi sa tobom. Izuzev, naravno, što ne postoji nitko drugi tko bi me mogao utješiti tako kao ti", rekla sam mu i zamolila ga da me ne napušta.

"Želiš da ostanem tu, u tvom stanu?", upitao je.

Potvrdila sam.

"Jesi li svjesna posljedica?"

Ponovno sam potvrdila.

"Šta ćeš učiniti?"

Rekla sam da ću javiti Josipu da više ne dolazi.

Marko me je privukao, posjeo na svoja koljena i ogrlio rukama.

"Jesi li sigurna da možeš preuzeti na sebe sav taj teret?", upitao je.

Nisam bila sasvim sigurna, ali sam osjećala da se mogu provući kroz sva iskušenja i kroz sve nedaće koje me očekuju ako Marko bude uz mene. Pokušala sam mu to objasniti.

"Dobro", rekao je. "Ako si čvrsto odlučila, ostaću i biću uz tebe sa svim svojim snagama. I dobrim i lošim."

Sjedeći na njegovim koljenima, ograđena njegovim rukama, praćena mirom iz njegovih očiju, osjećala sam se sigurnom kao nikada u svom životu. Željela sam tu ostati zauvijek. Željela sam da se ništa ne pomjeri, da sve oko mene zaspe, da zaspemo i nas dvoje i da u snu nastavimo ono što smo odlučili započeti.

Možda bih i zaspala da me nije trgnuo Markov glas.

"Pođi u sobu i pogledaj kako ti je otac", rekao mi je.

Nerado sam se izvukla iz njegovog zagrljaja i pošla u spavaću sobu. Tata je još spavao.

"Pretpostavljam da imaš mnogo toga da uradiš", rekao mi je Marko ustajući sa stolice. "Ako ti mogu pomoći, kaži. Ako ne mogu biti od koristi, pošao bih da prošetam i razgledam okolinu."

Mogao mi je biti od koristi u nekim kućanskim poslovima. Ipak sam mu rekla da je slobodan. Željela sam neko vrijeme ostati sama, da bih raščistila bar nešto od onog silnog nereda u sebi. Počela sam time što sam nazvala Muzičku nakladu „Matiša” i potražila Josipa.

"Šta se dogodilo?", upitao je Josip kada je prepoznao moj glas.

"Ne mogu ti objašnjavati preko telefona", rekla sam mu i zamolila ga da tog i narednih nekoliko dana ne dolazi u stan.

"Zbog čega?", upitao je.

"Zbog toga što će ovdje biti drugi čovjek", rekla sam.

"Matiša?"

"Ne. Onaj što je jutros došao sa mnom."

"Mislio sam da je liječnik."

Pokušala sam ga utješiti. Rekla sam mu da znam za njegovu vezu sa Monikom i da mi se čini da njih dvoje veoma dobro pristaju jedno uz drugo, mnogo bolje nego ja i on.

"Ja i Monika smo samo dobri prijatelji", rekao je Josip utučeno.

Bilo mi je jasno da nema smisla da se ubjeđujemo pa sam ga zamolila da bude strpljiv i da se smjesti negdje drugdje dok se tatina bolest ne okonča. Nakon toga ću ja, rekla sam mu, otići i prepustiti mu stan. Nevoljko je obećao da će učiniti tako.

"Hoćeš li dolaziti na posao?", upitao me je i to me je pitanje iznenadilo. Morala sam veoma brzo pronaći odgovor na njega.

Rekla sam mu da narednih dana vjerojatno neću, a znala sam da će raskid sa Matišom neminovno povući i raskid sa njegovim poduzećem.

Spustila sam slušalicu i provirila u spavaću sobu. Tata je bio budan. Sjedio je na krevetu i gledao kroz prozor. Okrenuo se kada sam otvorila vrata.

"Uđi", pozvao me je. "Sjedi do mene."

Sjela sam. Ispred nas je bio otvoren prozor i mogli smo vidjeti kako se između blokova zgrada provlači svjetlucava površina rijeke.

Pitala sam ga kako se osjeća.

"Malo sam se odmorio. Bolje rečeno, predahnuo sam."

"Boli li te?"

"Bol se ne gubi ni jednog trenutka. Osjećao sam je i u snu, ali tada kao da me nije bilo briga za nju."

Osjećala sam da ništa neću uraditi kako treba ako tati ne ispričam šta mi se događa. I to usprkos nelagodi koja me je priječila da govorim o nečemu što ni sama nisam razumijevala do kraja.

"Onaj čovjek koji je jutros bio ovdje sa mnom", započela sam, ne znajući točno šta želim reći.

"Šta je sa njim?", upitao je tata.

"Želim živjeti sa njim", rekla sam i nakon toga je sve bilo jasnije i lakše.

"Šta je sa Josipom?"

Rekla sam da nemam ništa protiv njega, ali nisam rekla da ja njega vidim kao jednog od onih dovršenih ljudi, koji su zaokružili svoju svijest, koji znaju šta hoće i koji ne osjećaju nikakvu potrebu da mijenjaju sebe ili svoju okolinu.

"Udala sam se za njega zato što u tom trenutku nisam poznavala ni njega ni sebe, ali sam sada shvatila da ja moram poći dalje, a da me on niti može pratiti niti je u stanju zadržati me."

"Nisam znao da si tako komplicirana", rekao mi je tata.

Rekla sam mu da to nisam znala ni ja, a onda sam mu ukratko ispričala o Matiši i o Marku.

"Vjeruješ li u sudbinu?", upitao me je.

Priznala sam da još nisam stigla do toga da čvrsto vjerujem u bilo što.

"Dakle, još uvijek se oslanjaš samo na ono što trenutno osjećaš."

Složila sam se sa njegovom konstatacijom, premda sam u sebi pored osjećanja nazirala i nešto što je ta osjećanja povezivalo i od njih gradilo jedan niz, koji me je činio potpunijom.

"Uostalom, nije važno", dodao je. "Živi onako kako možeš."

GLAVA PETNAESTA

Marko je veliki dio dana provodio vani, hodajući ulicama. Na osnovu onoga što sam uspjela saznati od njega, izlazio je iz stana sa samo jednim ciljem - da se uputi u jednom smjeru i da se, poslije tri, četiri ili više sati, vrati na isto mjesto iz suprotnog pravca.

Pitala sam ga čime se zanima za vrijeme tih šetnji.

"Ničim", odgovorio mi je. "Samo koračam."

"O čemu razmišljaš?"

"Ne razmišljam. Dok hodam, mozak koristim tek toliko da bih se orijentirao i ostao čitav."

Pitala sam koja je svrha tim njegovim šetnjama.

"Ne znam", odgovorio je. "Znam samo da se dobro osjećam dok koračam ujednačenim ritmom duž linije koja će se završiti u istoj točki od koje je započeta."

Rekla sam mu da mi to više nalikuje na svojevrsnu psihoterapiju nego na šetnju.

"Vjerojatno si u pravu", složio se Marko.

Kada bi se vratio sa svojih izleta po zagrebačkim ulicama, Marko je obično odlazio da porazgovara sa tatom. Tata bi ga pitao kuda se tog dana kretao, a onda je zatvorenih očiju pratio nabranje naziva ulica, čija je lista svakog dana izgledala drugačije.

"U Splitu si vrijeme provodio na drugi način", rekla sam Marku, pokušavajući saznati zbog čega je tamo bio zadovoljan već i time da se zadržava u stanu i da se bavi kuhanjem jela, pranjem posuđa, brisanjem prašine i obavljanjem drugih kućanskih poslova.

"Split nije pogodan za putovanja ovakve vrste."

"Mogao si plivati", rekao je tata.

"Pokušao sam, ali kako nisam sklon vodi, moralo se dogoditi da zalutam."

Upitala sam ga kako je zalutao, a on je samo odmahnuo rukom. Pretpostavila sam da događaj o kojem nije želio pričati ne može biti beznačajan pa sam sljedećeg dana nazvala tetu Paulu, da bih saznala šta se dogodilo.

Tetina je priča bila kratka i nevjerovatna. Rekla mi je da su otišli na plažu da se sunčaju. Bilo je toplo pa su ušli u vodu. A kada su se našli u moru, Marko je zaplivaio. Teta Paula je vjerovala da će se uskoro okrenuti i vratiti se natrag, ali se on uporno udaljivao. I tek kada joj je nestao iz vida, nju je uhvatila panika i poslala je da traži neko plovilo. Poslije približno jednog sata uspjela je pronaći Marka već iznemoglog i pomirenog da se preda sredini u kojoj je plutao. Pokupila ga je iz vode i čini se da je tim činom potrošila svu onu zalihu strpljenja koju je bila namijenila njemu, a koja se meni činila neiscrpnom. Rekla mu je neka ide tamo odakle je došao.

"Pa naravno", rekla sam teti, nisi mogla postupiti drugačije. Nisi se mogla pomiriti sa jednim takvim izgredom, jer ti si završena, dovršena ili, bolje rečeno, savršena žena, a Marko je, kao i ja, tek nedovršena kružnica."

Bila sam bijesna, a takve su morale izgledati i riječi koje sam izgovarala, jer se teta Paula iznenadila.

"O čemu govoriš?", upitala je. "I zašto se ljutiš?"

Nisam odgovorila na njezina pitanja. Rekla sam joj da se, u stvari, ne čudim što je otjerala Marka nego se, naprotiv, čudim da je uopće bila u stanju bar jedanput u svom životu izići iz svoje udobne i sigurne ljuštore, da bi zavirila u ljudske nevolje i pokušala pomoći. To, naravno, nije moglo dugo trajati, jer nije učinjeno iz nagonske potrebe nego iz znatiželje.

"U redu, mogu priznati da sam u Bosnu poslala iz znatiželje", rekla je teta, a po njezinom glasu osjetila sam da je povrijeđena. "Kaži mi zbog čega si ti išla tamo. Nisi išla sa namjerom da pomogneš, jer i nisi učinila gotovo ništa, sve si prepustila meni. Može se reći da je tvoj cilj bio da povećaš svoju zbirku muškaraca. U početku ti se Marko nije sviđao, ali kada si shvatila da bih ja mogla biti zainteresirana za njega, uskočila si između nas, da bi osujetila moju eventualnu namjeru."

Rekla sam joj da ona ne može imati ništa sa Markom, jer je on poruke uputio meni a ne njoj.

"Ne budi dijete, Dijana. Zar još vjeruješ u poruke?"

Upitala sam je zar nije sâma Markove pjesme protumačila kao poruke.

"Rekla sam da bi se tako mogle shvatiti, a ne da one to i jesu."

"Nemamo se nas dvije što sporiti", rekla sam, želeći okončati raspravu, koja je po mnogo čemu nalikovala na svađu. "Sâm Marko mi je rekao da je „Posljednju želju” poslao sa namjerom da meni prenese određenu informaciju i poziv."

"Marko govori ono što mu koristi, a ti prihvataš ono što se uklapa u tvoje fantazije. Zbog toga ti se čini da se vas dvoje savršeno slažete, a ne vidiš da na kraju iz svega toga ništa dobro neće proizići."

Teta Paula je prekinula vezu prije nego što sam uspjela reći da iz nje govori ljubomora, jer je, eto, maločas priznala da je bila zainteresirana za Marka.

Bila sam zadovoljna kada sam spustila slušalicu. Raščistila sam još jedno polje u sebi. Preostalo je još ono najopasnije, moglo bi se reći minsko polje - Matiša. Predosjećala sam da će me tek na njemu sačekati ona prava iskušenja.

Da će biti žilav protivnik, Matiša je pokazao veoma brzo. Već prvog dana kada sam izostala sa posla pojavio se na vratima mog stana, da bi, kako mi je rekao, saznao kako se osjećam i može li mi čime pomoći. Teško mi je bilo ignorirati njegovu predusretljivost, premda mi je bilo sasvim jasno da se iza nje skrivao dobro promišljen plan.

Rekao mi je da zna da prolazim kroz jedno teško razdoblje i da zato ne moram ni razmišljati o poslu, jer me on oslobađa svih obaveza u poduzeću dok kriza ne prođe. Mislim da je namjerno upotrijebio riječ "kriza" umjesto riječi "bolest" kako bi mi stavio do znanja da je u samom središtu zbivanja. Vjerujem da mu je bilo poznato da je Josip promijenio adresu stanovanja i da je Marko došao na njegovo mjesto, a ako je to znao, lako je mogao pretpostaviti da ću napustiti Muzičku nakladu. Zbog toga je požurio da mi ponudi neograničeno odsustvo.

Matiša se ponašao tako da sam bila prisiljena zahvaliti mu na pažnji i na doista nesebičnim ponudama. Time je odgodio početak raščišćavanja na području za koje je vjerovao da predstavlja njegovu interesnu zonu. A vjerojatno je računao da će vrijeme raditi u njegovu korist.

U mom stanu se zadržao tok toliko da kaže sve što je naumio reći. Čak mi nije ni pokušao zakazati sastanak, što me je dodatno uvjerilo da je dobro upoznat sa situacijom.

"Ako ti bilo što zatreba, nazovi me", rekao je Matiša odlazeći.

A kada je otišao, bila sam toliko ljuta na sâmu sebe da bih vjerojatno vrištala ili učinila nešto slično da se tata nije nalazio u susjednoj sobi. Propustila sam idealnu priliku da mu kažem da će mi pomoć možda trebati, ali ne od njega, te da ubuduće ne računa na mene ni u kom pogledu.

Kada se vratio sa svog pješačkog maratona, Marko je odmah zapazio promjenu u mom raspoloženju. Osjećala sam potrebu da mu se povjerim.

"Pa zašto te to zabrinjava?", upitao me je kada sam mu ispričala zbog čega sam bijesna. "Nije neophodno trčati ispred događaja. Najčešće je dovoljno ići ukorak sa njima."

Nitko drugi me nije mogao utješiti tako brzo i umiriti tako temeljito.

"Jasno je da odluke o sebi moraš donositi sâma, ali se u njihovoj realizaciji možeš osloniti i na mene", dodao je i otišao u sobu da bi tatu upoznao sa ulicama koje su tog dana sačinjavale njegov pješački krug.

Pošla sam za njim i prvi put sam opazila da tata ne pokazuje nikakvo zanimanje za Markov izvještaj. Napola je ležao a napola sjedio, vjerojatno nalazeći negdje između ta dva položaja točku najmanje napetosti i najmanjeg bola. Lice mu je, međutim, govorilo da je i ta najmanja količina bola morala biti ogromna. Male doze Markovog otrova, koje su mu u prethodnih nekoliko dana donosile pokoji trenutak relativnog mira, očigledno više nisu bile djelotvorne.

Pozvala sam liječnika iz hitne pomoći. Došao je, dao tati injekciju i otišao. Bez riječi i bez učinka. Tata je i dalje pokušavao održati se u položaju koji ga je najmanje vrijeđao, stežući pri tome dlanovima obje ruke svoj nabujali stomak, kao da je nastojao mehaničkom silom zaustaviti napredovanje kancera kroz svoje unutarnje organe.

Ja i Marko sjedili smo pored njega na krevetu i šutke promatrali njegovu agoniju. Marko je izbjegavao da me pogleda. Znala sam zbog čega, jer mi je već rekao da odluke o sebi moram donositi sama, a on je tu da bi mi pomogao. Ja, međutim, nisam mogla donijeti nikakvu odluku umjesto tate.

A tata kao da je naslutio da i ja patim zajedno sa njim. Ili je to sasvim dobro znao. Rukom i glavom dao mi je znak da odem iz sobe i da ga ostavim samog. Na mene su ti slabašni pokreti djelovali poražavajuće, jer su govorili da me tata u ovim presudnim trenucima ne želi za svjedoka.

Zaplakala sam, prije svega zbog toga što nisam imala snage da se oduprem njegovoj želji, ali takođe ni svom nagonu da pobjegnem od nadolazeće smrti, i da ostanem pored njega do kraja. Marko me je uzeo za ruku i izveo iz sobe. Na vratima sam se osvrnula i na noćnom ormariću ugledala gotovo do vrha napunjenu bočicu sa zelenom tekućinom.

"Ti možda misliš da si dužna ostati pored njega do kraja, a ne znaš da se često bolesnikova patnja uvećava zbog nespokojstva kojim je okružen", rekao mi je Marko.

Odveo me je u dnevnu sobu, posjeo na stolicu i u ruku mi stavio čašu sa pićem.

"Smrt ne traži svjedoke, jer im nema što saopćiti o sebi", dodao je.

"Ti znaš kako to izgleda", napola sam upitala, a napola konstatirala. "Bio si blizu smrti", dodala sam, misleći pri tome na stanje u kojem smo ga teta Paula i ja zatekle kada smo krajem siječnja ušle u njegov stan u Crkvicama.

"Ne znam koliko sam blizu ili koliko daleko bio od nje. Znam samo da sam bio prešao granicu patnje i da sam bio ušao u područje ravnodušnosti. Nisam više osjećao ni glad, ni žeđ, ni bol, niti bilo kakvu nelagodu. Osjećao sam jedino toplinu, koja je rasla, i ništa više. Kao da mi je tijelo sagorijevalo, ali ja zbog toga nisam bio ni najmanje zabrinut."

Upitala sam ga da li ponekad zažali što smo ga teta Paula i ja zaustavile na tom putovanju i vratile u život.

Odmahnuo je glavom.

"Vratio sam se po iskustvo koje mi je cijelog života nedostajalo i koje bi mi nedostajalo i na drugom svijetu, ma kakav on bio, pa bih bio prisiljen proživjeti još jedan zemaljski život, ili više njih, da bih ga stekao."

Pretpostavljala sam da govori o ljubavi. Ipak sam ga zamolila da mi objasni o kakvom je iskustvu riječ.

"O onom koje se stvara u čovjeku dok prolazi kroz ljepotu."

"Kroz kakvu ljepotu?"

"Bilo kakvu."

"Ljepotu čovjeka?"

"Naravno. Ljepota čovjeka, za mene ljepota žene, je najpotpunija, jer u sebi sadrži i sve ostale zemaljske ljepote."

"Ponadala sam se da ćeš govoriti o ljubavi."

"Pa upravo o ljubavi i govorim. Ljubav je to iskustvo kretanja kroz ljepotu."

Nisam u cijelosti shvatala šta hoće da kaže, ali ga dalje nisam propitivala. Činilo mi se nepriličnim razgovarati o ljubavi dok se tata u susjednoj sobi bori sa strašnim bolovima. Ipak smo bili prisiljeni razgovarati o svemu i svačemu, pa i o ljubavi i ljepoti, dok smo tog i narednih nekoliko dana bdjeli pored tate, čekajući da se njegove patnje završe.

Tata je bio svjestan svega. Znao je da mu preostaje jedino tih nekoliko dana ispunjenih mukama, koje su mu već bile oduzele prepoznatljiv lik. Svaki put kada bismo se duže zadržali u njegovoj blizini ljutio se i zahtijevao je da izidemo iz sobe. Ili nije želio da budemo svjedoci njegovoj ponižavajućoj nemoći ili je želio da otkloni bar onu patnju koja nije bila nužna.

Svaki put kada sam napuštala njegovu sobu pogledala bih bočicu sa zelenom tekućinom, a to isto činila sam i kada bih se tamo vraćala, da bih provjerila da li je razina tečnosti ista.

Tako smo ja i Marko bili prisiljeni sjediti u kuhinji, gdje smo mogli razgovarati bez straha da ćemo svojim glasovima smetati tati. Razgovor je bio jedino sredstvo kojim smo mogli ispuniti vrijeme, koje smo sada provodili isključivo u stanu. Ja sam izlazila samo da bih nabavila ono najnužnije, dok je Marko potpuno odustao od svojih šetnji po gradu.

Tih nekoliko dana koje smo proveli ne odvajajući se jedno od drugog ostalo mi je u naslijeđe kao ogrlica sastavljena od najvećih dragocjenosti, iz koje još i sada crpim ono za mene najviše vrijedno. Čini mi se da sam u tom kratkom periodu riješila sve svoje probleme, otklonila sve nedoumice i oslobodila dušu iz zatočeništva.

Markova blizina započela je svoje blagotvorno djejestvo na mene odmah po njegovom dolasku u stan. Još iste večeri vratio mi se san, koji sam izgubila one noći kada sam se sa tatom dovezla iz Bjelovara. Izgledalo mi je kao da se razvezao neki od čvorova koji su moje postupke povezivali sa osobama i zbivanjima iz moje okoline.

Vjerujem da su me razgovori, koje smo tih dana kritičnih za tatu vodili Marko i ja, iz temelja preporodili, prije svega zbog onog što sam ja kazivala. A govorila sam o svemu što mi je padalo na pamet, počev od mojih najranijih sjećanja pa do onih zbivanja koja sam izvlačila iz dubina svoje podsvijesti u vrijeme sâmog kazivanja o njima.

Govorila sam i nisam osjećala nikakvu potrebu da zaobiđem nešto od onog što se objelodanjivalo u mojoj svijesti. Ništa mi se nije činilo više ili manje važnim. Zbog toga sam imala mnogo toga da kažem i govorila sam mnogo, daleko više od Marka, kome je preostajalo da me pažljivo sluša i da, s vremena na vrijeme, izrekne pokoji svoj sud ili tek neko zapažanje.

Stekla sam dojam da mu to nije teško padalo, jer je imao priliku promatrati me, što mu je, činilo mi se, pružalo više ugone od mog pripovijedanja. Kada sam to rekla, nasmijao se, ali se nije suprotstavio.

"Imaš pravo", rekao je. "Uživam kada te promatram. Pogotovo kada govoriš o sebi, jer ti se tada na licu događaju promjene koje mi o tebi kazuju i više nego bi mogla i pomisliti. Međutim, varaš se ako misliš da te sa manje užitka slušam. Kada sam prvi put vidio sliku tvog lica, poželio sam te upoznati, ali tek kada sam ti čuo glas, bio sam siguran da se moja želja uputila u pravom smjeru."

Rekao je da mu se sviđa moje lice i da mu se dopada moj glas, a propustio je da se izjasni o onom što sam govorila. Nije mi to smetalo. Osjećala sam da me prihvata takvu kakva jesam, sa svim onim što je u meni zatekao. Dovoljno mi je bilo i to da sam u njegovom prisustvu bila oslobođena svih svojih tajni i svih strahova vezanih za njih.

Nije nam smetala ni prava ljetna žega, koja je kroz sve otvore nadirala u stan. U početku smo pokušavali da joj se, koliko je to moguće, prilagodimo odbacivanjem odjeće, izbjegavanjem hrane koju je trebalo kuhati ili peći i uzimanjem hladnih napitaka. Kada smo uvidjeli da sve te mjere donose zanemarljive učinke, jednostavno smo se prestali obzirati na vrućinu.

Toliko smo bili obuzeti sâmi sobom i međusobnim ispovijedanjem da vrijeme i zbivanja u okolnom prostoru nisu za mene imali ono uobičajeno značenje. Da je bilo drugačije, tatina agonija bi ostavila daleko teže posljedice na mene. Učinila bi da postanem kruća nego što jesam i ogorčenja na sudbinu, jer ne bih imala ničeg što bih joj mogla staviti nasuprot.

"Tata je bio dobar čovjek", rekla sam između ostalog Marku, "i nije zaslužio ovoliko količinu patnje. Bio je jednostavan, miran i bez želje da zagorčava i komplicira život ni sebi niti drugima."

"Na žalost, takvi ljudi, koji nam se čine jednostavnim zbog toga što raspolažu malim brojem rješenja za životne zagonetke, često su osuđeni da iz života odu najtegorbnijim putem", rekao mi je Marko. "Jer, kao što ni u životu nisu imali na raspolaganju više izlaza, tako im ni u smrti ne ostaje mnogo mogućnosti za izbor."

Ove misli i mnoge druge koje smo izmijenjali ja i Marko nisu me učinile manje osjetljivom na tatinu patnju, ali su ipak pomogle da toj patnji nađem bar neki smisao, da je ne gledam kao ogoljenu

činjenicu, koja izdvojena djeluje još neljudskije. Kasnije sam shvatila da su me ti razgovori sa Markom pripremali ne samo za tatinu smrt nego i za onu koja će uslijediti nešto kasnije.

Pričajući o sebi, o svom djetinjstvu i djevojaštvu, o ocu i majci i o onom što nam se zajednički događalo, neosjetno sam praznila naboje energije u sebi i, kada je tata umro, iz mene nije sijevnula munja niti zatutnjao grom. Nisam se onesvijestila, nisam vrisnula. Stajala sam pored kreveta i bez riječi promatrala ono nešto kože i kostiju što je bilo preostalo od tatinog lica. To, naravno, ne znači da je moja žalost bila manja nego što je mogla biti. Naprotiv, bila je možda i veća, ali se nije izlila u bujici nego se je raširila i natopila me cijelu. Prekrila mi je i sjećanje na prošlost i pomisao na budućnost.

Naprосто me je paralizirala i tko zna koliko bih dugo stajala na istom mjestu da me Marko nije povukao za sobom.

"Sada nam predstoji da uradimo mnogo toga", rekao mi je.

Dok smo izlazili iz spavaće sobe, nagoni sam okrenula glavu i pogledala bočicu na noćnom ormariću. Bila je poluprazna.

"Dakle, ipak", pomislila sam, ali dalje od te konstatacije nisam otišla.

Nazvala sam najprije hitnu pomoć, a zatim sam o tatinoj smrti obavijestila Josipa, mamu i tetu Paulu.

Uskoro je stigao onaj isti šutljivi liječnik koji je povremeno obilazio tatu. Ovlašno je pogledao leš, upitao za vrijeme smrti i ispunio umrlicu.

"Zbog toplog vremena bilo bi dobro što prije prebaciti ga u mrtvačnicu", rekao je i zatražio od nas da tatu snesemo do bolničkog automobila.

Marko je omotao tatino tijelo plahtom na kojoj je ležalo i podigao ga u naručje. Izgledalo mi je kao da drži zaspalo dijete.

"Ostani tu, odmah se vraćam", rekao mi je i sigurnim koracima uputio se niz stubište.

Zatvorila sam vrata i otišla do prozora, odakle sam mogla vidjeti kako se na ulazu u zgradu pojavljuje najprije liječnik pa Marko sa tatinim tijelom u naručju, kako se zatim upućuju prema upadljivo crvenom bolničkom automobilu. Liječnik je otvorio oboja zadnja vrata i Marko se popeo unutra sa svojim teretom, da bi desetak sekundi kasnije izišao bez njega.

Zatvorili su vrata na automobilu, izmijenjali nekoliko riječi, a onda je liječnik ušao u automobil, dok je Marko ostao stajati na istom mjestu. Automobil je krenuo, sišao na kolovoz i ubrzo se izgubio iz vida. Marko je još stajao na istom mjestu i prije nego što se okrenuo i zakoračio prema ulazu u zgradu, podigao je glavu, uhvatio moj pogled i mahnuo mi rukom.

Kada se vratio u stan, Marko je otišao u spavaću sobu, uzeo se noćnog ormarića bočicu sa zelenom tekućinom i dao je meni.

"Sakrij to negdje", rekao je, a ja sam, ne razmišljajući, bočicu ubacila u svoju ručnu torbicu.

GLAVA ŠESNAESTA

"Sada je vrijeme da odlučiš o svojoj daljnjoj sudbini", rekao mi je Marko nakon što smo uradili sve što je bilo potrebno za tatin pogreb, koji se imao obaviti na groblju u Bjelovaru.

Rekla sam mu da sam odluku o tome već donijela.

"Zar nisi osjetio?", upitala sam ga.

Odgovorio je da jeste osjetio, ali da ipak želi da se dogovorimo.

"Poći ću sa tobom", rekla sam. "Već sam se pomirila sa mišlju da sve ovo napustim."

"Ne plašiš se?", upitao je. "Znaš da nemam skoro ništa."

Sjetila sam se zamrznutog praznog stana, ali to ipak nije bilo neugodno sjećanje.

"Ne plašim se", odgovorila sam, osjećajući se sposobnom da pretrpim još mnoge nedaće, ali i da nađem u sebi snage i sposobnosti da otklonim njihove uzroke.

"Tvoje uvjeravanje primio bih sa velikom rezervom da nisi već dva puta bila kod mene."

Time je naš dogovor o zajedničkom životu bio praktično okončan. Pošto sam obećala Josipu da ću mu prepustiti stan sa svim predmetima u njemu, kupila sam samo one stvari koje su pripadale osobno meni i smjestila ih u automobil. Odlučili smo da ćemo se nakon pogreba iz Bjelovara odvesti izravno u Bosnu.

Sjedili smo u užarenom stanu i čekali da dođe vrijeme koje smo odredili za polazak. Nisam željela u Bjelovar stići prerano, kako bih izbjegla i neželjene susrete i neželjene razgovore.

"Želio bih ti reći da nisi dužna bilo šta uraditi za mene", rekao mi je Marko. "Ovo vrijeme koje smo do sada proveli zajedno sasvim je zadovoljilo moju čežnju za ljepotom."

"A da li će te od njezinog viška zaboljeti glava?", upitala sam, spremna da se borim svim sredstvima za svoju odluku da mu pružim još mnogo više ljepote, i ljubavi uz nju.

"To još ne mogu reći", odgovorio je i zagrlio me tako snažno da su se naše znojem ovlažene majice zalijepile jedna za drugu.

Krenuli smo u određeni sat i u Bjelovar smo stigli u pravo vrijeme. Otišli smo pravo na groblje, gdje se već nalazila nekolicina srodnika i znanaca, među kojima sam zamijetila tetu Paulu i Matišu. Josip je prišao čim nas je ugledao. Rekao mi je da su djed i baka toliko pogođeni tatinom smrću da mu nije bilo teško nagovoriti ih da ostanu kod kuće. Bila sam mu zahvalna zbog toga.

Među prisutnim sam opazila i mamu. Ostala je u pozadini. Nije nam se htjela priključiti vjerojatno zbog toga da bi naglasila kako više ne pripada tatinjoj obitelji. Teta Paula je neko vrijeme oklijevala. Na kraju je ipak prišla. Mene je poljubila, a sa Markom se pozdravila jednako srdačno kao i sa Josipom.

Matiša se, na moje veliko čuđenje, držao rezervirano. Nije nimalo nalikovalo na njega da se suzdržava i da čeka u pozadini da bi vidio kakve će poteze drugi povući. Pomislila sam kako je napokon i on došao u situaciju da ne zna šta mu je činiti, ali sam bila sigurna da takvo stanje neće dugo potrajati. Ako je nečim zbunjen ili zbog nečeg dezorijentiran, Matiša će iskoristiti svoju snažnu volju da se što prije vrati jednom od onih svojih malobrojnih rješenja za životne zagonetke. I on je bio jednostavan čovjek.

Za vrijeme pokopa Marko je bio šutljiviji nego inače. Djelovao je odsutno, ali je ta njegova odsutnost sadržavala pomiješana osjećanja sjete i ogorčenja, što se moglo jasno vidjeti u izrazu njegovog lica. Nisam mogla izdržati a da ga, šapućući mu u uho, ne upitam o čemu razmišlja. Samo me je pogledao i odmahnuo glavom.

Ostali smo pored tatinog groba dok sva zemlja nije bila nagrnuta i dok je nisu prekrili vijenci i cvijeće. Stajala sam između Marka i Josipa i osjećala sam se zaštićenom. Sa druge strane groba stajao je Matiša i uporno me promatrao pogledom kojeg nisam mogla odgonetnuti, a nedaleko od njega mama je nešto žustro objašnjavala teti Pauli.

Nisam mogla naći slobodno mjesto između vijenaca i cvijeća gdje bih zabola i zapalila svijeću pa sam zatvorila oči i zamislila svijeću koja izgara mirnim crveno-plavim plamenom. Gledala sam u plamen, a kroz njega mogla sam nazrijeti i sliku tate onakvog kakvog sam ga zatekla na klupi u parku ispred bolnice. Gledajući ga, na neki sam način bila zahvalna njegovoj bolesti, njegovoj patnji i njegovoj smrti, jer su nas zbližili toliko da nije ostalo ništa što bi nas moglo razdvojiti.

Kada sam otvorila oči, vidjela sam da je prisutno isto društvo i da se nitko nije pomjerio sa svog mjesta. Kao da su čekali šta ću ja učiniti.

"Ja se više neću vraćati u stan. Tvoj je", rekla sam Josipu, a onda sam povukla Marka prema izlazu iz groblja. Žurila sam. Htjela sam saznati o čemu je Marko razmišljao u vrijeme pogreba.

"Pričaj", rekla sam mu kada smo sjeli u automobil i krenuli.

"Hoću ako mi najprije kažeš šta si ti zamišljala kada si zatvorila oči."

"Zamišljala sam zapaljenu svijeću i kroz njezin plamen promatrala sam tatu kako sjedi na klupi u bolničkom parku, puši i razmišlja."

"Znači da smo oboje bili u isto vrijeme zaokupljeni vatrom. Meni se to događa uvijek kada se nađem na nekom pogrebu. Sve ono što se tada zbiva navodi me da razmišljam o tome kako je za čovjeka ponižavajuće da ga, nakon svih iskušenja u ovom životu, na kraju ubace u zemlju i zemljom zatrpaju, iako je cijelo vrijeme od svog rođenja pokušavao pobjeći od nje. Uvijek mi se činilo primjerenijim onom u njemu što ga spaja sa vječnošću da se čovječije tijelo uputi prema zvijezdama, odakle je i poteklo, ili da bar bude sažeženo vatrom ovdje na zemlji. Koliko bi ljepše i dostojanstvenije izgledalo kada bi se umrli ljudi, umjesto na groblje, dovozili na kosmodrom i, umjesto u raku, smještali u raketu i ispaljivali u svemir. Ili kada bi se barem predavali velikim lomačama, koje bi osvjetlile i ogrijale preostale ljudske duše. Ovako sâmi činimo to da nas naši mrtvi vežu za zemlju i stalno nas podsjećaju da smo tijela, a da tijela pripadaju zemlji. I ako neki pojedinac pokuša da se otrgne iz zemaljskog zagrljaja, sve ćemo učiniti da ga zadržimo i povučemo natrag ili bar da ignoriramo njegovo postojanje i njegovo djelo."

"Zbog toga si bio ogorčen?", upitala sam.

"Nikako se ne mogu pomiriti sa činjenicama koje govore da ljudi radije gledaju u svoja stopala nego u ono što im je u glavama. Važnije im je ono na čemu stoje nego sve ostalo. I onda kada mogu bar nazrijeti da njihov opstanak nije više ni tjelesno vezan isključivo za zemlju, zemlja im je i dalje i mjesto rođenja, i mjesto boravka, i domovina, i vječno počivalište. Na sve su spremni da je zadobiju i zadrže i nikakav grijeh nije dovoljno veliki da bi ih odvratio od borbe za zemlju, u kojoj je do sada proliveno more ljudske krvi. I kada se Bogu mole, mole se zbog zemlje i za zemlju, a ne zbog svojih duša i njihove vječnosti."

"A ti se nemoj brinuti za druge ljude sada kada sam ja tu", rekla sam Marku i dometnula da će imati dovoljno problema i sa mnom.

Kimnuo je glavom.

"Imaću ako i ti budeš gledala sebi u noge."

Nasmijala sam se pokušavajući zamisliti kako bih izgledala kada bih zauzela takav stav.

"Ali znam da ti to ne radiš, jer da radiš, ne bi ostavila sve što si imala i pošla sa mnom tamo gdje možda nećeš imati ništa. Ja možda nisam sposoban žrtvovati se za druge. To moraš imati na umu ako budeš došla u priliku da me osuđuješ. Možda sam već osuđen da živim sâmi i da tražim ona vrata za koja pretpostavljam da se nalaze jedan korak izvan sna. Ne jedan korak daleko nego jedan korak blizu sna, što znači da izlaz neću naći ako se budem kretao površinom zemlje i površinom sebe. Moram ga tražiti korak izvan sna i korak iznad tla."

"A tvoja žena?", upitala sam. "Kuda se ona kreće?"

"Vidjela si je."

"Ali je nisam upoznala."

"Upoznaćeš."

Rekla sam mu kako mi se čini da ga njegov šurjak Neven Tomić izuzetno cijeni, o čemu svjedoči i njegovo odbijanje da za Matišu snimi disk na kojem ne bi bile i Markove skladbe.

"Cijeni te", dodala sam, "pa ipak je, koliko ja mogu procijeniti, sa obje noge čvrsto ukopan u zemlju".

"Mnogima se takvim čini, a vjerojatno i njemu sâmom. Međutim, ja ne vjerujem da je njegov zemaljski oslonac toliko čvrst."

Prije nego što smo došli do priključka na autocestu, rekla sam Marku da u Bosnu nećemo ići najkraćim putem.

"Prvi put sam u Bosnu ušla sa juga, drugi put sa zapada. Sada joj želim prići sa sjevera."

Marko nije imao ništa protiv toga.

Bila sam sretna što smo ja i Marko uvijek imali nešto o čemu smo mogli razgovarati. I dok smo jurili auto-cestom, nas dvoje smo, kao zavjerenici, do u detalje pretresali naše živote, ponajprije one prošle. Sadašnjost nam je pružala dovoljno ugodnosti da bismo osjećali potrebu prekapati po njoj, a budućnost će se, osjećala sam to, nametnuti i sama.

Bila sam sretna i zbog toga što ponovno idem u Bosnu. Sviđala mi se ta zemlja, bar ono što sam od nje vidjela. Ne bih mogla točno reći zbog čega. Možda zbog krajolikâ koji su godili mojim očima, a možda i zbog miješanja suprotstavljenih vremenskih okolnosti pod kojima sam je doživjela.

Prvi moj susret sa Bosnom bio je ujedno i prvi moj doživljaj snježne mećave u planini, veličanstvene po silini nadiruće ledene bjeline, u kojoj sam kroz svoj strah mogla nazrijeti jedino smrt. Drugi susret dogodio se u okruženju miomirisnog zraka, mlakog povjetarca, svijetlog zelenila i radosne svjetlosti. Treći moj dolazak u Bosnu pamtiću po užarenoj atmosferi, koja je stezala grlo, a cestu pretvarala u rijeku izmaglice, po kojoj su automobili plovili kao fantomska stvorenja.

Graničnu rijeku Savu prešli smo kod Šamca, a odmah potom uputili smo se uz rijeku Bosnu. Pitala sam Marka da li se raduje što se vraća kući.

"Pitaš li ozbiljno?"

Potvrdila sam.

"Možeš okrenuti automobil u sasvim suprotnom pravcu ili bilo gdje drugdje. Meni će biti svejedno sve dok smo zajedno."

"A da si sâm?"

Prije nego što je odgovorio, Marko je neko vrijeme razmišljao.

"Da sam sâm, vjerojatno se do kraja života ne bih ni pomakao iz Zenice i to pitanje bi bilo sasvim izlišno."

"Ne putuješ rado?"

"Samo ako mi je to izuzetno važno."

Znači, ja sam mu izuzetno važna, pomislila sam i ta me je misao ispunila ponosom. Međutim, i pored ponosa osjećala sam kako mi znoj sve više natapa odjeću. Bilo je već kasno poslijepodne, ali je sunce još uvijek žestoko pržilo pa zrak koji je ulazio kroz otvorene prozore nije uspijevao osvježiti unutrašnjost automobila. Rekla sam Marku da ću morati negdje stati. Činilo mi se da njemu vrućina ne smeta, jer se ni jedanput nije požalio na nju.

"Izaberi mjesto koje ti se sviđa pa stani", rekao je Marko.

Izabrala sam livadu pored rijeke Bosne na kojoj je raslo nekoliko granatih stabala, čije su krošnje pravile sjenu i na travi i na vodi. Sjeli smo na obalu neposredno uz rijeku. Skinula sam sandale i noge stavila u vodu. Bilo je to veliko olakšanje nakon zapare u automobilu. Marko nije slijedio moj primjer.

"Tebi nije vruće?", upitala sam ga.

"Jeste, čak je i meni vruće."

"Zašto se ne osvježiš?"

"Ne vrijedi, uskoro ćemo se ponovno kuhati."

"Znači li to da ne pribjegavaš privremenim rješenjima?"

"Uglavnom ne."

"Zar ne bi bilo lijepo okupati se pa, recimo, popiti hladno pivo, a zatim, zašto da ne, voditi ljubav tu na travi?", upitala sam, na što se Marko osmijehnuo, dok su mu oči zasvijetlile, govoreći same za sebe da bi to bilo lijepo.

"A možda bi bilo bolje kada ne bismo osjećali vrućinu, ni žeđ, ni čežnju za drugim tijelom, kada bismo bili slobodni?", upitao je Marko mene.

"Postavlja se, dakle, prastara dilema: ljepota ili sloboda", dodao je, ali je sjaj u njegovim očima govorio da nikakve dvojbe, u stvari, nema.

Pitala sam ga šta bi on izabrao: ljepotu ili slobodu.

"Nemoguće mi je odgovoriti na to pitanje, jer te dvije čežnje - za ljepotom i za slobodom - jedine su koje me još uvijek drže na okupu. Nemoguće mi je opredijeliti se ni za jednu niti za drugu, jer one stoje na protivnim stranama i nude mi jednaku nagradu i jednako ispaštanje. A jasno mi je da ću se, ranije ili kasnije, morati odreći jedne od njih dvije. Sada se pitam da li je to moguće. Da li je moguće odabrati jednu polovinu sebe pa onda cio iza nje stati? Je li moguće podijeliti se, a ipak ostati cjelina? Jednu polovinu sebe odbaciti, a zaokružiti se?"

Pitala sam ga zbog čega se moramo opredjeljivati. Meni nije izgledalo da su ta dva pojma suprotstavljena u tolikoj mjeri da jedan nužno isključuje drugog.

"Ljepota je čežnja trenutka, a sloboda je trajna čežnja. Ljepota je čudesna zagonetka, ali je i najveća varka. Može se reći da je ona sjajna barka sačinjena od strasti i propasti. Sloboda, naprotiv, nije nikakva zagonetka, u njoj je sve jasno, jer i sama govori dovoljno glasno da će od svega zemaljskog da nas oslobodi. Ako se opredijelimo za ljepotu, opredijelićemo se i za ponavljanja, koja svaki put ljepoti dodaju po kap tuge, jer joj istovremeno oduzimaju dio nje same. A ako se opredijelimo za slobodu, moramo biti spremni na neprekidne promjene."

"Gdje se nalazi izlaz koji tražiš?", upitala sam. "U ljepoti, u slobodi ili negdje između?"

"Jedino što znam je da se nalazi jedan korak izvan sna, a postoje snovi i o ljepoti i snovi o slobodi."

Osjetila sam da bismo mogli otići predaleko ako bismo nastavili ovaj razgovor.

Znala sam da moram nešto učiniti, a to što je uslijedilo učinila sam posve instinktivno. Podigla sam se i u jednom trenutku svukla haljinu preko glave, a već u sljedećem kliznula sam u rijeku.

Bilo je to nešto što sam odavno priželjkivala - naći se u vodi koja teče i koja kao živo biće svojim bezbrojnim prstima obuhvata i dodiruje moje tijelo sa svih strana. Držeći se jednom rukom za obalu, drugom sam skinula gaćice, koje su mi se u vodi činile kao oklop, i dobacila ih Marku.

"Ja mislim da je ovo nešto između ljepote i slobode, savršeno između", rekla sam, puštajući da mi tijelo lebdi nekoliko centimetara ispod površine rijeke, tek toliko da bi skakutavi valovi mogli prelaziti preko njega kao preko glatkog bijelog kamena.

Marko me je promatrao svojim svijetlim očima, u kojima se čežnja iskrila sličnim zlatnim iskricama.

"Želiš li me?", upitala sam, osjećajući silnu nježnost prema njemu.

Odgovorio mi je samo smiješkom.

Pogledala sam oko sebe i dvadesetak metara nizvodno spazila šumarak crvene vrbe, čije je šiblje raslo na niskoj pjeskovitoj obali. Rekla sam Marku da ćemo se tamo naći, a onda sam pustila da me riječna struja ponese. Marko me je slijedio obalom noseći moju odjeću.

Susreli smo se ispod niskog svoda vrbovih grana na vlažnom pijesku. Ležala sam do pola uronjena u vodu i promatrala kako se Marko svlači, bez suvišne žurbe i ne skidajući pogleda sa mene.

"Ne znam šta ja tražim od života, ali mislim da mi neće biti potrebno nešto više od ovoga", rekla sam mu kada se opružio pored mene i svoje lice primakao tik uz moje. Oboje smo bili željni ove blizine. U prethodnim danima gotovo smo neprekidno bili jedno pored drugog, ali nam tatina patnja nije dozvoljavala da prijedemo onu crtu iza koje dva tijela postaju jedno.

Dlanom svoje desne ruke Marko je krenuo duž moga tijela, kao da mu želi ispitati obrise i zapamtiti oblike, dok je lijevu stavio ispod moje glave, da bi je zaštitio od pijeska. Nije žurio, a ovog puta ni ja nisam osjećala potrebu da pokretima svog tijela prizivam užitak, jer sam osjećala da se on nalazi u neposrednoj blizini svuda oko nas. Trebalo je samo osloboditi mu ulaz i čekati da se počne ulijevati.

Bilo je to za mene potpuno novo iskustvo. Bez grčeva, bez pokreta, ležeći mirno između dviju Markovih ruku, kao između dviju elektroda, od kojih je jedna bila učvršćena za moju glavu, a druga

se neprekidno kretala površinom moga tijela, osjećala sam kako me valovi slasti zapljuskuju zajedno sa riječnim talasima.

Činilo mi se da sâma ništa ne doprinosim svom tom užitku i da on, u stvari, dotječe u mene kroz Markove ruke. To me je u jednom trenutku podstaklo da pomislim kako je od nas dvoje Marko taj koji daje, a koji za uzvrat ne dobiva ništa. Zbog toga sam osjetila potrebu da objema rukama obuhvatim njegovu glavu i počnem je cjelivati, unoseći u poljupce svu zahvalnost koju sam mogla pronaći u sebi.

Vjerujem da je Marko shvatio moju namjeru. Na zahvalnost je uzvratio strašću, a zatim je isti plamen zahvatio i mene. Talasanje naših tijela izdvojilo se iz talasanja rijeke i podiglo me iznad pijeska i vode i ponijelo negdje gdje još nisam bila. A cijelo vrijeme uz mene je putovalo i osjećanje da se krećem kroz one rijetke slojeve zbilje, za koje bi se moglo reći da se nalaze jedan korak izvan sna.

Kada se kovitlac strasti slegao, ušli smo u rijeku da sa tijela saperemo pijesak i znoj, a onda smo se odjenuli i odšetali do parkirano automobila.

"Za ispunjenje tvoje skromne želje nedostaje još samo hladno pivo", rekao mi je Marko.

"Vruća ljubav i hladno pivo su doista idealna kombinacija", rekla sam, promatrajući kako se u riječnu dolinu uvlače sjene okolnih brda.

Pivo smo mogli popiti u jednom od mnogih restorana i kafea smještenih pored ceste, ali sam ja odjedanput poželjela da se što prije nađem u našem domu. Upravo u tom trenutku sam na Markov stan počela gledati kao na svoj i na naš zajednički dom.

"Pivo ćemo popiti kod kuće", rekla sam i izvezla automobil na kolovoz.

Naredni sat vozili smo se šuteći, zabavljeni svojim mislima. Ja sam usto, koliko mi je to vožnja dozvoljavala, razgledala krajeve kroz koje smo prolazili, diveći se strmim obroncima brda prekrivenih šumama i pašnjacima i uživajući najviše u tome što je rijeka Bosna stalno bila na dohvat mog pogleda. Pratila me je kao iznenadno stečena prijateljica, koja nikako ne može da se odvoji od mene pa stalno istrčava naprijed, da bi se jednog trenutka sakrila iza grupe stabala ili iza nekog brijega, a već slijedećeg izvirila, namigujući odbljescima sunca od površine vode.

Nakon što smo prešli dva mosta i prošli kroz dva tunela, koji su se nanizali jedan na drugi, Marko me je obavijestio da ćemo uskoro stići u Zenicu.

GLAVA SEDAMNAESTA

Već se počeo hvatati sumrak kada sam zaustavila automobil na parkiralištu ispred dvojnog solitera u Crkvicama. Bila sam umorna od vožnje i vrelog dana pa sam rekla Marku da ću svoje stvari ostaviti u automobilu ako dizalo ne bude radilo.

"Ne brini za stvari", umirio me je Marko. "Ja ću se pobrinuti za njih, a ti se pobrini za hranu i za piće."

Ostavila sam ga da izvadi moju prtljagu iz automobila i da je prebaci do ulaza u zgradu, a ja sam pošla u najbližu prodavaonicu. Morali smo popiti svoje nepopijeno pivo, ali nema razloga, pomislila sam, da ne popijemo i nešto drugo, premda to drugo nismo spominjali. Kada sam ugledala hranu na policama i u rashladnim vitrinama, sjetila sam se da cijelog tog dana nisam u sebe unijela ništa osim jutarnje kave i osjetila sam žestoku glad.

Snabdjevši se onim što sam smatrala dovoljnim za to večer, otišla sam do drugog od dva solitera koji su se dodirivali jednim od svojih uglova. Marko me je čekao u dizalu sa svim mojim stvarima. Odahnula sam, sjetivši se ranijih zamornih i, još više, dosadnih uspinjanja do desetog kata.

"Zar nisi mogao dobiti stan na nekom od nižih katova?", upitala sam Marka.

"Svaka loša stvar ima bar jednu dobru stranu i obrnuto", odgovorio je. "Dobra strana mog stana je vjerojatno jedan od najljepših pogleda u ovom gradu."

Uskoro sam se uvjerila da je Marko bio u pravu. Premda je nadolazeća noć već bila u dobroj mjeri ograničila vidik, mogla sam ocijeniti vrijednost Markovog stana kao vidikovca. Zgrada u kojoj se nalazi smještena je na grebenu koji razdvaja dvije riječne doline. S jedne strane, gotovo uz sam greben, tekla je rijeka Bosna, široka i plitka, iza koje se prostirao najveći dio grada. Sa druge strane nalazila se mnogo uža dolina, kroz čiju je sredinu tekla nevelika Babina rijeka svedena u betonsko korito.

"Ujutro ćeš imati bolji pogled", rekao mi je Marko, a potom me je smjestio na balkon. Na sebe je preuzeo zadaću da pripravi hladnu večeru i posluži piće.

Oslonila sam se leđima o još topao zid i promatrala most preko rijeke Bosne, čije su svjetiljke odražene u vodi treperile u ritmu riječnih valova. Pomislila sam kako Marko nije u pravu, jer sam u isto vrijeme osjećala i ljepotu i slobodu. Možda će to osjećanje, pomislila sam potom, trajati kratko, ali ga zbog toga nisam mogla zanijekati.

"Dakle, tu smo", rekao je Marko kada mi se pridružio na balkonu. "Šta ćemo raditi?"

"Sjedićemo tu gdje jesmo, popićemo svoje pivo, i još ponešto, i uživamo u ovom izvanrednom pogledu", rekla sam.

"Šta ti se u tom pogledu sviđa?", upitao me je, dodajući mi limenku sa pivom.

Mogla sam mu reći samo to da mi se sviđa sve što sam uspjela vidjeti prije nego što je tama prekrila obrise grada i ostavila bezbrojne otočiće osvijetljenih prozora i uličnih svjetiljki. Pa i raspored tih svjetala i slika koju su stvarala na pozadini noći sviđali su mi se.

"Slagao bih ti ako bih rekao da mi se u vidokrugu ovog balkona nešto posebno sviđa", rekao je Marko i ja sam bila sigurna da on to nije rekao zbog toga da bi omalovažao moje zapažanje, a još manje zbog toga da bi istakao suprotstavljenost naših osjećanja.

"Ti ovaj prizor gledaš istim očima iz dana u dan već godinama i suviše si zasićen njim da bi mogao uživati u njemu. Meni je to sve novo, svježije, različito u odnosu na sredinu iz koje dolazim pa nema razloga da mi se ne sviđa. Tim manje što, bar na prvi pogled, ne zapažam ništa neskladno, ništa što bi se moglo predstaviti kao izrazito ružno."

Marko se najprije nasmijao, a onda mi je rekao da bi moju izjavu mnogi u Zenici primili kao melem na ranu, čak i pod uvjetom da ona dolazi od jedne sasvim nepoznate osobe.

Rekla sam mu da ja ništa ne govorim i ne činim zbog drugih ljudi u ovom gradu nego zbog njega i zamolila sam ga da me ubuduće ne smješta tamo gdje mi nije mjesto.

"Ako sam rekla da mi se sviđa ovaj grad viđen sa ovog mjesta, to nikako ne znači nešto drugo osim da u ovom trenutku upravo to i osjećam."

"Vjerujem ti", rekao mi je Marko uozbiljen. "Iskrena si, a upravo sam te takvu i želio. Kada nešto kažeš, onda mogu znati da je baš ta karta u igri i da nemaš skrivenih aduta kojima ćeš me lupiti po glavi u trenutku kada se najmanje nadam."

Rekao je upravo ono što bih i sama kazala da je zahtijevao da opišem svoj odnos prema njemu. Igrala sam otvorenim kartama u igri koju nisam namjeravala dobiti, ako je uopće imalo ikakvog smisla ono što se zbivalo među nama uspoređivati sa igrom.

"Nadam se da ni ti ne skrivaš nešto što bi me moglo neprijatno iznenaditi", rekla sam mu.

"Ja se nadam da si o meni već saznala sve one neprijatne činjenice, ali ne mogu garantirati da nije ostala još poneka za koju ne znaš", rekao je, a ja nisam mogla ocijeniti da li se šali ili govori cijelu istinu.

Neko sam vrijeme pokušavala u sve guščoj tami razaznati crte Markovog lica, a uspijevalo mi je uhvatiti tek poneki odraz svjetlosti grada u zjenicama njegovih očiju.

"Pričaj mi nešto", zamolila sam ga.

"O čemu?"

"O onom što ti ovog trenutka padne na pamet."

Osjetila sam dlan njegove ruke na svom licu. Pomilovao me je, a onda se spustio duž vrata na rame. Tu se nije zaustavio nego je nastavio kliziti duž moje nage ruke, sve do prstiju, koji su ga dočekali već rašireni. Nije trebalo da kaže ništa, jer su dodiri njegove ruke govorili više nego dovoljno. Ipak sam bila zadovoljnija kada sam mu začula glas.

"Pokušaj zamisliti", rekao je. "Ponoć je. Bolest ili strah te bude. Svjesna si svega, ali ipak još ne otvaraš oči. Čini ti se, progledaš li, pogodiće te slike lude. Slutiš da beznadan kaos ispred tebe kroči."

To što je govorio nalikovalo mi je na stihove.

"Sve živo u tebi brani svoje pravo na mir i na sreću, iako dobro znaš da tog dvoga ni za lijek dovoljno nema. Sve ćelije tvoje od kraja strijepe pa ipak se kreću ka nekoj točki u kojoj su smrt ili tek njezina sjena."

Nisam htjela prekidati ga, ali sam željela znati šta je to što mi govori.

"Uzalud prizivaš najljepše prizore u svojoj mašti, užas je jači i kao tornado sve pred sobom briše. Željela bi još jednom vidjeti jutro i cvijet u bašti prije nego sve se sruši i ništavilo zamiriše."

Ipak su stihovi, zaključila sam.

"Na kraju, kada već sve primiš kao sudbinu kletu i shvatiš da otvarati oči i nema nekog smisla, odjednom više i nije tako strašno i osjećaš potrebu svetu da odeš sa ove planete i iz njezinog besmisla."

Pitanja je u meni bilo sve manje.

"Usprkos sklopljenim očima vidiš: svjetla u susret ti plove. Bezbrojne svemirske lađe to su, a kormilari u njima su duše svih onih ljudi što prije tebe su bili i sada očito slave što se raja, pakla i čistilišta Zemljinog oslobodiše."

Slušala sam Markov glas i širom otvorenim očima promatrala svjetla u rijeci i svjetla nad rijekom i malo je nedostajalo da među njima ugledam svemirske lađe sa dušama koje se raduju što su se oslobodile Zemlje. Morala sam sâma sebi priznati da sam zbunjena i da ne znam šta bih mislila o onom što sam čula.

"Šta je to?", upitala sam. "Pjesma?"

"Rekao sam da pokušaj zamisliti. Dakle, to je bio samo poticaj da pokušamo razgovarati na jedan sasvim drugi način."

Rekla sam mu da sam pažljivo slušala i da sam vjerojatno nešto od onog što je rekao razumjela i uspjela sebi predstaviti slikama, ali da ipak nisam spremna o ponuđenoj temi dalje razgovarati.

"Osjećam se isuviše ugodno da bih dobrovoljno kvarila svoje raspoloženje", rekla sam. Nisam primijetila da je Marku zbog toga bilo krivo. Nastavili smo razgovarati o drugim temama.

Na počinak smo otišli neposredno iza pola noći. Bila sam toliko umorna da sam zaspala odmah čim sam legla. Utoliko sam se više iznenadila kada sam se probudila i vidjela da je još noć. Nije bilo potrebno da razmišljam gdje se nalazim i šta se sa mnom zbiva. Znala sam da sam pored Marka na njegovoj platformi za spavanje i da sam ponovno izgubila san.

U početku sam se ipak nadala da je u pitanju privremeni problem i da ću opet zaspati ako budem dovoljno strpljiva i ako dovoljno dugo ostanem nepokretna. Slušala sam kako Marko diše i povremeno ispušta glasove koji su nalikovali nekom nerazumljivom govoru. Pomjerila sam se tek toliko da bih mu se približila i da bih osjetila dodir njegovog tijela. Taj me je osjećaj umirivao i moju je nesanicu činio manje važnom i nedramatičnom.

Bdijenje mi u tom položaju vjerojatno ne bi teško padalo da mi pred oči nije došla slika koju su izazvale Markove riječi o svemirskim lađama, koje kao bezbrojna svjetla plove meni u susret, a kojima upravljaju duše svih onih ljudi koji su nekada živjeli ovdje. Nije mi bilo moguće izbjeći pitanje koje je od tih svjetala tatino. A odmah za njim uslijedila su i pitanja je li se morao baš u ovom trenutku naći tamo i koliko sam upravo ja doprinijela njegovom ranijem odlasku.

Poslije ovih pitanja nije moglo biti ni govora o strpljenju i mirovanju. Morala sam sići sa platforme i bar zapaliti cigaretu. Učinila sam to i izišla na balkon. Sjela sam na isto mjesto na kojem sam donedavno sjedila i slušala žuborenje rijeke. Ipak je Marko bio u pravu, pomislila sam. Ljepota i sloboda ne idu ruku pod ruku. Ipak sam požurila sa zaključkom koji je govorio suprotno.

Pokušala sam trezveno razmisliti i pronaći razlog moje nove nesаницe, uzimajući pri tome u obzir i okolnosti pod kojima se pojavila i nestala ona prethodna. Nisam, međutim, uspjela doći ni do kakvog konkretnog rezultata. Razmišljajući o prethodnoj nesanicі, došla sam do dva zaključka. Prvi od njih je taj da je ona nastala zbog toga što sam se uplašila iskušєnja koja su me očekivala u vezi sa tatinom bolešću, a drugi je da je nesаницa nestala zbog toga što mi je Markov dolazak garantirao da ću u njemu imati onaj oslonac koji mi je do tada nedostajao.

Dok sam sa balkona promatrala kako se noćna tmina sve brže rastvara, jasno sam osjećala da nemam nikakvog razloga posumnjati da mi je Marko i dalje jednako pouzdan oslonac. I ne samo oslonac nego mnogo više od toga. Uz takvo osjećanje mogao se poroditi jedino zaključak da je moja nova nesаницa posljedica nekog mog vlastitog grijehа. Ostalo mi je još samo da otkrijem kojeg.

Dolazak jutра otklonio je moju potrebu da prekapam po sebi i da tražim uzroke poremećaja. Dovoljno mi je bilo već i to što je noć prošla i što je ispred mene bio dan koji je obećavao da će biti dug, sunčan i topao pa da zaboravim svoje nevolje.

Nisam htjela buditi Marka, a kako sam znala da rado spava duže, odjenula sam se i tiho iskrala iz stana. Dizalom sam se spustila u prizemlje i izišla na još pustu ulicu. Neko vrijeme stajala sam ispred ulaza zgrade ne mogući se odlučiti na koju stranu da krenem. Prema onom što sam vidjela iz stana, znala sam da se na mojoj lijevoj strani nalazi dolina rijeke Bosne, a na desnoj dolina Babine rijeke.

Na kraju sam se odlučila za srednje rješenje - da pođem uz greben koji dijeli te dvije doline. Prešla sam ulicu i krenula stazom čija je podlogа od kamenih oblutaka svjedočila o njezinoj nesumnjivo velikoj starosti. Uskoro sam se našla na visoravni, prilično prostranoj, ali i pustoј. Osim nekoliko očigledno školskih objekata, sav ostali prostor prekrivali su trava i korov. Nisam mogla objasniti zbog čega je ostavljena ta oaza praznine. Kako je sa svih strana bila okružena gradskim sadržajima, u jednom trenutku učinila mi se kao davno napušteno uzletište.

U drugoj polovini visoravni kamenom popločana staza prelazila je u asfaltiranu ulicu, koja dugo prolazi između gradskog groblja, s jedne, te niza obiteljskih kuća i bolničkih paviljona, sa druge strane, a zatim se naglo spušta pored bolničke ograde do ulice koja se proteže uz korito Babine rijeke. Odlučila sam nastaviti šetnju prateći rijeku, koja se provlačila između stambenih blokova i prostranih slobodnih površina između njih.

Nisam se morala plašiti da ću zalutati, jer mi je dvojni soliter, u kojem se nalazio Markov stan, gotovo u svakom trenutku bio pred očima. Ispratila sam Babinu rijeku do njezinog ušća u Bosnu, a onda sam se, prešavši željezničku prugu i auto-cestu, vratila na mjesto odakle sam krenula u šetnju, ali sa suprotne strane.

Prije nego što sam ušla u zgradu, obišla sam susjedne prodavaonice i kupila namirnice potrebne za taj dan. Kada sam ušla u stan, zatekla sam Marka kako sjedi na platformi i čeka da se do kraja rasani.

"Poranila si kao prava domaćica", rekao mi je.

Nisam mu rekla ništa o tome kako sam provela noć. Skuhala sam kavu, odnijela je na balkon i sačekala da mi se Marko pridruži.

"Izgleda da ti se ovo mjesto sviđa", rekao je sjedajući pored mene.

Povrdila sam. Uvijek su me privlačila uzvišena mjesta sa kojih sam mogla promatrati udaljene predjele. Sa balkona Markovog stana pružala mi se mogućnost da sagledam najveći dio Zenice, a nešto bolje njezine južne i jugo-istočne dijelove.

"Šta bi željela danas raditi?", upitao me je Marko.

Rekla sam mu da bih željela poći na izlet, i to na onu istu planinu na kojoj smo bili proljetos.

"Privlače te visine", konstatirao je Marko. "A možda bi se ipak radije kupala?", upitao je, a ja sam odmah pomislila na jučerašnje kupanje u rijeci Bosni i pri tome sam bila sigurna da je upravo ono bilo povod Markovom pitanju.

"Kupanje ćemo ostaviti za neki drugi dan", odgovorila sam, osjećajući da će mi zaliha užitka koju sam stvorila prethodnog dana potrajati još neko vrijeme.

Prije nego što smo krenuli zamolila sam Marka da on vozi kako bih se mogla u cijelosti posvetiti promatranju okoline.

"U redu", složio se, "ali samo do gore. Kada popijem, ne želim imati upravljač u rukama, a planinu ne mogu podnijeti u potpuno trijeznom stanju. Čini me nesposobnim i za one svakodnevne aktivnosti. Umrtnjuje mi čula i usporava razmišljanje."

Provezli smo se najprije kroz Crkvice pa smo iza bolnice skrenuli ulijevo na cestu koja je vodila prema groblju, a kojom sam već prošla u svojoj jutarnjoj šetnji. Na križanju kod groblja skrenuli smo nadesno i gotovo se odmah počeli uspinjati uz obronak planine za koju mi je Marko rekao da se zove Smet.

Uvijek me je uzbuđivala vožnja brdovitim predjelima, u kojoj se stalno smjenjuju široki vidici sa padinama koje se kao zidovi ispriječe neposredno ispred vjetrobrana automobila, sunčeva svjetlost sa sjenom, kamenjar sa šumom. Da ne govorim o raznolikostima koje pružaju zavoji, serpentine, usponi, padovi, mostovi i tuneli.

Na putu kojim smo se vozili mostova i tunela nije bilo, ali je bilo mnogo toga vrijednog da se promatra. U više navrata zahtijevala sam od Marka da siđe sa puta i zaustavi automobil, kako bih mogla nesmetano uživati u panorami. Na lijevoj strani mogla sam, kao na maketi, razgledati cijelu zeničku kotlinu sa svim bitnim pojedinostima u gradu, koji je zauzimao južnu polovinu, i u željezari, koja se nalazila sjeverno od grada. Na desnoj strani pogled je mogao da se spusti u kanjon Babine rijeke i da luta po obroncima susjednih planina.

Marko je bez pogovora činio sve što sam od njega zahtijevala i strpljivo je čekao dok sam zadovoljavala svoju znatiželju.

"Tebe, očigledno, više privlači ono što je udaljeno nego tvoja neposredna okolina", rekao mi je i to je bila jedina njegova primjedba za vrijeme vožnje do planinarskog doma, koji se nalazio nekoliko stotina metara ispod vrha Smeta.

Odvezli smo se do parkirališta, uzeli iz automobila vrećice sa hranom i pićem i pješice se nastavili uspinjati prema vrhu. Put je vodio ne previše strmom travnatom padinom i doveo nas je na zaobljenu zaravan u čijoj se blizini nalazio spomenik od aluminijskih ploča u obliku slova Y.

"Pretpostavljam da oдавde možeš vidjeti sve što te interesira", rekao mi je Marko ne vrhu Smeta, nevelike planine, čija je visina, kako sam kasnije saznala, jedva premašivala tisuću metara.

Imala sam čudan dojam: kao da me je Marko doveo ovamo sa namjerom da mi dokaže da je ono što je udaljeno od mene mnogo važnije za moju budućnost nego ono što bih u tom trenutku mogla naći u svojoj neposrednoj okolini. Zbog toga jedva da sam se i osvrnula oko sebe. Sjela sam na travu i pozvala Marka da mi se pridruži.

Namjeravala sam mu reći da griješi, jer mene ništa ne privlači koliko on sâm. Međutim, nisam rekla ništa. Stavila sam glavu u njegovo krilo i istog trenutka zaspala. Spavala sam čvrsto, bez snova, i kada sam sa probudila, osjećala sam se svježije i bodro, premda je već bilo toliko toplo da sam poželjela naći se pored rijeke.

"Bilo bi dobro da potražimo neko hladnije mjesto prije nego prokuhamo", rekao mi je Marko, nakon čega smo se uputili u pravcu šume.

Hodali smo gotovo cijeli dan. Zastali smo u nekoliko navrata da nešto pojedemo, da popijemo koji gutljaj ili tek da predahnemo. Marko ni jedan jedini put nije sjeo. Dok sam se ja odmarala, stajao je pored mene i čekao. Ili je imao neiscrpnu tjelesnu kondiciju ili je bio nestrpljiv da se što prije vratimo u grad.

Razgovarali smo, a naš se razgovor, u stvari, sastojao od niza mojih pitanja i Markovih odgovora. Sve me je zanimalo. I to kako se zovu okolne planine i naselja koja sam mogla uočiti na njihovim padinama. Zanimali su me takođe i nazivi drveća ispod kojeg smo prolazili i bilja po kojem ili pored kojeg smo koračali. Interesiralo me je, naravno, i sve ono što je imalo bilo kakve veze sa Markom.

Na svako moje pitanje Marko je odgovarao bez ustezanja, ali i bez poleta. Bilo je očigledno da nije dobro raspoložen. Računala sam da je to posljedica lošeg utjecaja planine na njega, o čemu mi je govorio u nekoliko navrata. Zbog toga sam mu ponudila da se vratimo u grad i prije nego što smo planirali, ali to nije prihvatio. Umjesto toga uzeo me je za ruku i niz padinu poveo do izvora, koji se nalazio u blizini planinarskog doma.

Nakon što smo se osvježili hladnom vodom, sjeli smo na obližnju klupu i neko vrijeme šuteći slušali kako mlaz vode iz cijevi pada u prepuno betonsko korito i kako se voda prelijeva i otječe, stvarajući žuboravi potočić.

"Je li ti prijatno?", upitao me je Marko i to je bilo jedno od rijetkih pitanja koja je on meni uputio tog dana.

Odgovorila sam mu jedino što sam mogla - da sam uživala u svakom koraku, u svakom pogledu, u svakom zalogaju i, naravno, u svakoj riječi koju smo uputili jedno drugom.

"Ti, vidim, nisi", dodala sam, žaleći zbog toga i u isto vrijeme ne shvatajući kako je moguće da netko ne osjeća radost dok se, slobodan i zdrav, kreće slobodnom i zdravom prirodom, koja je već sâma po sebi dovoljan razlog za dobro raspoloženje.

"Nisam uživao u svemu kao ti, ali jesam u jednom", rekao je Marko. "Uživao sam u tebi."

"Je li ti to dovoljno?", upitala sam ga.

"Meni jeste, ali tebi uskoro neće biti dovoljno to što ti se ja divim. Poželjećeš ponešto od onog mnoštva običnih stvari, koje ti ja ne mogu pružiti, a koje i ti u ovom trenutku smatraš nevažnim."

Upitala sam ga šta želi reći.

"Učiniću zbog tebe sve, ali se ipak plašim da od svega toga nećeš imati mnogo dobra", odgovorio mi je. "Osjećam da će moj poziv u pomoć na kraju tebi donijeti nepopravljivu štetu, a da ću ja, nakon što mi se ostvarilo i ono najljepše što sam mogao poželjeti, nastaviti putem kojim sam išao kada smo se nas dvoje sreli."

I sâma sam slutila da je sreća koju sam osjećala isuviše neobična da bi dugo potrajala.

"Nemojmo sâmi sebe tjerati", rekla sam mu. "Ma šta da nam je sudbina namijenila, nismo joj dužni izići u susret. Ostavimo joj da radi ono što je njezin posao i izvucimo iz ovog vremena i iz ovih okolnosti sve ono što nam se čini vrijednim."

"Preciznije rečeno, bacimo se jedno na drugo i pljačkajmo se međusobno dok ne osjetimo da su nam duše ogoljene i bez ikakve zaštite."

Upitala sam ga zašto govori o pljački. Zar doista osjeća da jedno drugom nešto otimamo?

"Upravo to osjećam", odgovorio je. "Da izvlačimo iz sebe ono što je u nama najljepše i najviše vrijedno i da to nepovratno trošimo."

Zamolila sam ga da mi svoje osjećanje objasni nekim primjerom. Odbio je, govoreći da ni sâm još ne zna na čemu se temelji njegova pretpostavka o pljački. Bilo mi je jasno da ne smijemo duže ostati na istom mjestu i nastaviti razgovor koji smo započeli. Morali smo što prije promijeniti i mjesto boravka i temu za razgovor.

GLAVA OSAMNAESTA

Dok smo se vozili prema gradu, razmišljala sam o onom što mi je Marko pokušavao reći i nisam nalazila da je u pravu, premda sam morala priznati da u njegovim zaključcima ima istine. A istina je bila to da smo se postavili jedno naspram drugog kao da smo sâmi na svijetu i sve što nam je

potrebno, pa i ono što bismo mogli uzeti na nekom drugom mjestu, crpimo iz naše ljubavi. Upravo tu se krila ona opasnost koju je Marko naslućivao. Da prebrzo izvučemo iz sebe sva svoja blaga i da se jedno drugom prerano ukažemo potpuno ogođeni.

Meni se ni to nije činilo ni strašnim niti opasnim, jer je postojalo mnoštvo načina da usporimo međusobno trošenje, a da pri tome bitnije ne umanjimo užitak koji smo pružali jedno drugom. Osim toga, nisam se plašila stati ispred njega potpuno naga, bez svega onog što u određenom trenutku sačinjava moju sliku u njegovim očima. Možda je problem bio u tome što Marko nije bio spreman učiniti to isto.

Bilo kako bilo, znala sam da ubuduće ne smijemo prečesto ostajati sami. Znala sam da se moramo okružiti društvom, da ne bismo sâmi sebi bili i slika i okvir.

Ne govoreći ništa, na križanju kod bolnice skrenula sam lijevo i odvezla automobil do restorana "Skala". Zaustavila sam se na parkiralištu, ali sam ostala sjediti, čekajući da vidim kakva će biti Markova reakcija. On je, međutim, bez ikakve primjedbe napustio kola, zatvorio vrata i sačekao da mu se pridružim, a onda smo se zajedno uputili u ljetnu baštu restorana.

Neven Tomić nas je spazio čim smo se pojavili i, prije nego smo se odlučili gdje ćemo sjesti, uputio se prema nama. Odveo nas je u sjenoviti dio bašte, odakle smo imali pogled na bazene za kupanje, koji su se nalazili nešto niže od "Skale", sa druge strane ulice, i koji su u tom trenutku bili prepuni kupača.

"Možda će ti smetati galama iz bazena", rekao mi je Neven Tomić, ali ne brini, neće dugo potrajati."

Sjeo je sa nama za stol. U očima sam mu vidjela da mi se raduje.

"Drago mi je što te opet vidim", rekao mi je.

Rekla sam mu da je i meni drago, kao i to da ćemo se ubuduće češće viđati, jer sam ovog puta došla da ostanem.

"Jesi li razmišljala o tome čime ćeš se baviti?", upitao je mene, a slično pitanje nije postavio Marku, kao da se podrazumijevalo sâmo po sebi da će on nastaviti sa dosadašnjim načinom života.

"Nisam, ali ću morati uskoro početi", odgovorila sam, svjesna da raspoložem sa samo toliko novca da mogu biti bez brige jedan ili najviše dva mjeseca.

"Ako ti budem mogao pomoći, samo kaži", rekao mi je Neven Tomić.

Obećala sam da ću imati u vidu njegovu ponudu. Nakon toga je otišao za svojim poslom.

"On ti može ponuditi samo mjesto kuharice ili konobarice", rekao mi je Marko, na što sam mu odvrtila da nisam u prilici birati.

Moja znanja i vještine nisu bili takvi ni toliki da bi mi omogućavali da dođem do dobrog radnog mjesta. Ono što sam imala u Muzičkoj nakladi moglo se potpuno zanemariti, jer nije proisteklo iz mojih radnih kvaliteta nego iz Matišine osobne naklonosti prema meni.

"Nemoj razbijati glavu time", rekao mi je Marko. "Ja ću se u rujnu ponovno zaposliti u školi."

"Doista?", upitala sam i ne htijući to, a pri tome nisam mogla sakriti da sam iznenađena.

"Rekao sam da ću za tebe učiniti sve."

Vrag mi nije dao mira. Natjerao me je da postavim i ono pitanje koje se postavlja posljednje.

"Baš sve?"

"Da. Baš sve", odgovorio je tvrdo, kao čovjek koji se do kraja izmirio sa svojom sudbinom i koji zbog toga dobro zna kakve su njegove mogućnosti i kolika mu je snaga.

"Oprosti", rekla sam. "Nemam pravo da te iskušavam na takav način."

Nije rekao ništa. Vjerojatno i nije bilo ničeg prikladnog da se doda njegovim i mojim posljednjim riječima.

Neven Tomić nam je poslao bocu ohlađenog vina i mineralnu vodu.

"Ipak bih se bolje osjećala kada bih radila i nešto drugo osim kućanskih poslova", rekla sam nešto kasnije.

"O tome ćeš sama odlučiti."

Rekao je da će sve učiniti za mene i još mi je ostavljao isključivo pravo izbora u pitanjima koja su se ticala mene. Zar sam mogla tražiti više?

Pili smo hladno vino razrijeđeno mineralnom vodom i pogledom pratili zbivanja u susjednim bazenima, gdje je nakon zalaska sunca kupača bivalo sve manje.

"Ideš li često na kupanje?", upitala sam Marka.

"Nikada", odgovorio je bez oklijevanja.

Ova me je njegova izjava iznenadila više od one da će ponovno početi raditi.

"Zašto?"

"Otkako sam odrastao, jedva da uživam u vodi, a baš nikako bez prijekne potrebe ne zalazim u ljudsku masu."

"Smeta ti gužva na bazenima?"

"Ne samo da mi smeta nego me čini suvišnim. Uvijek kada se nađem u mnoštvu ljudskih tjelesa, postavljam si isto pitanje: ako je ta gomila ono pravo, čemu onda ja postojim?"

"Pretpostavljaš sebe društvu?"

"Pretpostavljam pojedinca masi."

"Zbog čega?"

"Zbog toga što vjerujem da je i Stvoritelj na strani pojedinca a ne na strani ljudske gomile, jer je stvorio čovjeka kao jedinku a ne kao društvo."

"Znači li to da su ljudi više vrijedni ako u njima gledamo izdvojene jedinke nego kada ih promatramo kao društvena bića?", upitala sam.

"Ne bih govorio o većoj ili manjoj vrijednosti, jer se u ovom slučaju ne može primijeniti nikakvo poređenje i nikakvo vrednovanje. Ne mogu se uspoređivati Božiji i čovječiji put, a treba da znaš da se čovjek-pojedinac kreće prvim, a ljudska masa drugim od ova dva puta."

Nisam mogla shvatiti kuda je Marko ciljao, jer mi nikako nije polazilo za rukom tog njegovog čovjeka-pojedinca izdvojiti iz ljudske zajednice. Nisam mogla zamisliti čovjeka toliko osamljenog, bez onih tankih i debelih niti koje međusobno povezuju ljude ne samo sa drugim ljudima nego i sa svim drugim bićima pa i sa njihovom okolinom, prirodnom i onom koju su sami stvorili.

"Znači li to da su pojedinac i zajednica neminovno suprotstavljeni?", pitala sam.

Marko je okrenuo glavu prema meni, promatrao me i oklijevao, očigledno razmišljajući šta da mi odgovori.

"Ne bi trebalo da razbijaš glavu svim onim što ja kažem", rekao mi je.

Pokušala sam njegovo upozorenje shvatiti kao želju da me zaštiti od nepotrebnih problema, ali nisam u tome uspjela do kraja. Ostao je trag sumnje da možda izbjegava posvetiti me u svoje tajne misli.

"Željela bih te bolje upoznati", rekla sam mu.

"Za sve će, pa i za to, biti sasvim dovoljno vremena", rekao je i pružio ruku da ukloni pramen kose sa mog lica.

Ova izjava me je umirila. Nisam više bila u godinama kada se čovjeku čini da mora odmah početi djelovati ako želi nešto doživjeti. Iskustvo koje sam već bila stekla govorilo mi je da je najčešće korisnije ne žuriti se suviše. Iskustvo mi je, međutim, govorilo i to da je teško biti strpljiv ako je svijest prepuštena samoj sebi i usmjerena prema već mnogo puta proživljenim sadržajima. Zbog toga sam sa zadovoljstvom primila ponovni dolazak Nevena Tomića. Ovog puta došao je da nas

upita da li bismo željeli večerati. Zahvalila sam mu na pažnji i rekla da nam novčane prilike ne dozvoljavaju da objedujemo u restoranima.

"To, međutim, ne znači da ne bismo mogli zajedno popiti čašu vina", dodala sam, pozivajući ga da sjedne sa nama.

"Rado bih vam pravio društvo ako bih bio siguran da neću smetati", rekao je Neven Tomić.

"Ne moraš se prenemagati", ubacio se Marko u naš razgovor. "Radije sjedi i poruči nam još jednu bocu."

Neven Tomić je sjeo sa moje desne strane. Na lijevoj strani je sjedio Marko.

Upitala sam Tomića da li mu je žao što je odbio Matišinu ponudu za snimanje.

"Slagao bih ako bih rekao da uvijek čvrsto stojim iza svoje odluke i da nisam nimalo sujetan. Svjestan sam da bi mi godilo da se za moje ime zna i izvan ovog restorana i ovog grada."

"Mogao si to lako ostvariti. Zašto si odustao?", upitala sam.

"Najprije zbog toga što mi se nije sviđalo Matišino uslovljavanje izbora pjesama, a zatim i zbog toga što bi se sve ipak završilo na tom jednom disku. Tako bi se praktično, moja profesionalna muzička karijera završila i prije nego što bi, u stvari, i započela."

U sebi sam se suglasila sa njegovim zaključcima, ali zbog nečeg što mi u tom trenutku nije bilo jasno, svoju sam suglasnost izrazila samo kimanjem glavom.

"Ponekad je bolje svoj san zadržati samo za sebe nego li ga samo djelimično ostvariti", dodao je Neven Tomić, a meni se učinilo da sam nešto slično već čula iz njegovih ili Markovih usta.

Ponovno sam kimnula glavom u znak slaganja.

Dok smo razgovarali, zapazila sam na jednom od prozora prvog kata restorana djevojčicu, čije mi se lice zbog nečeg činilo poznatim. Djevojčica je gledala u našem pravcu i povremeno je rukom činila pokrete kao da želi moju pozornost ili pozornost mojih sugovornika skrenuti na sebe.

"Je li to tvoja kćerka?", upitala sam Nevena Tomića.

Tomić je okrenuo glavu, podigao pogled prema prozoru i mahnuo djevojčici rukom.

"Nije. To je Markova Irena", rekao je.

Na to je i Marko okrenuo glavu i podigao ruku.

Djevojčica je znakovima upitala može li nam se pridružiti. Ne čekajući da Marko odgovori, jer nisam bila sigurna da će odgovoriti potvrdno, kimnula sam glavom. Istog trenutka djevojčica je nestala sa prozora i desetak sekundi kasnije pojavila se na vratima restorana i između stolova krenula prema nama. Čim sam je ponovno ugledala, shvatila sam šta je bilo to što mi se učinilo poznatim na njezinom licu. Bilo je tu mnogo toga od Markova izraza, ali ne od njegove uobičajene verzije. Djevojčica je nalikovala na svog oca onakvog kakvog ga ja još nisam vidjela. Radosnog bez ostatka.

Djevojčica je zaobišla mene i Nevena Tomića i otišla na Markovu stranu stola. Sjela je na praznu stolicu, prethodno je primaknuvši do očeve stolice koliko je to bilo moguće.

"Kako si, tata?", upitala je, stavivši svoju ruku na Markovu šaku.

"Dobro sam. Kako si ti?"

Okrenula sam se Nevenu Tomiću i upitala ga da li bih mogla telefonirati. Ustao je bez riječi i poveo me prema restoranu. Vjerojatno je shvatio da sam samo željela Marka i njegovu kćer neko vrijeme ostaviti same.

"Marko možda i ne zna koliko mu je Irena privržena", rekao je Neven Tomić kada smo se našli u restoranu.

"A sin?", upitala sam.

"On je bio sasvim mali kada su se razdvojili pa je mnogo više vezan uz majku. A mogu reći, na žalost, da se Marko nije ni najmanje trudio da ga pridobije."

Sjela sam na stolicu pored šanka, a Neven Tomić je otišao na drugu stranu i vratio se sa telefonom. "Nadam se da će stići nadoknaditi ono što je propustio", rekla sam i dodala da je Marko odlučio ponovno se zaposliti.

"Poznavajući ga, teško mogu vjerovati da će izvršiti svoju odluku. Međutim, zbog tebe će možda učiniti i ono što nikada ne bi učinio ni za koga drugog, pa ni za samoga sebe. A to, naravno, ne bi bilo ništa čudno."

"Šta misliš kada kažeš da ne bi bilo čudno?", upitala sam.

"Mislim na to da bih i ja, da sam na njegovom mjestu, učinio sve da te zadržim", odgovorio je i nastavio mi gledati u oči, ne zbunjujući se.

Ali sam se zato ja zbunila, a osim toga osjećala sam se kao griješnica, koja nikako ne može odoljeti a da ne pokuša iz svakog muškarca u svojoj okolini izvući priznanje o svojoj neodoljivosti. Moja se zbunjenost još više uvećala kada sam na vratima kuhinje spazila Tomićevu ženu. Nisam znala koliko je dugo tu stajala i da li je čula nešto od našeg razgovora, ali mi je njezino natmureno lice jasno govorilo da mi nije nimalo naklonjena.

Da bih se nekako pribrala, uzela sam telefon i počela pritiskati tipke sa brojevima. Činila sam to nesvjesno i tek kada sam u slušalici začula Josipov glas, mogla sam znati koji sam broj izabrala.

"Dobro je što si se javila", rekao mi je Josip na početku razgovora, a zatim mi je ispričao kako je zvao tetu Paulu i molio je da mu dâ svoju novu adresu ili broj telefona. Teta mu je rekla da zna gdje se nalazim, ali da mu to ne može otkriti, jer mi je obećala da će to za sve ostati tajna. Bilo mi je prilično zagonetno takvo tetino ponašanje, jer niti sam joj rekla kamo idem niti sam je što zamolila, ponajmanje to da čuva moje tajne. Ipak se nisam ljutila na nju zbog toga. Naprotiv, bila sam joj zahvalna.

Pitala sam Josipa šta se dogodilo.

"Imam za tebe pismo", rekao je, a u glasu mu je treperilo uzbuđenje. "Pismo i novac."

"Kakvo pismo? Šta piše u njemu?", pitala sam, a uzbuđenje se sa Josipa prenosilo i na mene.

"Ne znam. Zatvoreno je. Pretpostavljam da je od tvog oca, jer sam ga našao ispod njegovog jastuka."

"A novac?"

"Novac je bio zajedno sa pismom", odgovorio je i onda mi je objasnio da je želio promijeniti posteljino na krevetu u spavaćoj sobi, gdje je tata ležao, i da je ispod jastuka pronašao zatvorenu otmotnicu sa pismom na kojoj je napisano moje ime, a uz nju i svežanj novčanica.

"Koliko ih je?", upitala sam, a mogla sam i bez pitanja znati da mu to nije poznato, jer nije brojao novčanice.

Izdiktirala sam Josipu adresu Markovog stana i broj njegovog telefona i rekla da pismo pošalje poštom, a da novac ostavi kod sebe dok ne odlučim šta ću uraditi sa njim. Potom sam ga zamolila da ni po koju cijenu ne oda Matiši gdje se nalazim.

"Ako mi želiš dobro, kaži mu da ne znaš kamo sam otišla. Ako sazna, u stanju je učiniti i neko zlo."

"Kakvo zlo?", upitao je Josip.

"Ne znam točno za što je sve sposoban, ali znam da ga se plašim. Zbog toga nemoj dozvoliti da te nagovori."

Obećao je, međutim, znajući njegovu popustljivost prema Matišnim zahtjevima, nikako nisam bila sigurna da će moći održati obećanje. Tek na kraju razgovora upitala sam ga kako se osjeća.

Odgovorio mi je da je dobro i ja sam se odmah potrudila da mu povjerujem. Završila sam razgovor i uputila se u ljetnu baštu. Na vratima sam zastala, jer sam opazila da Marko i Irena nisu sami. Markova žena Lucija bila je sa njima. Prema pokretima dvoje odraslih, zaključila sam da razgovaraju nešto žešće nego što to obično čine prijateljski naklonjene osobe.

Vratila sam se do šanka i zamolila Nevena Tomića da mi naspe piće i da mi dâ cigaretu. Uradio je to ne pitajući ništa, a zatim je pogledao kroz prozor i ugledao ono isto što sam i ja vidjela nekoliko trenutaka ranije, a vjerojatno je došao i do istog zaključka.

"Sviđa li ti se u Zenici?", upitao me je nešto kasnije.

"Mnogo više nego što sam očekivala", odgovorila sam mu. "Kada sam zimus bila ovdje, nisam vidjela ništa osim snijega niti sam osjetila nešto drugo osim hladnoće. Za vrijeme proljetne posjete bila sam isuviše obuzeta sâma sobom i zapazila sam, pored "Skale", samo izuzetno lijepu prirodu na Smetu i u kanjonu Babine rijeke. Treći moj dolazak kao da mi je konačno širom otvorio oči. Sada zapažam sve pa vjerojatno i ono što vama domaćima izmiče iz vida."

"Doista želiš ostati ovdje?"

Potvrdila sam, ali nisam željela objašnjavati zbog čega.

"Možda će ti biti dosadno?"

Rekla sam da sam odrasla u gradu slične veličine. Dakle, dovoljno malom da bi se mogle upoznati i zapamtiti sve njegove ulice i svi značajniji objekti u njemu, a u isto vrijeme i dovoljno velikom da bi velika većina njegovih stanovnika ostala izvan domašaja.

"I što je možda važnije, ovdje mi se izuzetno sviđa okolina grada", rekla sam Tomiću. "Toliko mi se sviđa da Marko misli kako namjerno pretjerujem kada o tome govorim. A nije nikakvo pretjerivanje ako kažem da je posebna draž ovog grada, ili bar onih njegovih dijelova koje sam upoznala, u tome što nije uspio otjerati prirodu od sebe i pored one ogromne željezare. Ovdje se priroda zadržala uz samu ivicu grada, a može se reći da je ostala ukopana na mnogim mjestima i u samom gradu. Imam dojam da vrebaju iza svakog ugla."

Ispričala sam Nevenu Tomiću kako sam se silno iznenadila kada smo se proljetos provezli kroz kanjon Babine rijeke. Iznenadenje je uslijedilo uskoro nakon što smo prošli zadnju kapiju bolnice i uputili se uz rijeku. Stotinjak metara dalje cesta se provlačila kroz sužen prolaz između dvaju stijena i savijala ulijevo. Dok smo prolazili to mjesto, mogla sam zapaziti da se put sasvim približio rijeci, koja je tu prelazila preko grebena i činila mali slap. Morala sam paziti kako ću automobil provesti kroz zavoj pa nisam smjela dizati pogled. A kada sam ga podigla, morala sam zakočiti, jer mi se učinilo kao da sam se odjedanput našla usred filma o američkom divljem zapadu.

Dok sam pričala, Neven Tomić me je promatrao, nalakćen na šank, i smijehio se.

"Toliko si oduševljena i djeluješ tako uvjerljivo da ću i sâm povjerovati da sam okružen samom ljepotom", rekao mi je.

"Ti imaš drugačiji dojam?", upitala sam.

"Mnogo puta sam prošao kanjonom Babine rijeke i mogu se složiti sa tobom da bi se tu mogli snimati vesterni. A nekada davno, za vrijeme mojih prvih prolazaka tim putem, mogao sam govoriti i o ljepoti tog krajolika. Sada više ne. Sada vidim samo jedan običan potok i uz potok gole strme stijene, na kojima ne nalazim ništa zanimljivo."

"Možda ne uživaš u prirodi?"

"Priroda se prečesto ponavlja da bi se nakon niza godina provedenih na jednom prilično malom području moglo i dalje u njoj uživati. Samo čovjek razbija monotoniju ovog svijeta, premda je i on do samog grla ukopan u zemlju."

Neven Tomić me je iznenadio. To što je rekao potpuno je odudaralo od predstave koju sam imala o njemu. Zamišljala sam ga kao čovjeka sigurnog u sebe i pouzdanog za druge, koji se, istina, zanima glazbom, ali ne zbog toga što ga nešto tjera prema njoj nego u prvom redu zato da bi svoj izuzetno lijep glas što potpunije iskoristio.

"Zvučiš mi pomalo kao Marko", rekla sam i upitala ga da li je, možda, i on pjesnik.

"Htjela si pitati da li sam pjesnik kao i netko nama poznat?"

"Upravo tako. Mislila sam na Marka."

"Ne, nisam", odgovorio je, a zatim upitao: Da li bi vrijedilo?"

Tomićevo pitanje nagnalo me je da budem oprezna, da najprije dobro razmislim i da sama sebi odgovorim na neka pitanja. Odmahnula sam glavom, ne želeći ni prihvatiti niti odbiti sumnju koju je u meni začelo Tomićevo pitanje, a takođe ni sudjelovati u njezinom razvoju. Ostavila sam vremenu da to sama riješi, a ja sam se Nevenu Tomiću zahvalila na društvu, ispila do kraja svoje piće, ugasila cigaretu i krenula prema vratima, a zatim prema stolu u bašti za kojim sam ostavila Marka i njegovu kćerku.

Njih dvoje zatekla sam na istom mjestu, a i Lucija je još bila tu. Bez riječi sam sjela na svoje mjesto i već prvi pogled na Luciju rekao mi je da pred sobom imam jednu verziju svoje vlastite slike, snimljenu u trenutku kada sam bila izuzetno loše raspoložena zbog nečeg što mi nije polazilo za rukom ili, točnije rečeno, kada sam bila ogorčena zbog toga što nitko nije pokazivao namjeru slijediti moje želje i zamisli.

"Nemojte obraćati pozornost na mene", rekla sam. "Ponašajte se kao da me i nema."

Lucija me je nekoliko puta pogledala, ali nije ništa rekla. Bilo je više nego očigledno da je potištena.

"Možda je sada prava prilika da se dogovorimo", rekao joj je Marko. "Vrijeme je da se i zvanično razvedemo. Želim se oženiti Dijanom i Irenu dovesti k sebi."

Lucija se podigla sa stolice, ukočeno kao da ju je pokretala skrivena opruga.

"Dobro", rekla je. "Dogovorili smo se. Imaćeš i Dijanu i Irenu. Ali moram reći da ih žalim."

Pogledala sam na lijevu stranu i vidjela kako se Irena priljubila uz Marka. Kada sam vratila pogled, mogla sam ispratiti Luciju na njezinom putu prema ulazu u restoran. U njezinom zaljuljanom liku nejasno sam nazirala i samu sebe i bilo mi je žao što odlazi loše raspoložena.

Ponovno sam okrenula glavu ulijevo, da bih vidjela kako se Irena naprosto zavukla ispod Markove ruke i otuda sa brižnim izrazom na licu prati majčin odlazak.

"Želiš li poći sa nama?", upitala sam je, a ono što sam potom ugledala na njezinom malom licu bio je pravi vatromet radosti.

"Da je povedemo?", upitao me je Marko glasom u kojem nije bilo odlučnosti.

"Lucija je rekla da ćeš nas imati i da ćemo nas dvije zbog toga požaliti", kazala sam.

"U redu", rekao je Marko i poslao Irenu da uzme stvari koje će joj biti potrebne u narednih nekoliko dana. "Čekaćemo te na parkiralištu", dodao je.

GLAVA DEVETNAESTA

Još jedna besana noć uvjerila me je da nije u pitanju prolazni poremećaj. Nešto je ozbiljno bilo u neskladu. Osjećala sam to, ali nikako nisam nalazila prostora ni za prvi korak u pravcu razrješenja svog problema. Nisam uspijevala pronaći nikakvu vezu između događaja koji su se zbili u posljednje vrijeme i ponovne pojave nesаницe.

Ležala sam i, čekajući da svane, slušala kako Marko i njegova kćerka isprekidano dišu boreći se sa snovima. Radovala sam se što je Irena sa nama. Ona je bila onaj meni i Marku prijeko potrebni sadržaj kojim smo mogli ispuniti prostor i vrijeme koji su stajali između nas i tako spriječiti da isuviše brzo iscrpljujemo jedno drugo. Ona je mogla učiniti još nešto, za Marka možda i važnije. Mogla je utjecati da bar na neko vrijeme prestane tražiti onaj tajanstveni izlaz, za kojeg je govorio da se nalazi jedan korak izvan sna.

Kada je svanulo, sjela sam na balkon i promatrala kako grad postepeno oživljava. Tek što se probudila, Irena mi se pridružila. Sjela je pored mene sa još svježim tragovima radosti na licu.

"Šta ćemo danas raditi?", upitala sam je.

"Ne znam", odgovorila je, sliježući ramenima. "Ono što tata bude želio", dodala je.

Odgodile smo donošenje odluke dok se Marko ne probudi.

"Ja bih pošao u Kopilo", rekao je on, "a vas dvije mogle biste najprije poći na kupanje pa mi se pridružiti na ručku."

Meni se prijedlog dopao, međutim, Irena se dvoumila. Vjerojatno je željela poći sa Markom, ali je na njegov nagovor ipak pristala praviti mi društvo.

Automobil smo ostavili ispred solitera i zajedno smo se pješice uputili prema bazenima, gdje smo bili već nakon nekoliko minuta. Dalje je Marko nastavio sam. Mahnuo nam je rukom u trenutku kada se počeo uspinjati sporednom uličicom pored „Skale”.

Upitala sam Irenu šta će Marko raditi tamo kuda se uputio.

"Tata gore ima radionicu", rekla mi je.

"Što radi u njoj?"

"Pravi igračke."

Nisam mogla vjerovati. Sve je napustio da bi se na kraju bavio igračkama. I, naravno, traženjem izlaza u drugi svijet. Jedva sam dočekala podne, da bih mogla reći Ireni da sam gladna i da bih željela poći na ručak. Čini se da je i ona bila jednako nestrpljiva pa smo odmah krenule istom onom uličicom pored „Skale”.

Upitala sam Irenu da li je Markova radionica daleko.

"Nije. Ako možeš ići brzo uz brdo, bićemo tamo za petnaest minuta."

Ja, naravno, nisam mogla ići brzo pa se naše putovanje u Kopilo odužilo. Morale smo često zastajati da bih se odmorila, jer se cesta penjala uz veoma strmu padinu, ali i zbog toga da bih na miru i temeljito razgledala sve oko sebe. Ako sam imala nekih slabosti, jedna od njih sigurno je bila i ta što sam željela поближе upoznati sve ono čega bi se moje oči dotakle.

"Tebe, teta Dijana, sve zanima", rekla mi je Irena sa zrnom prijekora u glasu.

Bila je u pravu. Interesiralo me je kako se zove ulica kojom smo se kretale, zatim kako se zovu obitelji pored čijih smo kuća prolazile, a zanimali su me takođe i nazivi svih onih mjesta koja sam mogla pogledom dosegnuti.

"Zanima me, jer namjeravam ovdje živjeti", rekla sam Ireni.

Mjesto gdje sam namjeravala živjeti bilo je mnogo strmije nego što sam ja bila naviknula, ali mi se doista sviđalo.

"Stigle smo", rekla mi je Irena kada smo savladale najveći uspon na cesti, ali ja nisam vidjela ništa što bih mogla označiti kao cilj.

Irena je sišla sa ceste, provukla se između dva grma svibovine i krenula stazom zaraslom u travu. Lijevo od staze protezala se stijena nešto viša od prosječnog čovječijeg stasa, koja je nalikovala na zid, a desno je bila travnata padina. Pedesetak metara dalje staza nas je dovela na neveliku zaravan, na kojoj se nalazila malena kućica, tako malena da sam joj strehu mogla dohvatiti rukom.

Očekivala sam da ću ugledati radionicu a ne nastambu za patuljke. Međutim, koliko me je kuća iznenadila svojim malim dimenzijama toliko me je njezino neposredno okruženje zadivilo svojom veličinom. Prvo što mi je, nakon kućice, zapalo za oko bila je okomita litica u pozadini, visoka možda i dvadeset metara i dvostruko šira, na kojoj se nalazio samo jedan bujni grm bršljana, koji se doimao kao tamno zeleno oko na bijelom čelu jednookog kiklopa. Ispred kuće stajao je masivan razgranat dud, desno od nje nalazili su se bunar prekriven lozom, lijevo stari iskrivljeni bor, a svuda unaokolo rasla su, kao razbacana bez ikakvog reda, stabla raznih voćaka.

Čim smo skrenule sa ceste, Irena je potrčala naprijed pa sam pitanja koja su navirala morala ostaviti za kasnije. Interesiralo me je prije svega kako je Marko došao u posjed te kućice i tog zemljišta, jer je bilo očigledno da oboje dugo traju takvi kakve sam ih gledala.

Kada sam ušla u kuću, iznenadio me je prostor kojim sam se našla okružena, jer nije bio srazmjernan mojim očekivanjima. Bio je, naime, mnogo veći. Činilo mi se kao da sam ušla u kućicu za patuljke, a našla se u prostorijski namijenjenoj normalnim ljudima. Već prvim pogledom mogla sam zapaziti da

sadrži jedan stol sa tri stolice, zatim krevet na kat, limenu peć i kombinirani ormar. Ali nigdje nije bilo nikakvih strojeva, nikakvog alata niti bilo kakvih drugih naznaka radionice.

Marko je stajao pored peći i nešto miješao u loncu. Irena je sjedila za stolom i ljuštila krastavce. Ponudila sam se da pomognem.

"Ti si gost", rekao mi je Marko. "A ručak je ionako već skoro gotov."

Otišao je do bunara i iz njega izvadio kantu u kojoj su se hladile limenke sa pivom. Uzeo je dvije, kantu vratio natrag i poveo me do stola usađenog u zemlju, koji se nalazio na samom rubu zaravni. Sjeli smo na istu klupu, leđima okrenuti kući, kako bismo ispred sebe imali pogled na dolinu i grad.

"Ova kućica i ovaj komadić zemlje su moj jedini imutak, jedino što sam naslijedio od svojih predaka, a vjerojatno i jedino što ću ostaviti svojim potomcima", rekao mi je Marko.

Na to sam ja, šaleći se, dodala da tu i nije sve tako maleno, misleći prije svega na onu monumentalnu stijenu u pozadini kuće, a zatim i na dud, čija je krošnja pokrivala polovinu zaravni.

"Ove me stijene podsjećaju na zidove", dodala sam.

"Vjerojatno i jesu nekada davno bile uklopljene u odbrambeni sustav naselja koje se u pretpovijesno doba nalazilo neposredno iza njih", rekao mi je Marko.

Potom sam od njega saznala da se tu u blizini prije nekih dvije tisuće i osam stotina godina talila željezna ruda i izrađivali različiti željezni predmeti.

"I sada je moguće na mnogim mjestima pronaći komade troske, ostatke alatki i oružja i krhotine keramičkog posuđa", rekao je Marko između ostalog.

"Privlači li te prošlost?", upitala sam ga.

"Ne naročito", odgovorio mi je.

"Ali te ni sadašnjost ne privlači mnogo", ubacila sam više instinktivno nego sa nekom promišljenom namjerom.

"Ne privlači, osim onog njezinog dijela u kojem se ti nalaziš."

Možda sam ovakve opaske i provokativna pitanja postavljala samo zbog toga da bih dobivala odgovore poput ovog posljednjeg.

Popili smo pivo, ručali, a zatim me je Marko zamolio da mu pomognem. Ušli smo u kuću, gdje je on odgrnuo jednu polovinu prostirke i podigao dio daščanog poda. Ukazao se otvor u kojem sam spazila kutiju od aluminijumskog lima. Pomogla sam Marku da je izvadi i stavi na stol.

Pokazalo se da se u kutiji nalazio minijturni strug, koji je za nekoliko minuta bio izvađen i pripremljen za rad. Osim njega kutija je sadržavala i različite alatke, koje je Marko vadio kada su mu bile potrebne.

Sjela sam na okvir prozora i promatrala ga kako radi. Najprije je na vreteno struga stavio alat za rezanje, kojim je jednu manju dasku izrezao na letvice, a onda je letvice odsjekao na određenu dužinu. Potom je promijenio alat, tako da je komade letvica mogao stegnuti između šiljaka struga i obrađivati ih dok ne dobiju oblik valjka.

Daljnji postupak, međutim, nisam mogla pratiti, jer su mi se oči počele sâme od sebe sklapati. San me je naprosto gurao prema krevetu, koji se nalazio u neposrednoj blizini.

Kada sam se probudila, bilo je već kasno popodne i cijela serija drvenih figurica bila je skoro dovršena. Marko je upravo radio posljednju operaciju - umakao je kist u boje i na figurice ucrtavao lica i odjeću.

Rekla sam da mi je žao što sam propustila da vidim ono najvažnije.

"Imaćeš još mnogo takvih prilika ako ne budeš svaki dan u ovo vrijeme spavala", rekao mi je Marko, a onda me upitao šta se to sa mnom događa.

"Zbog čega moraš i danju spavati toliko dugo? Jučer sam se na Smetu ukočio držeći više od tri sata tvoju glavu u svom krilu, a danas sam se umorio radeći, jer sam planirao prestati tek kada se ti probudiš."

Još nisam bila spremna govoriti o svojoj noćnoj nesanicu. Možda i zbog toga što nikome nisam spominjala ni onu prethodnu. Umjesto objašnjenja upitala sam Marka kako tumači moje oprečne dojmove o njegovoj kući. Kada je promatram izvana, izgleda mi mnogo manja nego kada je gledam iznutra.

"Svi predmeti u slobodnom prostoru čine nam se manjim nego što jesu. U ovom slučaju kuća izgleda manja i zbog toga što se nalazi u neposrednoj blizini dva velika objekta - kamenog zida pozadi i divovskog duda sprijeda."

"Ipak je malena", rekla sam i pitala da li je moguće da je nekada cijela jedna obitelj živjela u njoj.

"Da li je moguće?", ponovio je Marko moje pitanje. "Teško je sada o tome govoriti, ali je činjenica da je u ovoj jednoj i jedinoj, i više nego skućenoj, prostoriji živjela brojna obitelj sa članovima iz čak tri naraštaja. I ne samo da je živjela nego se tu i rađala, tu je i bolovala i umirala. Ali to je već prošlost, to je nešto što se ne može uspoređivati sa onim što se događa danas."

"Zašto se ne može uspoređivati?", upitala sam.

"Zato jer smo se, zajedno sa promjenama životnih okolnosti, mijenjali i mi sâmi pa ovakvi kakvi smo sada odgovaramo samo ovom vremenu."

Ovih nekoliko posljednjih Markovih riječi navelo me je da ga upitam da li i izrada drvenih figurica pripada vremenu u kojem se upravo nalazimo ili je tek ostatak prošlosti.

"Ovako kako ja to radim jedva bi se moglo reći da spada u ovo vrijeme", odgovorio je bez oklijevanja. "Međutim, opravdava me to što ove igračke izrađujem ne zato što mi se one sâme sviđaju, a još manje zbog toga što na njima mogu nešto zaraditi, nego zato što mi omogućuju da uz minimum štete utrošim svoje suvišno vrijeme."

Rekla sam da ne razumijem.

"Ako ti nije stalo do tog posla i ako si svjestan da od njega nemaš materijalne dobiti, zbog čega se ne bi bavio nečim korisnijim?"

"U kojem smislu korisnijim?", upitao me je Marko.

Osjećala sam da sam razgovor usmjerila u pogrešnom pravcu, jer nisam mogla odgovoriti na njegovo pitanje.

"Ne znam", priznala sam.

"Govorili smo o ovoj kući i složili smo se da je ona za naše sadašnje potrebe premalena. Ako se upitamo da li će nam ona biti korisnija ako se njezina površina poveća za dva, za deset ili za stotinu puta, možemo li reći da smo postavili pravo pitanje?"

Nisam mogla ni naslutiti šta je želio reći.

"Uprostiću pitanje. Ako nas dvoje ove noći želimo biti zajedno, a nadam se da to oboje želimo, da li bi nam bilo korisnije da imamo ovu prostoriju dvostruko uvećanu ili da, umjesto nje, imamo dvije odvojene sobe?"

"Opet ne znam šta da ti odgovorim."

"Ne znaš zbog toga što je sve ipak relativno i što ništa ne zavisi toliko od sâmi predmeta koliko od okolnosti u kojima se oni upotrebljavaju. Da smo nas dvoje sami, jedna soba bila bi nam sasvim dovoljna. Ali, kako je sa nama i Irena, bilo bi korisnije da raspolažemo sa dvije sobe."

"Očigledno je da su dobro i zlo dvije polovine iste kugle", rekla sam.

"A kugla se može lako i brzo preokrenuti", dodao je Marko.

Fraze koje smo izgovorili učinile su mi se otrcanim i netočnim. Morala sam ih ispraviti.

"To je isto kao da smo rekli da su zbilja i san dva lica jedne medalje i da je svejedno koja nam je strana okrenuta. A ne može nam nikako biti svejedno, jer i sâm znaš da se onaj jedini izlaz nalazi jedan korak izvan sna. Ne i izvan zbilje."

"Pretpostavljam da je tako", rekao je Marko.

Nakon što je zašlo sunce i nakon što je vrućina popustila, Marko mi je predložio da prošetamo. Rado sam pristala, jer sam poslije dugog popodnevnog sna osjećala potrebu za kretanjem. Povelili smo i Irenu i krenuli stazom koja je sa desne strane zaobilazila liticu iza kuće i penjala se na prostraniju zaravan iznad nje. Na gornju zaravan nastavljaše se se blage padine obrasle travom, na kojima je grmlje i drveće raslo samo u živicama.

"Dok šetamo, mogu ti pokazati kako izgledaju pojedine ljekovite biljke koje rastu na ovom području", rekao mi je Marko. "Možda će ti to znanje biti od koristi kada prođe mladost i dođu prve tegobe, tjeskobe i bolesti."

Upitala sam ga da li ih on koristi.

Odgovorio mi je nešto neodređeno, što sam mogla protumačiti i tako da je njegova mladost već prošla, ali da još nije ušao u ono doba kada se osjeća povećana briga za vlastito tijelo.

Moj tečaj o ljekovitom bilju počeo je od kantariona.

"To je biljka koja se lako uočava i brzo pamti", rekao mi je Marko na početku poduke, vodeći me prema grupi biljaka koje su u visokoj travi činile maleni otok upadljivo zlatno-žute boje. "Ne možeš je zamijeniti ni sa jednom drugom biljkom ako znaš da pored ostalog ima sitne crne točkice na listovima i na donjoj strani cvijeta. Beru se samo vrhovi sa lišćem i cvjetovima."

Slijedeći Markove upute, Irena i ja nabrale smo pune pregršti kantariona. Željela sam brati i neke druge ljekovite biljke, ali je Marko odbio da mi ih pokaže.

"Jedna šetnja - jedna biljka", rekao je. "Ako ti ih sada pokažem deset, vjerojatno nećeš zapamtiti kako izgleda makar samo jedna od njih, a da ne govorimo o tome od čega se sastoje i za što se upotrebljavaju."

Dok smo se penjali prema vrhu brijega, Marko mi je govorio o najvažnijim sastojcima kantariona i o njihovom djelovanju na ljudski organizam.

"Kantarion se naziva još i gospina trava, vjerojatno zbog toga što je djelotvoran kod nekih ženskih bolesti. Međutim, pouzdano je dokazano da povoljno djeluje i kod mnogih drugih oboljenja."

Kada smo se vratili kući, pokazao mi je kako ću ubrane biljke sušiti, a nekoliko dana kasnije, kada su bile suve, kako ću od njih spravljati različite oblike biljnih lijekova.

Druženje sa ljekovitim biljkama učinilo je da se osjećam bolje već i samo zbog toga što sam imala razlog da se krećem po čistom zraku i da budem okružena prirodom. Osim toga, pomagalo mi je da ispunim vrijeme, kojeg sam imala više nego što mi je bilo potrebno za moje osobne potrebe, jer su Irena i Marko preuzeli na sebe brigu oko nabavke namirnica i pripremanja objeda.

Naš zajednički život u Kopilu uredili smo na opće zadovoljstvo a da o tome uopće nismo razgovarali. Nismo se dogovarali čak ni o tome da li ćemo tu ostajati i preko noći. Jednostavno, ostajali smo, kao da je upravo tu bila središnja točka našeg zajedničkog življenja. Čak ni ja nisam osjećala potrebu da bilo što promijenim, premda mi je noćno bdijenje mnogo teže padalo u Kopilu nego u stanu. Najprije zbog toga što smo bili prisiljeni ranije odlaziti na počinak, a zatim i zbog niza drugih nepogodnosti.

Noć u gradu bila je nešto sasvim različito od noći na ovom usamljenom mjestu. Noćne zvukove u gradu sam dobro poznavala i nisam ih se plašila. Zvukovi koje sam čula prve noći u Kopilu bili su oni starodrevni, oni bliski zemlji. I plašili su me, zbog toga što nisam znala iz kojih izvora dolaze pa mi se lako događalo da šum vjetra u granju i lišću zamijenim šumom dolazećih koraka, a krik neke ptice čovječijim jaukom.

Da sam mogla otkloniti strah, vjerojatno bih uživala u svježini noćnog zraka i u pogledu na nebeske svjetlosti i svjetlosti grada. Međutim, strah mi nije dozvoljavao niti da pogledam kroz prozor. Držao

me je prikovanu za krevet i tek mi je s vremena na vrijeme dopuštao da u mislima odlutam negdje izvan svoje nesanice.

Izdržala sam četiri noći ne poduzimajući ništa da si bar olakšam tegobe. Petog dana odlučila sam poći u grad i nabaviti nešto za čitanje, kako bih imala čime prekratiti čekanje da svane novi dan. Zajedno sa Irenom spustila sam se u Crkvice i, prije nego što sam znala šta ću uraditi, odlučila sam da svratimo u „Skalu”. Ireni sam rekla da se javi majci, a ja sam otišla do šanka, gdje sam našla Nevena Tomića.

Zajedno smo popili kavu i, na moje veliko čuđenje, već poslije pet minuta shvatila sam kako govorim o svojoj nesanici, i onoj prvoj i ovoj drugoj. Ispričala sam sve o tatinoj bolesti i smrti i o mojoj brizi za njega, te o mojoj nespremnosti da se suočim sa neumitnim završetkom, koja je vjerojatno prouzročila moju tadašnju nesanicu. Rekla sam i to da je poremećaja nestalo kada se Marko nastanio u mom stanu pa mi je sada utoliko teže objasniti novu nesanicu, jer smo otada ja i Marko stalno zajedno.

Prešutjela sam jedino tatinu molbu da mu nabavim otrov i, naravno, onu bočicu sa zelenom tekućinom koju je Marko donio sa sobom.

"Imajući u vidu činjenicu da možeš spavati danju, ja to ne bih nazvao velikim poremećajem", rekao mi je Neven Tomić nakon što me je pažljivo saslušao. "Promijenila si sredinu pa si možda zbog toga zamijenila noć sa danom."

Savjetovao mi je da se zbog toga ne uzrujavam previše i da nekoliko noći uzimam tablete za spavanje. I nije se ograničio samo na savjet nego mi je on sam nabavio tablete, a snabdjeo me je takođe i knjigama i časopisima za slučaj da mi tablete ne pomognu. Osim toga posudio mi je radio sa slušalicama, kako bih mogla u isto vrijeme slušati noćni program i otkloniti zvukove koji dolaze izvana.

Da sve to ne bih nosila u rukama, otišla sam pred dvojni soliter u Crkvicama, sjela u svoj automobil i odvezla se do „Skale” po Irenu. Dok sam čekala da se Irena spremi, pozvala sam Nevena Tomića da nas posjeti.

"Na žalost, toliko slobodnog vremena nemam. Možda bih mogao danju pronaći koji trenutak, ali je u to vrijeme isuviše vruće za penjanje."

Vratila sam se u Kopilo naoružana tabletama za spavanje, knjigama, časopisima i radiom i sa manje strijepnje očekivala sam novu noć. Tablete, međutim, nisu mnogo pomogle. Zaspala jesam, ali sam spavala manje od pola sata. Više sreće imala sam sa radiom. Slušalice su isključivale zvučnik pa sam mogla slušati glazbu i različite zanimljive programe a da ne ometam Markov i Irenin san. Knjigama sam se mogla poslužiti tek kada bi svanulo i kada bi kroz prozor ušlo dovoljno svjetla.

Time je moje noćno bdijenje bilo uveliko olakšano, ali se zato danju situacija dodatno iskomplikirala. Naime, kada bi me neposredno poslije ručka konačno savladao san, najčešće nisam mogla otvoriti oči sve do večeri. Činilo mi se da se umor u meni sve više taloži i da nikakav san na dnevnom svjetlu nije u mogućnosti da ga odatle ukloni.

Marko je bio zabrinut, ali je morao sam otkriti zbog čega sam bila primorana spavati danju. Vjerojatno mu to i nije bilo teško nakon što je pored moje strane kreveta zapazio knjige, koje nisam čitala danju, i radio, koji se nikako nije oglašavao. Bile su tu i tablete za spavanje, koje sam uzela samo jedanput, jer su mi više štetele nego koristile, čineći me neraspoloženom nakon kratkotrajnog sna.

Nisam se, naravno, iznenadila kada me je Marko jednog jutra upitao zbog čega sam budna. Tek je bilo svanulo i pokušavala sam čitati na taj način što sam i knjigu i glavu iskrenula što je moguće više prema prozoru. Šta sam mu mogla reći?

"Je li to razlog što moraš spavati danju?"

"Nemoj da te to brine", rekla sam mu umjesto odgovora. "Ako preuzmeš dio mog problema, desiće se samo to da ćeš i ti manje spavati, a meni od toga neće biti nimalo bolje."

Marko me nije poslušao. Nije se okrenuo na drugu stranu i nastavio spavati.

"Otkada to traje?", upitao je.

"Otkako smo došli u Zenicu."

"Znaš li zašto ne možeš spavati? Je li se nešto dogodilo."

Odmahnula sam glavom. Nisam htjela nagađati.

"U Zagrebu si spavala iako si se morala često buditi zbog tate. Šta te sada muči?"

"Ne znam", odgovorila sam.

U stvari, nisam osjećala da me nešto muči. Pomislila sam da je moguće da se sve to događa upravo zbog toga što nisam svjesna da sam suočena sa nekim ozbiljnim problemom. Zbog toga što čak i ne slutim njegovo prisustvo u sebi. Možda je on morao na neki način isplivati na površinu moje svijesti pa makar to bilo i tako da se moja potreba za snom pomjeri za dvanaest sati.

"Pokušaćemo pronaći u čemu je stvar."

Izgledalo mi je da Marko pokušava razmišljati, ali je bilo sasvim očigledno da neće odoljeti snu. Njegov je problem bio druge vrste i da bi stigao do njegovog rješenja, morao je spavati. A možda je mogao i budan sanjati? Vjerojatno je i sanjao. U svakom slučaju, uskoro je zaspao i spavao je do devet sati.

Do tada smo Irena i ja doručkovale, obišle sve poznate staze i razgovarale o tome kako ćemo se uskoro morati spustiti u Crkvice i u dvojni soliter. Za koji dan imala je započeti nova školska godina.

"Vjeruješ li ti, teta Dijana, da će moj tata početi raditi?", upitala me je Irena dok smo čekale da se Marko probudi.

"Rekao mi je da hoće i nema razloga da mu ne vjerujem", odgovorila sam. "Zašto pitaš?"

"Zato što mama kaže da on voli samo sebe i da se neće žrtvovati ni za koga."

Rekla sam joj da njezina mama griješi i da njezin tata voli i nju i mene, a vjerojatno i njezinu mamu. I zbog toga naše odnose prema njemu ne bismo smjeli uslovljavati time da li će se uskoro zaposliti ili neće. Nisam bila sigurna da me je Irena razumjela.

GLAVA DVADESETA

Posljednjeg dana kolovoza Marko je vratio strug i alat u aluminijsku kutiju, a zatim je kutiju spustio u skrovište ispod poda. Ostale predmete iz kuće koji su se mogli nositi stavili smo u automobil i napustili Kopilo. Vratili smo se u stan u dvojnog solitera u Crkvicama. Narednog dana Marko je morao početi raditi.

Vratili smo se ujutro i odmah je zazvonio telefon. Zvao je Josip. Bio je uzbuđen.

"Hvala Bogu", rekao je kada sam se javila. "Živa si."

"Živa sam. Zašto ne bih bila?"

"Poslao sam ti tatino pismo, kako si mi rekla, ali mi se ono uskoro vratilo sa naznakom da primatelj nije u stanu. To me je zabrinulo. Još više zbog toga što sam svakodnevno telefonirao a nitko mi se nije javljao."

Morala sam ga zamoliti da mi oprost. Svojom nebrigom stvorila sam mu nepotrebne probleme.

"Šta da radim sa pismom?", upitao je.

Nisam mu mogla reći da ga ponovno pošalje. Željela sam odmah saznati njegov sadržaj.

"Otvori ga i pročitaj mi što piše u njemu", rekla sam.

Čula sam cijepanje, a zatim i šuštanje papira.

"Jesi li sigurna da to želiš?", upitao je Josip.

Možda nije želio da bude svjedok nečim neprijatnom. Možda je nešto slutio?

"Sigurna sam. Čitaj."

"Draga moja Dijana", pročitao je Josip, a onda napravio stanku.

"Samo nastavi."

"Znam da ti je teško pa sam odlučio da ti napišem ovih nekoliko rečenica. Prije svega želim ti savjetovati da sve ovo što nam se dogodilo ne gledaš samo sa one tragične strane. Život se ne zaustavlja ni za trenutak i nikom ne pravi ustupke. U tome ni mi ne možemo biti izuzetak. Želim, naravno, i da ti zahvalim za sve što si učinila za mene. Možda sam pogriješio što sam od tebe tražio ono što ja sâm vjerojatno ne bih tražio od svojih roditelja. Zar bih mogao zahtijevati većeg dokaza tvojoj ljubavi i odanosti? Ovaj novac koji ti ostavljam nije plaća za tvoje usluge, ali vjerujem da će ti dobro doći. Nisam ga sakupljao sa nekom određenom namjerom, jednostavno mi je pretekao, pa ti savjetujem da ne razmišljaš previše kako ćeš ga potrošiti."

Sačekala sam neko vrijeme prije nego sam upitala da li je to sve.

"Da, to je sve", odgovorio mi je Josip.

Činilo mi se da u pismu nešto nedostaje. Možda pozdrav? Ali šta je tata mogao reći na kraju? Zbogom ili doviđenja?

Zahvalila sam Josipu i zamolila ga da me ponekad nazove. Nas dvoje nismo bili sudbinski upućeni jedno na drugo, ali niti jedno protiv drugog.

"A novac?", upitao je. "Šta da radim sa njim?"

Rekla sam da mi ga pošalje.

Marko nije upitao ni tko me je zvao niti zbog čega. Bila mi je draga ta njegova prividna nezainteresiranost, kojom je zaobilazio sve ono što mu se činilo da bi moglo biti moja tajna ili bar dio one najskrivenije intime. Nije to činio zbog toga što ga nije interesiralo šta se sa mnom događa nego zato što me je promatrao kao osobu u svemu ravnu sebi, pa i po tome da imam pravo i na različitost i na vlastiti put, ma kakav on bio.

Kada je došlo vrijeme da pođemo na spavanje, zamolila sam ga da mi pomogne pripremiti se za još jedno noćno bdijenje. Trebalo je prebaciti televizor tamo gdje njega neće ometati u snu i podesiti svjetlost da pada samo na moj dio ležaja. Bili smo sami. Irena je otišla majci, da se pripremi za prvi dan nove školske godine.

"Možda će sve ove pripreme biti suvišne", rekao mi je Marko. "Možda ćeš noćas spavati."

Nisam rekla ništa, jer sam još uvijek bila obuzeta osjećanjem da nešto nedostaje u tatinom pismu. U početku sam vjerovala da nedostaje pozdrav ili, točnije, nekoliko prikladnih oproštajnih riječi. Međutim, brzo sam shvatila da je nešto drugo u pitanju. Nedostajalo je nešto drugo. Tata je nešto napisao, ali to nije učinio onako kako je namjeravao. Nedostajala mu je neka riječ. Koja riječ?

Marko i ja smo zajedno pripravili večeru. Potom smo objedovali i obavili niz drugih poslova, a pri tome nismo uopće ništa kazali jedno drugom. Cijelo vrijeme pokušavala sam se sjetiti tatinog pisma, odnosno onog niza riječi koje mi je saopćio Josipov glas, a Marko je šutio vjerojatno zbog toga što je opažao da sam zauzeta rješavanjem nekog problema i nije želio poremetiti nešto u tom procesu.

Neko vrijeme promatrali smo televizijski program. I upravo u trenutku kada sam odustala od traženja nedostajuće riječi, sjetila sam se šta je to bilo ključno u tatinom pismu. Između ostalog rekao je da je možda pogriješio što je od mene tražio ono. Izbjegao je spomenuti otrov i to je bila ona riječ koja je nedostajala. Tata je napisao da je možda pogriješio što je od mene tražio da mu nabavim otrov, a ipak ga je popio. Prema tome, grijeh je, u krajnjem slučaju, pao na mene. Ja sam pogriješila. Nisam to smjela učiniti.

Nakon ovog saznanja uslijedio je talas kajanja, koji me je zapljusnuo svom žestinom i natjerao me da skočim sa stolice i da učinim nešto čime bih se iskupila. Osjećala sam da bih morala udarati glavom u zid dok ne prsne i dok iz nje ne isteče sva krivnja koja se tamo nakupila. Možda bih to i učinila da Marko nije skočio za mnom i čvrsto me držao u zagrljaju sve dok moja želja za samo-kažnjavanjem nije splasnula.

Nije me ništa pitao. Jednom rukom me je držao, a drugom me je milovao. Znao je da njegove ruke na mene djeluju kao samostalna čudotvorna bića. I dok je njima klizio duž moga tijela, svuda gdje je mogao dosegnuti, tlak koji se bio koncentrirao u mojoj glavi i koji je prijetio da će eksplodirati, počeo se razilaziti i raspoređivati i na druge dijelove tijela i tako postajati manje razoran. Ne znam da li je namjeravao postići upravo to, ali, bilo kako bilo, postigao je da je napetost krenula, najprije ka periferiji glave, ka tjemenu i obrazima, a zatim niz vrat ka ramenima i naniže, prema rukama, te preko grudi i stomaka prema donjim dijelovima tijela.

Osjećala sam kako temperatura u meni raste i postaje sve ugodnija, rastjerujući postepeno maglu, koja mi je u jednom trenutku bila zagušila svijest. Izlazila sam iz zagušljivog sivila i sve više osjećala želju da iziđem iz oklopa svoje odjeće i da se priljubim uz Markovo tijelo, da se utisnem u njega toliko snažno da ostanemo jedno biće.

Ne govoreći ništa, otkopčala sam mu košulju, a kada je nakon toga stisak njegovih ruku popustio, počela sam svlačiti odjeću sa sebe. Već i sam taj čin, u kojem se tijelo, dio po dio, oslobađa mraka i izlazi na svjetlost, da pokaže svu svoju ljepotu, sa kojom se ne može uspoređivati ništa na ovom svijetu, uzbuđivao me je i donosio mi ogroman užitak.

Marko se odmakao dva koraka, da bi mi oslobodio prostor i da bi me mogao cijelu promatrati a da ne pomjera glavu. U njegovim očima vidjela sam uzbuđenje i divljenje. Nitko ranije nije toliko uživao u prizoru što ga je pružalo moje nago tijelo i već zbog toga zasluživao je da njime raspolaže.

Čini mi se da su upravo ti trenuci u kojima sam ja svoju nagost izlagala njegovoj žudnji za ljepotom bili vrhunac cjelokupne naše veze i da nas ništa ni prije ni poslije toga nije tako čvrsto povezivalo.

"Šta ti se dogodilo?", upitao me je Marko kasnije, dok smo se odmarali na ležaju.

Ispričala sam mu o tatinom pismu i o svojim zaključcima koji su proistekli iz pisma.

"Nisam imala pravo pomoći mu da umre ranije", rekla sam, osjećajući pri tome da se kakanje nije izgubilo.

"Nisi imala pravo učiniti to, ali nisi to ni učinila", rekao mi je Marko.

Vjerovala sam da me želi utješiti i bila sam mu na tome zahvalna, ali nisam bila sigurna da će uspjeti.

Rekla sam da ne možemo poreći da sam tati dala otrov.

"Možemo", rekao je Marko spremno. "Jer ono što sam ja dao tebi, a ti dala tati nije bio nikakav otrov. Da jeste, zar misliš da bih ja mogao ostati miran i spavati bez griznje savjesti?"

Zahtijevala sam da mi objasni u čemu je nesporazum.

"Kada si zatražila da ti donesem otrov, otišao sam u Kopilo, nabrao izvjesnu količinu jedne određene biljke, samljeo je, iscijedio, filtrirao i dobio tekućinu koja svojom bojom, mirisom i okusom može navesti da se pomisli na otrov.

"Kakva je to biljka?", upitala sam.

"Istina je da je to biljka koja sadrži nešto alkaloida, a to su kemijska jedinjenja koja mogu biti i lijek i otrov, ali se jednom bočicom njezinog soka nitko ne može niti izliječiti niti usmrtniti."

Bio je uvjerljiv, ali mu nisam vjerovala. To sam mu i rekla. Na to me je zamolio da mu donesem bočicu sa ostatkom tekućine, koju sam na dan tatine smrti stavila u svoju tašnu i zaboravila. U tašni sam je i pronašla, a zatim sam je dodala Marku.

"Postoji samo jedan način da te uvjerim", rekao je, otvorio bočicu i ispio svu tečnost koja se nalazila u njoj.

Bila sam zatečena ovim njegovim činom i nisam znala šta da kažem.

"Sve što mi se može dogoditi je to da spavam čvršće i duže nego obično", rekao je.

Uspjela sam reći samo "zašto", a ostatak pitanja podrazumijevao se sâm po sebi.

"Znam da ti dugujem objašnjenje i da sam ti ga morao dati još ranije. Pitala si zašto sam te obmanuo i ja ti mogu odgovoriti samo novim pitanjem. Šta sam mogao drugo učiniti? Ja sâm sam

duboko uvjeren da se ljudi ne mogu miješati u božanske odluke bez teških posljedica za njih same. Tog se uvjerenja nisam mogao ni za trenutak odreći, a želio sam pomoći tebi i tvom ocu. Preostalo mi je jedino da vas obmanem, da bih u vama očuvao vjeru. Morali ste u nešto vjerovati. Bez vjere da možete sami nešto učiniti bilo bi vam mnogo teže."

Marko je bio u pravu. Bez vjere da se patnja može prekinuti kada postane neizdržljiva i tati i meni bilo bi neusporedivo teže.

Zaspala sam i prije nego što sam se upitala postoji li mogućnost za nešto takvo. Spavala sam bez prekida cijelu noć i još nekoliko sati duže. Bilo je već svanulo kada sam osjetila kako Marko ustaje sa ležaja i silazi niz ljestve. Odmah potom začula sam zvukove koji su mi govorili da se nalazi u kupaonici i da povraća. Željela sam ustati i poći tamo da se uvjerim da ništa nije ozbiljno, ali me san nije puštao. Kao da sam bila zakovana za ležaj.

Kada sam napokon izronila iz sna u podmaklo jutro, vidjela sam da sam sama u stanu. Po tome što je odjenuo svoju najbolju odjeću zaključila sam da je Marko otišao u školu. Mogla sam odahnuti, vjerujući da su sa povraćanjem njegove tegobe okončane.

Na žalost, nije bilo tako. Kada se vratio, Marko je bio blijed i drhtao je. Morao je odmah leći.

"Za nekoliko dana opet ću biti u redu", rekao je.

"Otrov?", upitala sam.

"Ljubav", odgovorio je. "Ljubav i ljepota. Sve se mora platiti. Bar je sa mnom takav slučaj."

Rekla sam da ga ne razumijem.

"Sinoć sam toliko uživao da moram nekoliko dana patiti da bih se vratio u pređašnje stanje."

"Šališ se?"

Izgleda da se ipak nije šalio. Odbolovao je desetak dana i za to vrijeme se nije žalio. Ponašao se kao čovjek koji dobro zna koje posljedice slijede određene uzroke. U meni je ostao trag sumnje da je otrov ipak bio pravi i da je ostavio svoje razorno djeljstvo.

I pored bolova i povremenog povraćanja Marko je odlazio u školu i obavljao svoj posao. Pitala sam ga zašto ne uzme bolovanje.

"Loše bi izgledalo da to učinim odmah na početku školske godine", odgovorio mi je.

"Zar je važno kako bi to nekom izgledalo?"

"Obećao sam ti da ću se brinuti o tebi i ne želim to obavljati polovično."

Pokušala sam mu objasniti da se ja neću osjećati zaknutom ako se on bude odmarao kada mu je to neophodno i ako se bude liječio na odgovarajući način.

"Želim za tebe učiniti najviše i najbolje što mogu", objasnio mi je. "Ako to što činim ne bude dovoljno, bar ću moći reći da sam se potrudio i da nisam žalio sebe."

Moram priznati da se trudio i da nije nimalo žalio sebe, čak je, što više, mnogo toga činio protiv sebe, da bi mene zadovoljio. Postupno sam shvatila da u tjelesnoj ljubavi ne uživa onoliko koliko ja i ne na isti način i da bi se najradije zadržao na tome da me promatra nagu ili da, u najboljem slučaju, dlanovima svojih ruku prati obrise moga tijela.

"Čini mi se da bih se lako odrekao svega u meni zemaljskog. Ne bih žalio napustiti ovu planetu i sve njezine ljepote i blagodati. Spokojno bih kao svetac pošao na stratište da me neprekidno ne opsjedaju obrisi ženskog tijela. Čini mi se da su oni u meni podigli svoje svetište, ali nisam siguran čemu ono služi - da li ljepoti samej, ili đavolu, ili nekoj drugoj neznanj sili. Zbog toga sam prisiljen da ih stalno pratim, očima ili mislima. Kada ugledam lijepo žensko tijelo, odmah poželim da se nađem u njemu, kao da je raskošna lađa, stvorena da zadovolji sve moje potrebe za ljepotom i žudnje za ispunjenjem. Odmah zaboravim kuda me put moj vodi, zaboravim da se krećem tamo gdje tih oblika neće biti. Ponekad pomislim da se ženskim likom branim od onog što mi se približava. Možda želim da se u njemu utopim umjesto u smrti, a pri tome zaboravljam da se,

možda, upravo u njemu skriva krvnik, koji će me najprije nježno oviti ljepotom pa potom smrviti gvozdenom petom."

I pored ovakvih, za mene mračnih i nerazumljivih, tumačenja, sudjelovao je u svim ljubavnim igrama za koje sam mogla pretpostaviti da će mi donijeti užitak. Docnije, kada je već bilo kasno da se nešto popravi, shvatila sam da je on svoje sudjelovanje skupo plaćao tjelesnom patnjom. Dok se to događalo, nisam mogla razumjeti neke njegove misli, vjerujući da predstavljaju samo pokušaje da na novi način izraze njegovu divljenje. Kao, na primjer, onu da ja predstavljam vrata kroz koja on mora proći da bi stigao do onog konačnog izlaza zvanog "jedan korak izvan sna". Kasnije sam shvatila da je on pod tim podrazumijevao ne moje tijelo nego njegov oblik.

Za mene se žrtvovao, ali je činio i sve što je mogao za Irenu, koja, inače, nije mnogo zahtijevala. Bilo joj je dovoljno da je u Markovoj blizini pa da bude zadovoljna. Svoju prvu plaću Marko je potrošio da nabavi namještaj za Ireninu sobu i time joj je priredio radost koju će dugo pamtit.

Mene, međutim, nisu mnogo radovale promjene koje su se zbivale u Marku, ma koliko da su godile mojoj taštini, jer im je izvorište bilo u želji da me učini sretnom. Osjećala sam da one osiromašuju najprije njega pa zatim i mene. Ipak, nisam nalazila ni snage niti prikladnog načina da mu to kažem. Lakše mi je bilo otići u „Skalu”, sjesti pored šanka i razgovarati sa Nevenom Tomićem.

Vjerovala sam da mi on može pomoći razriješiti bar jednu od nekoliko nepoznanica koje su me u to vrijeme okruživale. Citirala sam mu stihove koje sam čula od Marka u vrijeme kada je bio bliže onom nego ovom svijetu.

"Zamišljam te nagu, sa tijelom dječaka, u kojem je žena usnula i spava", ponovio je citirane stihove kao da ih vaga, a zatim dodao! "Doista lijepo. Kao da su živa bića. Kao ptice. Možeš ih pustiti i odletjeće na vlastitim krilima."

Upitala sam ga da li poznaje te stihove.

"Nikada ih ranije nisam čuo, ali ti odmah mogu reći da tebi odgovaraju kao da su krojeni prema tvom tijelu."

Ispričala sam mu u kakvim okolnostima sam ih upoznala.

"Ako misliš da su Markovi, ne mogu posvjedočiti da sam ih od njega čuo."

Objasnila sam mu da i Marko tvrdi da ih nikada ranije nije čuo pa ipak ih je meni šapnuo u trenucima kada je jedva mogao biti svjestan mog prisustva, a još je manje mogao imati predstavu o oblicima moga tijela. Dok sam to govorila, sjetila sam se da to nije potpuna istina, jer je Marko imao priliku vidjeti me ne slici koju je ukrao Matiši. Nisam o tome ništa rekla, jer mi se učinilo da to nije značajno za sadržaj mog sljedećeg pitanja.

"Vjeruješ li da je moguće da se jedna misaona cjelina, ne slika, ne slutnja ili nešto slično, probije tako daleko, da prođe pored Markove svijesti i da iskoristi njegovu podsvijest i njegovo tijelo da bi dospjela do mene?"

"Ne vjerujem", odgovorio je Neven Tomić bez oklijevanja. "Možda misli i mogu putovati daleko, ali ne na taj način da ih na kraju putovanja netko nesvjesno izgovori."

"Ali ja govorim o stihovima, koji mogu predstavljati određene formule ili poruke."

"Svejedno. Ne vjerujem."

"Možda ne voliš dovoljno poeziju?"

"Možda. Nisam zaluden njome."

"Možda je ne shvataš?"

"Možda."

Tada sam napravila grešku. Rekla sam mu da bi sasvim drugačije govorio da je stvorio nešto poput stihova iz tekstova Markovih pjesama.

"Na koje misliš?"

"Na primjer „Mećava”."

"Šta je sa njom?"

Kazala sam da me ta pjesma opčinjava sve više što je češće ponavljam.

"Zbog čega?"

Pokušala sam mu objasniti pjesmu onim istim riječima kojima ju je Marko objašnjavao meni dok smo sa autobusnog kolodvora u Splitu išli ka stanu tete Paule.

"To je sasvim prihvatljivo tumačenje", rekao mi je Neven Tomić, "ali me ni ono ne upućuje nigdje."

Nije za mene bilo korisno što sam započela ovaj razgovor sa Nevenom Tomićem. Učinio je da se naglo prizemljim i da se pri tome povrijedim. Iako sam se oduprla svom snagom, nisam mogla spriječiti da se u meni ugnijezdi osjećanje da se tog dana moj život prelomio. Više mi ništa nije bilo isto kao do tada, premda nisam mogla dokazati da se bilo šta doista promijenilo.

U stan sam se vratila prije Marka i Irene. Načinila sam ručak kao za blagdan. Učinila sam to sasvim nesvjesno, kao da sam željela nadoknaditi nešto što sam izgubila. I bila sam sretna kada sam vidjela da su Marko i Irena prijatno iznenađeni.

"Da li ti je danas rođendan?", upitao me je Marko.

Moj rođendan je pao u proljeće. A vani je bilo lijepo listopadno poslijepodne. Ne previše sjajno i ne previše toplo, ali je sadržavalo dovoljno i svjetla i topline da se čovjek ugodno osjeća, znajući da će uskoro pasti kiše, a potom i snjegovi. Rekla sam Marku da bih željela poći u Kopilo.

U proteklih nešto više od mjesec dana samo smo jedanput bili tamo, ali se nismo zadržavali. Pregledali smo Markovu kućicu, a zatim se prošetali unaokolo i vratili u Crkvice. Ovog puta uputili smo se mimo kućice, lijevim odvojkom ceste, koji nas je doveo točno iznad kamenoloma u kanjonu Babine rijeke. Odavde je pogled na strme i gole stijene kanjona bio bolji nego sa smetovske strane.

Sjeli smo na uvelu travu, a samo nas je nekoliko koraka dijelilo od provalije. Šutjeli smo i promatrali par jastrebova, koji su pravili mirne krugove iznad naših glava, lebdeći na raširenim krilima.

Otkako je počeo raditi u školi, Marko se vidno izmijenio. Nije izbjegavao razgovor sa mnom, ali ga je sâm rijetko započinjao. Radije se povlačio u sebe i tamo pratio neke svoje misli, koje ga, očigledno, nisu radovale. Mogla sam pretpostaviti zbog čega.

"Nisi raspoložen", rekla sam mu.

Uputio mi je jedan kratak pogled, koji je potvrđivao moju konstataciju, ali je govorio i više od toga. Marko je bio uznemiren. Potpuno je nestalo onog njegovog nekadašnjeg dubokog spokojstva, koje me je privlačilo k njemu.

"Imaš li problema u školi?", upitala sam, a mogla sam i sama odgovoriti na to pitanje.

"Kada bih mogao govoriti o problemima, mogao bih se i nadati da ću ih jednog dana otkloniti", odgovorio mi je. "Međutim, nisu u pitanju problemi nego atmosfera kojom sam u školi okružen, a koja mi ne dozvoljava niti da razmišljam normalno niti da dišem punim plućima. Ponovno se moram navikavati na taj nesvjesni teror mase, koji ne prestaje ni jednog trenutka i koji čini da već na ulazu u školu osjećam da sam bespomoćan i zbog toga nesretan. I, što je najgore, sa protokom vremena njegov učinak progresivno raste pa nakon petog sata čini mi se da ću se raspasti u bezbroj sitnih komadića."

Pitala sam ga da li se i ranije osjećao tako.

"Osjećao sam se, manjeviše, kao i sada. Zbog toga sam napustio školu i punim vremenom počeo raditi u restoranu."

"Šta si tamo radio?"

"Sve ono što je u određenom trenutku bilo potrebno. Radio sam za šankom i kao konobar, odlazio sam u kupovinu, čistio, a najradije sam se bavio kuhinjom."

"Tamo si bio najmirniji?"

"Upravo tako. Tamo sam bio miran. Posao me nije opterećivao, a nije bilo nikoga da mi stvara probleme."

"Zašto nisi ostao tamo?"

Marko je slegnuo ramenima.

"Lucija se nije mogla pomiriti s tim da joj se muž sa visine profesorskog zvanja spusti na mjesto kuharskog pomoćnika, a ja se nisam mogao pomiriti sa činjenicom da pored sebe imam ženu kojoj je važniji mužev profesionalni status nego njegovo dobro raspoloženje."

Ponudila sam mu da napusti školu i da se ja zaposlim u „Skali” dok se za njega ne nađe odgovarajući posao. Odlučno je odbio i razgovarati o tome.

Ostali smo na istom mjestu dok se nije počelo smrkavati, a onda smo krenuli natrag. Dok smo polako koračali pustom cestom, palo mi je na pamet da nešto provjerim.

"Kada si me ugledao na slici koju ti je pokazao Matiša, da li si me poželio zbog toga što nalikujem na tvoju ženu?", upitala sam Marka.

Moje ga je pitanje iznenadilo.

"Nalaziš da Lucija liči na tebe?", upitao je, a po izrazu njegovog lica mogla sam zaključiti da mu nikada nije pala na pamet misao o nekoj sličnosti između nas dvije.

Potvrdila sam.

"Da li je još netko govorio o tome?", upitao je.

Odgovorila sam da nije, ali da vjerujem kako imam dobro oko i solidnu moć zapažanja.

Nastavili smo koračati šuteći. Izgledalo mi je da sam na neki način uplašila Marka. Išao je gledajući tlo ispred sebe i vjerojatno je razbijao glavu pitanjem šta zapravo želim postići tvrdnjom o sličnosti sa Lucijom.

Kada smo prolazili pored „Skale”, upitala sam ga da li želi ući.

"Ne večeras. Irena je sama u stanu."

"Šteta. Mogla sam ti još večeras pokazati na čemu temeljim svoju tvrdnju."

GLAVA DVADESET I PRVA

Za razliku od Marka, ja i Irena smo bile zadovoljne životom koji se među nama ustalio. Irena možda i više od mene.

"Sanjala sam da živim sa tatom u istom stanu", rekla mi je.

Sada, kada joj se san ostvario, često sam je podsjećala da ne smije zanemariti majku i brata. Zajedno sa njom često sam odlazila do „Skale”, da bi ona neko vrijeme provela sa njima. Moram, međutim, priznati da mi to nije bio jedini cilj. Prijalo mi je da posjedim tamo i da porazgovaram sa Nevenom Tomićem, a sve češće i sa Lucijom. Znala sam da svojim posjetama kvarim raspoloženje Tomićevoj ženi, ali se samo zbog toga nisam željela lišiti zadovoljstva koje su mi te posjete pružale.

Osim toga, nisam rado ostajala sama u stanu. Samoća i tišina nisu bili odgovarajući ambijent za mene. U tome smo se Marko i ja u velikoj mjeri razilazili. On bi se, rekao mi je, najradije zajedno sa mnom povukao na neki nenastanjeni otok, gdje bi mogao slušati samo moj glas i gledati samo moje lice. Meni je, naprotiv, bilo potrebno bar još nekoliko drugih glasova i bar još nekoliko različitih lica. Bio mi je potreban krug prijatelja i znanaca, koji se mogao sastojati i samo od tri-četiri člana.

Ipak, ni ja ni Marko nismo odviše inzistirali na ispunjavanju svojih želja pa smo se kretali negdje između njih. U jutarnjim satima, dok je Marko boravio u školi, ja sam odlazila da prošetam po gradu, da usput kupim ono što je bilo potrebno našem kućanstvu i da obavim sve ono što sam mogla obaviti bez Markovog prisustva.

Popodne je Marko redovito odlazio na svoje maratonske šetnje, koje su trajale između tri i četiri sata, što mi je ostavljalo dovoljno vremena da odem do „Skale”, da popijem kavu i da saznam što se novo dogodilo u restoranu i u gradu. Večeri smo najčešće provodili u stanu. Marko je čitao, gledao televiziju i ponekad, kada bih ga uspjela nagovoriti, svirao za mene svoje skladbe. Ja sam večernje sate koristila za pripremanje sutrašnjeg ručka, za pranje i glačanje rublja, te za druge kućanske poslove.

Irena je imala svoj vlastiti dnevni program, koji je bio potpuno neovisan od našeg rasporeda, ali koji mu se nije niti suprotstavljao. Ujutro je bila zabavljena svojim školskim obavezama, popodne je posvećivala svom društvu, a uveče je radila zadaće, pratila televizijski program i prije nas odlazila na spavanje.

Marko i ja smo se prešutno složili da Irenu uveče ne ostavljamo samu u stanu pa je i to bio razlog što smo u to vrijeme rijetko izlazili. Samo u nekoliko navrata veče smo proveli u „Skali”, ali isključivo petkom ili subotom, kada je i Irena mogla poći sa nama.

Ti rijetki večernji izlasci dali su mi povoda da se počnem pitati da li se nešto ozbiljno zbiva sa Markom. Dok smo boravili u stanu, Markovi mi postupci nisu upadali u oči, jer se ponašao, manje-više, onako kao i ranije. Međutim, u restoranu je ono bilo u tolikoj opreci sa sredinom u kojoj smo se nalazili da nisam mogla ne zamijetiti ga. Izgledao mi je odsutan u tolikoj mjeri kao da je već ispunio svoju želju i da se već, zajedno sa mnom, nalazi na nenastanjenom otoku. Stol za kojim smo sjedili za njega je bio otok, a sve izvan njega bila je nedogledna pučina, na koju se on nije osvrtao. Reagirao je jedino na ono što bih mu ja rekla, drugi glasovi do njega nisu dopirali.

Jednom prilikom upitala sam ga da li mu je zbog nečeg neprijatno. Umjesto odgovora samo je slegnuo ramenima. Izbjegavao je govoriti koliko je to bilo moguće. Tek kada bi popio nešto više, postajao je onaj nekadašnji, ali mu se najčešće dešavalo da zaboravi da vino uopće postoji. I kada je čaša stajala ispred njega, zaboravljao je na nju sve dok ga ja ne bih podsjetila da nerado pijem sama.

Začudo, nisam se ni najmanje radovala vlasti koju sam stekla nad Markom. Nisam, naravno, mogla da se ne ponosim činjenicom da je bio pripravan učiniti sve što bih zatražila od njega i da je svjesno pristajao na patnju da bi osigurao sredstva za moje uzdržavanje, ali sam u tome nalazila tek nekoliko mrvica užitka. Kao i u saznanju da imam svog nedovršenog muškarca, kojeg mogu oblikovati prema svom nahođenju.

Znala sam da ne smijem žuriti sa preoblikovanjem. Najprije zbog toga što još nisam bila sigurna u kojem smjeru bi se ono imalo odvijati, a potom i zato što sam se plašila posljedica. Marko mi se nije činio dovoljno čvrstim za neke veće promjene. Morala sam ga najprije dovesti u situaciju da nešto poželi, da bih tek nakon toga mogla započeti djelovanje.

Problem je bio u tome što je Marko, kada sam ga upoznala, pokazivao samo jednu želju - imati mene u svojoj blizini. Sada, kada sam već mjesecima boravila pored njega, sasvim je moguće da se i ona izgubila. Na takav zaključak upućivale su me i pojedine opaske koje sam čula od Nevena Tomića i njegove sestre.

"Plašim se da je Marko ponovno upao u beznade", rekao mi je Neven Tomić. "U pitanju je samo trenutak kada će se potpuno otkinuti."

Lucija mi je u nekoliko navrata nagovijestila kako su u školi nezadovoljni Markovim radom i njegovim ponašanjem.

"Otpustiće ga, ali će vjerojatno sačekati da se završi prvo polugodište."

Dan nakon našeg izleta u Kopilo dogodilo se još nešto što mi je nedvosmisleno ukazalo na proces rastakanja, koji su u Marku zapazili Neven Tomić i Lucija. Očekivala sam da će se nakon ručka spremiti i otići na svoju svakodnevnu šetnju. Međutim, ostao je sjediti za stolom, zagledan u neku neodređenu točku na suprotnom zidu.

Trgnuo se tek kada sam ga zapitala hoće li izlaziti. Pogledao me je kao da se pita otkuda me poznaje, a potom je neko vrijeme razmišljao.

"Za danas sam planirao otići na groblje", rekao mi je najzad i upitao me da li bih željela poći sa njim.

Pristala sam. Zanimalo me je šta ga je to nagnalo da promijeni plan.

Popeli smo se stepenicama do škole na Kamberovića ravni, a dalje smo nastavili istim onim kaldrmisanim putem kojim sam prošla prvog dana mog trećeg boravka u Zenici. Činjenica da smo se uputili prema groblju navela me je da pomislim kako sam se u posljednje vrijeme rijetko sjećala tate, a niti jednog trenutka nije mi palo na pamet da bi trebalo da mu obiđem grob. I prije nego što smo došli do zeničkog gradskog groblja donijela sam odluku da jednog od narednih dana otputujem u Bjelovar.

Dok smo hodali između grobova, mogla sam zaključiti da Marko postupa po nekom planu, koji podrazumijeva obilazak točno određenih mjesta. Po imenima na nadgrobnim pločama nisam mogla steći nikakvu predstavu o tome zbog čega je Marko zastajao pored njih i šutnjom odavao počast mrtvima. Ipak mi nije palo na pamet da ga ispitujem o tome. Čekala sam da mi sam nešto kaže. Progovorio je tek na kraju, kada smo se našli pored obiteljske grobnice Bošnjaka.

"Otac i majka?", upitala sam.

Potvrdio je kimanjem glave, a zatim je iz džepa izvadio dvije svijeće. Stavio ih je jednu pored druge uz samu ivicu nadgrobne ploče i zapalio. Očekivala sam da će jednu od dvije svijeće premjestiti na drugu stranu ploče, ali on to nije učinio. Stajao je i promatrao svijeće, koje su gorjele mirnim plamenom. Pitala sam se šta bi to moglo značiti, ali sam uspjela suzdržati se da isto pitanje ne izgovorim naglas.

"Kada me budu pokapali, neka to bude na ovoj strani", nakon nekog vremena rekao mi je, pokazujući rukom u pravcu svijeća.

Bila sam toliko zbunjena njegovim riječima da se nisam sjetila pogledati čije je ime uklesano na toj strani ploče, oca ili majke.

Ovog puta morala sam progovoriti.

"Zašto govoriš o smrti?", upitala sam. "Zar nije rano govoriti o tome?"

"Nikada nije suviše rano suočiti se sa smrću", odgovorio mi je, a zatim me je uzeo za ruku i poveo prema izlazu iz groblja.

"Sada ćemo otići nešto popiti", dodao je.

Nije me odveo u „Skalu” nego u jedan od kafea u Sunčanoj dolini. Tu smo popili po nekoliko pića, razgovarali o danima koje smo proveli u mom stanu za vrijeme tatine bolesti i, na kraju, dobro raspoloženi krenuli prema dvojnog soliteru. Iskoristila sam priliku da Marku saopćim svoju odluku da uskoro odem u Bjelovar posjetiti tatin grob.

Osjetila sam kako mu je ruka zadrhtala.

"Ako želiš, poći ću sa tobom", rekao je.

Odbila sam njegovu ponudu. Moje odbijanje primio je mirno, moglo bi se reći nezainteresirano.

Odlučila sam otputovati, međutim, teško mi je bilo odrediti dan odlaska. Nešto mi je govorilo da ne žurim.

Isto več obavila sam dva telefonska razgovora. Najprije sam nazvala tetu Paulu. Bila je iznenađena mojim pozivom.

"Jesi li nazvala da vidiš kako sam ili je nešto drugo u pitanju?", upitala je.

Rekla sam joj da ću ići u Bjelovar pa bih je u povratku željela posjetiti, ako nema ništa protiv.

"Nadam se da ćeš mi imati o čemu pričati", rekla je teta.

Drugi razgovor me je uznemirio. Nazvala sam Josipa, a on me je, preskočivši pozdrav i uobičajena pitanja o zdravlju, upozorio da se pričuvam.

"Matiša je otputovao", rekao mi je uzbuđenim glasom. "Vjerujem da se uputio u Bosnu."

Zamolila sam ga da mi ispriča sve što zna o tome.

"Najprije ti moram reći da od mene ništa nije saznao. A mislim da je stalno bio uvjeren da ja znam gdje se nalaziš. O tome me je počeo ispitivati odmah nakon pogreba u Bjelovaru i nije prestajao sve do jučer."

Upitala sam ga šta se dogodilo prethodnog dana.

"Matiša je jučer, prvi put otkako si otišla, u poduzeće došao dobro raspoložen. „Sjetio sam se”, rekao mi je. „Bio sam siguran da sam ga već negdje vidio, a sada znam i gdje.” Nisam odmah shvatio o kome je govorio. Tek danas mi je palo na pamet da je Matiša govorio o Marku."

Ja sam bila sasvim sigurna da je Matiša govorio upravo o Marku. Sjetio se da su njih dvojica prošlog Božića bili zajedno u Zenici. U „Skali”.

"Danas se Matiša nije pojavio u poduzeću", nastavio je Josip. "Moniki je rekao da ide na put, ali joj nije rekao gdje putuje pa imam razloga vjerovati da se zaputio pravo k vama."

Spustila sam slušalicu sa uvjerenjem da moram veoma brzo djelovati. Imala sam na raspolaganju samo dvije mogućnosti. Jedna od njih je bila da pokupim svoje stvari i da otputujem prije nego što se sretnem sa Matišom. Bila sam sigurna da Matiša neće ništa učiniti prije nego što mene nađe. Druga je mogućnost bila da ostanem uz Marka i da se zajedno suočimo sa Matišom. U prvom slučaju ostala bih bez svog nedovršenog muškarca i bila bih prisiljena vratiti se Matiši, a u drugom bih Marka izložila opasnosti. Nisam mogla znati kakva mu opasnost prijeti, ali sam bila sigurna da Matiša, ukoliko dođe i ukoliko nas nađe, neće otići praznih ruku.

"Možemo li preko vikenda boraviti u Kopilu?", upitala sam Marka.

Bio je petak i pred nama su bila dva neradna dana.

"Gore će ti biti dosadno", rekao mi je Marko. "Sada su noći duge, a svi su izgledi da će pasti kiša."

Rekla sam da mi nije važno da li će padati kiša i koliko će trajati noć, jer želim, prije nego što krenem na put, neko vrijeme provesti nasamo sa njim.

"A Irena?"

"Irena može poći kod Lucije."

Marko nije opazio uzbuđenje u mojim pokretima niti strah u mom glasu. Ponašao se kao da u atmosferi koja nas je okruživala nije bilo ničeg osim naših golih riječi. Nije rekao ni da se slaže sa mojim prijedlogom da vikend provedemo u kućici ispod litice niti da ima nešto protiv toga. Nije rekao da će njemu biti dosadna duga noć i da će mu smetati kiša.

Nismo sačekali da se Irena vrati u stan nego sam je sama potražila. Objasnila sam joj našu namjeru i odvezla do „Skale”. Prije nego što smo krenuli dalje, Marko me je upozorio da se moramo snabdjeti hranom i pićem ako namjeravamo sljedeća dva dana provesti izvan našeg stana. Zamolila sam ga da se on za to pobrine, a ja sam njegovo odsustvo iskoristila da razgovaram sa Nevenom Tomićem i da ga zamolim da Matiši o meni i Marku ne kaže ništa. Pretpostavljala sam da će Matiša najprije doći u „Skalu” i odatle započeti svoju potragu.

"Mislim da griješiš", rekao mi je Neven Tomić kada sam mu ukratko ispričala zbog čega idemo u Kopilo i zašto od njega zahtijevam da ne oda naše boravište. "Možda će Matiša doći da te potraži, da ti kaže šta osjeća prema tebi i šta ti nudi. Ali ne vjerujem da će učiniti nešto više od toga. On nije čovjek koji će zbog žene, bilo koje žene, dozvoliti da izgubi ono što je teškom mukom stekao."

Gotovo sam se mogla složiti sa njim da Matiša neće zbog mene staviti na kocku sve ono što je mukotrпно sticao cijelog svog života. Međutim, ja sam Matišu poznavala mnogo bolje nego što je to Neven Tomić mogao i pretpostaviti i bilo mi je jasno da će učiniti sve, baš sve, da zadovolji svoju sujetu, tu vreću bez dna, koja je gutala i njega samog i sve one koji su bili vezani za njega.

"Ako Matiša dođe i upita za mene i Marka, kaži mu da smo otputovali, a da ne znaš gdje", rekla sam Nevenu Tomiću i napustila „Skalu”.

Vani me je Marko već čekao. Zamolila sam ga da on vozi, jer me je veliki nagib ceste koja je vodila do Kopila još uvijek zbunjivao, a na nekim mjestima i plašio. Naročito noću, kada nisam mogla vidjeti okolinu pa mi se činilo da putujem pravo u nebo.

Kada smo skrenuli sa ceste, rekla sam Marku da automobil doveze što je moguće bliže kući, ali mu nisam kazala da ga želim sakriti od mogućih pogleda sa ceste. Poslušao me je, ne pitajući zbog čega.

"Moraćemo naložiti vatru", rekao je Marko kada je otključao kuću i unio stvari koje smo dovezli sa sobom.

Pomogla sam mu da nacijepa i prenese drva, a kada je peć bila naložena, skuhalo sam lončić kave. Učinila sam to ne razmišljajući, premda kavu u to vrijeme nikad nisam pila. Primakla sam stolicu bliže peći i, pijući kavu, stala se zabavljati promatranjem stalno drugačije igre plamena, koji su skakali po zapaljenim komadima drveta.

Odmah pored moje glave nalazio se otvor u zidu koji bi se teško mogao nazvati prozorom, jer je bio toliko mali da nisam mogla ramenima ući u njegov okvir. Kroz njega sam mogla vidjeti napola ogoljeno drveće, a u pozadini dio zeničke kotline istočkan mnogobrojnim svjetlima i dio neba obasjanog punim mjesecom. Taj mi je otvor dao ideju za prvo od mnoštva pitanja koja sam te večeri i te noći postavila Marku.

"Zašto su ovi prozori tako mali i zašto ih na cijeloj kući ima samo dva?", upitala sam, a Marko me je iznenađeno pogledao.

"Ne znam", odgovorio je. "Ali mogu pretpostaviti zbog čega", dodao je nešto kasnije. "Možda zbog toga da bi bili srazmjerni veličini kuće. Ili zato što moji preci, koji su gradili ovu kuću, nisu raspolagali većim prozorima, a možda i zato što su na taj način racionalnije koristili energiju."

"Ova je kuća, dakle, pripadala tvojim precima. Znaš li nešto o njima?"

"Ja ne pripadam plemenitaškoj obitelji, kojoj je važno da zabilježi ili zapamti ono što se događa njezinim članovima. Nitko od mojih predaka nije ušao u povijest pa ipak postoji, prilično uopćena, predaja o njima, koja kazuje gdje su i kako živjeli i kuda su se selili. Bez određenih imena i datuma."

Zamolila sam ga da mi ispriča nešto od toga.

"Nema tu ničeg zanimljivog. Ova kućica ti može reći gotovo sve. Prije nekoliko godina sam je obnovio, ali ništa bitno na njoj nisam izmijenio, i to upravo radi toga da bi mi ostala kao stalni podsjetnik da nema svrhe okruživati se velikim količinama materije. U ovoj više nego skromnoj kući rodilo se i svoj zemaljski život proživjelo je nekoliko naraštaja moje obitelji i vjerojatno se ni jedan nije osjećao pretjerano skućenim i zakinutim."

Pitala sam ga za njegovo prezime.

"Otkuda Bošnjak u Bosni?"

"Da bi netko postao Bošnjak, mora živjeti u Bosni, a da bi dobio takvo prezime, mora otići iz Bosne i nastaniti se tamo gdje će biti uočen kao doseljenik iz ove zemlje."

"Koliko sam mogla shvatiti, tvoji su preci najprije živjeli u Bosni, zatim su se iselili iz nje, da bi se jednog dana ponovno vratili, ali sa novim prezimenom."

"Upravo tako."

Nisam mogla shvatiti kakvog je smisla imalo to odlaženje i vraćanje.

"Očigledno te povijest ovih krajeva nije mnogo interesirala", rekao mi je Marko, a njegova je tvrdnja bila sasvim točna. Povijesna zbivanja nikada nisu bila u središtu mog zanimanja.

"Moraš znati da su ratovi bili jedino u čemu nikada nismo oskudijevali, a oni su najefikasniji pokretači ljudi. Guraju ih ispred sebe ili ih nose sa sobom, ako ih odmah ne samelju. Moji stari su vjerojatno samo pokušavali izbjeći ratne nevolje, ali su uspjeli tek toliko da im bježanje postane trajno zanimanje. Bježeći od jednog rata, dospijevali su na rub ili u samo središte drugog. Nastanjivali su se tamo gdje su im dozvoljavali ili tamo gdje su bili potrebni. Svojim postojanjem i djelovanjem nisu ostavili nikakvog uočljivog traga. Zemlja ih nije privlačila dovoljno snažno da bi se borili za nju i tijelom i dušom. Tijelom su se borili samo onoliko koliko su bili prisiljeni, a dušu su čuvali za neki bolji svijet."

"Zašto su se vratili u Bosnu?"

"Možda zato što su bili Bošnjaci i što je svaka nova domovina u njima gledala Bošnjake. A možda i zato što je svejedno gdje se nalaziš ako znaš da se krećeš u pravom smjeru."

Razgovor smo započeli mojim bezazlenim pitanjem zašto su prozori na kući mali, a uskoro smo se zaglibili u raspravu o duši.

"Vjeruješ u postojanje duše?", upitala sam.

"Ne bih oko toga trošio riječi", odgovorio mi je. "Ne mogu reći da vjerujem nego da osjećam svakim svojim atomom da ja nisam ovo tijelo, već sam ono neuništivo u njemu, ono što se nije bitnije promijenilo od trenutka kada sam postao svjestan sebe kao odvojenog a ipak cjelovitog bića."

Upitala sam ga da li to znači da duša ne stari.

"Duša je vječna, a tijela su privremena."

"Ako je tako, onda duša mora mijenjati tijela."

"Mijenja ih."

To je bila ključna točka mog nerazumijevanja. Nisam mogla objasniti zbog čega ne mogu prihvatiti jednu dušu sa mnoštvom tijela i zašto bih radije pristala na jedno tijelo sa mnoštvom duša. Mogla sam samo upitati čemu taj neshvatljivi spoj vječnog sa privremenim.

"To je isto kao da me pitaš čemu spoj čaše i vina. Vino je svrha, a čaša je samo posuda. Čašu možeš razbiti i ona će prestati biti i čašom i posudom, a vino će i prosuto ostati vino. Tijela su, dakle, posude za duše."

Mogla sam takođe upotrijebiti svoj vjerojatno jedini adut.

"Ali tebi se sviđa moje tijelo. Ono te je privuklo k meni a ne moja duša."

Prije nego što mi je odgovorio, Marko mi je i pogledom i rukom pogladio lice.

"Varaš se", rekao je. "Mene privlače obrisi tvoga tijela. Ne ono samo. A ta crta je od svih njezinih vidljivih omotača onaj najtananiji i najbliži duši."

"Ali zašto je taj najtananiji omotač najčešće sakriven odjećom?", upitala sam bez želje da dobijem odgovor.

Pitanje sam postavila samo zato da bih imala povoda za akciju, na koju me je navodila strastvena želja da se potpuno svučem i da sliku svog nagog tijela potražim u Markovim očima.

Podigla sam se sa stolice i stala ispred Marka, koji je po mom izgledu i ponašanju naslutio šta namjeravam učiniti. Naslonio se leđima o zid i, netremice me gledajući, čekao. Oklijevala sam. Pitala sam se kako da se svučem a da pri tome ne umanjim užitak, kojeg sam već osjećala, a znala sam da ga mogu višestruko uvećati.

Odlučila sam to učiniti onako kako se svlačim svake večeri kada sam sama, kada mi je ugodno toplo i kada nemam razloga da žurim u postelju. Zamislila sam da je Marko zrcalo pred kojim se obično razodijevam. Na taj način sam bila sama. U blizini peći bilo mi je ugodno toplo i doista nisam imala nikakvog razloga bilo kuda žuriti.

I dok sam odvajala od tijela komad po komad odjeće, osjećala sam kako se pojavljuju i oslobađaju linije koje prate obrise moga tijela i kako se upotpunjuje onaj nježni a još vidljivi omotač duše, o kome je govorio Marko.

Uzbuđenje, koje je u meni izviralo i stalno raslo, nije se gomilalo na jednom mjestu nego se razlijevalo površinom tijela, čineći i samo jedan novi omotač. Marko me promatrao smješkajući se, ali bez vidljive želje da mi se pridruži. Stajala sam ispred njega i, kada sam bila potpuno naga, prišla sam mu na pola koraka udaljenosti.

"Pogledaj me dobro i reci šta radi moja duša", kazala sam.

"Tvoja duša zebe, traži vatru pakla."

Marko je rekao upravo ono što sam očekivala da će reći.

"Je li to tvoja dijagnoza?", upitala sam.

"Ne znam. Možda sam je samo posudio."

Prišla sam mu još bliže. Njegovo je lice bilo tik uz moj trbuh.

"Ako te pomaknem korak izvan sna, da li ću nešto dobiti za svoj trud?", upitala sam.

Osjetila sam na svojoj koži najprije Markov vreli dah, a zatim i njegove usne. Samo usne, ne i ruke. Nešto su šaputale i dodirivale onaj omotač sačinjen od čistog užitka. Kružile su po njemu i sa svakim novim krugom spuštale se milimetar po milimetar u pravcu onog središta u koji je sav taj užitak uvirao i stvarao novi omotač, koji me je oblagao iznutra.

Svaki novi tjelesni dodir sa Markom donosio mi je neko novo iskustvo. Ovog puta kao da je želio dopuniti naš razgovor o duši, nagoneći me da širim svoju svijest i na one do nedavno tamne predjele, kako bih dokučila i onaj nepromjenljivi oblik, koji se nalazi jedan korak izvan vremena. Osjećala sam da je vrijeme za mene stalo i poželjela sam da nikada više ne krene.

Na žalost, krenulo je, a sa njim su se počeli ljuštiti omotači tijela i duše i na kraju sam se ponovno našla potpuno naga, ali nagija nego što sam bila na početku. Toliko naga da sam se zastidjela. Požurila sam se odjenuti.

"Da li bi ti prijala čaša vina?", upitala sam Marka da bih prikrila zbunjenost. "Meni će dobro doći", dodala sam.

"Dobro će nam doći, jer vino čovjeka opušta i čini ga zadovoljnijim."

Zašto zadovoljnijim, zapitala sam se. Zar bih se mogla osjećati zadovoljnijom poslije onog što sam doživjela u proteklim minutama? Možda je Marko o zadovoljstvu govorio zbog sebe? Možda nije zadovoljan? Zadovoljio je mene, ali za sebe nije našao zadovoljstva.

Tek tada postala sam svjesna činjenice da je Marko cijelo vrijeme bio potpuno odjeven.

"Dakle, za tebe nije bilo ničeg", rekla sam.

Marko se samo osmijehnuo.

"Nisi ni pokušao pronaći nešto za sebe."

"Ne bi vrijedilo uložnog truda."

"Zašto?"

"Zato što se tjelesna strast u meni ugasi uvijek na isti način."

Zanimalo me je kako.

"Zapali se lako. Dovoljno mi je, kao večeras, da ugledam želju u tvojim očima pa da poželim da se utisnem u tebe. I ako ostanem na početnoj strasti i na želji, to je najbolje što mi se može dogoditi. Jer sve ono što se dalje dešava u ljubavnom činu čini mi se sasvim suvišnim. Suvišnim, naravno, za mene, i to isto toliko koliko je dragocjeno za tebe."

"Kako? Zar ne uživaš jednako kao i ja?", upitala sam.

"Samo u početku, dok se rađa želja, a potom iz želje izrasta strast. Ipak mi se svaki put čini da ću povećati užitak ako uskladim ritam sa tobom i ako potrčim za njim. I zato trčim, zarivajući se sve brže i sve dublje. I čini mi se kao da se penjem uz planinu. Pri tome zanemarujem činjenicu da se izlažem naporu koji prevazilazi očekivanu nagradu i trčim pogleda stalno upravljenog u planinski vrhunac. Već i samo to što sam se uputio prema njemu govori mi da je tamo gore neki cilj, dakle, neko opravdanje za sve što činim."

"Da li te doista gore nešto čeka?"

"Nikada nisam imao priliku provjeriti. Svaki put mi se dešava isto. Posljednji dio puta uvijek pretrčim najbrže što mogu i nikada se ne uspijem zaustaviti nego se preko ivice obrušim u provaliju sa druge strane vrhunca. U padu izgubim i ono malo zadovoljstva koje sam ponio sa starta i koje

sam nosio sa sobom cijelo vrijeme kao jamstvo da ću na cilju dobiti više. Međutim, kada sve bude gotovo, osjećam se kao prazna vreća."

Imajući u vidu da sam ja bila do samog tjemena ispunjena zadovoljstvom, Markov opis njegovog sudjelovanja u našoj zajedničkoj ljubavnoj igri neprijatno me je iznenadio. Vjerovala sam da je njegov dobitak mnogo manji od mog, ali da ipak postoji.

"Oprosti, nisam mogla ni slutiti da se nešto takvo događa", bilo je sve što sam mogla reći.

"Nije tvoja greška. Nije ni moja. Nema greške. Jednostavno, krećemo se različitim putevima."

Osjećala sam da je Marko u pravu, ali mu to nisam rekla. Još nisam bila sigurna da sam za njega učinila sve što sam mogla, premda sam na neki način znala da sam učinila ono jedino što je od mene zahtijevao - da ga pomaknem jedan korak izvan sna. Željela sam da o tome razgovaramo. Stalno sam dolijevala vino u čaše. U peći su pucketala suva zapaljena drva. Sve je bilo kao stvoreno za povjeravanje. Međutim, činilo mi se da je već rečeno sve što se moglo reći.

GLAVA DVADESET I DRUGA

Probudili smo se kasno, ali ipak prije nego što se podigla magla i otkrila da ćemo imati još jedan sunčan jesenski dan.

"Mogli bismo iskoristiti priliku i nastaviti tvoju izobrazbu u poznavanju ljekovitih biljaka", rekao mi je Marko dok smo pili jutarnju kavu.

Vjerovala sam da je za takvo što već kasno, jer sam zapažala samo rijetke pojedinačne cvjetove, a lišće je odavno počelo gubiti zelenu boju. Pokazalo se, međutim, da plodovi i sjemenke ponekih biljaka mogu biti jednako vrijedni kao i ostali njihovi dijelovi.

Najprije su mi u oči upali narančasto-crveni plodovi kurike.

"Lijepi su, ali čini se da je ljepota u prirodi rijetko kada i korisna, ako izuzmemo korist koja za biljku sâmu proizilazi iz obmanjivanja", rekao je Marko, otkidajući grančicu sa kurikinog grma i pružajući je meni. "Lijepo će izgledati u vazi na stolu, ali neće pomoći našim tijelima kada obole."

Potom se sagnuo, šakom obuhvatio klas na tridesetak centimetara dugoj stabljici neke biljke, čiji su napola uveli listovi bili smješteni u prizemnu rozetu, i povukao ruku naviše. Zatim je otvorio dlan i na njemu se ukazalo mnoštvo sićušnih sjemenki.

"Ova se biljka ubraja u jednu od najraširenijih vrsta, a rasprostranjena je gotovo po cijelom svijetu. Prilično je neugledna, ali joj to ne smeta da za nas bude izuzetno vrijedna. Može se upotrebljavati i za jelo, a kao lijek koristi se za zacjeljivanje rana, za zaustavljanje krvarenja i za liječenje različitih upala."

Gotovo cijeli dan proveli smo hodajući livadama, pored živica i kroz šumarke, zastajući svakih nekoliko koraka da bi mi Marko pokazao dijelove neke nove biljke i objasnio po čemu ću je prepoznati i razlikovati od drugih sličnih biljaka, te kako ću je i u kojim slučajevima koristiti. Potpuno je zanemario svoje vlastito pravilo "jedan dan - jedna biljka", kao da je naslućivao da neće imati dovoljno vremena da na pravi način uradi sve ono što je planirao.

"Želio bih ti nešto darovati", rekao mi je kada smo se nakon zalaska sunca vraćali kući, "ali se nikako ne mogu sjetiti šta bi bilo najprikladnije."

"Zašto razmišljaš o darovima?", upitala sam. "Još nije došlo vrijeme da se rastanemo."

"Za darivanje nikada nije suviše rano", odgovorio je. "Želio bih ti dati nešto lijepo, ali i nešto trajno."

Sjetila sam se drvenih figurica koje je izrađivao i rekla sam da mi se sviđaju.

"Ne mogu ti darovati nešto što liči na lutku. Šta bi radila sa njom?"

Iako nisam željela nastavljati razgovor o daru, ipak se do kraja toga dana nisam mogla osloboditi misli o Markovoj nakani da mi nešto daruje. Moram priznati da sam željela imati nešto njegovo, nešto što je sâm načinio ili bar dugo posjedovao.

Narednog jutra Marko se probudio prije mene. Sam je izvadio tokarilicu iz skrovišta u podu i već je bio pripravo obradak kada sam ja otvorila oči.

"Darovaću ti nešto što će te podsjećati na ovo mjesto", rekao mi je kada sam ustala iz postelje i prišla mu. "Ovaj komad drveta izrezan je iz stabla jasena koji je rastao tu iznad litice. Od njega ću ti načiniti kutiju za nakit. To je nešto što žene često upotrebljavaju pa se nadam da će moja uspomena dugo ostati sa tobom."

Skoro cijelo vrijeme dok je Marko radio na stroju, ja sam sjedila pored njega i promatrala njegove ruke, koje su mi djelovale kao dva samostalna bića, spojena zajedničkim ciljem, a razdvojena različitim praktičnim zadaćama. Iznenadivale su me i oduševljavale duge i gotovo prozirne vrpce koje su strugarski noževi odvajali od obrađivanog predmeta i neobične šare koje su se pojavljivale ispod njih.

Ubrzo nakon što je Marko počeo raditi, stol i prostor oko njega bili su zatrpani drvenim strugotinama. Marku to nije smetalo da brzo i precizno radi ono što je zamislio.

"Voliš li raditi sa drvetom?", upitala sam ga.

"Radije sa drvetom nego sa ljudima", odgovorio je.

Činilo mi se da to radi dovoljno vješto i da bi mogao biti uspješan i kao profesionalac. Kiselo se nasmiješio kada sam mu to rekla.

"Kod mene je problem u tome što dobro radim samo onda kada radim nešto novo, a to me onemogućava da obavljam poslove koji se češće ponavljaju."

To što je rekao o sebi osvjetlilo je mnoge moje nedoumice u vezi sa njim i njegovim ponašanjem u prošlosti.

U rano popodne moja okrugla kutija za nakit sa poklopcem u obliku niske široke pagode bila je dovršena. Preostalo je još samo da se premaže bezbojnim lakom i da se sačeka da se lak osuši. Svidjela mi se i bila mi je draga već i zbog toga što ju je Marko zamislio i svojim rukama izradio.

Uskoro je lak bio osušen. Marko je uzeo kutiju, dobro je istrljao komadom krzna i predao meni.

"Biće mi drago ako sam ti bio od neke koristi", rekao je.

U prvom trenutku nije mi bilo jasno šta je želio reći. Ponašao se kao da sam se dugo pripremala da pođem i da ću već sutra krenuti na put.

Kasno uveče upitao me je da li ćemo se vratiti u stan ili ćemo se u Kopilu zadržati još i tu noć. Vjerovala sam da je Matiša odustao od potrage, ako se uopće u nju i upuštao. Ipak sam odlučila da ostanemo. Na spavanje smo otišli ranije nego što smo to inače činili, jer smo već bili iscrpili sve zalihe i vina i tema za razgovor.

Nisam mogla odmah zaspati. Osluškiivala sam šumove i glasove koji su dolazili izvana. Bilo ih je mnogo manje nego u noćima našeg ljetošnjeg boravka u kući pod liticom. Vrijeme je bilo tiho, bez vjetra, drveće bez većeg dijela lišća, a životinje su osjećale manje potrebe za kretanjem i glasanjem. Zapazila sam da ni Marko nije odmah zaspao. Pitala sam ga da li se nečeg plaši.

"Toliko sam se nastrahovao zbog svega i svačega da sam se naprosto umorio i ne osjećam više ništa slično strahu", odgovorio mi je. "Znam da je strah koristan, ali i da ponižava čovjeka i često ga čini bićem nižeg reda."

"Zbog čega se plašimo?", upitala sam.

"U svojoj suštini strah je predosjećanje da bismo mogli izgubiti nešto od onog što smatramo svojom cjelovitošću", odgovorio je Marko. "Ako osjećaš da ti je onaj automobil napolju izuzetno važan, kao da je dio tebe, jasno je da ćeš se plašiti da ga netko ne ukrade ili ne ošteti. Ali ako ti je daleko od srca, moći ćeš mirno spavati. Ako imaš mnogo kuća, neće te zabrinjavati mogućnost da jednu od njih izgubiš. Slično je i sa životima. Ako vjeruješ da ovaj sadašnji nije jedini, manje ćeš ga oblagati strahom, a ako uz to znaš da nije ni najbolji, lakše ćeš podnijeti misao da ga svakog časa možeš izgubiti na jedan od beskrajno mnogo načina."

"Sve je to ipak teorija", rekla sam i zamolila ga da mi kaže kako mogu brzo i učinkovito otkloniti strah.

"Na koji način si ga ti otklonio?", upitala sam.

"Sjećajući se kako sam se utapao u rijeci Bosni", odgovorio mi je. "U vrijeme kada se to događalo bio sam vješt plivač, ali i neiskusni dječak. Dozvolio sam da me zaskoči neočekivana zgoda i da me savlada strah. U jednom kratkom trenutku sva je moja vještina otišla pod vodu, a otišao bih i ja da se u blizini nisu našli ljudi koji su me najprije izbacili a potom mi rekli da je, zapravo, teže utopiti se nego ostati na površini vode. Kasnije sam se i sâm uvjerio da je čovječije tijelo posuda koja se na površini vode može održavati onoliko koliko želimo, uz malo znanja i uz malo truda. Tijelo najčešće potapa upravo strah. Strah je ona prepreka koja ljude odvraća od mnogih besmislenih akcija, ali je također i uteg koji često sputava i ono najdragocjenije u nama."

"Prema tome", pomislila sam, "ako se želim osloboditi straha i mirno spavati, moram se unaprijed pomiriti sa svim mogućim gubicima."

Dok sam ja razmišljala, Marko je zaspao. Pogledala sam kroz prozor na mjesecinom obasjano nebo i upitala se šta me priječi da se prestanem plašiti za svoju cjelovitost. Zašto i sama ne bih bila nedovršena ako mi nedovršenost daje odgovore na neka važna pitanja?

Već i ova dva pitanja bila su dovoljna da zaspem i da čvrsto spavam do svanuća. Ustala sam sa namjerom da naložim vatru i skuham kavu prije nego što probudim Marka. Mogla sam to učiniti bez žurbe, jer je bilo potrebno samo desetak minuta vožnje da Marka odvezem do škole. Miris kave uštedio mi je trud da ga budim.

"Jutros ti se negdje žuri ili noćas nisi spavala?", upitao me je Marko kada je otvorio oči.

Rekla sam mu da sam, zahvaljujući njegovim savjetima, spavala neuobičajeno mirno.

"Prestala si se plašiti?", upitao je.

"Točnije rečeno, pomirila sam se sa mogućnošću da nešto izgubim", odgovorila sam.

"To je pravi put do oslobođenja."

Bez žurbe smo popili kavu i pripremili stvari koje smo namjeravali ponijeti sa sobom. Prije nego što smo ušli u automobil, prošetala sam oko kuće, slušajući šuštanje lišća u svojim koracima i pokušavajući pogledom razotkriti maglu, koja je pokrivala sve vidike.

Marko me je čekao spreman da krenemo. Uključila sam motor i lagano izvezla automobil na uski zemljani put, koji je kuću spajao sa cestom. Pokušavala sam iz glave izbaciti pitanje koje se posljednjih dana sve češće zalijetalo među moje misli. Ostati ili otići? Marko mi je bio drag, ali sam bila sigurna da bi mi i on sâm savjetovao da se vratim tamo odakle sam došla.

Na samom kraju puta morala sam automobil provući između dva grma sviba i onda naglo skrenuti ulijevo. Kada sam to učinila, bila sam prisiljena oštro zakočiti da ne bih udarila u auto parkiran na sredini ceste. Bio je to crveni, meni dobro poznat, Matišin „mercedes“. Matiša je sjedio za upravljačem i promatrao nas. Okrenula sam se prema Marku. Bio je miran.

Nekoliko trenutaka samo smo se promatrali. Matiša je učinio prvi potez. Izišao je iz automobila, ostavivši otvorena vrata, i prišao mi.

"Pomakni kola da prođemo", rekla sam mu.

"Neću dok mi ne obećaš da ćeš se vratiti sa mnom", odvratio je, a po izrazu njegovog lica mogla sam zaključiti da neće popustiti.

"Ništa ti nisam obećala i ništa ti ne dugujem."

To je bilo sve što sam mu imala reći, ali njega nisu zanimale ni moje riječi niti moji argumenti. On je došao sa svojim zahtjevima i interesiralo ga je jedino kako da im udovolji.

Ponovno smo se gledali i čekali. Ovog puta Marko je odlučio poduzeti nešto. Otvorio je vrata, izišao vani, prišao Matišinom automobilu, prebacio ručicu mjenjača i spustio polugu ručne kočnice,

nakon čega je „mercedes” unatraške krenuo niz cestu. Pratili smo ga pogledima kako klizi ukoso preko asfaltne trake, preskače jarak i meko se zabija u travom obraslu padinu.

"Dakle, tako", tvrdo je rekao Matiša, okrećući se prema Marku. "Ukrao si mi Dijanu, a sada mi uništavaš auto. Zaboravio si šta sam ti rekao da ću uraditi onom tko mi to učini."

Nakon toga je, ne žureći se, odnekud ispod sakoa izvukao revolver i upravio ga prema Marku.

"Nisam zaboravio šta si rekao", kazao je Marko glasom u kojem je, mogla bih se zakleti, bilo i prizvuka veselja i podsmijeha, "ali nikada nisam mogao ni pomisliti da si ti za takvo što sposoban."

Bio je to izazov kojem Matišina sujeta nije mogla ostati dužna. Dopola je spustio očne kapke, što je značilo da je bijesan, i povukao obarač - jedan put, dva puta, tri puta. Nije mogao promašiti, jer je bio samo tri koraka udaljen od Marka. I nije promašio. Vidjela sam kako se na Markovoj sivoj vjetrovci otvaraju jedna za drugom tri male rupe. Marko je ipak stajao i sa nasmiješenim licem i sa sjajem u očima gledao u Matišu.

U tom trenutku željela sam više od svega da pogleda u mene i da mi kaže bar jednu riječ. Nije rekao ništa. Samo se malo nakrenuo prema živici i naslonio se na grm kaline, koji ga je polako, sa grane na granu, gotovo nježno, spustio na zemlju.

Matiša je najprije pratio što se dešava sa Markom, a kada je on pao, uspravio je pogled prema meni. Čak je zaustio da mi nešto kaže. Međutim, kada je na mom licu pročitao ili naslutio ono što sam namjeravala učiniti, odustao je od objašnjavanja i počeo bježati. Krenuo je uz cestu, vjerojatno računajući da ću ja, okrećući automobil, izgubiti dovoljno vremena da se on negdje skloni. Nije računao s tim da će mi bijes pomoći da automobil okrenem u dva poteza i da ga dostignem već nakon dvadesetak metara.

Sa desne strane ceste bio je zid od kamena, uz koji se Matiša nije mogao popeti, pa se zbog toga nagoniski držao lijeve strane puta, uz živicu sačinjenu od gusto sraslog niskog drveća i različitog grmlja. Matiša je trčao iz sve snage. Nije se ni jedanput osvrnuo, jer je već iz prvog pogleda shvatio da ću ga pregaziti ako ga stignem. Revolver je nosio u desnoj ruci. Očigledno nikada nije razmišljao o tome da ga upotrijebi protiv mene.

Dok sam promatrala kako se Markovo tijelo po kalininim granama beživotno spušta na tlo, sjetila sam se da sam još samo prije pola sata rekla da sam se pomirila s tim da nešto izgubim. Bila sam doista spremna na gubitak, ali ne i na to da Matiša bude taj koji će presuditi što mi se ima oduzeti.

Da se Matiša okrenuo pokajnički i ne pogledavši me napustio razbojište, ostala bih pored Marka i ožalila i njegovu i svoju sudbinu. On se, međutim, usudio pogledati u mene i pokušati se opravdati. Time je u meni potpalio luđačku vatru, koja je i bez sudjelovanja moje svijesti odlučila da se osveti i da zgazi ubojicu.

Upravila sam automobil sredinom uske ceste i kada sam dostigla Matišu, naglo sam skrenula ulijevo i zajedno sa njim zabila se u živicu. Čula sam kako grane grebu po limu i kako pršte stakla na farovima i vidjela sam kako Matiša ispada na livadu sa druge strane živice. Vjerovala sam da sam izvršila svoju osvetu i bila sam zadovoljna zbog toga. Moje je zadovoljstvo, ipak, trajalo svega neko-liko trenutaka, jer se Matiša veoma brzo podigao i potrčao ukoso preko livade prema mjestu gdje se nalazio njegov automobil.

Tu je bio kraj mom luđačkom poduhvatu. Ostalo mi je da ipak zahvalim sudbini što mi nije dopustila da i sama postanem ubojica. Jasno mi je bilo da su joj u tome pomogli i strma cesta, koja mi je onemogućila da vozim brže, i živica, koja je bila dovoljno gusta da zadrži moj automobil i dovoljno rijetka da propusti Matišino tijelo.

Pogledom sam ispratila Matišin bijeg, a uskoro nakon što mi je iščezao iz vida začula sam paljenje motora i zvukove koji su govorili da je automobil u pokretu i da se udaljava. I ja sam se tada pokrenula i, oklijevajući, vratila se na mjesto gdje je Marko pao. Još uvijek je ležao u istom položaju i bio je sam. Činilo mi se da je najosamljenije biće na svijetu i da je takav oduvijek bio. To je osjećanje otvorilo moja do tada zakovana spremišta za suze. Mogla sam se na miru isplakati prije nego što se pojavio prvi prolaznik, koji je na sebe preuzeo zadaću da obavijesti policiju.

Sjedila sam na travi pored Markovog tijela i dok sam čekala da događaji krenu dalje, otkinula sam jednu grančicu sa grma kaline, koji ga je nakon smrti primio u zagrljaj. Željela sam je sačuvati za uspomenu.

Sačekala sam policajce i ispričala im šta se dogodilo i tko je počinio ubojstvo. Potom sam se odvezla do „Skale” da se sa Lucijom i Nevenom Tomićem dogovorim o Markovom pogrebu. Teško mi je bilo suočiti se sa Ireninom tugom, ali nisam mogla otići prije nego što Markovo tijelo ne ispratim na groblje.

Izuzev Irenu, Markova smrt nije iznenadila niti odviše ožalostila nikoga od stanovnika „Skale”. Nisam opazila nikakve sućuti ni prema meni, ali sam zato uočila neskriveni neprijateljski odnos. Ne zbog toga što sam ja bila uzročnik Markove smrti nego vjerojatno zato što su se plašili da se ne pojavim u ulozi njegovog nasljednika.

"Ja sam njegova zakonita žena i ja ću odlučiti gdje će biti pokopan", rekla mi je Lucija nakon što sam joj saopćila Markovu želju da njegovo tijelo bude smješteno u obiteljskoj grobnici. Nisam se imala čime suprotstaviti njezinoj volji osim Markovom željom, koja očigledno nije imala mjesta u srcu njegove žene.

Nije me podržao ni Neven Tomić, koji je samo slegnuo ramenima i time kao da je htjeo reći da mjesto pokopa nije pitanje zbog kojeg bi vrijedilo prepirati se sa sestrom. Bila sam kivna na njega, ali ne zbog odbijanja da mi pomogne ispuniti posljednju Markovu želju nego zbog toga što je Matiša obavijest o tome da smo se ja i Marko nalazili u Kopilu mogao dobiti jedino u „Skali”.

"Moram priznati da je Matiša bio tu", rekao mi je kada sam ga optužila za izdaju, "i da je od mene tražio da mu kažem gdje vas može naći. Kazao sam mu da ste otputovali. Učinilo mi se da je povjerovalo, ali tko zna, možda mu je netko drugi rekao ono što ga je interesiralo."

Nitko drugi nije znao gdje smo se nalazili osim Nevena Tomića i Irene. Potražila sam Markovu i Lucijinu kćer.

"Ujna je razgovarala sa nekim nepoznatim gospodinom, čiji je auto imao zagrebačku registraciju, a onda je pitala mene da li znam gdje ste ti i tata otišli", ispričala mi je Irena kroz suze.

Njezine riječi su mi sve razjasnile. I suzdržanost Nevena Tomića, koja je najvjerojatnije bila posljedica saznanja da je njegova žena ubojicu namjerno uputila na naš trag.

Nije, dakle, bilo nikakvog razloga da se dalje zadržavam u „Skali”. Otišla sam u Markov stan i tamo se neko vrijeme uzaludno pokušavala smiriti. Telefonom sam potražila Josipa, ali ga nisam uspjela pronaći ni u stanu niti u Muzičkoj nakladi. Potom sam nazvala tetu Paulu i kada se javila, prekinula sam vezu. Šta sam joj mogla reći? Da sam najzad uspjela dotući Marka Matišinom rukom?

Poslije podne nazvao me je Neven Tomić. Izvinjavajući se, rekao mi je da ću narednog dana morati napustiti Markov stan, jer on sada pripada Luciji, zajedno sa svim stvarima koje se nalaze u njemu.

"Nadam se da shvataš situaciju", pokušao je da mi objasni. "Marko i Lucija su živjeli odvojeno, ali nisu bili zakonski razvedeni. Ti bi mogla sudskim putem zahtijevati da budeš proglašena Markovim nasljednikom, međutim, izgledi da dobiješ parnicu su zanemarljivo mali."

Rekla sam mu da ću mu ključeve stana dati sutra nakon pogreba. Nisam bila ogorčena zbog sebe nego zbog Marka. Sada, kada je mrtav, vrijedio im je samo onoliko koliko je opipljivog ostavljao iza sebe. Meni je vrijedio mnogo više od toga, a ta je vrijednost, na sreću, izvan svakog mogućeg spora.

Predveče je ponovno zazvonio telefon. Ovog puta bio je Josip. Rekao mi je da je policija dolazila u Muzičku nakladu.

"Je li se nešto dogodilo?", upitao je.

Ukratko sam mu ispričala šta se zbilo tog jutra.

"Šta je sa Matišom?"

"Ne znam. Vjerojatno je u bijegu."

"Jesi li sama?"

Potvrdila sam.

"Da li ti je nešto potrebno?"

Rekla sam da mi ne treba ništa.

"Ostaješ li i dalje u Zenici?"

"Ne. Sutra se vraćam natrag."

"Hoćeš li da dođem po tebe?"

"Samo ako ne očekuješ da zaboravim šta mi se dogodilo."

Josip mi je rekao da će iste večeri krenuti autobusom i da će rano ujutro biti u Zenici. Objasnila sam mu kako će me naći.

Nakon razgovora sa Josipom spremila sam svoje stvari i onda mi je preostalo da, vjerojatno budna, ispratim i tu posljednju noć u Markovom stanu, prvu bez Marka. Još nedavno sam, skrivajući i od sebe, pomišljala na to da odem od njega, a sada mi je bilo jasno koliko bi mi bilo teško da sam to učinila. Možda bih se osjećala još gore, jer bih bila svjesna da sam ga ostavila samog na milost i nemilost onih kojima nije bilo ni najmanje stalo ni do onog najboljeg u njemu. Osjećala sam neku utjehu u činjenici da sam ostala uz njega do kraja, premda je upravo ta činjenica prouzročila njegovu smrt.

Veče je sporo prolazilo. Noć još sporije. Pokušala sam zaspati, ali me je u tome priječilo Markovo lice, onakvo kakvo je bilo u trenutku neposredno prije nego što je Matiša povukao obarač na revolveru. Sada mi se činilo da je imalo izraz zadovoljstva, čak neke euforije, izazvane razvojem događaja ili psihičkom napetošću. Bilo kako bilo, nije izgledalo ni tužno niti uplašeno, a još manje izgubljeno. Po njegovom licu mogla sam zaključiti da je Marko izazvao Matišu sa točno određenom nakanom i da je zato bio potpuno svjestan u kojem bi se pravcu događaji mogli odvijati.

Izraz zadovoljstva zadržao se na Markovom licu i nakon što je bio pogođen. Čak što više, u tom trenutku učinilo mi se kao da želi reći da je uspio navesti Matišu da učini upravo ono što će donijeti najbolje rješenje. Za koga najbolje, upitala sam se. Za Matišu sigurno ne. Ni za Marka takođe. Možda najbolje rješenje za mene?

Ovo pitanje sam dugo premetala po glavi i sve mi se logičnijim činio potvrđan odgovor na njega. Marku je bilo jasno da ne bi mogao dugo izdržati živjeti životom kakav smo vodili posljednjih nekoliko mjeseci. Morao bi nešto promijeniti i time povrijediti ili sebe ili mene, a najvjerojatnije bismo bili povrijeđeni oboje. Jedini izlaz bio je da se on konačno ukloni, a idealno rješenje bilo je ono da mi usput ukloni sa puta i Matišu.

Slika u kojoj sam vidjela Marka zadovoljnog što mi je i svojom smrću donio neku korist učinila je da sam prestala osjećati onu košmarnu stranu njegovog nestanka. Kao da je u samo jednom trenutku prešao u legendu i nastanio se u mom sjećanju sa samo nekim svojim osobinama. To mi je vjerojatno pomoglo da zaspem. I da sanjam. Nisam sanjala ništa što bi bilo vrijedno da se zapamti.

Probudilo me je zvono na vratima. Bio je to Josip.

"Kada želiš da pođemo?", upitao je.

Rekla sam mu da moram otići na policiju da bih dala izjavu o Markovoj pogibiji. Predložila sam mu da pokuša odspavati, jer će on morati voziti automobil. Odbio je i pošao sa mnom.

"Nemoj me sada ništa pitati. Razgovaraćemo za vrijeme vožnje", rekla sam Josipu kada smo se našli na ulici.

Otišli smo u policijsku postaju. Tamo sam najprije saznala da je Matiša uhvaćen, a potom sam bila suočena sa njim. Nije odbacio ništa od onog što sam izjavila i nije spomenuo da sam ga pokušala pregaziti automobilom. Nakon toga bila sam slobodna.

Kada smo se vraćali u stan, na ulaznim vratima solitera zatekla sam Markovu osmrtnicu, na kojoj sam pročitala da će se pogreb obaviti istog dana u četrnaest sati na groblju u Prašnicama. Jednog od

prolaznika upitala sam gdje se nalazi to groblje. Rukom mi je pokazao tamo negdje preko rijeke Bosne u pravcu jugo-zapada.

Dakle, odlučili su ga pokopati na sasvim drugom groblju, pomislila sam i nastavila čitati. Ogorčila me je duga lista ožalošćenih, kojoj je na čelu stajala "supruga Lucija". Iz tog spiska saznala sam da je Marko imao dva brata, jednu sestru i mnoštvo drugih srodnika.

Namjeravala sam napustiti Zenicu nakon Markovog pogreba. Kada sam pročitala osmrtnicu, shvatila sam da bih na toj ceremoniji jedino ja bila suvišna osoba. Ja koja sam se Marku najvjerojatnije najviše približila. Ne bih bila sigurna gdje mi je mjesto. Iza kovčega sa njegovim tijelom ili negdje u pozadini? A sigurna sam bila da tamo ne bi bilo nikog tko bi mi želio pomoći da dođem na pravo mjesto.

Više nije postojao nikakav razlog da se duže zadržavam ni u stanu niti u Zenici, čak ni onaj da se oprostim sa Markom, jer smo se nas dvoje već oprostili kroz Markovu želju da mi ostavi nešto za uspomenu. Rekla sam Josipu da ćemo krenuti odmah čim snesemo moje stvari iz Markovog stana. Kada smo to učinili, uputila sam ga kuda će voziti da bismo stigli do „Skale”. Htjela sam tamo ostaviti ključeve od stana.

U restoranu sam zatekla i Nevena Tomića i Luciju. Djelovali su mi isuviše lažno u svojoj tamnoj odjeći, koja mi je toliko bola oči da sam morala odmah poći vani. Bez riječi sam stavila ključeve na šank i uputila se prema izlazu. Pred vratima sam našla Irenu kako, oslonjena leđima o zid restorana, promatra automobil i Josipa u njemu. Očigledno je čekala mene.

"Ti si jedina izišla da me ispratiš", rekla sam joj i bila sam joj zahvalna što je to učinila.

Irena je oklijevala. Htjela mi je nešto reći, ali vjerojatno nije znala kako ili ju je u tome sprječavalo Josipovo prisustvo.

"Kaži, Irena."

"Teta Dijana.....mogu li poći sa tobom?"

Mogla sam očekivati sve drugo prije nego to pitanje.

"Želiš poći sa mnom?", upitala sam.

Kimnula je glavom.

Nisam znala šta bih joj odgovorila a da je ne povrijedim. Ako je uopće mogla osjetiti još nešto nakon bola koji joj je zadala Markova smrt. Mogla sam joj kazati da nam je bilo lijepo dok smo ja, ona i Marko živjeli zajedno, ali sam se plašila pred njom spominjati Markovo ime. Dok sam oklijevala, na vratima restorana pojavila se Lucija i pozvala Irenu.

"Zbogom, Irena", rekla sam.

"Zbogom, teta Dijana", rekla je Irena i uputila se prema Luciji.

GLAVA DVADESET I TREĆA

Irena je bila jedina sa kojom sam se oprostila na polasku iz Zenice. Ona je vjerojatno bila i jedina koja nije mene krivila za Markovu smrt. Čak je i Josipovo mišljenje naginjalo onom većinskom, prema kojem sam ja svjesno izložila Marka opasnosti, prije svega time što sam ga pozvala u Zagreb i suprotstavila ga razjarenom Matiši upravo u trenutku kada je napustio obitelj da bi se oženio sa mnom. Prijatelji su mi na dušu stavljali dvostruki grijeh - i Markovu smrt i dugogodišnju zatvorsku kaznu koja je očekivala Matišu.

Tek kada sam o njoj čula od drugih ljudi, počela sam razmišljati o svojoj krivnji. Najprije sam je morala pronaći u sebi, da bih je tek potom mogla istraživati. Ali je nisam nalazila. Donekle sam se osjećala krivom samo u odnosu na Josipa, i to do onog trenutka kada sam mu saopćila da ne želim dalje živjeti sa njim. Prije toga bila sam mu dužna bar ono minimalno poštovanje, koje jedno drugom duguju ljudi koji su se obavezali na korektan zajednički život.

Matiši, međutim, nisam dugovala ništa. On se sam brinuo za to da, i bez dogovora sa mnom, uzme ono što mu se sviđa. Mora priznati da se uhvatio u sopstvenu zamku, kao čovjek koji je vjerovao da nikada neće biti prisiljen vraćati se istim putem pa je bez oklijevanja rušio mostove iza sebe. Osjećala sam da u vezi sa njim ne postoji ništa nejasno. Nas smo dvoje, kao što bi rekao Marko, išli različitim putevima, a samo nam se činilo, meni manje nego njemu, da smo sudbinski upućeni jedno na drugo.

Kada smo krenuli iz Zenice, rekla sam Josipu da se neću sa njim vratiti u naš stan nego ću poći u Bjelovar, gdje ću nastaviti živjeti u dijelu kuće koji je pripao tati, a koji je nakon njegove smrti postao moje vlasništvo.

"To bi u ovom trenutku za tebe bilo najgore rješenje", rekao mi je Josip. "Nikako ne bi mogla izbjeći da se svakodnevno ne sukobljavaš sa mamom. Bolje ti je da pođeš sa mnom i da zaboraviš šta ti se dogodilo."

Takav prijedlog mogao je poteći samo od njega. Da zaboravim i ono najgore što mi se u životu dogodilo, a takođe i ono najljepše. Sve i da sam htjela, nisam mogla izbaciti iz glave sjećanje na onih nekoliko trenutaka kada je smrt bila uz mene. Gledala sam je kako se najprije razdijelila u tri pucnja i kroz tri sive rupice uvukla u Markovo uspravljeno tijelo, a zatim je zajedno sa mnom u automobilu jurila strmom cestom za Matišom. Ipak mi se i takav nemoguć prijedlog učinio razumnijim od moje nakane da se pojavim u svojoj roditeljskoj kući u Bjelovaru i da slušam što mi mama ima reći o događanjima kojima sam ja bila sudionik i uzročnik.

"Nemoj misliti da je moj boravak u Zenici bio samo izlet na koji sam otišla da bih izbjegla dosadu", rekla sam Josipu kada je automobil parkirao ispred zgrade u kojoj smo stanovali. "Ne vjerujem da sam sada ona ista osoba koja sam bila kada sam ti rekla da želim nastaviti život sa drugim čovjekom."

Nisam osjećala potrebu da mu govorim o tome da su iza mene dvije smrti, koje su odnijele dva meni najdraža čovjeka, i da je patnja koja ih je pratila morala ostaviti duboke tragove. O tome nisam govorila i zato jer sam slutila da bi moja patnja zbog tatine bolesti i smrti bila mnogo veća da se Marko nije našao uz mene i da je bol zbog njegovog nestanka ublažena saznanjima koja sam stekla družeći se sa njim. Na neki način mi se činilo da se Marko ubacio između mene i tatine smrti, da bi ublažio udarac usmjeren prema meni, i da se svim onim što mi je govorio i što je činio u mom prisustvu pobrinuo da njegovoj smrti pridem sa one strane koja nije obojena beznađem.

"Nas dvoje ne možemo nastaviti tamo gdje smo prekinuli i ponašati se kao da se ništa nije dogodilo", nastavila sam, na što Josip nije rekao ni riječi. Šutke mi je pomogao da izvadim svoje stvari iz automobila i da ih prenesem do stana.

Dok smo putovali, nisam osjećala da mi nešto nedostaje. Promatrala sam predjele kroz koje smo prolazili i pokušavala prepoznati ih, ne misleći pri tome ni na što određeno. Izgledalo mi je kao da je putovanje sva ostala zbivanja gurnulo ustranu i da će se onaj uobičajeni život nastaviti kada stignemo do odredišta i kada napustim automobil. Predosjećanje me nije prevarilo. Kada sam se našla u stanu, gotovo istog trenutka suočila sam se sa prazninom, koja je navaljivala sa svih strana, zasipajući me uspomenuama.

Josip se ponašao tako kao da je jasno vidio šta se u meni zbiva. U automobilu mi nije uputio ni jedno jedino pitanje o Markovom ubojstvu, premda sam mu obećala da ćemo o njemu razgovarati za vrijeme vožnje. Po dolasku u stan pobrinuo se da ni jednog trenutka ne ostanem sama i da moje očajanje ne postane isuviše veliko. Pripravio mi je kupaonicu, natjerao me da nešto pojedem, a nakon toga mi je, protivno svojim navikama, pravio društvo u ispijanju tolikih količina vina koliko je bilo dovoljno da se popune sve praznine u meni i da se priguši patnja.

Narednog jutra se zbog toga vjerojatno kajao, jer nije bio navikao na piće pa se suočio sa za njega nesvakidašnjim problemima. Probudio se sa glavoboljom i mučninom i cijelog dana se zbog toga jadno osjećao. I sama sam se osjećala slično, ali iz sasvim drugih razloga. Nikako mi nije polazilo za rukom da se smirim i da se usredotočim na nešto. Osjećala sam da sam nekom i nečem ostala dužna ili, točnije, da sam propustila učiniti nešto od presudne važnosti. Možda je na moje raspoloženje utjecalo i to što sam iz Zenice otišla prije Markovog pogreba?

Ovo pitanje me je podsjetilo da sam se još nedavno spremala poći u Bjelovar i posjetiti tatin grob. Nije bilo razloga da to ne učinim još istog dana. Čim sam donijela odluku, osjetila sam se bolje. Odbila sam Josipovu ponudu da me u Bjelovar odveze automobilom. Željela sam poći autobusom, da bih bila sama i da bih mogla razmišljati na onaj isti način na koji je to Marko činio krećući se satima gradskim ulicama, sa rukama u džepovima i sa samo jednom svjesnom namjerom - vratiti se na mjesto polaska iz nekog drugog smjera.

Prema autobuskom kolodvoru krenula sam pješice, ali sam brzo shvatila da se ne mogu, kao Marko, isključiti iz svoje okoline i da mi je zbog toga potrebno drugačije okruženje i ritam koji se razlikuje od ritma koraka. To me je još jedanput uvjerilo da se nas dvoje ipak nismo kretali istim putem ili bar ne jednakom brzinom.

Vožnja autobusom činila mi se pogodnom da na miru razmislim i da pokušam naći odgovor na jedino pitanje koje me je još mučilo. Da li je Marko umro zbog niza gluposti koje sam ja počinila ili su sve te gluposti bile sastavni dio crte koja je moju svijest odvajala od tamnog beskraj koji me je okruživao?

Sa autobuskom kolodvora u Bjelovaru otišla sam pravo na groblje. Bilo je već kasno popodne kada sam zašla među grobove i kada sam shvatila da zapravo ne znam gdje se nalazi tatin grob. Učinilo mi se da bi svakog časa mogla početi padati kiša. Požurila sam, više se plašeći činjenice što u blizini nisam vidjela drugih posjetitelja nego mogućnosti da pokisnem.

Nasumično sam hodala stazama između grobljanskih parcela gotovo pola sata pa ipak se nikako nisam uspijevala prisjetiti mjesta na kojem je ukopano tatino tijelo. Tmurno vrijeme ubrzavalo je sumrak i zajedno sa njim činilo je da se u pojedinim trenucima osjećam kao da se nalazim na Prašnicama, zeničkom groblju koje nikada nisam vidjela, i da zapravo tragam za Markovim grobom.

Bilo mi je jasno da sam odabrala pogrešno vrijeme za posjetu groblju, jer me je samo neka slučajnost mogla dovesti do mjesta koje sam tražila prije nego što se spusti tama. A da se to i dogodi, pitala sam se, šta bih radila u mraku pored tatinog groba? Zbog toga mi se sama od sebe nametnula odluka da pođem kući i da sutra bez žurbe pretražim groblje.

I upravo kada sam bila spremna okrenuti se, ugledala sam kako se grobljanskom stazom prema meni kreće silueta koja me je na nekog podsjećala. Bila je to silueta žene pa sam odlučila sačekati da mi se približi. Nemalo sam se iznenadila kada sam u njoj prepoznala mamu. Svojim kratkim nogama žustro je koračala između redova nadgrobničkih spomenika i možda me ne bi ni prepoznala da joj se nisam javila.

"Mama, šta ti radiš ovdje?", zaustavila sam je pitanjem.

I ona je bila jednako iznenađena mojom pojavom, ali to nije htjela priznati.

"Samo šetam", odgovorila mi je.

Pretpostavljala sam da je posjetila nečiji grob, a znala sam da tu nije bio pokopan nitko njoj blizak. Svojim odgovorom i mama je željela reći to isto, odnosno da nema razloga da na groblje dolazi zbog nekog i da je tu samo radi toga da bi šetala u vrijeme dok se ubrzano spuštalo tmurno listopadno veče.

Dok smo stajale jedna naspram druge, ne znajući šta da kažemo jedna drugoj ili ne želeći nastavljati razgovor, osjetila sam da me je pogodilo nekoliko hladnih kišnih kapi.

"Ako nemaš kišobran, moraćemo požuriti", rekla sam mami i trenutak kasnije, bez ikakvog dogovora, nas dvije smo jedna pored druge trčale stazom prema izlazu iz groblja.

Zaustavila sam prvi taksi koji smo srele i ubrzo smo se našle kod kuće, dovoljno promoćene da se moramo presvući, ali i zadovoljne što smo stigle da to učinimo prije nego što je vlažna odjeća postala neugodna.

Zanimalo me je šta je mama radila na groblju, ali nisam htjela da je ponovno o tome pitam. Nju je vjerojatno interesiralo zašto sam se ja tamo pojavila tek u predvečerje, ali ni ona nije pokazivala

želju da me ispituje. Ostale smo kod toga da pričamo o svemu drugom osim o onom što nam je doista bilo značajno.

Tek kada sam otišla spavati u svoju nekadašnju sobu na katu, postala sam svjesna činjenice da nas dvije, mama i ja, u stvari, i nemamo zajedničkih tema za razgovor. To, naravno, nikako nije značilo da je ona kriva za provaliju koja se otvorila između nas. Prije sam mogla reći da sam ja ta koja ne može svojom dobrom voljom premostiti prepreke koje sam postavila ispred maminih žustrih potraga za srećom i njezinog nipodaštavajućeg distanciranje od tatinog mira.

I mama je bila žena koju su muškarci voljeli i ta ljubav bila joj je važnija od svega. Toliko važna da ju je, kao pijanac, morala imati svakoga dana u dovoljnoj količini. Na žalost, ja tu njezinu potrebu nisam mogla shvatiti kao prisilu nego sam je tumačila kao razuzdanost, kao želju za neumjerenim isticanjem vlastite osobe, umnožavanjem sebe u očima drugih ljudi.

Tata je bio nešto sasvim drugo. On nije osjećao potrebu da se učvršćuje uz pomoć drugih. Bio je dovoljan sâm sebi i svojoj vjeri. On je mamu vjerojatno bolje shvatao od mene i zato je nije osuđivao zbog onog što sam ja nazivala skitnjom. Mama je skitala tijelom, a tata je možda skitao duhom. Nekoliko puta sam ga pratila u ribolov i svaki put sam se, začuđena, pitala kakva se te privlačna sila krije u tome da se satima sjedi na jednom mjestu i nepomično zuri u crveni vrh plovka, koji pluta na mirnoj površini rijeke ili se kreće zajedno sa riječnom maticom. Nije mi palo na pamet da je tati ribolov bio možda samo povod da iziđe iz kuće i da prijeđe određeni put, kako bi dan proveo okružen zelenilom, tišinom, vodom, čistim zrakom i čistim mislima.

Nemalo su me iznenadili moji vlastiti zaključci, do kojih sam došla te noći u svojoj djevojačkoj sobi razmišljajući o svojim roditeljima i o sâmoj sebi. Oni su se u mnogo čemu razlikovali od onih mojih uvjerenja kojima sam se godinama poštapala i pritom bila uvjerenjena da čvrsto hodam na svojim nogama. Nisam mogla a da se ne zapitam odakle ta promjena i da odgovor na to pitanje ne dovedem u vezu sa Markom. Nakon smrti on je za mene postao ono središte kojem sam se okretala onda kada nisam bila sigurna kako da se opredijelim u nekim životnim pitanjima. I ne samo u trenucima slabosti i neodlučnosti.

Točnije bi bilo reći da je postao dio mene, ali ne izdvojen ili zaseban dio. On se naprosto utkao u moje tkivo, prožeo me cijelu i tako učinio da naizgled ostanem ista, a da se ipak iz temelja promijenim. Svim svojim izmijenjenim bićem slutila sam da bih pošla maminim putem da ga nisam srela i uz njega proživjela tih nekoliko mjeseci. Do kraja bih se zapetljala u vlastite nedoumice i tuđe upute. On kao da je od sudbine dobio zadaću da se uvuče u mene kako bi me usmjerio prema nekim mirnijim vodama.

Narednog jutra ponovno sam otišla na groblje i bez lutanja pronašla tatin grob. Odmah sam uočila da se netko pobrinuo da uredi grobnu humku i da na njoj zasadi nekoliko cvjetova. Nisam ni pomislila da je to učinila mama, jer mi je bilo teško vjerovati da bi se i ona mogla u tolikoj mjeri promijeniti. Promatrajući to nepoznatom rukom zasađeno cvijeće, ponovno sam imala osjećaj da stojim pored Markovog groba i ponovno sam zažalila što sam iz Zenice otišla prije njegovog pogreba. Donekle me je utješilo to što sam ponijela dvije svijeće pa sam i za njega mogla zapaliti jednu.

U autobusu kojim sam putovala natrag u Zagreb ponovno sam imala dojam da se vraćam svom domu, onom pravom, koji se nalazi u Markovom stanu, u dvojnog soliteru u Crkvicama, na grebenu između dolina rijeke Bosne i Babine rijeke. Zatvorila sam oči kako bih spriječila vidne podražaje da poremete obmanu i pokušala sam zamisliti da ću uskoro stići u Zenicu i da ću zamoliti vozača da na trenutak zaustavi vozilo na auto-cesti u blizini Crkvica, kako bih mogla za samo tri minute stići do dvojnog solitera i uspeti se na deseti kat.

Dalje od toga nisam stigla, jer se iluzija nije mogla nositi sa činjenicom da je Marko mrtav i sa pitanjem da li sam ja i koliko kriva za njegovu smrt. Nisam mogla ne priznati da sam upravo ja bila ona karika koja je povezala metke iz Matišinog revolvera sa Markovim tijelom, a to ipak nije značilo isto što i priznanje da krivnja pada samo na moju dušu.

Otvorila sam oči i vidjela da se autobus kreće kroz zagrebačka predgrađa. Tada sam shvatila da se još jedan životni krug za mene završio. Nakon toga mi se, sâm po sebi, nametnuo i zaključak da

više nema nikakve svrhe postavljati pitanja o eventualnoj krivnji ili se bilo što drugo pitati u vezi sa proteklim događajima. Jasno mi je bilo da ih neću zaboraviti i da će oni presudno utjecati na moje buduće ponašanje, ali i da me svojom nazočnošću neće suviše opterećivati.

Ne znam zbog čega, pala mi je na pamet misao da sada mogu iz automobila uzeti kutiju za nakit koju mi je izradio Marko i uvrstiti je među predmete koje svakodnevno upotrebljavam. Možda je ta kutija za mene postala neki simbol, čije značenje nisam mogla odgonetnuti, a njezino prenošenje među svakodnevne stvari možda je imalo značiti da je sve ono što je bilo vezano za nju definitivno preselilo u prošlost i postalo uspomena.

Automobil je još uvijek bio parkiran ispred zgrade, a kutija za nakit nalazila se u pretincu i bila je umotana u novinski papir da se ne bi oštetila njezina uglačana površina. Pažljivo sam je izvadila, odstranila papir i skinula poklopac. Iznenadila sam se kada sam na njezinom dnu ugledala malenu fotografiju sa nasmijanim likom dječaka od kojih devet ili deset godina. Pažljivo sam je razgledala i pronašla neke sličnosti sa Markovim licem, ali nisam mogla biti sigurna da je to doista njegova fotografija.

Ako je želio da mi ostavi svoju sliku, zašto mi nije ostavio neku iz kasnijeg doba, upitala sam se, ponadavši se da ću odgovor pronaći na poleđini fotografije. Tamo, međutim, nije bilo ničega.